

B O R E C

ORGAN REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNO OSVOBODILNE BORBE SLOVENIJE

LETNIK II * MAJ 1950 * ŠTEV. 5

K ROJSTNEMU DNEVU MARŠALA TITA

Od vseh strani naše domovine so štafete prinesle pozdrave vseh jugoslovanskih narodov k rojstnemu dnevu tov. Tita. K tem pozdravom se pridružujemo tudi člani Zveze borcev.

Zopet je preteklo leto dni. Leto velikih naporov in delavnosti pri izgradnji socializma in prav zato tudi leto velikih in vsega občudovanja vrednih uspehov. Kajti tudi v preteklem letu so se pokazale nove in poprej nepoznane delovne in ustvarjalne sposobnosti naših narodov, ki so sledile slavnim in bleščečim tradicijam herojev NOB sledi svojemu vodstvu, Partiji, na čelu z največjim Jugoslovanom, tov. Titom. Kot niso za nas, člane Zveze borcev vsi ti veliki uspehi nobena skrivnost, tako razume uspešno in nenehno graditev socializma že sleherni poštteni državljan. Isto vodstvo imamo kot v NOV in na čelu tega je

isti Voditelj. Kot smo zmagovali in tudi sijajno zmagali v dobi NOV, zmagujemo tudi danes in jutri v prvi vrsti prav po za-slugi našega vodstva, ki kot takrat tudi danes zna in zmore zbuditi in ravnati vse zdrave in resnične sile v velereko socialističnega ustvarjanja in zato tudi velikih in trajnih uspehov.

Za vse delovne ljudi jugoslovanskih narodov in za nas borce pa še posebej velja ob življenjskem prazniku našega maršala in voditelja ena sama zapoved: vkljub vsem težavam in naporom, pod Titovim vodstvom samo naprej! Če se bomo te zapovedi točno držali — in nobenega dvoma ni, da se je ne bi — bo to najlepše in največ, kar moremo obljubiti in dati tovarišu Titu ob njegovem rojstnem dnevu!

Dvajseto stoletje doslej nima mogočnejšega obdobja, kakor so bili naporu miroljubnih narodov za osvoboditev izpod protiljudskih imperialističnih in fašističnih režimov, ne najdemo nobenega tako velikega dogodka, ki bi ga mogli vzporejati z našo narodnoosvobodilno borbo. Za nas Jugoslovane je bila ta borba še mnogo pomembnejša kakor za katere druge, posebno zapadne narode, ki so se borili zoper fašistične osvajalce. Mi si v tej osvobodilni borbi nismo priborili zgolj nacionalne svobode, strmoglavili imperialistični diktatorski režim, temveč smo si hkrati z zmago nad fašizmom izvojevali tudi vse pogoje za gospodarsko osamosvojitve, kakršna je potrebna za napredek in razvoj naše mlade socialistične države. To našo popolno svobodo smo si z razliko od nekaterih vzhodnih demokratičnih držav priborili sami ob največjih žrtvah naših najboljših ljudi in so prav zaradi tega uspehi osvobodilne borbe za nas toliko pomembnejši in značilni za ves nadaljnji potek zgodovine naših narodov.

Le spričo takih naporov osvobodilne borbe, ki je docela preobrazila miselnost našega ljudstva, smemo tudi v bodoče pričakovati, da bomo z uspehom odvrnili sleherni napad na našo državo najsi bo tudi pripravljen s tako velikanskim aparatom, kakor je bil napad kominformskih držav pod vodstvom Sovjetske zveze na naše državno in politično vodstvo.

Je morda nenavadno, da nam je svet sleherni predmet in spomin na to veliko obdobje naše zgodovine? Je morda nenaravno, da skušamo zbrati in urediti vse, kar naj našim zanamcem posreduje jasnejše razumevanje osvobodilnih naporov generacije pred njimi? Vsak civiliziran kulturni narod skuša v zgodovinskih spomenikih izpričevati velika obdobja svoje zgodovine. Le malo narodov pa je, ki se morejo v vsej svoji zgodovini, kaj še v svoji najnovejši zgodovini ponašati s takimi herojskimi dejanji in revolucionarnimi uspehi, kakor naši bratski narodi. Zavedati se moremo le, da živi vsa ta naša junaška doba v brezštevilnih velikih in malih spomenikih narodnoosvobodilne borbe in so prav ti tista svetla dediščina, ki smo jo dolžni čim popolnejše, z odgovornostjo pred našo zgodovino, prav posebno še z odgovornostjo do naših junaških žrtev, zapustiti našim bodočim rodovom. Ne gre tu samo za znanstveno zgodovinsko delo, za popolno muzealno zbirko ali zgolj za zgodovinsko kulturne posebnosti; prav pri zbiranju in čuvanju spomenikov narodnoosvobodilne borbe gre tudi za našo kulturno in politično zrelost, za izpričanje naših patriotskih čustev in za krepitev zavesti, da smo si prav z narodnoosvobodilno borbo priborili tako svobodo, ki nam za vselej jamči kulturno in politično samostojnost.

Res so bila vsa ta leta po osvoboditvi mnoga važna vprašanja in dela, ki jih ni bilo moči odložiti. Tu je predvsem naš mogočni gospodarski petletni plan, ki pomenja osnovno pot k naši popolni socializaciji. Razumljivo je, da so te velike gospodarske naloge absorbirale največji del fizičnih in duhovnih sil ljudstva. To je morda najtehtnejši vzrok, da doslej ni bilo mogoče v pogledu zbiranja in čuvanja spomenikov NOB storiti vsega, kar je bilo želeto in je bilo potrebno. Treba je priznati, da imamo ta čas zbranega, deloma zavarovanega in evidentiranega mnogo takega dragocenega gradiva, ni pa uspelo doslej sestaviti popolnega seznama vseh predmetov, ki predstavljajo spomenike narodnoosvobodilne borbe. Sestaviti tak seznam, po njem zbrati, zaščititi in po potrebi konservirati vse predmete, je naloga obsežnega aparata znanstvenikov, predvsem zgodovinarjev, muzealcev, restavtorjev in konservatorjev. K uspešnemu delu je mogoče pristopiti le z dobro izdelanim sistematičnim načrtom, kakršen edini nam more biti za jamstvo, da bo to veliko kulturno zgodovinsko delo opravljeno s potrebno strokovno vestnostjo in temeljitostjo.

Kakšno je stanje spomenikov narodnoosvobodilne borbe danes in kaj je bilo doslej v pogledu njihove zaščite, zbiranja,

konserviranja in drugih potrebnih ukrepov storjenega? Skrb za spomenike narodnoosvobodilne borbe je pripadala prvotno Muzeju narodne osvoboditve, ki mu je bila z ustanovitveno uredbo poverjena skrb za zbiranje, ureditev in ohranjanje vsega gradiva narodnoosvobodilne borbe. Od ostalih muzejev so zbirali gradivo narodnoosvobodilne borbe na svojem področju še Mestni vojni muzej v Ljubljani, Pokrajinski muzej v Mariboru, lokalni muzeji v Ptuj, Škofji Loki, Brežicah in Celju, v poslednjem času pa tudi v Postojni in Novem mestu. Od množičnih organizacij je opravila na temelju 3. čl. svojih pravil mnogo koristnega dela ZB NOV, precej pa tudi LMS in AFŽ.

Zakonito osnovo pa je dobilo varstvo gradiva narodnoosvobodilne borbe šele z zakonom o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti ljudske republike Slovenije, ki je bil sprejet v naši ljudski skupščini 19. maja 1948, ki ga je službeno dolžan izvajati Zavod za spomeniško varstvo. Ta zakon določa v svojem prvem členu, da veljajo za kulturne spomenike premični in nepremični predmeti ali skupine predmetov, ki so zgodovinsko, arheološko, kulturnozgodovinsko, umetniško, etnografsko ali sociološko pomembni, oziroma domačinsko značilni, zlasti pa spomeniki narodnoosvobodilne borbe.

Spomeniki narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije so razstreseni po vsej Sloveniji, oziroma po slovenskem ozemlju, tudi tistem, ki je ostalo izven naših meja. Razsežnost tega ozemlja je precejšnja, če upoštevamo ponekod tudi slabe prometne zveze, saj so se partizani večinoma borili v težko dostopnih krajih. Ti spomeniki so utrpeli po osvoboditvi velike poškodbe. Lani so ugotovile pregledovalne ekipe, da so razen Baze 20, bolnice Franje in tiskarne Slovenije vse barake razpadle in gnijejo. Zavod za zaščito spomenikov se je, povezan z organizacijo Zveze borcev NOV lotil prvenstvenega reševanja najprej večjih in obsežnejših spomenikov, posebno takih, ki so pomembni in značilni za največje dogodke osvobodilne vojne. Zavod je povezan z organizacijo Zveze borcev doslej obnovil mnogo nepremičnih objektov n. pr. baz, bolnic, tehnik, bunkerjev itd. to je takih objektov, ki so bili pomembni v narodnoosvobodilni borbi. Seveda bomo nadaljevali z obnavljanjem spomeniških objektov a da bi rekonstruirali vse naše spomenike, tudi tiste, ki so popolnoma uničeni in o katerih nimamo slik ali fotografij, zaradi pomanjkljivosti podatkov ne bo mogoče. V takih primerih bomo označili tloris s kamnom ali jarkom ter na primernem mestu postavili kamen s spominskim napisom, kar bo zadostovalo, da si bo obiskovalec ustvaril sliko objekta, v katerem je živel, se boril, trpel in umiral naš partizan.

Mnogo pa je premičnih predmetov to je, arhivalij in muzealij, katerim doslej ni bila posvečena zadostna pažnja. Sicer je bilo tudi takih predmetov doslej zbranih veliko število, vendar jih je vsepovsod še toliko, da zahteva temeljito zbiranje prav sistematični postopek. Tem arhivalijam in muzealijam (n. pr. arhivi vojaških enot, odborov Osvobodilne fronte, arhivi narodnoosvobodilnih odborov itd., oglasil, partizanska literatura in tisk, okupatorski arhivi, sovražni arhivi, časopisi itd. ter razni predmeti kakor orodje, orožje in municija, obleka, oprema, pribor, zastave, kažipoti, sanitetna oprema, fotografije, odlikovanja itd.) smo dolžni posvetiti prav toliko pažnje kakor nepremičninam in drugim večjim predmetom in to ne le zgolj iz stališča muzealca, temveč vse bolj iz stališča kulturnozgodovinskega znanstvenika, ki mu je naloga do popolnosti zbrati vse gradivo, ki se nanaša na veliko obdobje naše zgodovine. Prav s temeljitim zbiranjem teh predmetov izpričujemo našo kulturno in politično zrelost in naš odnos do vsega, kar nas spominja največjega vsenarnodnega zgodovinskega dejanja — osvobodilne borbe.

Vsi doslej zbrani predmeti so brez skupne evidence. Hranijo jih po večini posamezne masovne organizacije na okrajnih se-

dežih brez posebnega strokovnega nadzorstva in varstva, izvzemši predmetov, ki so ta čas že v muzejih. Verjetno so ti predmeti, čeprav zbrani z vestnosjo in ljubeznijo, izpostavljeni pogosto okvaram, razkroju in raznašanju. Iz tega sledi, da ustanove in organizacije, ki so prevzele nalogo zbiranja gradiva narodnoosvobodilne borbe zaradi objektivnih in subjektivnih težav svojega dela niso utegnile opraviti. Naša naloga je, da dosedanje naše delo v tem pogledu samokritično temeljito proučimo in poiščemo take oblike dela, ki bodo temu vprašanju najbolj ustrezale. Slej ko prej sta Zavod za spomeniško varstvo pri Ministrstvu za znanost in kulturo in Zveza borcev narodnoosvobodilne borbe prva poklicana, da to nalogo rešujeta kot eno svojih najvažnejših dolžnosti in jo v cilju temeljitejšega zbiranja, obdelave, eksponiranja in hranjenja arhivalij in muzealij iz dobe narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije, koordinirata.

Povsem razumljivo je, kakor že rečeno, da moramo vso našo skrb posvetiti trajni ohranitvi teh spomenikov osvobodilne borbe. Pri tem delu nas ne smejo voditi zgolj muzealni odnosi. Vse bolj si jih moramo ohraniti kot trajne dokaze naše narodne sile in revolucionarnega zanosa. V njih bomo vselej spoznavali našo samostojno narodno bit, ki nas bo tudi v bodoče uspešno branila zoper zunanje napade, kakršen je kominformski in podobni.

K takemu delu je treba seveda pristopiti s sistematično izdelanim načrtom. Prva važna naloga je točna evidenca spomenikov NOB in ljudske revolucije z vpisom nahajališča in stanja posameznih predmetov. Po takem zbranem gradivu se bomo morali odločiti za prioriteten red po pomembnosti posameznih predmetov kakor tudi po nujnosti drugih zaščitnih ukrepov, kakor so konservacija, restavracija ali event. zaščita s hranitvijo na primernejših mestih. Kasnejša naloga bo določanje, kje in kako bodo posamezni predmeti skupaj zbrani kot zaključene zbirke. Pričakovati smemo, da bomo z reorganizacijo Muzeja narodne osvoboditve v bližnji bodočnosti dobili osrednji muzej narodne osvoboditve, ki bo najpopolnejše hranil pomembne dokaze velike dobe. Prav tako pa bomo izpopolnjevali zbirke iz tega področja, kakor jih že danes hranijo nekateri pokrajinski in lokalni muzeji. Nujno bo treba na vseh tistih okrajih, koder danes še ne obstojajo podrobne zbirke, ustanoviti muzeje narodnoosvobodilne borbe. Kljub temu, da bomo imeli osrednji muzej, ki bo do neke mere popoln in bo iz njegovih zbirk razviden zgodovinski razvoj in potek narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije, ne bodo okrajni muzeji narodnoosvobodilne borbe zgolj postranskega pomena. Treba bo s tankim čutom za zgodovinski pomen posameznih predmetov določiti, kateri predmeti bodo morali nujno ostati v teh muzejih. Po svojem političnem in upravnem sestavu so naši okrajni zaključene enote, ki so v času narodnoosvobodilne borbe doprinesle individualne prispevke, katerih značaj mora biti značilno podan prav v njihovem muzeju NOB. Vsi ti okrajni muzeji skupaj z ostalimi zbirkami in osrednjim muzejem bodo šele podajali celoten zgodovinski in znanstveni material osvobodilne borbe, ki bo zgodovinarjem bodočih pokolenj nudil vse možnosti za proučevanje naše velike dobe.

Poudariti je treba, da zbiranje in čuvanje zgodovinskega materiala narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije ni le pravica in dolžnost muzejev, organizacij Zveze borcev in drugih množičnih organizacij, temveč kulturna dolžnost slehernega zavednega državljana. Popolnega uspeha pri tem delu smemo pri-

čakovati le, če se bo vsakdo zavedal dolžnosti, da po svoji sposobnosti sodeluje pri obsežnem delu. Potrebno je predvsem tesno sodelovanje upravnih faktorjev z Zvezo borcev kot masovno organizacijo, ki je s tem problemom najtesneje povezana. Seveda kaže k skupnemu delu pritegniti tudi ostale množične organizacije kakor AFŽ, LMS, Ljudsko prosveto in kulturne ustanove, šole, zavode itd. Le po tej poti bo mogoče vsakogar prepričati o pomembnosti zbiranja tega materiala za javne zbirke. Vemo, da je še brez števila predmetov in dokumentov narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije v zasebnih rokah, ki jih ljubosumno čuvajo ne le iz pietetnih razlogov, ker se predmeti nanašajo na njihovo ožje sorodstvo ali prijateljstvo, temveč zaradi skrbi, da se pri njih dobro čuvani predmeti ne bi porazgubili ali uničili. Ko bomo uspeli po navedenih potih organizirati povsod potrebne muzeje narodnoosvobodilne borbe, bo ta sum odpadel in vsakdo bo rad oddal doma čuvani predmet v javno

Bolnica Franja

zbirko, koder bo najvestneje hranjen in oskrbovan po strokovnjakih.

Zavod za spomeniško varstvo in Zveza borcev narodnoosvobodilne borbe se torej obračata na vse, ki imajo smisel za opravljanje zadevnih nalog. Apeliramo predvsem na naša muzejska društva in muzealce, zgodovinska društva in zgodovinarje, pedagoge in vse one, ki kažejo ljubezen in zanimanje za strokovno delo za novo ustanovljene muzeje, da takoj spočetka pomagajo pri tem delu. Vključiti bomo morali tudi študente, ki bodo posebno v počitnicah v svojem domačem okolišu imeli dovolj prilike za zbiranje gradiva. Povsod, koder ne obstoja Muzej narodnoosvobodilne borbe, naj organizacije Zveze borcev in Poverjenišтва za prosveto takoj pokrenejo akcije za sestavo kroga sodelavcev, ki naj skupno s sekcijo za zbiranje gradiva narodnoosvobodilne borbe pri okrajnih odborih Zveze borcev NOV takoj prično z delom. Vso strokovno pomoč pri delu bo v vsakem pogledu nudil Zavod za spomeniško varstvo, na katerega naj se te sekcije dosledno obračajo za pomoč in nasvete. Podrobna navodila in predpise teh sekcij bo Zveza borcev skupno z Zavodom pravočasno razposlala vsem, ki bodo sodelovali pri tem pomembnem delu za muzeje NOB. Šele z ustanovitvijo posameznih muzejev narodnoosvobodilne borbe bodo množične organizacije, ki so doslej že zbirale material in ga tudi hranijo, mogle izročiti zbirke tem muzejem, kakor je bil njihov namen. Koder že obstojajo muzeji z oddelki NOB, bodo seveda le-ti

prevzeli ta material. Seveda pa velja ta poziv tudi za vse posameznike in ustanove, ki so že doslej nesebično in s pravim patriotskim čustvom zbirali spomenike narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

Že sedaj pa je nujno poudariti, da naloga mladih muzejev narodnoosvobodilne borbe nikakor ne bo smela obstojati le v internem muzealnem delu, temveč bo njihova dolžnost, posvečati trajno skrb tudi vsem spomenikom narodnoosvobodilne borbe na njihovem področju, to so predvsem nepremični spomeniki, ki so potrebni trajnega čuvanja in nege. Prav v takih primerih utegne škodovati prevneta centralizacija za njihovo skrb ne le iz razloga, da so ti spomeniki od centra dokaj oddaljeni, temveč so tudi odmaknjeni trajnemu nadzorstvu. Zato bo važna naloga teh okrajnih muzejev tudi skrb za nepremične spomenike, ki so iz večine nadvse pomembni za zgodovino narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

Gorenjski odred

Mnogo, premnogo organizacijskega in praktičnega dela je pred nami. Toda za trajno ohranitev spomenikov narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije, — svetlih prič naše junaške borbe za svobodo, jih bomo in jih moramo ohraniti in ponesti s seboj v našo lepšo, srečnejšo socialistično Jugoslavijo.

Nakazani problemi ohranitve spomenikov NOB in ljudske revolucije s posebnim ozirom na očuvanje premičnih spomenikov t. j. arhivalij in muzealij, nujno zahtevajo koordinacijo dela med organizacijami Zveze borcev NOV in muzealci ter zgodovinarji. V ta namen sta sklicala Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije in Zavod za spomeniško varstvo pri Ministrstvu za znanost in kulturo 22. aprila 1950 konferenco, katere so se udeležili povabljeni zastopniki Ministrstva za znanost in kulturo, sekretarji sekcij za zbiranje gradiva NOV pri okrajnih odborih Zveze borcev NOV, zastopniki množičnih organizacij ter muzealci in zgodovinarji. Po referatu »Problematika varstva spomenikov NOB«, ki ga je imel zastopnik Glavnega odbora Zveze borcev in Zavoda za spomeniško varstvo, so referirali okrajni sekretarji sekcij za zbiranje gradiva NOV o storjenem delu na tem področju. Po poročilih je sledila diskusija, ki so se je prav vneto udeleževali predvsem naši strokovnjaki muzealci in zgodovinarji. Osvetlili so marsikateri problem pravilne zaščite in pokazali so tudi pripravljenost in veselje sodelovati pri tem plemenitem in nad vse važnim delom. Na koncu so bili sprejeti naslednji sklepi:

Za ohranitev, čuvanje, pregled in strokovni nadzor nad vsemi spomeniki narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije ustanovljamo okrajne muzeje narodnoosvobodilne borbe na sedežih okrajnih ljudskih odborov oziroma njihovih poverjeništev za prosveto.

Naloga okrajnih muzejev NOB je:

- a) zbiranje arhivalij in muzealij iz obdobja gibanja delavskega razreda, narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije;
- b) konzervatorska in znanstvena obdelava zbranega gradiva;
- c) eksponiranje gradiva;
- č) hranjenje gradiva.

Po osvoboditvi so pristopili h gornjim nalogam Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani, Pokrajinski muzej v Mariboru, lokalni muzeji v Ptuj, Škofji Loki, Brežicah in Celju, v zadnjem času pa so se z vneto lotili oblikovanja muzejev v Postojni in Novem mestu. Zaščito spomenikov na terenu so opravljali Zavod in Zveza borcev s podporo oblasti in masovnih organizacij. Navedene ustanove in organizacije zaradi objektivnih in subjektivnih težav svojega dela niso zadovoljivo izvedle. Zaradi tega je Glavni odbor na temelju 3. člena svojih pravil z Zavodom za varstvo spomenikov sklical današnji sestanek, da se izvede koordinacija med Zvezo borcev in Zavodom v smotru temeljitega sistema zbiranja, obdelave, eksponiranja in hranjenja arhivalij in muzealij iz dobe narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

Naloge sekcije za zbiranje gradiva NOV pri okrajnih odborih Zveze borcev NOV je, da v sodelovanju z republiško in oblastno sekcijo ter Zavodom pristopijo takoj k ustanavljanju muzejev NOV na sedežih okrajev. Kjer muzeji že obstojajo, naj izvrše njihovo reorganizacijo v smislu teh sklepov.

Sekcije za zbiranje gradiva NOV pri Okrajnih odborih Zveze borcev NOV so dolžne v sodelovanju s poverjeništvom za prosveto na okrajih sestaviti uprave novih muzejev. Naloga teh uprav je, s pritegnitvijo množičnih organizacij in posameznikov kar najvestneje zbirati arhivalije in muzealije na terenu (arhivi vojaških enot in OF odborov, arhivi narodnoosvobodilnih odborov itd., partizanska literatura in tisk, oglasi, sovražni arhivi, časopisi itd.; predmeti: orožje in municija, obleke, oprema, pribor, zastave, kačipot, sanitetna oprema, tiskarski stroji, fotografije, odlikovanja itd.). Uprave so dolžne nadalje evidentirati na svojem področju spomenike narodnoosvobodilne borbe (baze, bunkerji, tehnike, tiskarne, ambulate, bolnice, TV stanice, ječe in taborišča, kraje borb, kraje, kjer so bile ustanovljene brigade in druge vojaške edinice, kraje, kjer so padli naši heroji, kraje, kjer so bili streljani talci itd.).

Gradivo, katerega imajo zbranega množične organizacije na terenu, naj pridobe uprave za novo ustanovljene muzeje.

Za strokovno delo in posvet naj bodo v cilju obdelave razstavljanja, hranjenja in evidentiranja zgoraj treh navedenih arhivalij in muzealij pritegnjeni v uprave vseh muzejev NOB muzejska in zgodovinska društva oziroma muzealci ali zgodovinarji, pedagogi in vsi oni, ki kažejo ljubezen in zanimanje za strokovno delo pri novo ustanovljenih muzejih.

Zavodu za zaščito kulturnih spomenikov pripada koordinacijska naloga pri strokovnem upravljanju vseh muzejev NOB, Glavnemu odboru Zveze borcev NOV pa dolžnost, da bodo te svetinje, ki predstavljajo borbo za našo svobodo vselej pravilno in dostojno prikazane kot naši največji kulturni spomeniki.

ŽIVLJENJE OTROK PADLIH BORCEV NAJ BO NAŠA PRVA SKRB

Letošnji Teden matere in otroka postavlja pred nas odgovorno nalogo, vse bolj povečati skrb in delo za deco, ki je v teku NOV ostala brez staršev. Deset in deset tisočem otrokom je okupator zagrenil njihovo mladost s tem, da jih je oropal najdražjega, kar so imeli, njihovih mater in očetov.

Naša ljudska država si je že takoj v začetku zadala nalogo, da bo vodila nenehno skrb za usodo te dece, da ji bo nudila vsega, kar je potrebno za njeno nego in odgojo. Poleg državnih organov in drugih množičnih organizacij se za te otroke briga tudi ZB, ki je bolj kot katera druga organizacija poklicana, da jim oskrbi udobno življenje, nudi vzgojo in izobrazbo, ki jim bo omogočala, da se pozneje uvrste med najzavednejše in najbolj borbene graditelje socializma.

Zveza borcev se že vseskozi od svojega obstoja briga za te otroke. Dajala je denarno pomoč, organizirala z JA in drugimi organizacijami prireditve, obdarovala otroke za praznike itd. Nedavno pa so bile pri odborih Zveze organizirane posebne komisije za skrb nad otroci padlih borcev. Te komisije imajo jako važno in nujno nalogo, da čimprej izboljšajo položaj otrok, katerih starši so dali življenje v borbi za svobodo domovine.

Z ustanovitvijo teh komisij so prevzeli naši odbori v tem pogledu stalno in sistematično skrb. Komisije za skrb padlih borcev bodo delovale vse dotlej, dokler ne bodo rešeni vsi problemi v zvezi s temi otroci. Te komisije pa bodo uspešno delovale le, če se bodo tesno naslanjale na ostale množične organizacije in povezano z njimi izvajale pomembno akcijo.

Naša organizacija se loteva te naloge kot dela, ki je teklo že polnih pet let in je doseglo znatne uspehe, rešilo osnovna vprašanja, kljub temu pa so se tu in tam dogajale nepravilnosti. Ker se Zveza borcev loteva tudi tega dela revolucionarno, ji bo možno razkrivati napake, primere brezdušnega in birokratskega odnosa, pospeševala bo rešitev nekaterih vprašanj ter bo desna roka državnim organom, ki so določeni, da skrbijo za te otroke. Poleg tega pa bo Zveza borcev tista družbena kontrola, ki bo budno pazila, da se izvedejo vse določbe ljudske oblasti v zvezi z otroci padlih borcev.

Po osvoboditvi se je ljudska oblast potrudila, da bo oskrbela prizadete otroke. Ker ni bilo dovolj domov, so otroke sprejele posamezne družine. Pri tem se je seveda skrbelo za to, da so prišli otroci v družine, katerih poglavar ali člani so sodelovali v narodnoosvobodilni borbi in v družine zavednih državljanov. Poznamo mnogo jako lepih primerov, kako te družine skrbijo za take otroke. Mnogi skrbniki se brigajo za te otroke kakor za svoje lastne, jih šolajo in pravilno vzgajajo. Vendar se je ponekod pokazalo, da nastanitev otrok pri skrbnikih ni povsod srečno rešena. So tudi takšni skrbniki, ki kljub svoji najboljši volji, zaradi slabega gmotnega položaja ne morejo nuditi otrokom udobnega življenja. So pa tudi takšni, ki s temi otroci ne ravnavajo tako, kakor je treba. Našim organizacijam je znano, da je nekaj teh otrok, ki žive pri bogatih kmetih kot služinčad, kjer so slabo oblečeni in nezadostno hranjeni, pasejo živino in obdelujejo zemljo. V večini teh primerov o šolanju niti govora ni. Čeprav takšnih pojavov ni mnogo, so navedeni primeri vendarle znamenje, da ni bilo doslej zadostne družbene kontrole, da so se organizacije, predvsem seveda Zveza borcev, premalo zanimale za ta vprašanja. In prav naše organizacije najbolj lahko odkrivajo takšne pojave in posegajo vmes. Te možnosti imajo zlasti osnovne organizacije Zveze borcev, ki morajo sistematično zajemati in reševati probleme otrok, ki so pri skrbnikih. V prvih dneh po osvoboditvi, ko so skrbniki prevzemali te otroke, ni bilo mogoče predvidevati vseh okoliščin. Zato je pa danes položaj drugačen. Zdaj imamo mnogo več priložnosti, da nadziramo, kako živijo ti otroci.

Ta trenutek je najbolj pereča naloga, da komisije obiščejo vse otroke, ki so pri skrbnikih in se na kraju samem prepričajo o tem, kako živijo. Pri tem se bo ugotovilo, ali otrok lahko ostane pri skrbniku, ki mu je bil zaupan, ali pa ga je treba vzeti

dosedanjemu skrbniku in ga nastaniti drugod. Otroci padlih borcev morajo biti v zanesljivih in dobrih rokah. Zato bi bilo potrebno, da organizacije poiščejo možnosti, kam bi premestili slabo oskrbovane otroke, bodisi v domove, bodisi k dobrim in zanesljivim družinam. Člani Zveze borcev bodo nemara našli tudi primere, ko bo skrbniku potrebna denarna pomoč, da bi lahko bolje skrbel za razvoj otroka. Tudi takšna vprašanja je treba dobro preudariti in jih rešiti. Komisije pri Zvezi borcev naj delajo hitro in na terenu samem, zbirajo podatke o otrocih, ki so pri skrbnikih, nakar naj dajo svoje predloge za rešitev posameznih primerov. To pa seveda ne pomeni, da je treba čakati na uspehe dela teh skupin naših članov in se omejiti za sedaj samo na zbiranje podatkov. So primeri, pri katerih je potrebna takojšnja pomoč, primeri, ki so nam znani kljub doslej neurejeni evidenci in čeprav tam še ni osnovana komisija, ki naj se briga za te otroke.

Naše osnovne organizacije naj prično prirejati sestanke skrbnikov, na katerih naj pokažejo dobre in obsodijo slabe primere odnosa skrbnikov do otrok padlih borcev.

Za vse bolne otroke, ki so v skrbništvu naj naše organizacije skrbijo, da bodo pod stalnim zdravniškim nadzorstvom. Seveda bo to dokaj težavna naloga, ker je malo zdravnikov in zato ne morejo obiskovati otrok pri skrbnikih v oddaljenejših vaseh. Vendar naj se naše organizacije potrudijo in naj poiščejo način, kako bi se dalo to izvesti, pa najsi sami privedejo otroke do zdravnika, ali pa naj izkoriščajo potujoče sanitetne ekipe.

Omenili smo že, da nekateri otroci, ki so pri skrbnikih ne obiskujejo šole. Tudi to morajo naše organizacije zadovoljivo rešiti. Nikakor ne moremo dovoliti, da bi otroci padlih borcev ostali nepismeni. Zato moramo vztrajati pri zahtevi, da vsi nepismeni otroci, ki so starejši od 14 let obiskujejo analfabetske tečaje, mlajši pa redno hodijo v šolo. V nekatere šole in internate sprejemajo samo otroke, ki so pokazali odličen uspeh. Mnogo otrok padlih borcev pa ne živi v pogojih, ki bi omogočili tak uspeh. Naše organizacije lahko izposlujejo, da tudi take otroke sprejemajo v te šole in internate. Pravtako je treba končno prenehati z dosedanja prakso, da se otroke padlih borcev največ pošilja v obrt, pogosto celo v takšno, v katero starši sicer neradi dajo svoje otroke. Poleg tega ne upoštevajo skrbniki nagnenj in veselja otrok. Naše organizacije naj poskrbe, da pridejo bistri in nadarjeni otroci v gimnazije in višje šole, zlasti pa na vojna učilišča. Naša skrb mora tudi biti, da čim več vojnih sirot dobi štipendije od prosvetnih oblasti, za tiste pa, ki nimajo takšnih izgledov, naj da štipendijo Zveza borcev.

Potrebno bi bilo tudi, da Zveza borcev od časa do časa, ne samo ob praznikih, zbere otroke, ki so v skrbništvu in jim organizira prireditve z lepim programom, da se otroci razvedre. Skupno z Armijo in množičnimi organizacijami naj ob takih priložnostih otroke tudi primerno obdare.

Intervencija in pomoč naše organizacije je potrebna tudi ženam padlih borcev, ki imajo več otrok. Takšne matere se zaradi številne družine ne morejo vključiti v produkcijo, s samo invalidnino pa težko shajajo. Od časa do časa jim je potrebna denarna pomoč in morebitno lažje delo, ki bi jih ne oviralo pri vzgoji in negi otrok.

Probleme v zvezi z otroci padlih borcev, ki so po raznih domovih, je dokaj lažje reševati, pa je tudi tu dosti dela, za naše organizacije. Najprej bo treba po ekipah članov ZB ugotoviti, kakšno stanje je po dečjih domovih. Pregled naj bo čim bolj strokoven, poleg strokovnjakov naj bodo v skupinah tudi člani naše organizacije, Ljudske mladine, prosvetni delavci, predstavniki zdravstvenih ustanov in drugi. Neposredno po pregledu naj se takoj pokrene, kar je potrebno, da se stanje popravi, ker samo pregledovanje zaradi pregledovanja nima smisla. Naše skupine morajo biti učinkovite, vsak pregled mora prinesiti določene koristi domu. Zato je naloga teh skupin, da na kraju sa-

mem ugotove, kako žive otroci padlih borcev po domovih in takoj pokrenejo vse, kar je potrebno.

Dosedanje izkušnje z dečjimi domovi so pokazale, da so se uprave teh domov brigale samo za to, kako bodo otroci materialno preskrbljeni, da so bili dobro hranjeni in oblečeni. Te strani seveda nikakor ne moremo podcenjevati, nasprotno, tudi mi se moramo boriti, da bo imel dom zadosten budžet in da bo materialno dobro oskrbovan. Vendar s tem svoje naloge še nismo opravili. Še večjo skrb moramo posvetiti vzgoji otrok padlih borcev, ki so v domovih, tembolj, ker vemo, da je bilo v tem pogledu do sedaj premalo storjeno. V prostem času so bili otroci navadno brez pravega reda. Neredko so se pri otrocih zaradi pomanjkanja nadzora s strani vzgojiteljev razvile slabe in grde navade. V domu mora biti določen program dela, program, ki bo pri otrocih razvijal ljubezen do posameznih panog udejstvovanja, kar bo pripomoglo k razvoju ustvarjalnosti otrok. Dom, ki nima radijskega aparata, dovolj knjig in igrač, še zdaleka ni dobro urejen. Otrokom je potrebno toplo in veselo ozračje. Zato je zlasti važno vprašanje, kako je dom urejen. Še vedno imamo mnogo domov v neprimernih zgradbah, ki jih je na vsak način treba prilagoditi potrebam in namenu. Nadaljnja naša skrb naj velja tudi higieni po domovih, zanimati nas mora, ali imajo otroci dovolj svetlobe in zraka v prostorih in pa koliko otrok prebiva v posamezni sobi. Vse to so stvari, ki morajo živo zanimati naše zveze, zanimati tako, kakor da so v domovih njihovi lastni otroci.

Svojo skrb za probleme otrok padlih borcev moramo razširiti seveda tudi na internate učencev v gospodarstvu, kajti tudi v njih je precej otrok padlih borcev.

Jasno je, da vprašanje v zvezi z otroci padlih borcev, ki so po raznih domovih, ne bomo mogli uspešno reševati, če ne

bomo imeli dovolj dobrega kadra vzgojiteljev. Vzgojitelje pa lahko dobimo samo od prosvetnih oblasti, zato moramo biti z njimi v tesnem stiku.

Predvidevamo, da bo letos šlo več otrok padlih borcev na počitnice kot druga leta, bolni pa na zdravljenje. Zveza borcev bo omogočila odhod teh otrok na počitnice in zdravljenje. S tem v zvezi morajo naše komisije izvesti vse priprave in pri tem misliti na vse, pa tudi na najdrobnejše stvari, da bi letovanje otrok popolnoma uspelo in koristilo njihovemu zdravju.

Potem naj se naše organizacije zavzemajo za vprašanje patronatov nad dečjimi domovi. Zveza borcev sama naj sodeluje najaktivneje v teh patronatih.

Komisije Zveze, ki naj skrbе za otroke padlih borcev, so zdaj na začetku svojega dela. Da bi lahko uspešno začele, naj zberejo čim podrobnejše podatke o vseh takih otrocih na svojem področju. Njihova naloga ni, da si uredijo svojo posebno evidenco, kakor so to nekatere komisije že storile, marveč naj se okorišajo z vsemi evidencami, ki že obstoje, pa jih naj s svojimi zbranimi podatki izpopolnijo. Najbolj važno je to, da se dela takoj lotijo. Ni ga problema, ki bi prenesel manj odlašanja in birokracije, kakor prav ta problem. Otroci padlih borcev so naša prva skrb. Ljudska oblast je te otroke sprejela v svoje varstvo in jih preskrbela. Zdaj je dolžnost predvsem naše organizacije, da z vsemi silami priskoči na pomoč. Položaj otrok padlih borcev se lahko in se mora izboljšati. Ti otroci morajo živeti najmanj tako dobro, kakor vsi drugi, ki imajo lastne starše. Ob sodelovanju z organi ljudske oblasti jim moramo nuditi vse tisto, kar imajo vsi otroci naše domovine — da se pravilno in nemoteno razvijajo, se vzgajajo in usposablajo in slednjič postanejo dobri državljani svoje socialistične domovine.

NOVE KADRE NAŠI ARMADI

Kakor vemo se je naša slavna Armada rodila za časa narodnoosvobodilne borbe in narodne revolucije pod najtežjimi pogoji, v krvavi borbi proti fašizmu in domačim izdajalcem za ustvarjenje ljudske države pod vodstvom naše slavne Partije in tovariša Tita. V teku te borbe je bila naša Armada nerazdvojivo povezana z našim narodom, ki je z njo vred v najtežjih dneh njegove zgodovine delil vse dobro in zlo, toda z zavestjo, da se ona bori za njegove življenjske interese, za zmago socializma v naši domovini. Ta ljudski karakter naše Armade se danes še bolj izraža v vlogi Armade v mirnem razdobju razvoja.

Vzporedno z razvojem Armade smo ustvarjali tudi komandni kader, ta kader je rasel iz vrst kmetov, delavcev in inteligence. To so ljudje, ki so se v borbi proti okupatorju in domačim izdajalcem prekalili in pridobili mnoge dragocene izkušnje, ki jim vsestransko koristijo v današnji situaciji v žilavi borbi za izgradnjo socializma v naši domovini. Ti ljudje so vedeli, da se skupno z ostalim narodom borijo za veliko stvar, za svobodo in neodvisnost svojega naroda.

Razvoj naše Armade, s tem, da ona dobiva moderno orožje in ostala borbena sredstva, da se vsestransko mehanizira, postaja v pravem smislu res moderna armada, enakovredna v tem pogledu vsem ostalim armadam, da ne govorimo o njeni borbeni moralni, ki pa zahteva tudi visoko kvalificiran kader, ki bo vsestransko kos izvrševati vse naloge, ki se postavljajo pred njega. Ona zahteva kader z visoko, patriotsko zavestjo, z vsestransko politično razgledanostjo, ki bo v danem trenutku znal preceniti situacijo, stopiti v borbo za neodvisnost domovine in v skrajnem slučaju žrtvovati tudi življenje. Tak kader nam daje naš delavski razred in naše šole.

Mirnodobska služba v naši Armadi ni danes taka kot je bila v vojski stare Jugoslavije in je še v vojskah kapitalističnih držav. Mirnodobska služba v naši Armadi je šola, kjer se metodsko sprovaja v življenje vojaški program, pri čemer pa vlada železna, samozavestna disciplina, odnos predpostavljenih do podrejenih je odnos starejšega do mlajšega, ki vzgojno vpliva nanj in hoče, da mu pomaga. Naše kasarne, to so svetle učilnice za naše nepismene, za politično, kulturno in fizikalno delo, to so šole za prevzgojo v novega socialističnega človeka, ki živi za svoj narod in svojo domovino. Danes se v naši Armadi nikomur ne zavira možnost razvoja, temveč se mu nudi vsestranska pomoč po vseh linijah. S kurzi, ki jih razpisuje ministrstvo za narodno obrambo se omogoča našim mladeničem, da se javljajo v šole aktivnih oficirjev različnih rodov in da se kot vojni štipendisti sprejemajo v dom vojnih študentov, kjer jim je omogočen študij na različnih fakultetah. S tem naša Armada in njeno vodstvo dokazuje, da polaga vsestransko pažnjo in skrb novemu kadru in omogoča našim mladeničem isti razvoj v Armadi kot v civilu. Delo tega kadra je pa v toliko častnejše, ker nenehno dela za jačanje moči naše domovine.

Naše organizacije Zveze borcev naj opozore starše in mladino na te šole. V te šole naj bi šli zlasti sinovi, ki so izgubili starše v NOV. Pri tem pa naj pazijo, da bodo šli v šole res najboljši fantje, ki imajo vse pogoje, da postanejo nekoč voditelji vojnih edinic naše slave Jugoslovanske armade.

Ojačajmo borbene vrste naše armade z zdravim in zrelim kadrom.

SLOVENSKI UMETNIKI V PARTIZANIH

DORE KLEMENČIČ-MAJ

Kako globoko ljudska je bila naša narodnoosvobodilna borba, vidimo poleg mnogih drugih dokazov tudi iz tega, da se je naši borbi priključilo več najuglednejših upodablajočih umetnikov. To dejstvo kaže veliko kulturno pomembnost te borbe. Slovenski umetniki so poleg ostalih umetnikov Jugoslavije jasno uvideli, da je ta borba ono dejanje našega naroda, ki edino zmore, poleg vseh drugih nacionalnih in socialnih smotrov, tudi naši umetnosti omogočiti vzpon in življenje, o katerem so sanjali naši umetniki in pesniki že pred stoletji.

Kako pomemben in važen je ta korak, kaže dokaj jasno že današnje umetnostno življenje, ko se ob socializaciji naše družbe izvaja borba proti različnim dekadentnim stališčem, ki pri nas sicer niso zavzela takšen razmah, kakor v nekaterih drugih deželah. Zato se realistično jedro, ki ga vsebuje dediščina naše umetnosti, vedno bolj razrašča. Pogoji zato so predvsem v naši socialistični družbi in pa v umetnikih samih, katerih mnogi so že v predvojnem času težili za realizmom, mnogi pa tudi v času velike osvobodilne borbe bili tesno povezani z ljudstvom in sodelovali v NOV.

Nimam namena podati neke ocene dela umetnikov-partizanov, temveč želim le pripovedovati o borbi in delu naših umetnikov tako, kakor se tega sam spominjam. Čeprav bo to le vrsta mojih osebnih doživetij, upam, da bo iz tega opisa možno videti težkoče v pomanjkanju sredstev in drugih, za umetnost važnih pogojev, a tudi radost in vzdržljivost ljudi, ki jim je ljubezen do domovine, do naroda, do socialne pravičnosti in do umetnosti, prva in največja stvar v življenju.

Bilo je nekako v drugi polovici meseca marca leta 1943., ko sem zapustil Kozaro, drage Knežpoljce ter brigado Ranka Šipke in grem v Slovenijo, da vidim, kako je z našim narodom, o katerega borbi sem kaj malo vedel. Pešal sem preko zapadne Bosne, preko Grmeča, Klekovače in početkom aprila prispel do Drvarja. Nebo je bilo jasno, toda strahovita burja je divjala, trgala z mene obleko, šibala obraz in oči z drobnim ledenelim snegom, tako, da sem ob posebno močnih sunkih moral večkrat skloniti se v skalnato kotanjo, da me ne vrže preko pečin. Po nekaj urah take naporne poti sem prispel v štab prvega korpusa, katerega komandant je bil Kosta Nadj. Štab se je nahajal v gozdnati kotanji nad vasjo Atašovci nad Drvarjem. Ko sem v štabni kuhinji obiral ovčjo kost, so nekemu tovarišu koščenega obraza in živih oči zbudili pozornost moji, skoraj do ramen dolgi lasje. Bil je bosanski slikar Ismet Mujezinović. Zelo sem se ga razveselil in morda tudi on, ko je našel slikarja. Poleg tega pa sem pri njem doživel še drugo radost. Imel je namreč zaboj, poln risalnih blokov, svinčnikov, tušev. Pravi, da je zaplenil to ob napadu na ustaško postojanko. Dal mi je blok in svinčnik. To je bil moj prvi risarski material. Seveda sem prvega narisal Ismeta in tudi on mene.

Po dolgi poti od Drvarja preko Like, Korduna do Bojancev v Beli Krajini se je blok kmalu napolnil.

Ko sem prispel v Bojance v slovensko Šerčerjevo brigado, nisem imel več koščka praznega papirja. Toda tovariš Lovšin,

Božidar Jakac — Kurir Janezek

intendant brigade, ki je kakor mati skrbel za nas vse, mi je kmalu prinesel nekaj šolskih risank, katere je našel po zapuščenih šolah. Blok, ki sem ga nosil s seboj je postajal vse debelejši, vse do one nesrečne noči, ko so se mi na pohodu izmuznile domala vse risbe v trenutku, ko sem zavihtel na ramo naš kuhinjski kotel. Bilo je temno kot v rogu in prepozno sem začutil pod roko, da je blok postal tanjši. Spreletela me je groza. Pohitim ob koloni nazaj in ko opazim po kakih sto korakih motno belino na tleh sredi črnega blata sem spoznal, da je že dobršen del brigade šel preko mojih risb. Pobiral sem pomandrane papirje, čeprav sem vedel, da ne bo kaj prida iz njih in hudo mi je bilo. Treba bo začeti znova.

V brigadi je bil šestnajstletni partizan Čopič, talentiran risar. Tudi on je prenašal pod roko mapo z risalnim papirjem, kmalu je prišel v brigado še Vanja Turk, ki je s sabo nosil fotografije portretov, katere je bil slikal pred vojno. Pričeli smo izdajati brigadni časopis »Udarnik«. Prvo številko smo tipkali s strojem in vsak izvod posebej ilustrirali. Ogromno časa je šlo v izgubo na ta način. Kmalu pa nam je uspelo najti urednika Ribiča; ta je prinesel s seboj razmnoževalno platno in druga številka je bila že lepša in številnejša. Kadar smo prispeli v kako vas za dva ali tri dni, smo si našli hišo, kjer je bilo uredništvo »Udarnika«, ki je dobival vedno večjo popularnost. Partizani so

nas radovedno obiskovali in ogledovali risbe. Radi so nas imeli. Le partizan Janez, ki se je kaj rad ustavljal v Dolenjskih zidani-
cah, je dejal: »Kaj neki hočete vi, ki samo rišete in nič ne de-
late, jaz pa garam noč in dan.«

Štiri številke so izšle brez posebnih nesreč. Le tistega dne, ko nas je v vasi Vrh blizu Turjaka napadlo mnogo Italijanov in belogardistov, smo utrpeli občutno škodo. Baš na Lovšinovem domu v Vrhju čakamo v šupi, da nam kuharica Marija razdeli obed, ko se pripelje nizko nad hišami siv bombardier in vrže bombo, ki je k sreči padla v vodnjak poleg šupe. Mokri od silnega brizga vode, ki jo je pognalo iz vodnjaka, smo skočili preko dvorišča v hlev. Nismo še dobro utegnili zapreti hrastovih vrat, ko je avion bil že zopet nad nami in spustil dve bombi na nas, eno pred vrata, drugo na vrh slemena. Črn dim, prah, grom, tramovje se usiplje na nas, ranjeni Nino rjove. Tipljem okrog sebe in ne vem ali je tak dim ali sem oslepel. Dotipljem se do razsekanih vrat, ko se dim in smodnikov smrad nekoliko razredči, vidim naše nahrbtnike z risbami, vse razsekane, preluknjane, razcefrane. Tako tudi razmnoževalni aparat. Klavrno gledamo, se pridušujemo in kolnemo, toda italijanska golazen že leze v vas. Nas je komaj deset in štirje ranjenci. Tu ne opravimo nič. Pograbimo ranjence in druge predmete, kar je pač bilo še celega in uspemo brez novih žrtev skozi točo krogel umakniti se v gozd poleg vasi.

Bloka ni, risb ni, »Udarnika« ni; zopet bo treba začeti znova. Opanke, v katerih sem pripešal iz Bosne, so se obrabile. Bosa noga je pogledala skozi podplat, le debele nogavice še imam. Toda ko bredemo neko noč preko Krke izgubim dolgo nogavico in kratko triglavko. Odslej hodim z ostankom opank, z eno dolgo nogavico in eno kratko. K sreči smo že v juniju mesecu.

Nimam papirja, nimam čevljev. Na Lokvicah me pokliče tov. Kardelj. »Riši partizane, riši prizore iz naših borb«, mi pravi. Da, to sem že sam mislil in to tudi že delam, toda vse mi je propadlo in seveda tudi Vanji.

Niko Pirnat — Domovi - Ječe - Gozdovi

V belokranjski tehniki pridem spet do papirja. Čopič in Vanja ga vzameta nekaj s seboj, jaz pa ostanem v tehniki, ker so mi boste noge tako zatekle, da nisem mogel več hoditi.

Tu je tovarišica Ančka vsako jutro skuhala veliko skledo dobrih žgancev z mlekom. Tu je bilo pravega risalnega papirja, tuša in tudi akvarelnih barvic. — »Riši prizore iz naših borb...«

Rišem, ilustriram časopise. Majorja Jonesa poleg njegovega poziva beli gardi. Naj vidijo tudi Angleži, da mi nismo izgubljeni saboterji, ampak organizirana vojska, da imamo časopise, da razvijamo borbena literaturo, ki bo prerasla v veliko napredno kulturo našega naroda. Rišem mnogo, toda kar narišem, še ni tisto, kar nudi partizanstvo v svoji bujnosti. Čutim, da se nismo naučili dovolj dobro risati in slikati, da bi prikazali na papirju vso fantastiko dogajanja. Stvarnost prehiteva naše umetnostne sposobnosti in znanje. Ni čuda, ko nas je preteklo življenje samo dušilo, kot ljudi in kot umetnike.

Dobil sem čevlje, noge so se mi pozdravile, ko dobim poziv v centralno tehniko. Tisto jutro, ko sem krenil proti Rogu, prižvižgajo iz Metlike italijanske granate, ki se z gromom razletavajo okrog vasi. V naglici zakopljemo vso tehniko sredi sveže razorane njive in se umaknemo. Naslednji dan izvem v Poljanah pod Rogom, da je Mussolini zdrknil. Čez 14 dni bomo v Ljubljani! — Malo prezgodaj se vam zdi, pravijo partizani. Meni njihov odgovor ni všeč. Zelo rad imam optimistične zaključke. Kdo pa je imel prav? Bolj kot vetrnjaški slikar, — partizani. Učimo se od njih.

Centralna tehnika je bila visoko v roškem pragozdu. Sredi z mahom poraslih skal in tisočletnih bukev, ki jih nikdo ni sekal, da so starele, se stoje sušile in padale kot fantastične črne rogovile v temne, vlažne globeli, je stala nizka baraka. Gosto listnato drevje je pokrivalo ta temnozeleni tolmun, da je le redek sončni žarek prodril do nas. Tu nas avioni ne bi mogli nikdar najti. Še dim iz barake se je razpršil prej, predno je prodril nad drevesne krošnje.

Tu je mir. Še preveč miru za partizana. V tem pravljicnem kraju smo tiskali »Ljudsko pravico«, »Slovenskega poročevalca«, »Našo ženo«, »Pionirja« in druge partizanske časopise, brošure in letake. Tu je bil preprost kmečki fant Miško, ki je nasprotno od Janeza kazal izredno ljubezen do risb. Shranil je vse, kar mu je prišlo pod roko, pa najsi bo še tako malo pomembna, dobra ali slaba skica. Tu je bil mlad umetnik Ive Šubic, katerega risbe sem že prej videl po časopisih. Prišel je iz gorenjskega odreda, kjer je bil mitraljezec že od 1941. Pri sebi je imel še skice onih prvih partizanov, ki so razbijali švabske butice v gorenjskih planinah. V kotu barake je imel mizico, kjer je neumorno risal dan in noč, ilustracije za časopise, vmes pa si je žvižgal in prepeval. Nikomur od nas ni uspelo tako dobro vpraskati risbo v ciklostilno matrico, kakor njemu.

Kmalu smo zgradili še eno barako. Tu sem dobil jaz svoj kot. Pričel sem pripravljati prvo mapo prizorov iz partizanskih borb. Rezal sem prve linoreze v star, obrabljen linolej s pomočjo žepnega nožka in sanjal po pravih linoreznih nožih in dobrem linoleju, da bi mogel prikazati vse to veliko dogajanje, ki je tako edinstveno v človeški zgodovini, posebno pa še v zgodovini našega naroda.

Nekega dne pride po mene tovariš Mitja in me povede k Izvršnemu odboru. Tu rišem predsednika Jožeta Vidmarja, Kidriča, Poliča, Kocbeka, Komandanta Rozmana, Marjana Breclja.

Italijani rinejo v Rog. Pospravljamo v bunkerje. Izvršni odbor pripravi nahrbtnike. Toda zelena golazen se umakne strahopetno nazaj v Stražo in Novo mesto. Najbrž jim je postalo tesno pri kosmati duši.

Često se mi je tožilo po brigadi, tožilo po pisano oblečenih partizanih, po burnih doživetjih v borbah in že sem se odločil, da zapustim tehniko, kjer imam občutek, da gre glavno dogajanje mimo mene in pojdem nazaj v brigado, da iznenada prihiti kurir Janez z novico, da se je Italija predala.

Hura! Mačkožerci, kurji tatovi, strahopetni morilci so se predali!

Nemogoče je zdržati v Rogu. Nekaj nas pograbi puške in pohitimo proti Kočevju. V dolini ceste, zaslišimo ropot motorjev. Nehote ustavimo korak ob grmovju. Navada partizana, ki je prešla v kri — toda te avtomobile vozijo partizani, kamione partizani, limuzine partizani, motorje partizani, tanke partizani, topove, ki so še včeraj bljuvali granate na nas, prevažajo partizani.

činski idioti in gledajo v tla. Poleg njih sedi na kantonu možak v spodnjih hlačah, s pestmi si podpira glavo in ne dvigne pogleda — pravijo, da je angleški zastopnik pri plavi gardi. Mi ne pravimo nič drugega na to, kakor: »a tako je s to stvarjo, zdelo se nam je.« Tam najdem tovariše iz Šerčerjeve brigade. Čopič, Vanja, Ribič. Kuharica Marija ima novo obleko. »Tudi jaz sem mlatila po plavčkih. Tistile tam pa je bil njihov kuhar,« in pokaže na širokonoso pokveko, ki ob njenem smehu brezizrazno bulji vanjo.

Dore Klemenčič-Maj — V imenu Kristusovih ran

Vse vriska v naši notranjosti. Ob kočevskem mestnem bloku cela gora zeleno-sive bojne opreme; po travnikih trope mul, a Italijani drsajo v razhojenih čevljih in umazanih uniformah po prašni cesti v dolgih, neurejenih kolonah. Široko odprte oči begajo po nas, nekateri se zmedeno reže. Kaj izražajo te oči, kaj ti zmedeni nasmehi, in kaj mrzlo stisnjene ustnice oficirčkov, ki se stiskajo med vojake? Strah zločinca pred zasluženim kaznijo. Najbrže ne razumejo, čemu jim ne režemo nosov in ušes, čemu jim ne izkopljemo oči. Naš mir in ponos jih poraža do dna, menda bolj kot jih kapitulacija sama.

Kdo bi zajel vse to velikansko dogajanje? Med Ribnico in Kočevjem leži dolga kolona prevrnjenih kamionov, pobitih mul, raztresenega orožja, vmes pa mrtvi Italijani. Norci! Hoteli so se z orožjem in naropanim plenom vred prebiti v Italijo, pa so naleтели na Tomšičev bataljon. Pustili so vse tu in še vrsto življenj.

V Nemški vasi stoji ob cesti na vrh privezanih kakih 200 plavogardistov. Na šajkačah imajo kraljevi grb. Stojte tam zlo-

Nimamo obstanka nikjer. V Kočevju se mi ustavi oko na izložbi papirnice. Tam zagledam belogardistično brošuro »Zločinska OF«. Veseli obrazi meščanov in partizanov hodijo mimo in nikdo se ne zmeni za to. Dejanja govore nezmotljivo in belogardizem pada iz sramote v sramoto, iz poraza v poraz. Toda tu bo materiala za risanje. V trgovini je zastopnik okraja. Lastnik je pobegnil. Zastopnik me pozna. »Maj, kaj rabiš za risanje?« Da mi papirja, svinčnikov, tušev, barvic, čopičev, peres. Napolnim ves nahrbtnik. Kar megla se mi dela pred očmi od sreče.

Sicer ne morem nič risati od vznemirjenja, toda delati bo treba čimveč. Skočim na kamion, ki pelje v Novo mesto. Med potjo se ustavim v Toplicah. Partizani v zdravilišču. Velika dvorana z električnimi lestenci in partizani. Lepo pogrnjene mize — in partizani. Partizani z gozdnih stez, ki so še kmečko hišo le včasih videli. Drsi mi po parketu, ko grem preko dvorane na drugo stran, kjer sedi Božidar Jakac z veliko mapo in riše. Boris Kidrič gleda njegove risbe. Celo mapo risb že ima. Roka mu

spretno leti po papirju, vmes pa nemoteno živahno razgovarja z vsemi. Vprašujem ga o ostalih slikarjih, ki so še v Ljubljani. Pravi, da jih je precej prišlo ven.

Velikokrat, ko sem bil še v brigadi, in v Rogu, sem mislil nanje. Zakaj ne pridejo k partizanom, da vidijo to novo, porajajoče se življenje. Saj to je tisto edino, kar bo dalo slovenski umetnosti svežega poleta. To je velika šola, kakršne še ni doživel noben slovenski umetnik, to je fantazija, to je snov za obdelavo, to je slikovitost. Pisal sem že nekaterim pisma, ki pa jih niso dosegla. No, sedaj so pa tu. Niso sicer vsi, toda čez nekaj dni srečam v isti dvorani Franceta Miheliča. Ves je pokrit z debelim slojem cestnega prahu. Gre mi na smeh, on pa je nejevoljen. Pravi, da se že teden dni prevaža po partizaniji in išče Agitprop in še sedaj ne ve, kje neki je. Aha! Komplikacija! Nerodna zadeva, sicer pa lahko greva skupaj. Prideva v Rog na točko 21. toda Agitpropa tudi tu ni. Napotijo naju zopet v dolino.

Končno ga najdeva — Agitprop, ki se nahaja v mali vasici Suhor pod roškimi gozdovi. Tu si urediva v kmečki hiši risarsko delavnico. Mihelič reže prvi partizanski plakat — linolej. Imamo dve tiskarni, novomeško in kočevsko. Velik dogodek. Jaz rečem partizane v jurišu za prvo stran Slovenskega poročevalca. V Kočevju srečam Nikolaja Pirnata. Krepko mi stisne roko. Z njim je Drago Vidmar. Oba se pridružita nama v risarsko delavnico pri Agitpropu. Pripravlja se zbor narodnih odposlancev v Kočevju. Izvršni odbor mi poveri dekoracijo dvorane. Biti mora veličastna. Pirnat, Mihelič, Drago Vidmar primejo za delo. Na prepleškane stene parole, na začetno steno naslikata Pirnat in Mihelič 6 simboličnih figur v nadnaravni velikosti. Na pozornici portreti voditeljev zmagujočih velesil nad fašizmom. Vse veliko, monumentalno, kar nekoč pri nas majhnih Slovincih ni bilo v navadi. Toda danes, ko smo v najhujši stiski, ko nam jemljejo še to majhno življenje, pokažemo vsem, da postajamo veliki. Na tej največji manifestaciji narodne volje so prišli do izraza tudi drugi umetniki. Pevci, igralci ljubljanskih gledališč, pesniki, književniki, so pokazali svoja dela z istega odra, s katerega so najboljši sinovi naroda povedali odločno besedo. Za odrom je sedel Božidar Jakac in filmal, fotografiral ter risal z veliko spretnostjo celo vrsto prizorov in portretov vsega dogodka.

V času tega največjega osvobodjenega ozemlja, v času naše borbe, je nastalo veliko del. Posebno se je odlikoval Pirnat, ki je narisal celo vrsto karikatur fašistov, belogardistov, Hitlerja, Rupnika, Mihajloviča, Mussolinija, podkrepljene z njegovimi ostrimi verzi. Na kočevskem procesu 16 belogardističnih oficirjev med katerimi so 4 duhovniki, riše Pirnat karikature obtožencev. Mihelič reže v linolej prvo partizansko čitanko za deco. Drago Vidmar reže plakate, velike portrete Tita in Stalina. Jaz pripravljam mapo linorezov, ki sem jo pričel v Rogu. Nande Vidmar in Janez Weiss, — Belač sta v diviziji. Po vojaških edinicah so tudi mlajši: Čopič, Vito Globočnik. Jakac je pri Izvršnem odboru. Portretira voditelje našega pokreta. Zbiramo material in razvijamo umetnostno delo iz dneva v dan. Razgovarjamo o razstavi naših del v Kočevju in drugih mestih. Tudi debatiramo o umetnosti. Prijetna sporazumnost in sodelovanje med slikarji, kar je prej le malokdaj bilo.

Zunaj pred našo bajto zore jabolka. Po brajdah se črni grozdje. Gozdovi rumene, po jezu v dolini plava suho listje. Sonce, ki sije na otok svobode sredi Evrope, je kakor mehak žamet. Zagledamo se v jesensko nebo, po katerem priklopota »štorklja«. Ko se približa naši vasici, jo posuje z rafali iz mitraljeza, za vasjo odvrže bombo in odleti. Naslednji dan zopet. Kmalu pridejo tudi večji avioni. Mitraljirajo ženske na polju. Od Novega mesta grmi. Bombardirajo. Bombardirajo tudi nekatere vasi. Poročila javljajo o vedno večjih borbah ob Savi, pri Cerknici, ob Kolpi, o prodorih nemških tankov na naše osvobojeno ozemlje. Naši tanki se jim zoperstavljajo. Borbe vedno češče in češče. Pospraviti moramo svoje risbe in material. Naložimo vse na kamion in ponoči krenemo proti Suhi Krajini. Tam smo nekaj dni brez pravega dela. Samo oborožujemo se. Podnevi smo v gozdu zaradi neprestanih opazovanj avionov. Ponoči krenemo proti Kočevju, toda pod Hinjami moramo ustaviti naš kamion,

ker so Nemci v veliki bližini. Slišali bi motor. Avto z vsem našim materialom in risbami spustimo v gozdno globel in ga pokrijemo z vejevjem. Nemci v Kočevje, mi v Stično, kjer se porazdelimo po divizijah. Venomer mislim na naš avto in risbe.

Nemški tanki in kamioni prigrme po cesti za nami. Mi se umaknemo na gozdnata rebra gričev, kjer skopljemo jarke za mitraljeze in minomete. Sedim pod nizkimi vejami bukev in rišem naše strelce v pripravljenosti. Po cesti, preko travnika pod nami se prikaže mala skupina Nemcev. Za njimi cela četa. Med nami napeta tišina, ki jo preseka pok našega minometa. Mina v majhnem loku pada sredi švabske čete. Razpode se Švabi na vse strani v travo, nekaj jih obleži na cesti, toda še predno utegnejo leči, že vsujejo vsi naši mitraljezi in puške ogenj po njih. Švabovje zbegano beži nazaj in pada.

Tako se je začelo za XV. divizijo. Nešteto min in granat je padlo na naše položaje, padale so tja tudi potem, ko smo mi bili po Švabih že z drugih položajev.

Nemcev vedno več. Podnevi neprestane borbe, ponoči se izmikamo iz obročev. Na partizanih je opaziti vedno več nemških uniform in orožja. Dobro jih bijemo. Na Polževem, ob počitku sredi gozda, se priplazi v jutranjem mraku kolona Nemcev tik za naše hrbte. Dva naša padeta. Toda mi smo že v jurišu na njih. Tečem z mitraljezci, da bi si čimbolj utisnil v spomin trenutek viška borbe. Nemci se ustavijo v zarezanem gozdnem kolovozu. Mi izza bukev bombe po njih. Trije planejo iz kolovoza, dva vlečeta ranjenca, tretji jih ščiti z brzostrelko. Mitraljezec in jaz ga vzameva na muho. Vsi trije obleže. Švabska grupa izza njih še strelja. Naši jim pridejo od strani, mi iz čela in po polurni borbi že hitimo za njimi. Mrtvi, ranjeni Švabi, v Švabe oblečeni domobranci, četniki, fašisti, vlasovci leže po tleh. Krvavi kosi obleke, preluknjane čelade leže po podrsani sledi, koder so odvedli nekaj ranjencev. Pust duh po smodniku in krvi, a srebrne bukke stoje mirno in jesensko listje šelesteč pada na vse to.

Po noči krenemo. Proti jutru nas pregne mrzla megla. Kako smo ji hvaležni. Avioni nas zaman iščejo in tudi nemške patrulje.

Na llovi gori se ustavimo. Prvi dan mir, le hrane ni že tri dni. Naslednje jutro zagrmí na vseh straneh. Iz vasi se umaknemo v gozd. Rjoveče granate in šrapneli nas iščejo. Na levi udari granata sredi našega voda. Poleg mene odnese razstrelek nekemu civilistu brez orožja ves spodnji del obraza. Mule rjovejo. Nekateri Italijani, ki so se nam pridružili, zbegano tekajo sem in tja. Prokleti paničarji! Zbeganost je v borbi nevarnejša kakor vse sovražnikovo orožje.

Ležimo v orumenelem hrastičju z obrazom v gozdni travi. Topovske granate rjovejo nizko nad drevjem in se razletavajo okrog nas.

Zbiram se s silo in gledam od blizu drobno mravljo v travi pred mojim obrazom, kako mirno pleza po travni biljki. Drug svet, ki mirno živi, ko se mi koljemo. Tako čudovita je ta priroda in kako se z vso dušo zazreš vanjo, kadar je smrt blizu. Takrat sem jo gledal z vso strastjo, ker sem želel mir in življenje. Če se danes spomnim na take in podobne drobne trenutke se mi že pogloblja jasnost slike o borbi našega naroda. Ljubezen do miru, dela, življenja, domovina ni dopustila krvnim pustolovcem, da bi nam vzeli to, kar ljubimo. Dokler bomo tu ne bomo mogli dopustiti kaj takega nikomur, pa s katere koli strani sveta bi pridrl v našo domovino.

Komisar divizije Janez Hribar, čeprav sam ranjen, z nogu v mavcu, sede na konju kriči in poveljuje. Povede nas iz gozda na praprotno jaso, kjer poležemo. Nemci še pojačajo ogenj v gozd, kjer smo pravkar bili.

Silna lakota. Mnogo ranjencev. Ponoči naletimo na kup surove repe na njivi. Repa v hipu izgine. Jemo mulje meso. Omahljivci, ki so prej bili v domobrantskih vrstah, izginjajo. Mi krenemo na Krim. Sneg naletava. Po tednu dni neprestanih borb in gladu se končno tu nekoliko odpočijemo in najemo. Vse drobovje me boli.

V torbi imam majhno skicirko. Vse te dni nisem ničesar narisal. Preveč sem bil utrujen. Nemci se končno umaknejo in jaz krenem proti Kočevju, da vidim, kaj je z našim avtom. — Kar

je nekoč bil avto, to je sedaj kup žalostnih razbitin. Oropano, razstreljeno najbrže z bombami. Na tleh, med mokrim snegom, in gnilo travo, najdem dve moji risbi in Miheličev linorez...

Pričnimo zopet znova.

Prve dni januarja 1944 je bil sklican kongres vseh kulturnih delavcev — partizanov. Kakor vse prireditve v partizanih je tudi ta bil ponoči. Izvršni odbor nas pozove, da razstavimo risbe, toda mi smo vse izgubili. Pirnat je v Gorskem Kotaru z XVIII. divizijo, Mihelič in Belač pa sta v štirinajsti nekje na Notranjskem. Edino Jakac je imel več sreče. Ofenzivo je preživel v Rogu, kjer je narisal vrsto zanimivih risb iz partizanskega bunkerja. Bil je z našo delegacijo na II. zasedanju AVNOJ-a, kjer je portretiral

ker ima preveč dela s kopanjem zasek proti nemškim tankom. Rišem ponovno in v dveh tednih se mi nabere toliko risb, da priredim majhno razstavo v kmečki sobi. Kmetje in partizani si z zanimanjem ogledujejo risbe. Vsa vas se gnete v sobi in nehote pomislim na prazen Jakopičev paviljon, kadar smo pred vojno priredili umetnostno razstavo v Ljubljani. »Ko bo konec vojske, si bo vsaka vas postavila dom kulture, kjer bo naš narod imel najožje stike z vsem kulturnim dogajanjem in se bo sam lahko najsvobodnejše kulturno razvijal,« pravim ljudem.

Naslednji dan kreneva s tovarišem Lovričem na Primorsko. Spotoma rišem ob Kolpi, na Krasu in Cerkljanskem. Čeprav nas Nemci neprestano vznemirjajo, se kulturno življenje zelo lepo

France Mihelič — Most

maršala Tita in vrsto drugih portretov. To je bila precej obsežna in prva razstava umetnostnih del v partizanih. Med tem, ko so zborovali kulturni delavci, so naše divizije že likvidirale celo vrsto švabskih in belogardističnih postojank. Štirinajsta se pripravlja na pohod na Štajersko, kjer je vzdržala v najtežjih prilikah eno največjih ofenziv, v kateri je padlo več naših naboljših kulturnikov.

Ob vseh dejstvih, ki jih je kazala visoka aktivnost naše vojske, in pa aktivnost naših kulturnikov, je bil prisiljen ameriški zastopnik, da je na kongresu priznal, da take vojske še ni videl. Borci nosijo v žepih pesmi naših pesnikov in sami pišejo pesmi. Bore se za pravično življenje, za resnico, za kulturo, za zdrave, velike ideje.

Zima je mehka in topla. V zakotni vasi Dobindol na Dolenjskem čakam na propustnico za odhod na Primorsko. Neki pionir v vasi mi podari šolsko risanko, pravi, da jo sedaj ne rabi,

razvija. Delam skupno s kulturniško skupino, ki jo vodi pevek Bogdana Stritarjeva.

Rišem mnogo več kot kdaj koli in spomladi priredim razstavo v Čepovanu, skupaj z razstavo partizanskega tiska. Angleži si jo ogledujejo in mi obljublajo ves mogoči material, ki ga pa seveda nikoli ni bilo, pač pa so mi tovariši intendant kljub velikim težavam prinesli z Trsta papirja, tušev, barv, linoleja in — prave, lepe linorezne nože. Takoj se lotim izdelave mape, da z njo razkrinkam in ožigosam belogardiste, ki so jih Nemci privlekli iz Ljubljane na Primorsko. Neprestano smo v borbah, ki mi pa ne morejo ovirati dela. Med ropotom rafalov okrog nas, režem linolej sede na štoru v gozdu. Rafali se približujejo. Premaknem se s tovariši na drugo mesto in hitim z rezanjem. Vsak bodljaj v linolej, velja belogardistu in Nemcu. Ko so naši vrgli sovražnika s Trnovske planote nazaj v Gorico in Trst, sem tudi jaz končaval

z delom. Podam se v Tribuške pečine, kjer je naša tiskarna, da odtisnem mapo.

Sredi tiskanja zopet pritisnejo Nemci. Pokrijemo vse steze z listjem in vejevjem, polovica tiskarjev je na straži, polovica tiska mapo. Nemci vohajo kot psi okrog nas, streljajo, mečejo bombe v našo grapo, toda nas le ne odkrijejo. Po dvajsetih dneh, ko se morajo spričo našega odpora umakniti, je mapa »V imenu Kristusovih ran«, že gotova. Poleg nje pa imam skicirano že drugo, obširnejšo mapo, »Übermensch«, ki prikazuje Nemce. Žal je nisem mogel izrezati, ker mi je zmanjkalo linoleja. Natisnemo mapo pa raznesejo kurirji po brigadah med borce, med ljudstvo, tudi v Gorico in Trst in še v inozemstvo jo peljejo avioni iz Črnomlja.

Tik za tem prinese kurir iz Dolenjske mapo »Naša borba«, ki sta jo izdala Pirnat in Mihelič. Oho! Prijetno presenečenje. V časopisih vidim pogostoma odlične portrete naših vodilnih osebnosti, katere jedka v cink Božidar Jakac. Vidim pogosto linoreze Iveta Šubica. Vseposvoda velika aktivnost. Naše izgube v borbah bodo kmalu nadoknadene. Med partizani se javljajo mladi talenti: France Slana, Janez Vidic in cela vrsta drugih, ki rišejo in nosijo svoje risbe, da jih vidim in da se pogovorimo o njih. Napredne sile, ki so se izražale baš na kulturnem polju pri nas, že v naši preteklosti, prihajajo tu do izraza. Nemogoče si je zamisliti tako odločilnega trenutka kot je za ves naš narod ta borba, da ne bi duh, ki je vodil Prešerna, Levstika in Cankarja, in ki živi globoko v narodu doslej zatiran po reakcionarnih tujcih in domačih klerikalno-liberalnih uničevalcih kulture, — ne prišel vzporedno v odločilno borbo, da zada prvi udar naše kulturne revolucije, ki se bo izvedla v teku razvoja socializma pri nas.

V avgustu se podam tudi jaz v Belo Krajino. Prej še narišem celo vrsto portretov borcev Južno primorskega odreda. Nekaj svojih risb naložim v nahrbtnik, ostalo pa dam v bunker. Saj bo kmalu svoboda, najbrže že čez mesec dni in potem pridem ponje.

Pešam s tovariši preko Krasa in ob Kolpi več kot teden dni. V Črmošnjicah, kjer je Glavni štab, najdem Nikolaja Pirnata. Veselo me sprejme in kaže poizkusne odtise za novo mapo »Domovi — ječe — gozdovi«. Postal je kapetan, na kar je silno ponosen. Razgovarjava se o razvoju naše umetnosti. Postavili bomo ljudsko oblast, ki bo podpirala umetnost. »Odločanje o umetnostnih vprašanjih bodo prevzeli umetniki. Od etikete na škatljicah za vžigalice, do velikih fresk in spomenikov, vse mora iti skozi umetniške roke,« pravi Pirnat.

Jakac in Mihelič sta v Srednji vasi. Jakčeve mape so najbolj rejene. Cela galerija ujedkanic in risb, portretov političnih voditeljev, komandantov, partizanov. Dela v majhni leseni bajtici na kraju vasi, katero šaljivo imenujemo »Doktor Zobrova koča«. Brata Vidmarja Drago in Nande, sta v neki vasi nad Kolpo. Rišeta in režeta linoreze. Mlajši so osnovali grafično delavnico pri centralni tehniki.

V Črmošnjicah. Tu delajo: Ive Šubic, Vito Globočnik, Čopič, Vanja, Alenka Gerlovič, Lavrič, Jordan, Petrič, Milena Dolganova. Neumorno rišejo in izrezujejo v linolej lepake in ilustracije. Pomagajo Miheliču izrezovati mapo karikatur »Krvava bratovščina«. Vito Globočnik pripravlja mapo »Herrenvolk«. Jordan in Lavrič imata že izrezano mapo prizorov iz borbe našega naroda. Žal je ostala le v posameznih listih.

Vsi so tu, le Janeza Weiss-Belača ni. Padel je v februarju na Štajerskem v tistih strašnih borbah, ki so nam vzele tudi pesnika Kajuha in muzika Sveta Marolta. Kadar se spomnimo našega Janeza, nam je neizrečeno hudo v duši. Izgubili smo umetnika-komunisto in gotovo našega najboljšega kiparja, veselega fanta zdravega duha.

Govorimo o pohodu v Ljubljano. Vsak dan gledamo zavezniške bombarderje, ki v velikih jatah grme preko nas nad nemške in Rupnikove postojanke. Poslušamo grmenje v zemlji, grmenje v zraku, čitamo radijska poročila, ki nas prijetno vznemirjajo. Rdeča armada in naši partizani v Beogradu. Prodor proti

Budimpešti. Udarci preko Varšave proti Berlinu. Ali konec res že prihaja? Vsi smo nemirni. Svoboda je blizu in mi se sestajamo v Jakčevi bajtici in pripravljamo načrt ureditve bodočega življenja umetnikov. Nikdar več ne sme umetnik živeti ono, človeka in umetnika nevredno življenje kakor v žalostni preteklosti. Načrti se omejujejo na ekonomska in organizacijska vprašanja. Delamo načrt za umetnostno akademijo, ki bi vzgajala mlade talente. Delamo načrt za umetniško zadrugo, ki mora napraviti konec gnusnemu izkoriščanju umetnikov od raznih mešetarjev z umetnostjo. Za pošteno umetnostno delo naj umetnik prejme tudi pošteno plačilo.

Zelo preproste so vse te stvari, toda čudovite, kakor je pač čudovita samo resnična svoboda. Vsega tega doslej ni bilo. Talenti, kot so bili: Šubici, Petkovšek, Ažbe, Grohar, Jakopič, Vesel in mnogi drugi, so morali živeti žalostno uničujoče življenje neprestane materialne bede, poniževanja in umetnostnega nepriznavanja, kar jim je zastrupljalo dušo in delo. Sedaj pa to mora biti drugače. Šele sedaj, ko se delovno ljudstvo bori za svobodo, bodo pravo svobodo doživeli tudi umetniki. Tega prej ni bilo mogoče. Treba je bilo borbe. Umetnik je moral poleg čopiča pograbiti tudi za puško in se skupaj s svojim narodom boriti za svobodo. Treba je bilo, da je za to svobodo prelil kri Hinko Smrekar in mladi talenti kot so Franjo Golob, Lojze Šušmelj in Janez Weiss-Belač. To naj bodo poslednje težke žrtve, katere so dali slovenski umetniki pod terorjem tuje in domače gospode.

V tem času so se pojavila tudi ideološka trenja. To je bil razumljiv in nujen pojav. Bilo je udarcev v levo, katere je poizkušal razrešiti tovariš Aleš Bebler. Sklicana je bila konferenca kulturnikov v okviru umetniškega kluba, katero sta obiskala tudi tovariša Boris Kidrič in Jože Vidmar. V teku debate je Boris Kidrič iznesel osnovne postavke, kaj more Osvobodilna fronta zahtevati v tem času od umetnikov. In sicer, da se umetnik priključi Osvobodilni fronti v celoti, da se od borbe ljudstva uči in da zna izraziti, kar doživlja.

Proti koncu zime priredimo v Črnomlju razstavo. Ko je množica grafičnih listov in risb bila razporejena po stenah in mizah v veliki dvorani, smo videli, da nam vse izgube niso mogle škodovati. Mnogo smo napravili. Velikih formatov res ni, toda ne gre zanje. Mi smo napravili vse, kar smo mogli. Iz te grafike veje duh partizanstva, duh borbe. Tudi oblikovna stran je na višku. Lahko rečemo, da je to vsebinsko in oblikovno ena najboljših grafičnih razstav, kar jih je kdaj bilo v Sloveniji. Dosegli smo več kot smo se nadejali.

Prekrasna belokranjska pomlad. Črešnjevo cvetje je posuto preko vse naše prve svobodne zemlje, ki smo jo leto in pol pred koncem vojne uspeli obdržati v rokah. Jablane, hruške zelené, cvetno popje se odpira. Nebo je pretkano z belimi ovčicami, a med njimi se v sončnih žarkih blešče jate sivih avionov. Nam prinašajo obleko, orožje in hrano s padali, a Švabom in švabobrancem bombe brez padal. To pomlad pride svoboda čisto zagotovo. Titove armade prodirajo proti Sloveniji. Ob morju osvobajajo mesto za mestom.

Na Kolpi gradimo most. Kolona kamionov, novih, velikih pride v Slovenijo. Sveže prekomorske brigade prihajajo s tanki in topovi, da udarijo po Švabih, belogardistih, četnikih, fašistih, ustaših, ki se valijo iz vse Jugoslavije in Italije ter se hočejo vzdržati v naši Primorski do prihoda Angloamerikancev. Toda IV. Armija in IX. Korpus jim prekrizajo račune. Ne samo njim, ampak tudi angleškim in ameriškim čikarjem.

Poslednje dneve padajo naši najboljši sinovi za osvoboditev Trsta.

Tistih nekaj dni nismo narisali ničesar. Preko Gorskega Kotora krenemo s kamioni v Ajdovščino, kjer je osnovana naša vlada. Gremo v Trst, Gorico, da vidimo to silno dogajanje, da doživimo ta veličastni trenutek, edinstven v vsej naši zgodovini. Avtomobili nas vozijo poleg dolgih kolon ujetih Nemcev. Spominjajo me na propale Italijane pred dvema leti. Težko je v teh glavorezcih gledati ljudi. Škoda o njih vsake besede, kajti, kje je vse trpljenje sedaj, ko je svoboda. Kje je tisto, ko smo nosili še klobuke z zvezdo, ko nam je vsak košček orožja prišel prav,

ko so v Bosni s sekiro jurišali na mitraljeze? To je armada, silna armada Srbov, Hrvatov, Makedoncev, Slovencev, Črnogorcev, dobro oblečena, dobro oborožena.

9. maja gremo v Ljubljano. Tu se sestanemo z umetniki, ki jih dolga leta nismo videli. Uršič, Božo Pengov, Omersa, Vavpotič pridejo iz taborišča Dachau. Boris Kalin je bil v belo gardističnem zaporu. Sestanemo se z vsemi ostalimi v Jakopičevem paviljonu na razgovore.

Poleti priredimo partizansko razstavo v Ljubljani. 17 razstavljalcev sodeluje. Gremo razstavljat v Zagreb in Hrvatske pridejo k nam.

*

S tem pa se delo umetnikov — partizanov ni zaključilo, temveč je preraslo v širino. Umetnike so čakale nove velike naloge v osvobojeni domovini. Za to delo so umetniki zgrabili z istim uspehom kakor za naloge v partizanih. Ni minilo leto dni, ko se je osnovala umetnostna Akademija, umetno-obrtna šola, umetniška zadruga. Reorganiziralo se je društvo upodablajočih umetnikov. Pričelo se je delo za ideološki dvig umetnikov. Da bi se umetnost čim tesneje približala širokim množicam, smo priredili vrsto umetniških razstav v večjih in manjših krajih Slovenije. Okrog trideset razstav je krožilo od Murske Sobotice v Prekmurju do Št. Petra na Krasu.

Ljudska oblast je pokazala za umetnike razumevanje, kakršnega od nobene druge oblasti še niso bili deležni. Umetnost raste, se dviga v vseh pogledih. Velika neizpodbitna dejstva, kot so revolucionarna borba za svobodo delovnega ljudstva v nacionalnem in socialnem oziru, mobilizacija vseh ljudskih sil pri obnovi domovine, zgraditev petletnega načrta, ostra borba oblasti proti reakcijskim ostankom in novim rušilcem naše graditve, ki se poizkušajo pojaviti, vse to postaja bolj in bolj vsebina naše umetnosti, ki se sama revolucionarno preobraža, a v njej se preobražajo tudi umetniki. Vse to delo ima korenike že v davnih borbah umetnikov pred vojno. Ima korenike v delu umetnikov — partizanov ter v delu umetnikov v ilegali. To drobno zrno, vsajeno v družbo naprednega delovnega ljudstva ima v sebi dovolj sile, da zraste v veliko zdravo drevo socialistične umetnosti.

Ive Subić — Rekvizicija

BOLNICA V GRAPI

VLADO HABJAN

V jutranjem somraku se je medlo risala podoba prostorne barake. Nekje v grapi se je oglašal kos. Iz nizkega bukovja, nad strmimi skalnatimi slemenimi, ki so se z južne strani malodane nagibali na globačo, pa je bilo sem in tja čuti ščebet strnadov. Nekje daleč je grknila gorska kavka in prestrašila srno. Ta je zdrvela po severnem pobočju in izginila v grmovju ostrega robu. Le skala, ki jo je sprožil njen beg, je visoko odskakovala med drevesi in čermi po strmini in se bobneče kotalila nizdol. Sicer pa je bila v kotanji in soteski kakih štirideset metrov pod njo veličastna tišina. Tišina, ki človeka prevzame in mu ne da dihati, dokler se ji ne upre in neha prisluškovati zveneči sili narave, ki se oglašajo v njem.

Čez slemena na jugovzhodu so se kmalu nato vsuli na skrajne gole rebre sosednega brega razpršeni snopi aprilskih sončnih žarkov. In ti so do kraja osvetlili razbrazdani svet. Hkrati je

oživel tudi zaselek, sestojec se iz štirih ali petih barak. Bile so drzno prilepljene med peči in redke bukve, tik nad sotesko, gibko se prižemajočo na podvznožja navpičnih vrhov.

Najprej se je po vdeleni, a zelo spretno zakriti stezi spustila h kuhinji v globači vrsta nosačev. Trenutek za tem je bilo čuti kuharja, ki je ropotal z lonci. Iz velike barake je prišel nekdo in se razgledoval naokrog. Pa tudi iz drugih barak so prihajali obvezani ljudje, eni krevljaje z berglami, drugi s krilom podobnimi oporami za ranjene in polomljene roke.

»Kakšno je vreme, Vasilij,« se je oglašil nekdo z drugega konca mračne barake.

Vasilij je zaprl vrata in odgovoril mešajoč slovenščino z ruščino: »Mislim, da budjet danes harošaja pagoda, Kroparski Tonček.« Tako sta namreč Tončka klicala Gruzin Vasilij in Ukrajinec Pjotr. Italijanoma Giuseppu in Brunu je ime delalo

že večje težave. V veliko zabavo Primorcev sta ga klicala: »Kroparski Tončke.«

Skraja, ko je prišel v bolnico so mu rekli Tovariš vodnik ali Tone. Ker pa je ob vsaki priložnosti hvalil svojo Kropo, mu je dal Bosanec Radko ime Kroparski Tonček. In ime se ga je prijelo. Tudi branil se ga ni. Njegov značaj sam je že zahteval posebne oznake. Zunanost prav za prav ne: bila je čisto običajna. Pač pa je tak vzdevek opravičevala njegova pobalinska navihanost; ob vsaki norčiji mu je pobilnila v kotih ustnic. Toda trenutek kasneje je ta hudomušna nagajivost že utonila v odkritih potezah njegovega vedno nasmejanega obraza.

»Že spet žicaš, Vasilij,« je dražil Tonček Vasilija, ko je ta obstal in zatem sedel na rob ležišča bataljonskega komisarja Črta.

»Budješ kuril,« je uganil Črt zgodnji obisk Vasilija in mu z zdravno desnico ponudil dozo z domačim tobakom. V bolnici je bil šele nekaj dni, zato ga je še imel nekaj malega. Prinesel ga je iz Vipavske doline, kjer se je njegova brigada tolkla in je bil ranjen.

Vsa njegova zunanost je bila skromna. Kvečjemu torbica in škornji so bili vredni pogleda. Navzlic temu pa je bil ravno toliko domišljav, da se je hotel postaviti s skromnim znanjem ruskega jezika. Gruzin Vasilij sam ga ni govoril kdo ve kako gladko, a vendar, uganil je, da komisar rad govori rusko in da ima tobak. Zato je bil že skozi ves teden njegov redni gost. V bolnici tobaka ni bilo mogoče dobiti, odkar so Nemci in četniki z veliko silo prodirali v obroč partizanskih brigad okrog Trnenske planote in Cerkljanskega.

Ta dan je bilo vse naokrog tiho in spokojno. Prav zaradi tega pa tudi prenapeto za vznemirljive živce ranjencev. Časopisov že več dni niso prejeli. Vedno novi ranjenci, ki so jih vsako noč ali rano v jutru pripeljali, so pripovedovali o hudih človeških izgubah in celo umikih ter razbitju dveh ali treh najboljših bataljonov in brigad korpusa.

Tonček je dal Vasiliju časopisni papir in zvila sta si vsak svojo cigareto. Izza lončene italijanske vojaške peči je priskakal na eni nogi — na drugo je še vlekel škorenj — kakor petelin, ki se pripravlja na boj, Italijan Giuseppe.

»Eee, Kropaški Tončke, tebe ne več učiti parlare italiano. Tu tutto sam pokaditi.« Hlastno je pograbil cigareto, ki mu jo je Tonček ponudil in po nekaj dimih spravljivo sedel k njemu. Čik pa je romal naprej v stegnjeno levico mladega mitraljezca Stanka s Krasa. Vasilij je svoj čik odstopil Ukrajincu Pjotru in ta je zatrjeval, da tobak prav nič ne zaostaja za njihovo mahorko. Vasilij je mežikal s svojimi preudarnimi gruzinskimi očmi Črtu in Tončku: češ, mužik je in se ne razume na tobak.

Črtu ni bilo do besedovanja. Vso noč ga je stresala mrzlica in spet oblivala dušljiva vročina. Obrnil se je vstran in skušal zadremati. Pogreznil se je v težke blodnje. Brezkončno gomaženje nejasnih in prečudno skrotovičenih podob ga je pestilo. Strahote so se trgale iz njega in se spet zlobno spakovaje vsestavale vanj. Vse to ga je navdajalo z nepopisno grozo. Skušal se jih je otresti. Vse zastonj. Ni se mu posrečilo. Čim bolj se jim je umikal, tem več je bilo druga v drugo prepletajočih se prikazni. Pritiskale so ga v vedno mračnejši kot in trle njegov odpor.

Silovit in dolg rafal je nenadoma presekal tišino v globači. Črt se je živčno zdrznil in pograbil podzavestno za pištolo. Odkar so bile borbe v bližini bolnice, jo je imel stalno pri roki. Odmev rafala je še vedno trepetal kakor nepopustljiva grožnja med vrhovi in boleče rezal v ušesa ranjencev. Znova je krhajoče zaregljalo, zdaj bliže in dalje časa. Črt si je opomogel od težke more šele potem, ko je stopil v barako bolničar Mirko. Vsi količkaj prisebni ranjenci so sedali v ležiščih, drugi so vstajali in ga obsuli z vprašujočimi pogledi.

»Kdor lahko hodi, naj se takoj obleče, sploh pa bodite vsi pripravljeni za premik. Pravkar so Filip in njegovi prinesli hrano. Pravijo, da so morali naši zapustiti Otlico. In če jih ne zadržuje pred Čavnom, se moramo kar najurneje umakniti.«

Vse skupaj je povedal precej vsakdanje. V zadnji ofenzivi so bili skoraj vsak dan v pripravljenosti. Nevarnost je pretila postojanki zdaj od te, zdaj od one strani.

Preplah se je po Mirkovih besedah opazno polegel. Tržačan Starc je pod zglavjem iskal hlače in pištolo. Enakomerno in s skoraj pobožno potrpežljivostjo — kar ni bila njegova navada — je psoval in preklinjal prav vse, kar mu je prišlo na misel. Bosanec Radko je vlekel nase novo oficirsko bluzo z vsemi odlikovanji — dobil jih je pred dnevi — in si skrbno z obema rokama pritisnil partizanko na glavo. Opiraje se na svojo izrezano palico, prsti na nogah so mu zmrazili ob ranitvi — je odkoračil iz barake, stopaje široko in ploskoma. Kmalu se je vrnil in povedal, da Nemci streljajo z dum-dumkami in zato je čuti pokanje tako blizu.

Medtem so bili več ali manj oblečeni vsi ranjenci. Le težje so še oblačili bolničarji. Radkove besede so pomirile tudi najbolj preplašene. Ko sta bolničar Rafel in kuhar Tine prinesla zajtrk, so se vsi lotili močnika, kakor da ne bi bilo ničesar, četudi so v daljavi neprestani rafali iz strojnic in brzostrelnih topov trdovratno pretresali ozračje.

Ranjenci so spet plegli. Bolničarji so še vedno pripravljali nosila. Toda nihče ni vedel, bo premik ali ga ne bo.

Proti poldnevu je prišla zdravnica Pavla in povedala, da so brigade zadržale sovražnika, ponekod pa so ga celo vrgle nazaj. Dnevni pregled je opravila hitreje kot navadno. Kljub temu pa se Tonček ni mogel izmuzniti injekciji. Bolj ko je zatrjeval zdravnici, da noče biti več poizkusni zajček, tem vztrajneje mu je brhka bolničarka Stana prevezovala roko in iskala žilo. Nazadnje je le stegnil roko in ob vbodu posinel ko stena. Čez trenutek pa je legel rdeč ko kuhan rak. Petdeset kubična injekcija je naredila svoje. Pretekel je lep čas, da si je opomogel in začel ponavljati v zabavo sosedov svojo znano krilatico — tako da je slišala zdravnica: »Zbada in reže me vsak, kdor nima drugega dela!« In res, zdaj so mu zdravili živec na prestreljeni roki, zdaj pljučnico, pa spet želodec in slabokrvnost. Bolehal je na vsem, le na jeziku ne, kakor je sam zatrjeval.

Vse se je kmalu nato obrnilo proti Tržačanu Starcu. Zdravnica mu je na svoj hladen način — dobre volje je bila samo takrat, kadar je bilo v bolnici vsega dovolj — zatrjevala, da je treba nogo odrezati. Zastrupitev se je širila od ure do ure. Starc je vztrajal pri svojem in zahteval šponte — vse je dal na injekcije — da bi ustavile zastrupitev.

Tonček, ne bodi len, je pograbil škatljo injekcij, ki bi jih imel še dobiti. Celo tisti, katerim so rane neprestano kljuvale v bolečih udih, so planili z Radkom in drugimi v smeh, ko je Tonček velikodušno podaril Starcu vse svoje injekcije. Zdravnica in Starc — postajal je odločnejši, bil je komandant odreda — pa sta se še naprej prepirala in vse je kazalo, da bo moral popustiti Tržačan.

Po kosilu se je streljanje poleglo. Barako sta z Vasilijevo pomočjo zabavala Giuseppe in Tonček. Giuseppe se je proti Vasiliju — ta ga seveda ni nič razumel — jezil nad Tončkom, ker ni zapopadel nekaterih njegovih razlag italijanščine.

»Torej, ko pridem v Trst — o tem so vsi neprestano sanjari — bom bolje uspel če rečem compagna signorina — kakor če rečem samo tovarišica,« je spet povzel Tonček. Giuseppe se je zvijal od smeha, Radko valjal po trebuhu. Tonček pa je, ne meneč se za vse to, ponavljal na pamet italijanske lekcije in nalašč mešal vanje slovenščino ter zamenjaval spole in čase. Čez čas, ko je opazil, da ga Giuseppe več ne posluša, temveč z očmi požira bolničarko Stano — pospravljala je barako — se je postavil kraj njega in ga silno resno vprašal, če je še vedno idealist.

»Perche,« se je čudil Giuseppe.

»Perche, perche,« je ponovil Tonček in nadaljeval: »Kaj ne vidiš, da je to, v kar tako buljiš, le gibanje materije v ženski obleki? Moram reči, da prav nespodobno zijaš v Stano, kakor da ni partizanka, ampak deveto čudo.« Tonček je seveda vse, kar mu je ostalo od včerajšnje razlage komisarja — ležala sta

Božidar Jakac — Bolnica v Rogu

skupaj — o dialektiki obračal po svoje in se pri tem hahljal, da so mu tekle lesketajoče se debele solze po licu — skozi malo okno so udarjali poslednji žarki zahajajočega sonca.

Črt se je zdaj počutil dosti boljše, zato se je muzaje v svoje dolge brke, vmešal: »Giuseppe, to vendar ne gre, kaj boš pa po vojni delal, saj si novinar. In ti morajo poznati zakone razvoja.«

Vse tri je izplačal Tonček: »Kaj bo delal praviš — slab vtis in škodo kakor midva, tovariš komisar.«

Baraka je bušila v dolg in sproščen smeh. Na Radkov in Tončkov krohot pa je pritekel celo komandir bolnice, češ da naj ne ženeta takega hrušča, kajti prav lahko bi jih slišal kak nepoklican. »Tam zunaj se ne ve, kako je, od kar je streljanje pojenjalo,« je zamahnil z roko proti Otlici in spet odhitel k zasedam.

Opozorilo ni zaleglo dolgo. Najprej so pokadili zadnji komisarjev tobak, nato pa je Tonček oblekel zdravničin plašč in hodil od ranjenca do ranjenca. Strokovnjaško je mršil obrvi in vtilkal monokel med nos in očesno votlino. Vsakemu ranjencu posebej je pretipaval žilo, Radkova izrezljana palica pa mu je služila za merjenje vročine.

Vasilij je bil njegov asistent. Želje in naročila je zapisoval kar v svojo veliko dozo. Večina si je želela tobaka. Ustregla sta tudi drugim. »Vasilij, piši, je naročal Tonček. »Starcu dvojno dozo špont, Radku tri litre žganja, komisarju za žejo vsaki dve uri pol litra kompota.« Vsakemu je zapisal po njegovi želji. Tudi s hrano ni štedil, čeprav so že teden dni jedli samo enkrat na dan močnik in enkrat repo.

Pod večer jim je le preveč zavijalo v praznih želodcih. Nikomur ni bilo več do norčij. Večerje tudi tokrat ni bilo. Pač pa je prišlo veselo sporočilo, ki jo je vsaj za kratek čas odtehtalo. Po več dneh so dobili spet »Partizanski dnevnik«. Tonček ga je kar strgal iz rok bolničarju Mirku in bral: »Rdeča armada v Prekmurju, juhu...; naši prodirajo ob obali proti Istri... Ej

duš, fantje, kaj sem vam rekel. Še pred majem jih bo vrag vzel.« Od navdušenja je plesal po baraki, da mu je poskakovala mrtvoudna levica ob životu. Potem je moral prebrati prav vse od kraja in še ponavljati, če kdo ni kaj razumel.

»Tako, komisar, zdaj pa ti povej, kako stojimo. Kdaj bo konec teh hudičev,« se je drl z nasprotnega pograda mitraljezec Stanko.

Črt si ni dal dvakrat reči. Čeprav je imel vročino, vendar ne tako hudo kakor prejšnje dni, se je hitro vživel v svoje komisarstvo, katerega se tudi tukaj ni mogel docela otresti. Tonček mu je pomagal, da je izvlekel iz torbe zemljevid in potem se je začelo premlevanje brez konca in kraja: od Ljubljane so še toliko in toliko kilometrov, od Trsta še toliko; tolčejo jih že po berlinskih ulicah. Frice jemlje vrag in zato grizejo kakor obsedenci v zadnjih krčih po Primorski.

Beseda jih je zanašala iz drobne strategije na svetovno in nazadnje so prišli na svobodo. Komisar je moral na vsa vprašanja odgovarjati kakor zapriseženi izvedenec. Tudi Vasilij se je obrnil nanj, ko so spet plegli. Zaradi bližine Rdeče armade ga je skrbelo, kaj bo z njim in drugimi, ki so pribežali posamič ali s svojimi enotami od Nemcev k partizanom. »Beži, beži, Vasilij, če nimaš drugih grehov na vesti kakor to, da si bil nekaj mesecev pri Švabih, ti bodo tvoji že spregledali. Pokazal jim boš svojo razbito rano in če bo treba, ti bomo še potrdili, kako si se držal pri nas.«

Črtu se je zdelo, da mu je odgnal skrbi. Vasilij je s svojim zamolklim in ko bron čistim basom povzel za Italijanoma in drugimi, ki so zapeli: Avanti popolo...; in takoj za tem še: Stoji na gori partizan.

Od nekje se je vzel Jože iz zaščitne čete s svojo harmoniko. Zaigral je pritajeno in presunljivo. Iz previdnosti so ugasnili karbidovko. Samo še slaboten soj dogorevajočih bukovih polen v peči je metal trepetajoče sonce po nizki in s križnimi tramovi,

komaj za moža visoki baraki. Jožetovo igranje je dramilo spomine in napolnjevalo duše s pričakovanji v svobodi.

Nemiren in vročičen srh je spreletaval ranjence po tleh. Vsakdo je z bojaznijo odklanjal jutrišnji dan. Obetal mu ni nič dobrega. A nekje na skrajnem koncu svojega upanja je vsak videl svobodo in nje ni smel izgubiti niti za en sam utrip iz vida, sicer bi ga zrušile bolečine ali pa bi zgorel za vedno v koprnenu.

Naslednja dva dneva sta potekla brez hujših vznemirjenj. Starcu so odrezali nogo pod kolenom. Pjotra iz Ukrajine je strla zastrupitev rane in zagrebli so ga za barako. Tonček, Vasilij in Giuseppe — edini, ki so lahko hodili — pa so zabavali barako kakor so vedeli in znali.

Tretjo noč pa sta nenadoma planila komandir in zdravnica v barako. Drugi za njima so že pripravljali nosila. V nekaj minutah je bilo vse pripravljeno. Najtežje s Starcem vred so prenesli v varnejšo bolnico. Komisarja, Radka in še več drugih so kmalu za prvimi spravili v kake pol ure oddaljeno in dobro prikrito skalno votlino. Oni, ki so bili malo bolj pri sebi in med temi so bili Tonček, Vasilij in Giuseppe, pa so odšli nekam proti Vojskem.

Dnevi in tedni v skalnati votlini so minevali kakor leta. Nekajkrat je že mislil ta ali oni, da bo treba odviti bombo ali napeti petelina na pištoli. Pritajeno so ždeli v skrivališču in čakali odkod se bodo vsule jeklenke. Okrog in okrog skrivališča je ropotalo; miru ni bilo ne podnevi ne ponoči.

Močna nemška zaseda na vzpetini komaj za streljaj od votline se je končno le umaknila, ne da bi jo zapazila. Vedno redkeje so se oglašale na trnovski planoti eksplozije kanonade in zamolklo rezgetajoči rafali. Sovražnikov obroč je bil prebit. Le tam daleč, na jugovzhodu, je še neprestano grmelo. Kraški svet se je stresal v svoji notranjosti, čezenj pa so drvele zdesetkane brigade v poslednji naskok...

Bolnica je prestala ofenzivo. Niso je odkrili. Spet so prinesli ranjence vanjo. Komisar, Radko in mitraljezec Stane so si že precej opomogli, saj je dihala pomlad od vsepovsod majniško in svobodno.

Kakor v posmeh smrti — po zadnjih borbah je ležalo v gozdovih še nič koliko mrtvecev, od obeh vojska — in trpljenju pa je tudi v tem skoraj nedostopnem gorskem svetu vigred dra-

mila naravo. Južni veter je lizal zadnji sneg v kotanjah. Prvo mačevje se je kazalo iz dolgočasnih sivih lupin in mežikalo v toplo primorsko sonce. Na prečudno globokem in neskončnem nebu so se vlekli za švigajočimi krilatimi pikami drzne črte prosojnega dima.

»Lovci!« so vzklikali oni, ki so bili stali pri vratih. Kmalu so letala s svojimi belimi štrenami prepredla ozračje. Kljub trmasti borbi lovcev pa je prihajal hrup brezštevilnih motorjev vedno bliže.

Radko je zlezal na rob soteske in vpil: »He, pogledjte, tam so zbili enega! Nemški lovci beže!« ...

»Tam gorita dva obstreljena,« je kričal — konspiracija ni bila več potrebna — komisar Črt in stegoval zdravo desnico, kakor da hoče prestreči padajoče letalo.

Streljanje v zraku se še ni poglobilo, ko se je pokazala jata težkih bobnikov. Za njo druga in še in še... Plaz za plazom se je kazal na jugu in grmel nezadržno proti severu...

Lomastenje v zraku se je poglobilo. Motne črte pa so se še dolgo gubile med krpastimi oblaki, ki so se leno vlekli po nepreglednem nebesnem svodu.

In ko je naslednje dni prenehalo treskanje na Krasu, je komandir stresal ranjencem vest za vestjo:

»Zmaga! Naši so v Trstu in Gorici! ... Jutri ali pojutrišnjem gremo tudi mi!«

»Svoboda v cvetočem majniku,« je pomislil komisar Črt in prebledel, ko je hkrati s temi novicami zvedel, da so Nemci v zadnjih borbah vjeli in pobili Kroparskega Tončka, Vasilija in Giuseppa.

Črt se je z Radkom ravno grel pred barako in občudoval slemena nad njo, ko so vesti pretresle ljudi v zadnjih dneh spet tako mirni in spokojni grapi.

Nobeden od njiju ni mogel še dolgo spregovoriti. Obema se je zdelo, da sta za nekaj prevarila usodo, kar onim trem ni bilo dano. Svoboda je prinesla tudi nekaj grenkega in prvič po dolgem času je moral komisar Črt iti k drugim ranjencem v barako, da jih je poslušal in si v njihovi sredi opomogel. Šele nato jim je lahko spet govoril o svobodi — zadnjič pred odhodom iz gozdov.

KRAS IN SLOVENSKO PRIMORJE V LETIH 1941–1942

(Iz spomina partijskega aktivista — DUGOLIN AVGUST)

V novembru 1941. je bil po nalogu KPS sklican ožji sestanek članov KP v Škrbini, v hiši Pipan Josipa, ki je bila oddaljena od vasi 1 kilometer. Tu smo se sestali zgodaj dopoldne. Na tem sestanku je bilo prisotnih 9 tovarišev in sicer: Dugolin Avgust, Štolfa Leopold, Bakin Josip, Rogelja Karlo, Pahor Josip, Špacer Josip, Marušič Mirko, Hrast. Na tem sestanku je bil prisoten tov. Velušček Anton-Matevž. Poročilo o delu organizacije je podal sekretar rajona Dugolin Avgust. Poročilo so dopolnili še ostali prisotni tovariši in registrirali dogodek zadnjega časa. Organizacijski referat je podal tovariš Velušček Anton-Matevž. V tem času je bilo 11 članov Partije v Kraškem rajonu in precejšnje število simpatizerjev. Odborov OF je bilo 14, nepopolnih odborov 8. V teh odborih je bilo organizacijsko povezanih 130 oseb in 150 simpatizerjev OF, skupno 280 odraslih oseb in 28 mladincev, kateri so imeli svoje mladinske skupine in svoje mladinske sestanke, kjer so se vzgajali v duhu narodnoosvobodilne borbe.

Sledila je diskusija, ki je obravnavala predvsem možnost pridobivanja orožja in municije. Po podanem organizacijskem referatu, ki ga je podal tovariš Velušček Anton, je sledila kratka diskusija in so se stavljala razna vprašanja na katera je tovariš Velušček jasno in prepričevalno odgovarjal.

Matevž je nato govoril o nalogah, ki so bile postavljene pred prisotne tovariše. Prejeli smo dragocen pouk, zavedajoč se, da je edina rešitev izpod okupacije le borba, ki jo vodi KP in edina prava pot, po kateri stopajo vse množice in delovno ljudstvo iz sužnosti v novo življenje, življenje miru in bratstva in srečnejšo bodočnost vseh narodov sveta. S tem navdušenjem smo se razšli s prisego v srcu, da bo vsak izmed nas izvršil svojo nalogo, ki jo je prejel na tem prvem skupnem sestanku partijskega aktiva v decembru leta 1941. V nas je ostal posebno živ spomin na tovariša Matevža, kateri je bil potem v tržaških zaporih od fašističnih krvnikov zverinsko umorjen leta 1945 spomlad.

Podali smo se na delo še z večjim elanom, z večjo predanostjo in disciplino. Pred nami so stale nove naloge in težje preizkušnje, treba je bilo premestiti vse zapreke, katere so bile na poti razširitve našega gibanja. Odstraniti je bilo treba iz naše srede oportunistem, ustvariti v vodilnem kadru čut odgovornosti, železne discipline, utrditi zaupanje v Partijo in imeti trdno vero v našo zmago ter uvesti točnost prihajanja na sestanke, katera je bila predpogoj za uspeh našega dela. Med seboj smo se spoznali z ilegalnim imenom.

Novim tovarišem smo na teh sestankih poverili konkretno nalogo, objasnili jim temeljne točke OF in naloge OF, prikazali

praktično delo na terenu predvsem na pridobivanju novih članov OF ter simpatizerjev in širjenju naše literature, Slovenskega poročevalca in podobno. Pobijati sovražno propagando, pa uvesti jih v vodstvo sestankov. Utrditi v njih samozavest, disciplino in čut odgovornosti, predanost OF, trdno prepričanje v njeno zmago in osvoboditev celotne Jugoslavije in Primorske izpod okupatorja. Pripraviti jih na težko in dolgo borbo in na žrtve, ki nas še čakajo v borbi za dokončno zmago. Da se ohrani kader pred sovražnikom je bilo potrebno strogo tajno delovanje, ker je vedno in povsod razprezal svoje podle mreže z namenom, da bi uničil OF na Primorskem. Italijanskim fašistom je bilo namreč jasno, da je edinost slovenskega naroda in skupnost slovenskega ljudstva edino v OF, ki jo vodi KP in ki je zajela najširše ljudske množice ter vodi neizprosni boj proti okupatorju in izkoriščevalcem malih narodov in delovnega ljudstva. Prav zaradi tega, ker je fašistični osvajalec to borbo dobro poznal in je videl v KP in OF nevarnost in silo, ki ruši temelje fašizmu, zato je napel vse svoje sile, da bi uničil napredno gibanje narodov Jugoslavije, katera si je že v tem času pridobila simpatije v svetu. Zaradi tega so pomnožili svojo oboroženo silo po že obstoječih postojankah, obenem pa gradili nove postojanke po onih vaseh, ki so imele strateški položaj za operacije proti kretanju partizanskih skupin, ki so tedaj že vršile številne sabotažne akcije.

Mladinske udarne skupine so bile organizirane po naslednjih vaseh: Škrbina je štela 6 mladincev, ki so izvrševali uspešno sabotažne akcije pod vodstvom tov. Fakin Jožeta. V Opatjem selu je obstojala mladinska skupina iz šestih mladincev, ki je nabirala staro municijo in orožje. To municijo in orožje so mladinci škrbno očistili in pripravljeno spravili v skladišče, od koder so ga prenašali v Škrbino in od tam delili edinicam. V Tomaševici je obstojala mladinska skupina iz petih mladincev pod vodstvom tovariša Stenka, katera je imela svojo delavnico za izdelavo ročnih bomb, ki jih je izdeloval njen vodja tovariš Stenka. Te skupine so bile med seboj tesno povezane, vršile so sabotažne akcije na Krasu, uničevale telefonske žice, električne drogeve in zrušile progo Trst—Gorica. Delale so tudi propagandne akcije s trošenjem letakov, ki so bili izdelani doma s parolami.: Živela OF, Smrt fašizmu — svobodo narodu! itd. Drugo so bile napisne akcije z borbenim geslom. V napisnih akcijah so z rdečo kredo popisovali vse zidove stanovanjskih poslopij po vaseh, v pošteve so prišle tudi vojašnice in sovražniške postaje, predvsem pa stanovanja domačih izdajalcev.

Preprosta domača tehnika za izdelavo omenjenih letakov je bila v Škrbini, izdelala je mesečno do 4000 letakov. Pri tem delu so bili zaposleni sledeči tovariši: Fakin Jože, Dugolin Rafael, Abram Milan. Letake so trosili mladinci, ki so bili povezani v OF.

Sabotažne skupine so delale sabotažne akcije, rezanje telefonskih žic na telefonski liniji Lipa—Komen, Štanjel, Voljščica. Pri teh akcijah je bilo uničene 3000 metrov telefonske žice. Neuporabne telefonske žice so bile odnešene in vržene v kraške jame. Pri teh akcijah so sabotažne skupine žagale tudi telefonske drogeve. Pri telefonskih akcijah se je odlikovala Škrbinska skupina pod vodstvom tovariša Fakin Jožeta.

Sabotažne akcije so bile izvršene na železniški progi Rihemberk in Škrbina pod vodstvom tov. Šibil Antona-Stenke. Zaradi nezadostnih izkušenj pa niso imele velikega uspeha, promet je bil ustavljen samo za nekaj ur. Na električne drogeve na liniji glavne centrale ob Soči v Trstu so pa bile izvršene sabotažne akcije s popolnim uspehom. Pri vsaki akciji, ki je bila tam izvršena, so bili razstreljeni po 4 železni električni drogevi in te akcije so prekinile električni tok v tovarnah in na vlakih za dalj časa.

Leto 1942.

V prvih mesecih leta 1942 je bila organizirana delavnica za izdelavo ročnih bomb v kovačnici Derman v Škrbini. Načrt za izdelavo bomb je izdelal tovariš Stenka. Pri tem delu je sodelovala skupina iz Škrbine, vodja delavnice je bil tov. Derman Vinko (Gašper), njegovi sodelavci Franc Jurca, Gotič Boris in Fakin Josip. Za izdelavo ročnih bomb so uporabljali staro železje.

Prinašali so ga v nahrbtnikih v Škrbino. V kovačnici so to železje očistili rjavine, napolnili z eksplozivom ekrazit, ki ga je mladina nabrala iz starih granat. Izdelano orožje je bilo namazano z mastjo, da se je na ta način ohranilo pred rjo in to že v pripravljenih skladiščih izven vasi, od koder so jih transportirali pozneje k prvim partizanskim edinicam, ki so operirale širom Primorske.

V aprilu leta 1942 je bila širša partijska konferenca na Primorskem za Trst, Gorico, Kras, Vipavo, Brdo in Idrijsko. Zbirno mesto je bilo na Sveti Gori, od tam smo se podali na določeno mesto v bližnji gozd. Prisotni delegati so bili iz vseh omenjenih krajev. Dva dni pred konferenco je policija aretirala tov. Veluščka Antona (Matevža). Zaradi odsotnosti omenjenega tovariša je vodil konferenco delegat, ki je prispel iz Slovenije, poslan od centralnega vodstva. Na tej konferenci so podali delegati poročila o delovanju OF v posameznih krajih Primorske. Po podanih poročilih je podal kratek, jednat referat tov. iz Slovenije. Prikazal je politično delo na terenu in borbe partizanov v Sloveniji. Poudaril je nujnost pritegnitve prostovoljcev v NOV, predvsem mladincev. Ta konferenca je rodila nove uspehe. To kar nam je nudila konferenca, smo prenesli na teren in razširili gibanje OF na ostale, še ne organizirane vasi: Gabrovca, Skopo, Pliskovca, Veliki dol, Kobje, Glava itd.

Čeprav je bilo mnenje mnogih, da je primorsko ljudstvo zanjel duh fašizma v teku 25 letne okupacije, se je v tem kratkem času od ustanovitve OF pokazalo ravno obratno. Primorsko ljudstvo je ohranilo svoj nacionalni čut in zavest ter zvestobo do svojega materinega naroda in globoko simpatijo do OF in KP.

Na predvečer 1. maja 1941. je bila organizirana vsa kraška mladina v akcije. Izvedla se je široka akcija in sicer — razobešene so bile slovenske zastave s peterokrako zvezdo po vseh vaseh. Zastave so bile razobešene na najvišjih drevesih ali pa na nalašč zato postavljenih drogovi. Letaki so bili potreseni po vseh vaseh. Drevesa, telefonske žice, električne žice in drogovi so bili okrašeni z rdečimi trakovi. Po zidovih in na vidnih mestih so bili napisi: Živela OF in drugi. Ob tej akciji je okupator pobesnel, začele so se aretacije. Čez teden dni pa so bili aretirani spet izpuščeni na svobodo. Med tem časom so domači izdajalci napeli vse sile, da bi izsledili, kdo dela te akcije. Budnost naše obveščevalne službe je pravočasno obvestila vse prizadete, da jim preti nevarnost. Istočasno je bil obveščen tudi rajonski odbor za Kras. Rajonski odbor je takoj izdal navodilo, da nihče ne sme spati doma in da se mora takoj odpraviti v partizane.

V teku maja in junija 1942 se je odzvalo v partizane 45 mladincev, ki so bili razdeljeni v razne skupine. V avgustu je bila formirana prva kraška četa, komandir te čete, ki je bila priključena tretjemu bataljonu je bil tovariš Stanko. Komandant drugega bataljona je bil tov. Karlo Maslo. Pri prvi mobilizaciji na Krasu so bili zaradi izdaje aretirani trije tovariši iz Komna in dva iz Tomaševice. Kasneje je bilo aretiranih večje število odbornikov in simpatizerjev OF. Odpeljani so bili v tržaške in goriške zapore, kjer so bili izpostavljeni zverinskemu mučenju. Kot glavni vohuni italijanske policije so bili domači izdajalci, zagrizeni fašisti Adamič Josip, Robije, Bandelj Alojz, Gabrovica, Baščan iz Kostanjevice in Čotič Silvana iz Škrbine, ki je zaradi ljubezenskega razmerja postala narodna izdajalka. Oborožili so jo ter jo prepeljali v bližino partizanskega taborišča z nalogo, da umori tov. Premrla Vojka. Prijavila se je kot prostovoljka v partizane in izrazila željo, da hoče v to četo. Namera se ji ni posrečila, ker so jo tovariši poznali in polagali nanjo posebno pažnjo. Ni bilo treba dolgo čakati, ker se je že drugi dan razkrinkala. Položila je na dogovorjeno mesto listek z označbo številčnega stanja čete, njene oborožitve in približno smer njenega pokreta. Na zaslišanju je sama priznala, da je mislila po nalogu italijanske policije ubiti narodnega heroja, tedanjega komandirja Vipavske čete, Vojka Premrla.

V avgustu leta 1942 se je nenadoma pojavil izdajalec slovenskega naroda in fašistični konfident agent tajne fašistične policije Pertot Danilo. Ta izdajalec je spretno vodil vohunsko službo in razpredel svojo mrežo. Uspelo mu je zabrisati za seboj

vsako sled in sumnjo, ki bi bila v škodo OF. Ko je po navodilih fašistične policije spoznal večje število frontovcev in dobil stike z vodilnimi tovariši Darkom Marušičem (Blažem) in tov. Čotar Albinom (Jakobom), je predlagal sestanek le-teh v Trstu, kjer je policija vse te tovariše aretirala. Od tega dne je policija aretirala 62 tovarišev na Krasu. Na Krasu je sledila velika kriza v organizaciji, katero je povzročilo izdajstvo zgoraj omenjenega Pertota. Zaradi aretacije odgovornih funkcionarjev je bila organizacija razbita.

Sovražnik je podvojil oborožene sile, kretanje je postalo vedno težje. Težkoče so nastale predvsem zaradi strahu pred požiganjem hiš, ropanja od strani fašističnih tolp pri onih družinah, kjer je šel kdo v partizane ali pa, če je bil osumljen sodelovanja z Osvobodilno fronto.

Zaradi aretacije aktivistov in pritegnitve preostalih aktivistov v NOV je bilo pretežni del OF odborov razbitih. Pri postavljanju novih so bile velike težkoče, ker so se ljudje bali terorja, ki se je v tem času povečal.

Potrebno je bilo mnogo političnega dela in truda, preden je uspelo v posameznih vaseh postaviti nove odbore OF. Končno je te uspelo postaviti in zopet zajeti v OF širše množice. Pritegnili smo nove člane KP in jih povezali v trojke, iz katerih so nastale celice in vodilni kader OF ter masovnih organizacij, postavili smo po vseh vaseh odbore OF. Organizirali smo mladinske aktivne, spet usmerjali pravilne linije OF po prejetih navodilih. Stalne sovražnikove preiskave in ofenzive na partizanske edinice so povzročile nove aretacije. Nastajale so vedno nove težave, katere je bilo treba premostiti in utrjevati gibanje OF, kakor tudi mlado Partijo, ki je nastala iz njenih simpatizerjev.

Od avgusta do novembra 1942 se je kraška četa številčno pomnožila. Iz male skupine, ki ji je poveljeval komandir tovariš Šibelj Anton-Stenka, ki je takrat štela 15 mož, je narasla na močno grupo 80 mož. Zaradi težavnega kretanja velikih skupin po golih kraških planotah, se je v četi izvršila reorganizacija, skupina se je razdelila na tri čete.

Tovariš Stenka je bil odgovoren za vse tri čete za vojaško vodstvo, za politično pa politkomisar Boro. Še istega dne so čete odpotovale na svoje nove položaje v treh smereh, prva v Gornji Kras, druga v Srednji Kras, tretja pa v Spodnji Kras in Vipavsko dobino. Na svojem potovanju sta prvi in druga četa trčile na sovražnika, ki se je pripravljala za naslednji dan za ofenzivo in je že zavzemal v noči položaje za naslednji dan. Drugi dan so fašisti navalili s celo divizijo, pri tem napadu smo utrpeli eno žrtev ter razbitje druge in tretje čete.

V teh dneh je bila sklicana konferenca Partije, na kateri so bili prisotni vsi delegati iz Trsta, Krasa in Vipave. Sklicana je bila od pokrajinskega komiteta KP za Primorsko. Prisotni so bili vsi člani pokrajinskega komiteta KP, odsoten je bil le tov. Tomo Brejc, ki je bil dne 28. novembra aretiran od italijanske policije na Vogrskem in odpeljan v zapore. Konferenco sta vodila tov. Bebler Aleš-Primož in Velušček Anton-Matevž. Podala sta referat o organizacijskem in političnem delu. Razdeljen je bil teritorij in določene meje posameznih okrožij. Ustanovljen je bil okrajni komitet KPS. Določeni so bili novi člani za komitet. Sekretar je postal Dugolin Avgust, ki je bil do tedaj v vojski ter takoj nastopil delo na terenu. Spomladi leta 1943. mu je bil dodeljen tovariš Mrkonja Danilo. Pojačalo se je delo na terenu. Število članov KP na Krasu se je dvignilo na 280 članov. Postavile so se celice po sledečih vaseh: Šrbina, Lipa, Temnice, Kostanjevica, Voljščica, Opatje selo, Doberdob, Dol, Sempolaj, Pliskovica, Komen, Volčji grad, Gabrovica, Tomaševica, Mali dol, Tomaj, Dutovlje, Kopriva, Kranja vas, Sežana, Hroševca. Postavljeni so bili rajonski komiteti, rajonski odbori OF. Na Krasu je bilo 31 odborov OF. Masovno je bila zajeta mladina v ZSM. Obstojele je 44 mladinskih aktivov. Prvi mladinski aktivni so se razvijali v srednjem delu Krasa od koder so se razpletli na

Gornji del. Prvi aktiv je bil v Škrbini ustanovljen 1941. leta v jeseni. Dalje Tomaševica, Opatje selo, Lok, Lipa, Sela, Temnica, Kostanjevica, Voljščica, Doberdob, Vrh 1943, Ivanji grad, Gabrovica, Mali dol, Kobja glava, Brestovica, Kopriva, Veliki dol, Pliskovica, Kranjvas, Sempolaj, Zagerc, Sežana, Povir, Tublje, Zvonik, Lukavec, Komen, Nova vas, Korito. V teh aktivih je bilo povezanih nad 700 mladincev, vključeno v aktivih SKOJ-a.

Gibanje žena v času NOV na Krasu je pričelo vzporedno z gibanjem OF v letu 1941. Prva organizirana skupina žena je bila v Škrbini, vkateri so sodelovale Stolja Ida, Tohini Marija, Tohini Kristina, Dugolin Ivana. Ta skupina je sodelovala po liniji AFŽ z agitacijo in z zbiranjem prostovoljnih prispevkov za narodnoosvobodilno gibanje. V jeseni so se enake skupine žena organizirale po ostalih vaseh, Opatje selo, Kostanjevica, Voljščica. Tem skupinam so načelovale tovarišice Marija Zavodler in Marija Marušič iz Opatjega sela. V decembru sta bili postavljeni v Volčjem gradu in Komnu. Prvo skupino je vodila Volčič Kristina, drugo Čebulec Štefanija, sodelovalo je 12 žena. Vse te skupine so se bavile z zbiranjem prostovoljnih prispevkov in raznašanjem literature.

1942. je organizacija AFŽ na Krasu doživela širši razmah. Iz celega predela Krasa so se žene začele prebujati in razmišljati o NOB, ki je zajela narode Jugoslavije. V sleherni zavedni ženi je bilo lahko opaziti simpatije do Partije in Fronte, do partizanov, pred katerimi je imel okupator strah tako, da se ni upal več svobodno kretati, niti podnevi še manj v nočnih urah. Gibanje žena je hitro naraščalo tako, da je bilo že konec leta 1942. na Krasu 21 skupin, v katerih je bilo organiziranih veliko število žena. Pokazale so, da se tudi hočejo boriti za svobodo in enakopravnost naroda. Sodelovale so pri raznih akcijah, trošenju letakov in zbiranju orožja. Pokazale so predanost domovini in Komunistični partiji s tem, ker so vedele za skladišče orožja in municije, a niso ničesar izdale pod terorjem mučenja, ki ga je nad ženami izvajal fašistični okupator. Zavedale so se, da zato ne sme vedeti okupator in ne domači izdajalci. Pomagale so mladini delati slovenske zastave, ki so bile prvega maja 1942 razobešene po vseh vaseh.

Junaške so se pokazale naše žene pri obveščevalni službi o kretanju sovražnika. Njihova zasluga je bila, da se je pravočasno obvestilo vse mladince in sodelavce, ki so bili v nevarnosti za aretacijo, da so odšli pravočasno v partizane. Pri odhajanju v partizane žene svojcev niso ovirale, ampak so poslale svoje sinove in može v partizane, da se borijo za izgon okupatorja, in osvobode domovino izpod tisočletnega suženjstva. Mnoge so naročale svojim sinovom naj se hrabro bore in da pridejo po-
zneje za njimi.

Po odhodu prvih mož in mladincev v partizane je okupator prekrizal načrte teh zavednih žena. Nenadoma je sledila aretacija vseh zavednih družin, katerih svojci so šli v partizane. Bilo je aretiranih nad 70 družin in odpeljanih v zapore. Pod zverinskim mučenjem fašističnih krvnikov so žene otroci in starčki 1942. leta hrabro prenašali vse muke in se niso izneverili svojemu narodu. Ostali so zvesti borci za svobodo in neodvisnost svoje domovine. Okupator ni dosegel svojega cilja, da bi uničil upor primorskega ljudstva in zatrl narodno zavest. To je primorsko ljudstvo še bolj podžgalo. Tudi tiste žene, ki dotedaj niso sodelovale v narodnoosvobodilnem gibanju, so pričele aktivno sodelovati in pomagati vsestransko NOV.

Tako se je primorsko ljudstvo že v l. 1941–1942 odzvalo pozivu Partije in Fronte in stopilo ob stran vsega ostalega jugoslovanskega ljudstva, borečega se za svetle cilje svobode in lepše bodočnosti. S krvjo in življenji, darovanimi za dosego teh ciljev, je Primorska za večno izpričala, da je njeno mesto le v mejah nove Jugoslavije, ki bo edina znala ceniti to velikansko požrtvovalnost in heroizem njenih sinov in hčera.

(Nadaljevanje)

Kmalu pa se je začelo govoriti, da so v Rovtah partizani. Zato smo se umaknili v gozd Mačkovc, da bi očuvali ljudi. Nismo hoteli, da bi kmetje po kakšnem izdajstvu trpeli. Tako smo si naredili taborišče v gozdu Mačkovcu. Toda nismo mogli sedeti na miru in samo ležati okoli ognja. Napravili smo si barako, ki je delno že stala. Odločili smo se za likvidacijo izdajalca, na kar smo se takoj pripravili. Hoteli smo tako maščevati naše žrtve, ki so v tistih težkih dneh po loški akciji padle pri Debelem vrhu in Belih vodah. Sklenili smo, da bomo na to akcijo odšli samo trije in to ponoči in

Začeli smo se pripravljati na večjo akcijo proti Italijanom. Včasih smo se spuščali v borbo na samem Barju in to na progi Ljubljana—Škofljica, na kateri so imeli Italijani močne zasede. Začeli smo jih napadati, pa tudi njihove bunkerje. V aprilu smo izvršili več takih napadov, vsi seveda niso bili uspešni, ker nas je bilo malo. Stalno smo vzdrževali zveze s političnimi delavci na tem terenu. Spet smo dobili poročila, da je v Laniščih pri Škofljici neka ženska, ki ovira razvoj organizacije OF in izdaja politične delavce in domačine in da je že tudi izdala partizane. Hiša je blizu postojanke, tako, da je bila v popolnem varstvu Italijanov. Poprej smo se seveda prepričali, če so vsi ti podatki o njenem izdajstvu resnični. Po nekem napadu na progo pri Škofljici se nismo mogli umakniti preko Barja nazaj na Mokrc, zato smo se morali umakniti čez progo in cesto proti Molniku. Čez dan smo se morali zadrževati v gozdu blizu Lanišč. Tu nas je ta ženska opazila in nas izdala Italijanom, ki so nas začeli napadati. Ta borba sicer ni bila velika. Ko so Italijani naleteli na odpor — imeli smo dva puškomitraljeza — so se hitro umaknili. Ko smo se prepričali, da nas je izdala ta ženska, smo se zvečer začeli v strelcih pomikati proti njeni hiši, čeprav je bila samo kakih 500 metrov od italijanske postojanke. Prišli smo do hiše, jo obkolili, vdrli v stanovanje in izdajalko ubili. Ko so v hiši padli strelci, so Italijani začeli metati rakete proti tej hiši. Ko smo svojo nalogo izvršili smo se vrnili nazaj v gozd, kjer smo počakali do 12. ure ponoči. Potem smo se spustili nazaj proti progi Ljubljana—Škofljica in se prebili preko nje proti Mokrcu. Stalno smo se spu-

ščali na progo, ali pa v bližini Iga obstreljevali italijanske postojanke, tako da Italijanom nismo dali, da bi spali. Že če smo nekajkrat ustrelili, so se takoj oglasili z vsem orožjem, ki so ga pač imeli in potem streljali v noč.

Na isti način smo nekoč napadli bloške vojašnice, kjer sta bila stalno po eden ali dva bataljona italijanskih vojakov. Iz Iške smo odšli v popoldanskih urah ter prišli na bloško planoto okoli 10. zvečer. Ko smo se približali vojašnici v Velikih Blokah na svojih 100 metrov, lepo razporejeni v strelcih, smo na povelje odprli ogenj iz vsega orožja, kar smo ga imeli, na to pa začeli vpiti »na juriš«. Zagnali smo tudi nekaj bomb in je res vse tako izgledalo, kakor da gre za pravi napad, nato smo se hitro umaknili, a Italijane smo tudi prestrašili, da so streljali potem v noč, dokler se ni začel delati dan. Mi smo prišli že nazaj na Mačkovec in smo lahko še poslušali njihov ogenj. Od smeha in veselja nismo mogli vso noč spati. Zjutraj so Italijani začeli izpad z jurišem in so neprestano jurišali od Velikih blok pa do Ravnika, torej 4 do 5 kilometrov. Opazovali smo jih z daljnogledom kako jurišajo. Ko so jurišali preko čistin do Ravnika, se ni slišalo nič drugega kot: »Avanti ragazzi, avanti ragazzi!« in streljanje.

Iz tega taborišča smo se začeli bolj trdno povezovati s političnimi delavci in samo Ljubljano. Sem so začeli neprestano prihajati v večjih grupah novi partizani iz Ljubljane in okolice. Med tem časom smo si tudi mi pripravili precej orožja, katerega smo spravljali v skale v Mačkovcu ter si tako napravili skladišče orožja. V rezervi smo tako imeli štiri puškomitraljeze in okoli 100 raznih pušk. Tudi municijo smo na tem terenu zbirali, ter na raznih krajih organizirali skladišča municije, tako da smo imeli okoli 20.000 kosov municije raznega kalibra. Med tem časom je bila tudi že osnovana grupa odredov, katere štab je bil v Suhi Krajini. V to grupo odredov smo pošiljali vse novice, ki so prihajali na naš sektor, ker nismo imeli namena večati naše leteče čete.

V začetku maja smo se zopet premaknili začasno na področje Bloške planote in Loške doline in to zato, ker smo dobili zvezo s partizani, ki so bili okoli Loške doline, v taborišču pa smo pustili zvezo, da ni ostal prazen sektor zaradi zveze s političnimi delavci in novinci, ki so vedno bolj prihajali. Na področju Loške doline smo ostali dva dni. Ko smo se vračali smo naleteli v Rovtah na skupino ciganov, nekaj žensk in moških, ki so prišli sem vohunit. Ko smo jih vprašali, kaj delajo, so nam odgovorili, da se zadržujejo v Rovtah zaradi tega, ker so jih Italijani zapodili iz Velikih Lašč in da se ne smejo več vrniti. S seboj so imeli nekaj zelo lepih mladih konj, ter jih prodajali okoli kmetov. Te konje pa so ukradli nekemu kmetu blizu Grosuplja, kar smo ugotovili pozneje. Konje smo ciganom vzeli. Za nekaj dni smo jih dali nekemu kmetu, da je pazil na nje, potem pa smo si pri-skrbeli sedla in jih uporabljali za patrole. Tako smo dobili svojo konjenico, s katero smo vršili patrolo po bližnjih vaseh. Med tem časom je prišla v sestavo naše patrole druga manjša patrola petih ljudi iz grupe odredov. S seboj so prinesli tudi naloge od Glavnega štaba. Dobili smo nalogo, da moramo organizirati iz te patrole Proletarsko četo. Iskali smo tudi zvezo z bližnjo karavljjo, ki je bila postavljena v Zali. Dobili smo jo, ko smo se vračali v jutranjih urah iz Barja. Srečali smo tovariša Svaruna, ki se je začel z nami razgovarjati. Povedal nam je, kje so in kaj delajo. Takrat je bil še kurir pri svojem komandirju karavljje pri tov. Žanu. Prosili smo ga, če bi se dobilo kaj toplega za jesti pri njih v karavljji. Povedal nam je, da imajo dosti ali da ne bomo dobili, ker Žan ne bo dal. Peljal nas je v njihovo karavljjo skrito v Zali v skalah, tako da bi jo težko našel.

Ko smo prišli, smo Žana prosili, da nam bi dal kaj jesti, ker smo lačni in da gremo z akcijo. Začel nam je razlagati, da nam ne more dati, ker imajo le sami zase in da morajo štediti za hujše čase, mi pa si lahko sami priborimo ali prinesemo iz Barja. No, posrečilo se nam ga je toliko prepričati, da smo dobili malo juhe, toda ves čas, ko smo jedli, smo se morali smejati. Svarun pa nam je govoril, da smo dobri, zdaj, ko se nam je posrečilo to dobiti od njega. Tovariš Svarun nam je tudi rekel, da bi šel rad v kakšno edinico, da bi šel v borbo in da ne bi samo poležaval. To mu je uspelo in spustili so ga v Dolomite v borbeno edinico. V Zali smo tudi zvedeli, da je na Krimu četa partizanov, ki jo vodi Luka. Kasneje smo se s to četo povezali ter vršili skupne napade in borbe. Iz Zale smo odšli nazaj v taborišče na Mačkovcu. Okoli 3. ali 4. maja je zapadel sneg in zato se nismo mogli dosti premikati. Čakali smo, da je sneg skopnel. Tako je prišel tov. Jerin iz Glavnega štaba k nam pogledat kaj delamo in nam naročil, da moramo hitro organizirati močnejšo četo iz te patrole. Začeli smo izbirati izmed borcev, ki so prihajali iz Ljubljane, mlajše ljudi, ki so bili za to sposobni in so imeli veselje do maršev. Tako smo na hitro organizirali Prvo proletarsko

četo, ki je štela 46 ljudi. Četa je bila dobro oborožena. Imela je 6 puškomitraljezov, ostali pa so imeli vsi puške in bombe ter skoraj vsak pištolo. Med tem časom so prišli tudi kurirji iz Glavnega štaba z ukazom, da moramo delati močnejše akcije in zabraniti ljudem vsako delo, ki bi na kakršen koli način koristilo okupatorju, pa naj bi bilo to na cesti, v gozdu ali tovarnah.

Začeli smo kontrolirati po terenu, da ne bi delali kaj v korist Italijanov. Tako smo se takoj spustili iz taborišča proti Krvavi peči. V patroli nas je bilo kakih dvajset, večinoma sami stari borci. Ko smo prišli v koloni po eden okoli 2. ure popoldne proti Krvavi peči, smo zagledali kako dela okrog 30 ljudi novo cesto. Skočili smo do njih in jim zapovedali, da morajo takoj zapustiti delo in oditi domov ali pa naj stopijo v partizane. V začetku so nas gledali, kako da si upamo zabranjevati delo na cesti, ali mi smo jim začeli pojasnjevati in zagotavljati, da če jih bomo še enkrat dobili na delu na cesti, jim bomo uničili vse orodje ali pa ga pobrali. Delavci so nato zapustili delo in odšli domov. Dva od njih pa sta se nam priključila, eden od njih je bil inženir, doma iz Ljubljane. Pozneje je bil dober borec in je postal major in načelnik štaba divizije. Padel je v Beli Krajini, ko so vdrli Nemci in domobranci iz Novega mesta in Kočevja do Črnomlja. Njegovo partizansko ime je bilo Jože.

Odšli smo naprej proti Robu in razmišljali, kaj bi naredili z žago na Robu, na kateri so delali za grofa. Žagarja smo opozorili, da ne sme sprejeti nobenega delavca in da žaga ne sme obratovati. Tako smo ustavili tudi to obrt. Spustili smo se na Mokrc, ker smo nameravali še isto noč oditi na Barje proti Škofljici in Lavrici. Ko smo prišli v bližino Mokrc je prišel nasproti domačin iz Zapotoka, katerega je poslal učitelj s sporočilom, da se pomikajo Italijani iz Iga proti Golem in da hočejo proti Kureščku in Mokrcu. Začeli smo se pomikati proti Kureščku, z Artijem pa sva sedla na konja in odšla naprej. Ko sva prišla do šole v Zapotoku, nama je učitelj dal vse potrebne podatke, katere je dobil iz terena na Igu. Ko je prišla naša patrola do Kureščka, smo se takoj spustili proti Golem, kjer smo hoteli borbo z Italijani. Arti in tov. Šulo, dva najboljša borca, ki sta pozneje oba padla, sta bila na konjih. Med kmeti na tem področju se je že razširila novica, da so partizani zelo močni in da imajo že svojo konjenico. Italijani so se polagoma pomikali iz Iga proti Škriljam. Menda se niso počutili dovolj močne, čeprav je štela njihova kolona vsega skupaj okoli 100 vojakov. Prišla je naravnost iz Ljubljane do Iga z avtomobili, a naprej proti Golem je lezla počasi peš v borbenem razporedu. Ko so zagledali nas, da se pomikamo s Kureščka proti njim, so se obrnili nazaj proti Igu in se vrnili v Ljubljano še isti dan.

Na Igu v postojanki pa je bilo 15 karabinerjev in 2 bivša jugoslovanska orožnika. Ti karabinerji so stalno hodili kontrolirat bližnje vasi in se spuščali prav do Želimelj in to večkrat na teden. Njihove patrole so bile močne 8 do 10 ljudi. Ko smo mi videli, da se Italijani umikajo, smo odšli na Golo, kjer smo izpopolnili našo četo, tako, da je štela 46 ljudi. Oboroženi smo bili s 6 puškomitraljezi in 40 puškami. Vsak borec pa je imel poleg tega še po eno ali dve bombi. Komandir te čete sem bil jaz, moj pomočnik pa je bil tov. Arti. Sklenili smo, da se bomo spustili bližje k Igu, na cesto Ig–Pijava gorica ter tam držali zasedo. Dva dni smo bili v zasedi, a ni bilo nobenega Italijana. Ko smo videli, da ni nič, smo zapustili zasedo in prespali v Sarskem preko noči po hišah in si postavili močno stražo okoli vasi, da nas ne bi iznenadili.

Drugega dne zjutraj sta odšla tov. Abi in tov. Arti s svojim vodom v Želimlje in pripravila hrano za celo četo, en vod pa je ostal nad Sarskem in Želimljami. Tov. Arti in Šulo sta jahala na konjih. Imela sta posebno veselje do konj in sta se vedno pogovarjala, kateri konj je boljši. Oba sta imela tudi sablje bivših jugoslovanskih oficirjev in čelado. Tako so odšli v Želimlje, kamor so prišli neopaženo Italijani — patrola 8 karabinerjev in 1 bivši jugoslovanski orožnik brez orožja. Prišli so iz Iga in so bili že v bližini Želimelj, hoteč napasti oba tovariša na konjih, ker niso vedeli, da je zadaj za njima cel vod naše čete. Italijani so začeli kričati, naj se podasta in streljati na njih. No, ta dva pa nista poskakala s konj, stopila sta za hišo in hitro obvestila vod, koliko je Italijanov in kje so. Naši so izvedli hiter juriš po čistini do vasi, kjer so se bili sredi polja v neki hiši karabinerji zabarikadirali. Vod je začel z ognjem in nato jurišal po čistini proti hiši. Italijani so dajali hud odpor in po prvem jurišu našim ni uspelo, da bi prišli do hiše. Šele, ko je vod ponovno jurišal, so se Italijani predali.

(Se nadaljuje.)

PREDVOJAŠKA VZGOJA

Major ANTON KOCJANČIČ

Da bi postala uredba o predvojaški vzgoji, ki je zajeta v zakonu, stvarnost, da bi obvladali učni načrt predvojaške vzgoje za vso mladino, nas predvsem zanima vprašanje učnega kadra, ki ima nalogo organizirati in izvajati predvojaško vzgojo po učnih središčih.

Lani je bila ena poglavitnih nalog izbira kadra za učna središča. Ker je bilo glavno vprašanje učnega kadra rešeno že v teku leta 1948, ki je pomenilo začetek dela v predvojaški vzgoji, smo se lani lahko lotili borbe za stalnost kadra, za zbiranje novih moči, kjer jih je primanjkovalo in z nadomeščanjem tistih, ki iz kakršnih koli razlogov niso mogli ostati pri tem delu.

Lani smo izpopolnili učna središča s komandirji do okoli 95 %, s komandirji vodov pa okoli 80 %. Ta izpopolnjenost pa v teku leta, zlasti poleti zaradi dela na polju, ni bila stalna in enakomerna. Brez dvoma je to neugodno vplivalo na zbiranje in delo mladine. Zato nova navodila predvidevajo, da se poleti, ko je na polju največ opravkov, predvojaška vzgoja prekine za dva meseca. Prav tako je treba učni kader po središčih za predvojaško vzgojo odvezati od vseh delovnih akcij, ker so dolžni ti tovariši poleg svoje službe mladino predvojaško vzgajati.

Komandirji središč in vodov po vaških in drugih učnih centrih se pogosto menjavajo, bodisi zato, ker nimajo dosti vojnostrokovne kvalifikacije, ali pa zato, ker se pri svojem delu niso dovolj potrudili. Prav tako se dogaja, da okrajni ali krajevni ljudski odbori kakor tudi njihove partijske organizacije izmenjavajo kader, ne da bi se sporazumeli z vojaškimi organi, zaradi česar nastajajo velike težave pri vzgoji sami, pri evidenci po središčih in pri vojnostrokovnem izpopolnjevanju učnega kadra.

Nekaj kadra menjajo iz opravičenih razlogov, ker nadomeščajo slabe komandirje centrov in vodov z boljšimi, ker so posamezni tovariši premeščeni v druge kraje in podobno. Mnogo sprememb je pa čisto neopravičenih. Da je bilo proti tem neopravičenim spremembam in zamenjavam premalo odločno ukrepano, kažejo podatki proti koncu planskega leta, ko je bilo samo v enem mesecu na področju naše republike zamenjanih 236 komandirjev središč in vodov brez dvoma zaradi slabega političnega dela s kadrom. Učne moči so bile prehitro zbrane in veliko premalo poučene o važnosti njihovega dela na vzgajanju mladine. To je povzročilo, da se določeno število ljudi ni dosti resno lotilo svojega dela, a zlasti ne za daljši čas.

Podatki o slabem izpopolnjevanju in pogosti zamenjavi kadrov na področju Okrajnih odborov Celje, Ilirska Bistrica, Slovenjgradec, Grosuplje, Postojna, Ptuj in še ponekod zahtevajo, da v teh okrajih mnogo bolj skrbimo za izpopolnitev učnih središč s stalnim in zanesljivim kadrom. K stalnosti kadrov po središčih za predvojaško vzgojo bo mnogo pripomoglo, če bomo komandirje vodov in središč oprostili dela v delovnih akcijah, jih pravilno pohvalili, nagrajevali in odlikovali in jim nakazovali stalno nove naloge. Pravilnik za izvajanje uredbe o predvojaški vzgoji predvideva tudi pismeno postavljanje kadrov s strani organov ljudske oblasti. Vse to bo poleg širokopoteznega in stalnega dela sekcije za predvojaško vzgojo pri Zvezi borcev in sodelovanja z organi ljudske oblasti in partijskimi organizacijami mnogo doprineslo k stalnosti učnega kadra, ki jo moramo doseči, če hočemo, da bo predvojaška vzgoja dosegla potrebno popolnost.

Vojno-strokovna kakovost kadra po učnih središčih ni zadovoljljiva, čeprav sta šli skozi šole za rezervne oficirje, dvome-sečne vaje, tečaj v šolskih brigadah in učenje v mladinskih delovnih brigadah skoraj dve tretjine komandirjev središč. Kljub temu so ostali brez potrebne kvalifikacije, dosegli pa so jo popolnoma tisti, ki so odslужili kadrovske rok v Jugoslovanski armadi. Če je takšen kader komandirjev učnih središč, si lahko mislimo, kakšen je šele vojnostrokovni nivo komandirjev vodov. To nas najresnejše zavezuje, da posvetimo čim več truda vojnostrokovnemu dviganju komandirjev centrov in vodov za predvojaško vzgojo, se pri tem okoriščamo z dosedanjimi iz-

kušnjami pri usposabljanju kadra in plansko organiziramo pomoč edinic Jugoslovanske armade. Dosedanje priprave v vojnih odsekih niso dosegle zadovoljujočega uspeha, ker se jih niso udeleževali komandirji središč za predvojaško vzgojo in tako je ostalo določeno število teh središč brez dobro pripravljenega učnega kadra. Zato je temu ustrezajoče trpela vzgoja mladine. Z vsemi silami si moramo prizadevati, da bo lahko ves učni kader redno hodil k pripravam na vojne odseke, ki so za komandirje delavskih centrov vsaka dva meseca po dva dni, a za komandirje vaških središč pred poletnim in jesenskim taborenjem po štiri dni, pa tudi po potrebi pozneje, ko se obnavlja gradivo, ki ga je predelala mladina. Na te priprave naj bi hodili po možnosti tudi vsi komandirji vodov. Če to ni mogoče, morajo komandirji središč svoje odrejene komandirje vodov pred vsakim vežbanjem dobro poučiti in z njimi obdelati vajo, ki jo bo komandir voda naslednji dan izvedel s svojimi mladinci.

Pomoč kadru središč za predvojaško vzgojo v posameznih okrajih ni bila vselej zadostna in nastalih problemov niso vselej o pravem času reševali. Po vsem naštetem lahko slednjič ugotovimo, poglavitne slabosti pri delu za predvojaško vzgojo mladine: Premalo smo se prepričali o moralno-političnih lastnostih kadra, politično delo s kadrom je bilo prešibko, kadri niso bili dovolj stalni in so bili vojnostrokovno slabo podkovani.

S tem v zvezi stojijo zlasti pred sekcijo za predvojaško vzgojo v kadrovskih vprašanjih naslednje neposredne naloge:

Ugotoviti je treba moralno-politične lastnosti komandirjev centrov in vodov in ljudi s slabimi moralno-političnimi kvalitetai zamenjati z boljšimi.

Okrepiti politično delo s komandirji centrov in vodov in zato zadolžiti partijske, mladinske organizacije in organe ljudske oblasti.

Vsem do zdaj uvedenim oblikam okrepiti stalnost kadra in iskati nove oblike, da bi se njihova stalnost na delu še povečala.

Posvetiti vso skrb usposabljanju kadrov in jim na vse načine omogočiti, da prihajajo na priprave vestno in točno.

Neprestano si moramo prizadevati, da vključujemo v delo v učnih središčih nove rezervne oficirje in podoficirje neposredno nato, ko so prišli iz šol za rezervne oficirje in podoficirje.

V najkrajšem času izpopolniti kadre.

Med dosedanjim delom na predvojaški vzgoji je bila najšibkejša točka vojno-politična vzgoja, ki v okviru celokupnega šolanja še ni zavzela svojega pravega mesta. V večini učnih središč ta pouk ni bil reden. Predavateljev po okrajih niso povsod pravilno zadolžili, mnogo teh pa ni posvečalo zadosti skrbi političnemu pouku, čeprav so dobro poznali naloge predvojaške vzgoje. Lani je bila največja napaka v tem, ker za posamezna učna središča niso bili določeni stalni predavatelji, ki bi redno predavali po središčih in tudi odgovarjali za kakovost politične vzgoje, marveč so bili stalno menjani. Zato se mnogi predavatelji niso čutili dovolj odgovorne za to delo. Zelo pogosto so določeni za ta predavanja tovariši iz okrajnih aktivov predavateljev in člani okrajnih partijskih komitetov, ki zaradi preobloženosti z delom čisto niti utegnili niso predavati, ali pa so bila njihova predavanja nesolidna. Predavatelji zvečine niso poznali navodil za politično vzgojo in njenih oblik, kar je tudi eden izmed vzrokov za slabo kakovost predavanj. Zato niso bile obravnavane tiste teme, ki jih predvideva plan, marveč so si predavatelji sami izbirali teme iz okrilja svojih nalog v okraju, n. pr.: Kadar je bilo na okraju pereče vprašanje odkupa, so prihajali predavatelji v učna središča in tam govorili o potrebi odkupa žita, svinj itd. To bi se vsekakor ne smelo dogajati med predvojaško vzgojo, kvečjemu bi se smelo za tako agitacijo izkoristiti čas po predvojaškem izobraževanju, ko je mladina še zbrana. Dogajalo se je, da je prihajalo v okrajne vojne odseke na priprave samo pol do-

ločenih predavateljev, od katerih je pozneje le neznatno število ljudi predavalo v svojih učnih središčih. Da bi te napake preprečili in da bi vojno politični pouk v središčih za predvojaško vzgojo dobil pravo mesto, je treba v soglasju z okrajnim Komitetom Partije, Okrajnim odborom Ljudske fronte in mladine takoj določiti politične predavatelje za vsako središče in to iz tistega kraja, v katerem središče za predvojaško vzgojo dela. Kot predavatelji prihajajo v poštev obvezno le člani KPJ in takšni tovariši, ki imajo največ smisla za tako odgovorno delo. Jasno je, da je treba zato uporabljati le ideološko trdne tovariše iz kraja, ki bodo po kratki pripravi lahko predavali po predvidenem programu. Pri določanju predavateljev je treba upoštevati njihovo zaposlenost in funkcijske dolžnosti teh ljudi v krajevnih ali okrajnih forumih. Vsekakor je bolje uporabljati tudi manj sposobne ljudi, ki so pa zanesljivi v delu in bi se po solidni in redni pripravi sami dvigali, da bi kmalu postali dobri predavatelji. Za politične predavatelje v vaških središčih za predvojaško vzgojo uporabljamo po možnosti takšne tovariše, ki so bili demobilizirani iz vojske kot politični voditelji, potem druge rezervne oficirje, ki so sodelovali v narodnoosvobodilni borbi, torej člane Zveze borcev, pa tudi voditelje aktivov ljudskih odborov, člane mladinskih odborov in sekretarje celic. Za politične predavatelje v delavskih učnih središčih za predvojaško vzgojo izbiramo zgrajene tovariše iz uprav podjetij in sindikalnih podružnic, n. pr. personalne referente in njihove pomočnike, poverjenike sindikalnih podružnic in ostale tovariše. Komandirje učnih središč ne jemljimo za politične predavatelje, ker to slabo

vpliva na kakovost celokupnega pouka, to je vojno-strokovnega in vojno-političnega.

Predavatelje za politični pouk, ki jih na ta način izberemo, je treba zadolžiti, da z vso odgovornostjo politično delajo v učnih središčih in jih je treba postaviti s pismenim odlokom Izvršnega odbora Okrajnega ljudskega odbora za vsako učno središče. Njihova naloga je, da redno in kakovostno vodijo politični pouk v svojih središčih za predvojaško vzgojo. Poleg tega predavatelj za politično vzgojo s podporo komandirja središča organizira celokupno agitacijsko-propagandno in kulturno prosvetno delo v svojem centru.

Važnost političnega dela v središčih za predvojaško vzgojo potrjujejo izkušnje, da je namreč vsa ostala vzgoja slaba, če je slaba politična vzgoja. Gre za vzgojo mladine, ki se zbira v teh središčih. Po drugi strani pa vidimo v novih navodilih glede političnega vzgajanja znatno večjo širino v zboru političnih predavateljev, kar dokazuje, da se večina Okrajnih ljudskih odborov ni dovolj zavedala važnosti tega problema.

Za neredno prihajanje na te priprave kakor tudi za neredna predavanja iz politične vzgoje je treba zahtevati od partijskega Komiteta, da te predavatelje pokliče na odgovor. S tem bomo dosegli, da se bodo predavatelji za politični pouk bolje pripravili in bodo tudi rednejše predavali, kar bo vsekakor velik doprinos h kakovosti pouka v središčih za predvojaško vzgojo. Za manjkajoče predavatelje se je treba takoj obrniti na Partijske in množične organizacije področja in zahtevati, da te predavatelje v prizadetih vzgojnih središčih takoj oskrbe.

KAJ NUDI LJUDSKA OBLAST INVALIDOM

Iz socialno-ekonomske sekcije — A. K.

V prve vrste delovnega ljudstva so se po zmagi na bojnem polju uvrstili borci narodnoosvobodilne borbe, da nadaljujejo s svojim delom pri graditvi našega gospodarstva in borbi za socializem. Ni slučajno, da so ravno borci stopili na vodilna mesta. Oni so razpolagali z bogatimi in važnimi izkustvi, ki so jih prenesli na polje našega gospodarstva. Oni so bili in ostanejo najtrdnjše opora za uresničenje vseh nešteti delovnih zmag, ki smo jih že in jih še bomo priborili pri uresničevanju našega veličastnega petletnega plana. Tudi v tem pravcu v borbi na gospodarskem polju, smo izbojevali zmage in to vkljub vsem naporom naših nasprotnikov iz zapada in vzhoda. Vse kominformbirojevske laži in natolcevanja niso mogle upogniti volje naših narodov, da si gradijo svetlejšo bodočnost v socialistični državi, niso mogle uničiti zaupanja ljudskih množic v svoje vodstvo.

V tej gospodarski bitki, ki jo bojujejo danes naši narodi, se z dneva v dan menja ekonomska struktura naše države. Široke delovne množice se vedno bolj jasno zavedajo, da je ekonomska in politična moč naše države ter lepša bodočnost našega ljudstva predvsem odvisna od lastnih naporov. Z ekonomskim stanjem pa se izboljšujejo tudi pogoji za uresničevanje onih borbenih načel, ki se kot bleščeča luč zrcalijo v skrbi za ranjence med sovražnimi ofenzivami. Borcem, ki so v borbi s sovražnikom v najtežjem času naše zgodovine stali v prvih vrstah in so tam žrtvovali najdragocenejše, svoje zdravje, velja tudi danes kakor nekdanj v borbi na bojnem polju vsa skrb naše socialistične države. To poudarja Ustava in na tej osnovi je naša Zvezna ljudska skupščina sprejela že l. 1946 invalidski zakon. Upoštevajoč naš ekonomski napredek pa so bile letos sprejete spremembe tega zakona z raznimi dopolnilnimi uredbami in odločbami, ki so našo soc. zakonodajo uveljavile kot najvzornejšo in najnaprednejšo na svetu. Prepričani moremo biti, da nam tega še tako zagrizeni kominformbirojevski obrekovalci s svojimi lažmi ne bodo mogli oporekati. Še manj morejo to zanikati naši nasprotniki iz zapadnih kapitalističnih držav. Miloščina, ki jo pri njih sprejemajo oni, ki so dajali življenja in prelivali kri

za kapitalistične magnate, da so mogli služiti velikanske dobičke na račun mrtvih, pohabljenih in trpečih, je tako močno dejstvo, da jim kaj takega pač ne bi uspelo.

Vsa ta soc. zakonodaja pa bi ostala le na papirju, če se ne bodo naše organizacije in sleherni borec zavedali kaj smo invalidom dolžni. Tovarištvo, ki se je kalilo v borbi, mora ostati tudi danes naše dosledno načelo. Tako, kot smo mi borci stopili v prve vrste pri izvrševanju planskih nalog v izgradnji socializma, moramo biti tudi v prvih vrstah, ko je treba pomagati prizadetim tovarišem in njihovim družinam do pravic, ki jih dajejo naši zakoni. Da nam bo to mogoče je dolžnost vseh naših tovarišev se seznaniti z invalidsko zakonodajo. V letošnjem letu je izšla v zveznem Uradnem listu in Invalidskem vestniku, ki jo tudi poljudno tolmači. Februarja je bilo objavljeno besedilo zakona o vojaških vojnih invalidih, ki razširja krog invalidskih upravičencev. S tem je ponovno omogočeno do 30. junija 1950 vsem onim, ki so v tej vojni zboleli, da se prijavijo in pridobijo invalidske pravice. Razširjen pa je tudi krog družinskih članov, ki so upravičeni po padlem borcu, ali umrlem invalidu do invalidske podpore. Ta zakon dopolnjuje nova uredba o mesečnih prejemkih iz določili, ki znatno izboljšujejo gmotni položaj osebnih in družinskih invalidov. To velja predvsem za najtežje invalide, katerim je tudi do 50 % zvišana invalidnina. Uredba prinaša tudi spremembe zaradi prejetanja polovične invalidnine, zvišuje davčno osnovo, spreminja pojem siromašnosti ter vsebuje še razna druga določila v korist invalidom.

Nadalje izpolnjuje našo invalidsko zakonodajo odločba o prevzemu vojnih in delovnih invalidov ter njihovih družinskih članov v zagotovljeno preskrbo z živili in obutvijo. Ker določa uredba, da presoajo krajevni ljudski odbori pri 2, ali več ha obdelovalne zemlje, pri dohodkih od 1000 do 3000 din na člana družine in pri onih, ki živijo v družinski skupnosti, ki ima predpisano določeno oddajo pridelkov, v koliko izpadejo, ali se prevzamejo v celotno ali delno preskrbo z industrijskim blagom in živili, je brezpogojno potrebno, da naša organizacija in vsak

posamezni tovariš z njimi tesno sodeluje pri sestavljanju teh spisov, ker smo pred vsemi drugimi odgovorni za nepravilnosti, ki bi se dogodile.

V odločbi je navedena kategorizacija živilskih in industrijskih nakaznic. Tam vidimo, da so invalidi, spremljevalci 100 % nepokretnega invalida in pridobitno nezmožni družinski člani, upravičeni do nakaznic, čeprav niso vključeni v delovni proces. Težkim vojnim invalidom pripada tudi dodatek za otroke, podpora za novorojenčka in za močnejšo prehrano matere enkratna denarna podpora družinam z več otroki. Ker izplačuje te dodatke invalidska izplačilna blagajna min. soc. skrbstva, je dolžnost naših organizacij in posameznikov, opozoriti in pomagati invalidom, da javijo pravočasno take spremembe.

Tudi uredba o voznih olajšavah prinaša važne določbe v korist invalidom in to za brezplačno vožnjo, če potujejo zaradi pridobitve, ali uporabe invalidskih pravic, (s spremljevalcem) in trikrat letno 75 % popusta, če potujejo privatno s knjižico, ki jo izda ministrstvo za socialno skrbstvo na zahtevo brezplačno.

Za določevanje in izplačevanje invalidskih prejemkov je zelo važna pravilno izpolnjena letna prijava, pravočasno dostavljena invalidski upravi min. soc. skrbstva. Ker morejo imeti nepravilnosti za posledico slabe odmere, ali celo ukinitev invalidnine je nujno potrebno, da se naše organizacije in sleherni član zanima, kako se izpolnjujejo in kdaj se dostavljajo. Prav tako važna je naša pomoč pri razdeljevanju invalidskih izplačilnih knjižic.

Naša socialistična država pa ne daje invalidom in njihovim družinskim članom le socialno pomoč. Pokrenila je tudi, da postanejo vojni invalidi koristni in enakovredni člani skupnosti našega delovnega ljudstva. Povsod vidimo, kako se jih vedno več vključuje v naše gospodarsko življenje, kako iz dneva v dan postajajo iz njih, ki so se žrtvovali v borbi za svobodo, tudi

najaktivnejši borci za dosego naših planskih nalog. Da se vkljub invalidnosti za to usposobijo, se danes prirejajo številni tečaji za invalide. Naša dolžnost je, da pomagamo invalidom in jih s pojasnjevanjem zato pridobimo. V neštetih invalidskih in drugih podjetjih pa vidimo, kako so s takim prešolanjem postali invalidi važen člen pri izpolnitvi petletke in izgradnji socializma v naši domovini.

Že v začetku članka je omenjeno, da je dolžnost organizacije Zveze borcev — pomagati invalidom. To pa moremo storiti le takrat, če bodo naše osnovne organizacije imele osebne stike z njimi in tako spoznale težkoče in nepravilnosti, ki se dogajajo. Uvesti moramo točno evidenco s podatki o življenjskih prilikah in potrebah invalidov, organizirati obiske težkih invalidov ter nuditi delovno pomoč itd.

V okviru okraja bi moral vse težkoče invalidov obravnavati in urejevati invalidski svet, v katerem mora biti tudi stalen član naše ekonomske sekcije. Žal se vseh teh dolžnosti naši člani premalo zavedajo in je nujno potrebno, da se ti odnosi čimprej temeljito popravijo.

Iz vsega tega spoznamo veliko skrb naše socialistične skupnosti do onih, ki so dali največjo vrednost — svoje zdravje za svobodo. Zato se moramo zavedati dolžnosti, kot organizacija in kot posamezniki, pomagati organom ljudske oblasti, da bodo čimprej in čim točneje uresničeni sprejeti zakoni. Z zmago ljudskih sil so nastale v naši državi tako velike revolucionarne spremembe, da je in da mora biti mogoče ustvariti vsem, predvsem pa tistim, ki so zato zmago največ prispevali — ugodnejše in srečnejše življenje. Porok temu je naše delo in naš tovariš Tito, ki postavlja skrb za invalide vedno na prvo mesto. On nas je vodil od zmage do zmage za časa NOV in nas bo privedel tudi do zmage v borbi za uresničenje naših gospodarskih nalog pri izgradnji naše socialistične države.

DELEGACIJA BIVŠIH ITALIJANSKIH PARTIZANOV JE OBISKALA JUGOSLAVIJO

Na povabilo Zveze borcev Narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, se je mudila pri nas 36-članska delegacija bivših italijanskih partizanov, ki so se za časa osvobodilne borbe borili v naših partizanskih enotah. Člani delegacije so bili borci in oficirji v divizijah »Itala« in »Garibaldi«, katere so med drugim sodelovale tudi pri osvoboditvi Beograda.

Delegacija je prisostvovala prvomajski proslavi v Beogradu, nato jo je sprejel maršal Tito. Iz Beograda je potem odšla v Sarajevo, na Reko in končno v Slovenijo. Ogledala si je železarno v Zenici, ladjedelnice na Reki in mnoge druge objekte petletke širom naše države. Posebno se je navduševala nad življenjskimi pogoji italijanske nacionalne manjšine na Reki in v Istri. V Sloveniji je obiskala Litostroj, Bled, Bohinj in slap Savice. V Ljubljani je delegacijo sprejel tudi minister za prosveto tov. Regent.

Vodja delegacije, tovariš Carlo Cuttolo, bivši komisar divizije »Italia« in ostali člani delegacije so ob več prilikah izražali svoje zadovoljstvo nad borbo jugoslovanskih narodov za socializem. Na naše uspehe so upravičeno ponosni tudi bivši italijanski partizani, ki so s svojo borbo na jugoslovanskih tleh k tem uspehom doprinesli svoj delež.

Po vrnitvi v Italijo je delegacija priredila v Rimu tiskovno konferenco z italijanskimi in tujimi novinarji. V skupni izjavi, ki jo je delegacija podala na tej konferenci, je prikazala svoje vtise o življenju v Jugoslaviji. Izjava poudarja na prvem mestu prepričanje delegacije, da uživajo jugoslovanski narodi pri izgradnji socializma popolno svobodo in da z zavestjo zaupajo v KPJ in njeno vodstvo. Dalje je v izjavi govora, kako je čutiti gotovost vseh delovnih ljudi Jugoslavije, da vodi njihova pot izgradnjo socializma v najboljšo bodočnost in kontinuiteto revolucionarnega duha, ki so ga spoznali bivši italijanski partizani že za časa borbe.

V svoji izjavi delegacija tudi ugotavlja, da je reakcija kot sila skorajda že izginila, ker se odvija vse gospodarsko, politično in kulturno življenje v pogojih ljudske oblasti, katera je nastala in deluje pod vodstvom Partije.

Na tiskovni konferenci so delegati govorili tudi o prvomajski proslavi v Beogradu. Izjavili so, da so videli sami veliko navdušenost ljudstva, ki se ni izražala samo v manifestacijah, temveč tudi v preciznih grafičnih podatkih o izvršenem ali pričetem delu.

S posebnim zadovoljstvom so delegati pripovedovali o svojem obisku pri maršalu Titu, ki je potekel v najbolj pristrčnem ozračju in trajal cele tri ure. Delegati so pravili, da sedaj še bolj razumejo zaupanje, ki ga gojijo jugoslovanski narodi v tovariša Tita. To zaupanje je tako veliko prav zaradi resnično demokratičnega in naprednega duha tovariša Tita, njegove ljubezni do ljudstva in poznavanja težav, ki jih je treba premostiti v borbi proti zaprekam, ki jih postavljajo informbirojevska vodstva, zaradi poznavanja težav, ki jih je treba premostiti v borbi za neodvisnost, enakopravnost med državami, bodisi velikimi ali malimi.

Vodja delegacije tovariš Carlo Cuttolo je ob zaključku konference še izjavil, da je med bivanjem delegacije v Jugoslaviji v duhu bratstva in tovarištva bil formiran komitet, ki ima nalogo zbrati v skupno grobnico posmrtno ostanke padlih italijanskih partizanov, borcev v Jugoslaviji. Ta komitet sestavljajo predstavniki partizanov italijanske partizanske divizije »Italia« in divizije »Garibaldi« skupaj s predstavniki ZB NOV Jugoslavije. Komitet je prevzel tudi nalogo, da v interesu krepitve bratstva med dvema narodoma, za kar so žrtvovali svoje življenje padli italijanski partizani, širi resnico o Jugoslaviji med ostalimi tovariši in borci. Tovariš Cuttolo je zatem zaključil s pozivom vsem naprednim ljudem Italije, naj pomagajo pojasnjevati in naj se pridružijo zahtevam po spoštovanju borbe herojskega jugoslovanskega ljudstva, s katerim so bili italijanski partizani združeni za časa NOV in so z njim združeni prav tako še danes po vrnitvi iz Jugoslavije. Kljub vsem lažnim obtožbam, klevetam, mistifikacijam in grožnjam so bivši italijanski partizani solidarni z jugoslovanskimi narodi v njihovi borbi za izgradnjo socializma, ki jo bojujejo pod vodstvom maršala Tita.

O RAZSTAVI „LJUBLJANA V BORBI“

Sekcija za zbiranje dokumentarnega gradiva NOB pri Mestnem odboru ZB v Ljubljani si je med svoje naloge v tem letu zadala tudi nalogo odpreti razstavo, katere naj bi vsaj v grobih obrisih prikazala razvoj Narodnoosvobodilnega pokreta v Ljubljani. Izvedbo naloge je do neke mere zagotovilo že uspešno zbiranje dokumentarnega materiala ob priliki popisa žrtev svetovne vojne, ko ga je bilo zbranih 2256 kom.

Da bi bila razstava čimbolj popolna je bilo potrebno na gornji nalogi popisa žrtev mobiliziranje članov ZB, zainteresirati na nadaljnjem pospešenem zbiranju dokumentarnega materiala. Z uspešno agitacijo v rajonskem in terenskem merilu ter z individualnim političnim zbiranjem nam je uspelo v nekaj manj kot dveh mesecih zbrati nadaljnjih 3637 komadov. Tako smo ob času postavljanja razstave, oziroma razmeščanju zgodovinskega gradiva razpolagali s 5893 komadov dokumentov, zbranih v tem letu.

Taka količina zbranega materiala je z gradivom, ki se že nahaja v Muzeju narodne osvoboditve, omogočila dober izbor ter pravilen prikaz posameznih vrst dejavnosti (narodna zaščita, rdeča pomoč, teror okupatorja, internacije itd.) Osvobodilne fronte, oziroma antifašistov v Ljubljani.

Pri predpripravi za organizacijo razstave se je kot prvo pojavilo vprašanje, kako prikazati celoten razvoj NOB v Ljubljani? Odgovor ni bil lahak z ozirom na dejstvo, da je preteklost Ljubljane v obdobju 1941–1945 tako bogata po vsebini dela, da se akcije tako prepletajo, da je bila ilegalna organizacija tako dobro izpeljana, kot ni najti primere v nobeni drugi deželi. Tovariš Kardelj jo je ponazoril z besedami: »Država v državi«.

Kot drugo vprašanje pa, kako in v kakšni meri, oziroma koliko globoko bo posamezni sektor dejavnosti OF zajet in v kakšnih obrisih ter s katerimi najvažnejšimi momenti, efekti naj bo prikazan. Nadalje, kako in na kakšen način naj se prikaže teror okupatorja ter domačih izdajalcev v posameznih obdobjih.

Po več kot v pol mesečnem delu je zmagalo načelo: »Razstava naj bo taka, da bo prikazala akcije Osvobodilne fronte in ukrepe okupatorja tako kot so se vrstile. Seveda je pri tem važen tudi ta moment, da mora biti razstava razumljiva vsakemu ter da jo je mogoče vsaj v času dveh ur popolnoma pregledati. To se pravi, ne sme biti prenatrpana z dokumenti, temveč mora biti vsak moment, ki se prikaže čimbolj nazorno prikazan. Zaradi tega se je operiralo v prvi vrsti s fotografijami.

Tehnično delo pri postavljanju same razstave torej ni predstavljalo posebnih problemov, ker je izbira materiala pogojena z zgoraj osvojenim načelom že tako rekoč sama pokazala, kaj naj bo prikazano. Sicer smo tudi tu bili nekočkrat nedosledni, toda to ni imelo vpliva na celoto, ki jo predstavlja razstava. Po dosedanjih izjavah obiskovalcev, katere podajajo, oziroma opisujejo v »Knjiga vpisov za razstave«, kažejo, da je razen pomanjkljivosti pri posameznih napisih ali do neke mere premali razlagi, razstava dosegla svoj namen.

Ta ugotovitev s strani obiskovalcev, kakor tudi ugotovitev, da na razstavi ni prikazane vsega tistega kar je Ljubljana v času NOB izvršila, nam

daje nove obveznosti, naloge v zvezi z zbiranjem gradiva NOB. Obiskovalci med katerimi je večina bivših borcev in aktivistov, navajajo tudi izjave, da hranijo sličen material in dokumente ter se celo dogaja, da jih prinašajo na razstavni prostor z zahtevo, da že obstoječo razstavo popolnimo. To kaže, da naše organizacije ZB, predvsem terenske in njihove sekcije za zbiranje gradiva NOB še vedno, kljub delnim uspehom niso podvzele vseh ukrepov in posvetile dovolj pažnje zbiranju tega gradiva.

V največ primerih naše organizacije niso znale pravilno pristopati, ali pa sploh niso pristopile k tolmačenju, kaj je smatrati kot gradivo NOB in zakaj se zbira. Da je gornje točno, dokazuje primer, ko je celo član sekcije za zbiranje dokumentarnega gradiva nekega terena, hranil material, za katerega ni vedel, da predstavlja dokument in to samo zaradi tega, ker ga je izdal okupator.

Pa še nekaj besed o namenu te razstave! Ko smo pristopali k pripravi, smo predvidevali, da mora biti ena izmed nalog te razstave, naloga mobilizirati vse obiskovalce, da posvetijo pažnjo nadaljnjemu zbiranju in ohranjanju dokumentarnega gradiva, da občutijo večjo potrebo po tem, da je ta material, ki ga sami hranijo, zbran na tistem kraju, to je v Muzeju NOB, kjer daje najbolj veren dokaz veličine naše borbe. Nadalje z materialom, ki ga hranijo popolnimo vse tiste vrzeli, ki jih ima razstava, oziroma, ki so še vedno nepopolne tudi v Muzeju NOB. Na drugi strani pa je bil namen, da bi razstava v primerjavi z vsemi dosedaj sličnimi razstavami prikazala novo tehniko in konstrukcijo razstavljanja gradiva NOB.

Da bi dosegli podrobnejšo obrazložitev posameznih sektorjev razstave, smo preskrbeli odgovarjajoče filme. V posebnem prostoru, pred izhodom se nahaja projekcijski aparat. Tu se za obiskovalce razstave predvajajo filmi, ki so zbrani v ta namen. Tako prikazujemo filme: Partizan in tisk, ki dopolnjuje tisti sektor razstave, na katerem je prikazano delo tehnik, ciklotehnik in propagando OF. Nadalje film partizanske bolnice, ki dopolnjuje tisti sektor, v katerem je prikazana sanitetna služba med okupacijo v Ljubljani in njeno delo na zbiranju ter odpošiljanju tega materiala našim partizanskim edinicam in bolnicam na terenu. Sledijo jim še filmi: logarji smrti, Rupnikov proces, po poti IV. in V. ofenzive itd., ki vsi dopolnjujejo posamezne sektorje te razstave. S tem predvajanjem filmov pa je tudi zainteresiranost za obisk razstave v precejšnji meri porasla.

Izkušnje, vtisi in kritike, katere podajajo obiskovalci razstave, nam bodo dragocen pripomoček in navodilo za bodoče delo naših sekcij, pa tudi napotilo, kako naj organiziramo in v čem izpopolnimo bodoče razstave, posebno prihodnje leto, ko bomo praznovali 10 letnico ustanovitve Osvobodilne fronte. Istočasno lahko tudi trdimo, da je ta naša prva razstava v taki obliki bila tudi preizkusni kamen organizacijskih sposobnosti naše sekcije za zbiranje zgodovinskega gradiva, pa tudi naše celotne organizacije ZB v Ljubljani.

M. Kavčič

B O R B E

ORGAN REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNO OSVOBODILNE BORBE SLOVENIJE

LETNIK II * JUNIJ 1950 * ŠTEV. 6

IZVENARMijsKA VZGOJA - NAŠA VELIKA NALOGA

POLKOVNIK RIBIČIČ CIRIL - MITJA

Pred petimi leti je Titova Jugoslovanska armada osvobodila naša zadnja mesta in vasi in skoraj bo deset let tega, kar so prvi partizanski strelji pomenili signal vseljudske vstaje proti okupatorju in vendar so v našem ljudstvu spomini na junaška dejanja, na mesec borb in zmag tako živi, kakor bi se vse to dogajalo pred dnevi. Drugače tudi biti ne more, saj je narodnoosvobodilno borbo vodilo ljudstvo samo, saj ni vasi, mesta, ni kotička naše zemlje, kjer se ne bi vodila partizanska bitka, kjer se ne bi izvršila diverzantska akcija, ali tiskale brošure in letaki in formiral Narodnoosvobodilni odbor. Štiri leta naše borbe proti okupatorju in za ljudsko oblast so najsvetlejša leta v zgodovini naših narodov. Ni slučajno naš narod partizansko borbo povezal z največjimi revolucionarji in misleci ter imenoval svoje brigade po kmečkem puntarju Matiji Gubcu, po Prešernu, Cankarju in po voditeljih Komunistične partije Jugoslavije.

Štiriletna borba je postavila temelje Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, na katerih naši narodi v tovarištvu in s skupnimi naporji gradijo socializem, srečno bodočnost delovnega človeka. Ta borba za socializem ima drugačne oblike kot osvobodilna borba, vendar ni zato nič manj ostra in težka. Zato je razumljivo, da jo spremlja kakor v času partizanstva borbeni partizanski pesem delovnih kolektivov v tovarnah, zadrugnikov na polju in frontnih brigad v gozdu, povsod, kjer se bije bitka za Titov plan. Kakor smo v času okupacije iz vsake sovražne ofenzive izšli močnejši, tako se tudi danes kuje naša enotnost in moč v premagovanju težav, ki nam jih na pot v socializem polagajo sovražniki z leve in desne. Najjasnejši in najbolj logičen odgovor naših ljudskih množic na kominformistično ofenzivo in njen napad na našo svobodo in neodvisnost je bil nov delovni polet ter delovni uspehi in zmage v socialistični gradnji naše domovine.

Iz te tesne povezanosti naše vsakdanje borbe za Titov petletni plan s tradicijami partizanske vojne proti okupatorju izhaja tudi pomen in osnovne naloge Zveze borcev. Udeleženci narodnoosvobodilne borbe — partizani in aktivisti — se nismo namreč združili v vrstah te močne organizacije zato, da bi drug drugemu obujali spomine na preteklo vojno, ampak predvsem zato, da razvijamo in krepimo pridobitve ljudske revolucije v vrstah naroda, predvsem pa naše mladine, da učimo ljudstvo revolucionarne budnosti proti notranjemu in zunanemu sovražniku, da privzgajamo med njimi ljubezen do naroda, do rodne grude in visoko zavest borca za pravice delovnega človeka.

Poleg tega se moramo stalno zavedati, da smo sicer država, ki želi mir, ki je celo glavni pobornik miru v svetu, da pa imamo okrog nas države in državna vodstva, ki hujskajo na vojno in jim je naša neodvisnost in izgradnja socializma trn v peti. Čeprav so sile miru v svetu močnejše kot armada vojnih hujskačev, ki grozijo drug drugemu z vodikovo in atomsko bombo, je vendar potrebno, da smo pripravljeni tudi za ta primer. Borbeni pripravljenost vsega našega ljudstva, branilca neodvisnosti in svobode naše domovine je istočasno najboljši porok miru. Kateri sila — je dejal tovariš Tito — bi se danes upala upreti moči

osem milijonov članov Ljudske fronte? To ni več stara Jugoslavija, ki bi se razletela kot steklo, če bi nekje počila puška. Zato ima danes Zveza borcev tudi to odgovorno nalogo, da praktično uči in usposablja naše ljudi v spretnosti vodenja borbe in obrambe. Z drugimi besedami — pred Zvezo borcev, to veliko borbeno in patriotično organizacijo stoji naloga izvenarmijske vojaške vzgoje našega ljudstva.

Zakaj je naloga poverjena prav Zvezi borcev? Seveda to ni naloga samo Zveze borcev, ampak vseh množičnih organizacij in aktivov. Vse te organizacije morajo z vsemi sredstvi razvijati borbeno pripravljenost in spretnost svojega članstva. Vendar pripada Zvezi borcev v odnosu na ostale organizacije in društva vodstvena vloga. Ta se ne odraža v nekem diktiranju, v nekem diriganju šablonskih nalog, ampak v tem, da člani Zveze borcev dajejo iniciativo, da razvijajo v vseh teh organizacijah nove oblike, prijeme in načine, s katerimi se članstvo teh organizacij vojaško vzgaja, uči in usposablja. V vrstah Zveze borcev so stari partizani, ki so v težkih borbah s sovražnikom prehodili naše hribe, naučili so se, kako se vodi odprta borba, kako borba iz zasede, kako se osvoji sovražna postojanka, kako se prekorači vodna ovira, kako organizira patrolo, obveščevalna služba v zaledju sovražnika, kako se izvrši diverzantska akcija na mostu, na progi, v tovarni, kako se je treba maskirati pred sovražnikom, pred zračnimi napadi, kako se izvede evakuacija mesta, okoliša ali vasi pred sovražno ofenzivo in drugo. Izkušnje pridobljene v štiriletni krvavi borbi z okupatorjem in domačimi izdajalci, predstavljajo tisto bogato zakladnico, iz katere je treba črpati pri vojaškem vzgajanju našega ljudstva. Teh izkušenj je mnogo več skritih v zavesti starih partizanov kot v napisanih knjigah in člankih, ki obravnavajo osvobodilno borbo. Naloga Zveze borcev je, da to zavest oživi in ji da organizacijske oblike. V tej zvezi in v tem smislu tudi govorimo o vodstveni vlogi Zveze borcev v zvezi na izvenarmijsko vojaško vzgojo članov masovnih organizacij in društev.

S praktičnim izvajanjem teh nalog je Zveza borcev pričela šele v zadnjem času. Dosedaj se je bavila v glavnem z oživljanjem spominov na važnejše dogodke iz NOB, na proslavah obletnice zmag, ustanovitve brigad, osvoboditev mest in pokrajin, z organiziranjem partizanskih taborov in izletov, organiziranjem komemoracij za padlimi partizani in komandanti in odkrivanjem spomenikov in spominskih plošč. To delo seveda ni bilo odveč in ne sme biti odveč tudi v bodoče. Nasprotno, mnogokje kaže tudi to delo organizacij ZB še velike nedostatke, mnogokje še celo ostaja za razpoloženjem ljudstva. Treba bo torej delo Zveze borcev v tej smeri še popravljati in razvijati naprej, kajti vse te množične prireditve pomagajo oživljati borbene tradicije naših narodov, mnoge od njih pa so tudi obenem važno vojaško-vzgojno sredstvo tako Zveze borcev, kakor tudi ostalih masovnih organizacij in društev.

Koliko možnosti in načinov take vzgoje n. pr. nudi organiziranje partizanskega taborenja. V izven šolskem času bi lahko večdnevno partizansko taborenje mladine pod vodstvom nekaj

starih partizanov zajelo mladino zelo množično, obenem pa bi se mladina na takem taborenju veliko naučila. Nekaj tednov življenja mladincev v takem »partizanskem bataljonu« v hribih, ko bi hodil na patrole, na akcije, postavljajl zasede, imel politične in vojaške ure, spoznaval kraje in ljudi, bi prevzgojilo mladince v partizana, prisvojil bi si lastnosti, ki so jih imeli v času borbe mladoletni kurirji in obveščevalci. Take tabore bi lahko organizirali tudi naši planinci, ki bi se istočasno spoznavali s terenom, se učili čitanja kart ter imeli redne vojaške in politične ure. Mladinske, planinske in fizikturne organizacije bi lahko organizirale partizanske marše — kakor je bil n. pr. organiziran marš po sledovih XIV. divizije. Organizirali bi lahko ekipni marš po zvezah TV stanic. Namesto množičnega spomladanskega in jesenskega kroga ali bolje poleg njega bi se lahko uveljavil množični partizanski pohod, kjer se ekipi odredi smer pohoda na karti ter se poleg orientacije na terenu določi tudi premagovanje ovir, n. pr. prehod preko Save, zavzetje sovražne višinske točke v določenem času itd. V fizikturnem tekmovanju organov Uprave državne varnosti se je uveljavil tako imenovani UDB-ovski šesterboj, ki poleg teka preko zaprek, metanja bombe, streljanja s pištolo in plezanja po vrvi zahteva tudi plavanje v obleki, ne da bi pri tem zmočil orožje. Podobni mnogoboji bi lahko postali močno vzgojno sredstvo fizikturnih društev in aktivov. Strelci bi morali organizirati streljanje na mestu, v hoji in teku, na stoječ in premikajoč cilj, učiti in tekmovati bi morali v ostrostrelstvu. Koliko različnih oblik in iniciativnosti lahko pokažejo tudi druge organizacije — Ljudska tehnika, radioamaterska organizacija, protiavijske zaščite, gasilska organizacija, Rdeči križ itd. To ne pomeni, da morajo vse te organizacije prenehati z dosedanjim načinom dela ter se spremeniti v nekatere polvojaške organizacije, v katerih bi člani služili vojaški rok. Osnovni princip dela, mora biti princip prostovoljnosti, dobiti je treba oblike, ki so v skladu s karakterjem oziroma društva, ki dvigajo športno, strokovno, istočasno pa tudi vojaško sposobnost posameznika. Dobiti je treba oblike, ki bodo postale med mladino, športniki in tehnikami priljubljene, kot so priljubljene tradicionalne igre — nogomet, odbojka itd. Seveda pa ne more Zveza borcev nič predpisati in uzakoniti, mora pa veliko predlagati in koristiti z izkušnjami svojih naj-

boljših članov. V iskanju novih oblik in načinov vojaške vzgoje čim širših plasti našega ljudstva mora postati nekak organizacijsko-instruktorski organ drugih množičnih organizacij in društev.

Poleg tega mora Zveza borcev pomagati razbiti dosedanje ozkost pri organiziranju predvojaške vzgoje, v kateri je dosedaj sodelovala samo mladina, medtem ko so delavci, zadružniki, uradniki in žene ostali izven nje. Osnovni pomen predvojaške vzgoje je ravno v tem, da zajame najširše množice naših narodov, slehernega našega delovnega človeka.

V samih organizacijah Zveze borcev bo potrebno močno okrepiti vzgojno delo, ostalim množičnim, športnim in strokovnim organizacijam pa pomagati, da se »izkopljejo« iz svoje »stroke« in postanejo čimprej resnične patriotske množične organizacije, ki bodo svojemu članstvu privzgapale socialistični patriotizem in ljubezen do domovine.

V tisku se naša organizacija ne sme omejiti samo na glasilo Zveze borcev. Organizirati je treba široko mrežo dopisnikov-partizanov, vojaških in tehničnih strokovnjakov v vse naše časopise, oskrbeti izdajo potrebnih brošur kot v času partizanstva, dobiti prevode strokovne literature iz drugih držav, obenem pa še naprej razvijati tradicije narodnoosvobodilne borbe — primerno bi bilo še naprej izdajati spomine partizanov in komandirjev partizanskih edinic; po vzgledu mladinske zbirke spominov »Še pomnite, tovariši« bi bilo dobro organizirati izdajo spominov, n. pr. borcev XIV. divizije, ali Tomšičevcev, ali spomine naših junaških mater, skrbeti za populariziranje naših filmov in pravilen razvoj filmskih žurnalov, napraviti poučne filme na ozek trak iz vojaške nastave itd.

Našteli smo nekaj nalog, pred katerimi stoje organizacije Zveze borcev. O teh nalogah je v zadnjem času tudi pisala »Borba« in »Ljudska pravica«. Člani Zveze borcev, partizani ne pristopimo k izvajanju teh nalog zaradi kake panike ali strahu pred sovražnim napadom. Mi vemo, da neodvisnosti in svobode naše socialistične domovine v primeru napada ne bo branila samo naša junaška Jugoslovanska armada, ampak vse naše ljudstvo. Prav zato, ker se sovražniki naše države zavedajo, da bi jih na naši meji pričakalo vse oboroženo jugoslovansko ljudstvo, je borbena pripravljenost ljudstva eden glavnih faktorjev miru in mirne socialistične izgradnje Titove domovine.

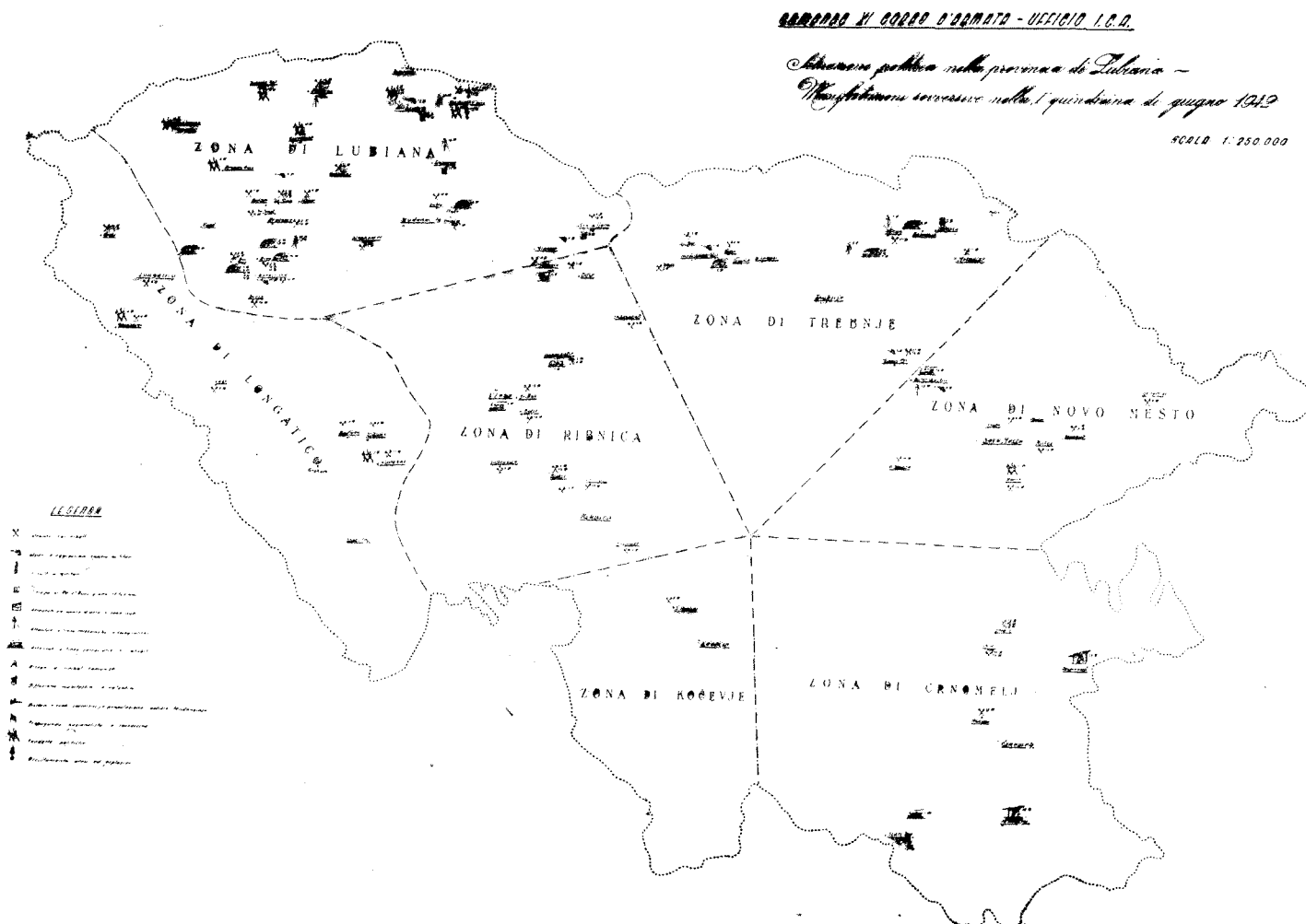
Opazovanje sovražnikovih premikov.

MESEC JUNIJ 1942 V TAKO IMENOVANI LJUBLJANSKI POKRAJINI

METOD MIKUŽ

Pomladanska ofenziva II. in III. grupe odredov je bila kronana z velikimi uspehi, — s prvim osvobojenim ozemljem v tako imenovani Ljubljanski pokrajini. Od 29. aprila 1942, ko so bile pod Stružnico ob Kolpi osvobojene prve slovenske vasi ter ves mesec maj in junij to ozemlje še neprestano raste, se razvija in utrjuje in na njem se izoblikujejo prvi temelji nove, nepoznane svobode in ljudske oblasti. Že 1. junija vzklika general Robotti, kako partizani vsepovsod vrše prostovoljno, a splošno mobilizacijo in kako ne prenehajo s svojo ofenzivnostjo. Za vse Italijane in njih poglavarje na naši zemlji je prav meseca junija nastalo nadvse resno vprašanje: kako zaježiti ta veliki polet slovenskih ljudskih množic in kako se rešiti iz največje nevarnosti.

rano zemljo delata dva bloka, partizanski in italijanski. Če si takrat hotel na osvobojeno ozemlje, si moral imeti dvojje dovoljenj: našega in italijanskega. »Vsak dan ustavijo partizani poštni avtobus Rakek—Stari trg« — piše tajnik fašistične stranke v Cerknici — »in natančno pregledajo potnike.« Isto priznavajo Italijani za partizanski blok na cesti, ki vodi iz Stične proti Muljavi. Obveščevalna služba XI. italijanskega armadnega korpusa 20. junija potrjuje, da je vojaški položaj slab in da »notranjost dežele kontrolirajo partizani, ki so ustvarili krajevne republike z bloki, propustnicami, patrolami itd.« Obveščevalni center divizije Granatieri 5. junija sicer sporoča, da je bilo pri zadnjih racijah v Ljubljani aretiranih več kot 20.000 moških med

Italijanski dokument, ki označuje partizanske akcije v prvi polovici junija 1942.

ki so jih te predstavljale za okupatorja? Po ljubljanskih ulicah, ki jih do zob oborožena italijanska vojska naravnost poplavlja, padajo pri belem dnevu slovenski izdajalci, naši vosovci in zaščitniki razorožujejo italijanske vojake, noč za nočjo je po ulicah raztresenih na tisoče letakov, zidovi so popisani z našimi bojnim gesli, na Šišenskem hribu in na Rožniku vise zastave z rdečo zvezdo, partizanske edinice pa so že več tednov v neposredni bližini Ljubljane. Vkljub številni vojski si Robotti ne zna in ne more pomagati. Čeprav pisari in zahteva, da se nobena vojaška ali druga postojanka, ki stoji pod njegovo komando, ne sme umakniti z zaupanega ji položaja, dokler »ne bo poprej nudila odpora do skrajnih mej možnosti«, njegovi vojščaki beže v večje postojanke, naše osvobodeno ozemlje pa se pod pritiskom partizanskih edinic vedno bolj širi in mejo med svobodno in okupi-

16 in 50 letom, da je bilo »pridržanih« 2858 »predvsem dijakov, beguncev in brezposelnih«, da je bilo izvršenih 13 smrtnih obsodb in v petnajstih dneh ustreljenih 51 talcev, — a vse to Ljubljane, srca in duše naše NOB ni moglo zlomiti.

Italijanom, ki se niso čutili več varne nikjer, — še na stranišče so hodili do zob oboroženi — je preostajalo samo dvoja: čakati na obljubljeno vojaško pomoč, ki bo zelo velika, kajti vse njihove dosedanje ofenzive so bile »slabe in kar se da skromne« (obvešč. center XI. C. d. A.) in — oprijeti se že dalj časa ponujane roke izdajalske slovenske reakcije. Pogreb likvidiranega izdajalca Ehrlicha je 2. junija, kot trdi italijanska obveščevalna služba, pokazal »manifestacijo katoliške stranke, ki se ne boji komunističnih groženj in zato je sklepali, da bo ta postala naš močan sodelavec.« Na tem pogrebu je Nadrah, generalni vikar

takrat v Rimu se mudečega ljubljanskega škofa, vpričo pogrebcev Graziolija in Robottija javno obsodil Ljubljano, da »zdaj ni več bela, ampak rdeča« in zato nas ne sme presenetiti 23. junija v »Slovencu« jasni bojni poziv: »Naše ljudstvo zdaj ve, kaj je njegova dolžnost. Zdaj se morajo pokazati sadovi tolikoletne načelne, zlasti verske vzgoje. Zdaj je čas, da govore dejanja in ne zgolj besede... Komunistični voditelji naj se zavedajo, da pride prej ali slej dan obračuna... Nobeno strahovanje ne bo moglo streti naše odločne volje upreti se z vso silo zločinstvu partizanov in mu kljubovati do zmrtnosti.« Torej precej jasne in različne besede.

Ta tolikoletna načelna in verska vzgoja se je res pokazala, izkazala in imela je nekaj uspehov. Na terenu se pojavi Legija smrti, ki se skriva pod imenom »Štajerskega bataljona«. Poglejmo samo bežno Dnevnik, ki ga je pisala članica šentrupeške skupine tega »bataljona«, Roza Uhan. Za 14. junij zapiše: Zjutraj smo se ustavili nad Mirno pečjo. Dali so nam nova imena. Ivanka, Irena, jaz pa Silva. Ob enajstih ponoči smo odšli naprej. Hodili smo vso noč, šli čez Krko in mimo gradu Pogance. Ob devetih smo prišli v taborišče. 15. junija: Zelo prisrčno so nas sprejeli. Igramo krasno krinko Štajerskega bataljona. Vse nam (ljudje) verjamejo. Vse nas pozdravlja s pozdravom naših sovražnikov. S kakšnim gnusom in jezo sem si dala na glavo partizansko kapo. Njihovi komandanti hodijo skupno z našimi na seje, prirejajo govore. Danes sem bila priča prvemu umoru. Me je zelo pretreslo in kar strah me je. Ubili so enega partizanskega komandanta, ki je le težko umrl. Niso ga smeli ustreliti, ampak zaklati. Danes smo zopet dva. S težkim srcem gledam, kako se množe grobovi. 3. julija: Danes je prvi petek. Gorazd je spovedoval preteklo noč in zjutraj je prišel g. kaplan iz Stožc. Pri sv. obhajilu nas je bilo 33. Pod vrhovi Gorjancev, v skalnih gozdovih pride Bog k nam...

Tako imamo meseca junija na eni strani velikanski polet osvobodilnega gibanja, dobo, ki jo lepo označi tov. Kidrič za dobo »največje manifestacije narodne zmogljivosti v najhujšem razdobju slovenske narodne zgodovine«, po drugi strani pa prve vidne poskuse slovenske reakcije, ki za borbo proti NOB zbira moralne propalice tipa Roza Uhan in kaplan Šinkar (Gorazd).

Osvobojeno ozemlje, ki je v dobi največjega obsega segalo od Kolpe do južne železnice in od bivše jugoslovanske italijanske meje do nemško italijanske meje — z izjemo železnic in cest, ob katerih so ležali večji italijanski garnizioni, — je bilo treba zavarovati. Osnovno pravilo, ki je pri tem vodilo IOOF in Glavno poveljstvo je bilo, neprestani napadi na Italijane izven tega ozemlja in neposredna obramba ozemlja samega, če ta ni zahtevala prevelikega in brezpotrebnega trošenja sil. Načrti operativnega štaba Glavnega poveljstva stavlajo 1. junija III. grupi odredov nalogo likvidacije kočevskega žepa, to je, najprej likvidirati močan ribniški garnizion, tako Kočevje popolnoma izolirati ter ga s tem prej ali slej prisiliti k umiku. Z odredbo od 15. junija dobi III. grupa še nove naloge, predvsem blokado južne železnice, okrepitev novo nastajajočega Horjulskega bataljona (IV. bataljon Notranjskega odreda), porušenje viadukta pri Žalni, povečanje aktivnosti na obeh straneh nemško italijanske meje, poživitev akcij v Loški dolini in v Beli Krajini.

Iz dveh skic obveščevalnega oddelka italijanskega XI. korpusa (Situazione politica nella provincia di Lubiana — Manifestazioni sovversive nella I. e II. quindicina di giugno 1942) je prav dobro razvidno, v koliko je III. grupa izvršila vse te dane naloge. Njene edinice obkrožijo Ljubljano od vzhoda, juga in zahoda in sedejo nad južno železnico. Zato pride junija do veliko večjih in manjših borb z Italijani prav na teh področjih. Pri Dobrovi pri Ljubljani 10. junija, pri Zalogu in Črni vasi 11. junija, pri Zalogu in Gajničah pri Šmarju 9. in 12. junija. Zaradi velikih sabotaj in prekinitve prometa na južni železnici začno Italijani z večjo hajko na sektor Jezero—Preserje (od 6. do 9. junija), a edinice predvsem Šerčerjevega bataljona dosežejo pomembne zmage pri Podpeči, Sv. Ani, Sv. Jožefu, Jezeru in Pre-

serju in vržejo Italijane globoko v ljubljansko barje. Borbe za južno železnico so zlasti ostre pri Borovnici, kjer Notranjski odred prizadene Italijanom občutne izgube: 12. junija na Dolu pri Borovnici, 8., 12. in 14. junija na Bregu pri Borovnici in 12. junija pri Borovnici sami. Omembe vreden je tudi velik italijanski poraz na cesti med Borovnico in Zavrhom, od koder se skoro noben Italijan ne vrne. Od napadov na vlak je omeniti zlasti napad pri Borovnici (7., dvakrat 8. in dvakrat 9. junija) in 3., 12. in 15. junija pri Bregu pri Borovnici.

Na logaškem sektorju pride do večje borbe pri Rovtah (11. in 12. junija), pri Radljevu (12. junija) in 11. junija pri Novi vasi. V smeri proti Ribnici so borbe 3. in 4. junija pri Dobropoljah, 15. in 17. junija obstreljevanje Sv. Roka pri Vel. Laščah in barak pri Retjah, 2. in 13. junija pri Žlebiču, 3. junija pri Lipovcu in 13. junija pri Sv. Ani. V zoni Trebnje so boji v okolici Stične (Sv. Rok—Griže 3. in 13. junija), 11. in 13. junija pri Mirni peči in 11. junija v mirenski dolini, ki so združeni s popolno obkolitvijo Mokronoga. V okolici Novega mesta so 1. junija borbe pri Brusnicah, 6. junija med Ločno in Otočcem, 14. junija pri G. Straži in 15. junija pri Ratežu in Stopičah. V Beli Krajini moramo na prvo mesto šteti hude borbe za Stari trg, ki se ponove še 10. in 13. junija in 12. ter 14. junija borbe pri Semiču, Kotu in Otovcu.

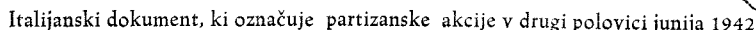
V glavnem se borbe — našteji smo le večje, manjši spopadi so bili povsod in vsak dan — vodijo na periferiji osvobojenega ozemlja, v številu tudi velike borbe II. grupe, ki uspešno brani osvobojeno ozemlje pred močnejšimi ofenzivnimi sunki začetkom junija na sektorju Stična—Muljava—Videm—Krka. Meseca junija se III. grupa tako pomnoži, da Glavno poveljstvo z naredbo od 26. junija ustanovi na njenem področju novo, V. grupo. Po tej odredbi je skupna meja obeh odredov črta Novi Lazi ob Kolpi—Kozica—Graščica—Šišje—Mačji hrib—Kopa—Kočevski Rog—Jazbec—Volčja gorica—Šahen pri Polomu—Križni vrh—Črni vrh—greben Male gore do Malega hriba—preko proge na Goli breg—Puhov hrib—Limberk—Ostrk—Tabor in odtod v ravni črti do Škofljice. Severna meja V. grupe je Sava od Ljubljanskega polja do hrvaške meje pri Dobovi, III. grupa obsega tudi vso Primorsko, njena severna začasna meja pa je Poljanska dolina.

Obema grupama, odnosno vsem partizanskim edinicam v tako imenovani Ljubljanski pokrajini so bile s to odredbo dane sledeče strateške naloge: 1. kot najnujnejša strateška naloga III. grupe je uničenje južne železnice; 2. kot najnujnejša strateška naloga obeh grup je razširitev svobodnega ozemlja na Gorenjskem. Kot predpogoj zato mora III. grupa doseči nagel in zdrav razvoj Polhograjskega odreda (poznejšega Dolomitskega odreda), ki mora v »najkrajšem času biti sposoben likvidirati nemško italijansko mejo na tem odseku in ustvariti krepak most med svobodno Notranjsko in našimi gorenjskimi tovariši«; 3. naloga V. grupe je rušenje dolenske, karlovške in kočevske proge med Grosupljem in Vidmom; 4. med »važne naloge III. grupe spadajo tudi naloge, zvezane z našim Primorjem. Doseči je treba, da nastane na Goriškem in Tržaškem ozemlju sposobno partizansko gibanje. Zato je treba najti pota za boljši stik z primorskimi partizanskimi četami, jim pomagati, da se okrepe in postanejo samostojen odred«; 5. živ in tesen stik s hrvaškimi tovariši sta dolžni vzdrževati obe grupi. V. grupa preko Gorjancev z zagrebško-samoborsko organizacijo in žumberškimi partizanskimi četami ter preko Bele Krajine s kordunaškimi partizani, III. grupa pa preko Kočevske z delniškimi in preko Prezida s sušaškimi partizanskimi četami; 6. V. grupa mora pomagati štajerskim partizanom do večjega razmaha.

Operativne naloge obeh grup so potem takem deloma v nadaljevanju prejšnjih nalog in deloma nove, neposredna pomoč gorenjskim in štajerskim partizanom, zlasti pa pomoč III. grupe goriškemu in tržaškemu področju. Naredba sama pravi, da je osnovna naloga zaveznikov Rdeče armade v izvrševanju takih nalog, ki so tej v neposredno korist: preprečevanje dovoza vojaštva in vojnega materiala fašističnih imperialistov na rusko

glavje o razvoju in utrjevanju ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju), lepo dokazuje, kako je naša NOB rasla, se razvijala in dosegala svoje uspehe. Ne gre torej za nobeno »spontanost« ali »stihijnost«, temveč za točno in vestno izpolnjevanje dobro premišljenih načrtov CK KPS, IOOF in Glavnega poveljstva, narejenih po splošnih direktivah CK KPJ in Vrhovnega štaba.

Visoko priznanje vodstvu, partizanskim edinicam, organiziranosti in veliki moralni kakovosti naše NOB. je dal tudi sam italijanski okupator. Robotti je več kot s škrupulozno natančnostjo spremljal ne samo vsak korak, temveč celo misel naše NOB. Posledica te Robottijeve natančnosti sta tudi priobčeni sliki italijanske obveščevalne službe, katere je izdelovala vsakega pol meseca in prvo, kar pri teh skicah pada v oči je, kako se izrazito kažejo veliki prazni predeli — osvobojeno ozemlje. V te skice so Italijani vrisavali do malega skoraj prav vse, kar se je nanašalo na NOB: borbe, napade in atentate na italijanske vojake, žalitve kralja in Mussolinija, sabotaže na cestah in mostovih, rušenje telefonskih in električnih napeljav, napade na vlak, napise osvobodilnih parol, trošenje letakov, zborne reci-

tacije borbenih parol s Šišenskega hriba ali Tivolija, izobešanje zastav, likvidacije izdajalcev itd.

Vse to je lep dokaz, kako Robotti, ki je bil poleg vseh svojih zločinskih nagnjenj končno le vojak od nog do glave, naše NOB nikakor in nikdar ni podcenjeval. Toliko tudi na nedavne nesramne izjave nekih sedanjih italijanskih vodilnih »vojščakov« na račun naše Jugoslovanske armade. Kot za časa NOB tudi danes — v duhu internacionalizma — pravilno cenimo in spoštujemo italijansko ljudstvo, ne pa tistih, ki kakor koli hočejo omalovaževati ali celo blatiti čast ene največjih pridobitev NOB, naše slavne in z zmagami ovenčane Jugoslovanske armade.

125

KUČARJEVA PAVLA - PARTIZANSKA MAMICA

R. Z.

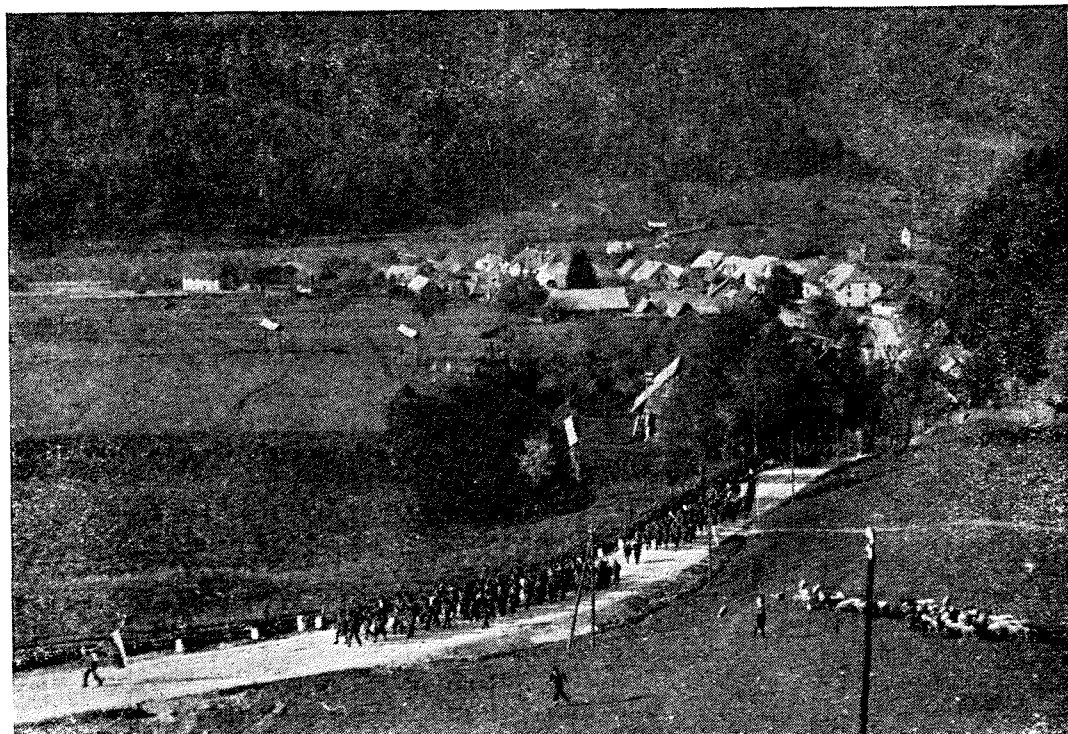
Od nekdanj že svet proslavlja mater kot posebjeno dobroto in vzor požrtvovalnosti, ki se vsa razdaje in žrtvuje za svojo deco. V vrsti jugoslovanskih narodov pa so v zadnjih letih njihove velike borbe zrasle še posebno matere, ki jih nazivamo s toplim in prisrčnim nazivom »Partizanske mamice«.

Ni ga med partizani, aktivisti niti ne med drugimi, ki se jih je dotaknila in zajela narodnoosvobodilna borba, ki ne bi poznal ene ali več takih partizanskih mamic.

Vsi vemo, kaj so nam pomenile partizanske mamice, zlasti v prvih letih, ko so bile naše sile še šibke, naša oborožitev skoro še nekako otročja v primeri z okupatorjevimi edinicami, ko pa je vendar bilo v naših borbah toliko brezprimernega junštva in neomahljive volje, toľči sovražnika, kjer koli in kakor koli, samo da mu škoduje in da ga uniči.

Ta borba pa je prinesla nič koliko težkih ur, ki so bile dostikrat težke ne samo za borce, tudi za ostalo ljudstvo, boreče se za svojo pravično stvar. Koliko vzrokov za omahljivost, za misel brezizglednosti te strahovite neenake borbe, če bi ne bilo Partije, ki je dajala ono svetlo perspektivo in opozarjala na cilj, ki ga je bilo treba doseči. In ljudstvo, ki je pomagalo v borbi, ki se je samo borilo, trpelo a vseskozi neomajno verovalo v svetlo bodočnost, v svojo zmago in v svobodo, ki si jo poslej ne bo dalo nikdar več vzeti. Iz ljudstva pa so vstajali še posebno svetli liki naših žena, naših mamic, ki so sprejele partizana v hišo kot svojega otroka. Šle so preko svoje lastne krvi in skoro jim je partizan več pomenil kot njihov lastni otrok. Mnogokrat so skuhale za svojo družino, toda mimo so prišli partizani in so jih povabili k mizi. Nedopovedljivo srečne so opazovale lačne fante z nemajhnim tekom kako so pospravljali, kar je nasula v skledo.

Kam je četa spravila tovariša, ki je bil ranjen v borbi? — največkrat k taki mamici, ki ga je skrbno negovala in ga zdravega vrnila njihovi edinici. Če se je partizan izgubil od svoje edinice, je šel k taki mamici in dobil vezo naprej. Tu je zvedel vse kar je potreboval in šel dalje.

Partizani na pohodu skozi koroško vas.

Pavli in Falentu je po nesreči pogorela domačija že nekaj let pred vojno. V hribu nad hišo so sončnega majskega dne kurili velno, da bodo na požganino posejali proso. V opoldanskih urah je nastal zračni vrtnec in dvignil dračje in ga zanesel nad slamnato streho. V dveh urah so bila vsa poslopja kup žerjavice. Pavla je bila takrat v otroški postelji, dan prej je rodila dva krepka fanta. Moški so leteli na vso moč, da so jo rešili iz ognja. Lesena hiša je gorela kot baklja.

Konec preostale hiše sta pokrila z deskami in v malem prostoru, ki je bil za vse, za kuhinjo, za dnevno sobo in za spalnico, se je njuna družina do vojne pomnožila s šestimi fanti in tremi deklicami v precej številno družino. Posrečilo pa se jima je postaviti hlev. Tja so se pozimi hodili otroci igrati, ker je bilo v hiši premalo prostora.

Njuna domačija čepi v hribih, ki se raztezajo med Savinjsko dolino in zasavskimi revirji. Julija leta 1941 je prišla tja četa partizanov, sestojeca iz rudarjev, zato imenovana Revirska četa. To je bila Hohkrautova edinica, ki je že prej vodila težke borbe s Švabi na Kumu nad Savo. Od Šentlenarta so se ti partizani pomaknili v šmiklavške hribe, kjer so pri tamkajšnjih kmetih našli oporo. Čim je Pavla zvedela za partizane, jim je takoj poslala cekar hrane. Brez pomišljanja je nadevala lonec masti in obljubila, da bo še dala. To obljubo je izpolnjevala vsa leta borbe.

V novembrskih dneh, ko je že zapadel sneg, se je v te hribe vrnil štajerski bataljon, ki je nekaj časa prej operiral po Kozjanskem z namenom, da prepreči izselitev obmejnega pasu, kar so hoteli Nemci izvesti še tisto leto. Bataljon je vodil sam komandant Stane. Vrnivši se borci so bili zaradi prestanih naporov do kraja izčrpani. Slabo oblečeni, lačni, vsak dan v borbah, brez počitka s celonočnimi marši so potrebovali okrepčila za prestane napore. Ta tako imenovani brežiški pohod je ena izmed številnih, herojskih epopej naših ljudi v borbi z okupatorji.

Stane je odredil nekaj dni počitka. Pohorsko četo je porazdelil po vaseh okrog Št. Pavla, savinjsko okrog Št. Jurija, revirci pa so šli nekoliko višje v hribe. Pavlin mož je našel zjutraj, ko je vsipal rezanico živini, spečega partizana v volovskih jaslilih. Zbudil ga je in ga pripeljal v hišo. Vsa družina je namreč še spala. Pavla mu je nalila tople kave. Pokazalo pa se je, da novi gost ne bo mogel naprej. Noge ga do malega niso več nesle, tako da se je bolj priplazil po zadnji, kakor pa prišel v hišo. Prehlad in revma sta storila svoje.

Pavla in Falent sta se posvetovala. Falent je spravil partizana v seno; za nekaj dni boš tu — je dejal. Sam pa se je zaprl v hlev in se lotil dela. Drugi dan je bil gotov. Ti, — je dejal partizanu — v hlevu sem ti skopal bunker, pojdi pogledat, če ti bo ugajal.

Zvečer ko je bila vsa družina v hiši, mu je pokazal novo bivališče. Pod podom, na katerem so stale krave, je skopal tesno ležišče. Pri nogah je bilo jedva toliko prostora, da si je ležeči še lahko poravnal palce na nogi, pri glavi pa, da je za silo sedel, kadar je jedel.

Ko se je partizan plazil kake štiri metre pod jaslili in se potem znašel

v temni, ozki luknji, kjer se je s težavo poravnal, mu je Falent porinil petrolejko skozi vdolbinico v jasliah in ga od daleč zgoraj vprašal, če je zadovoljen, je pritrdil. Toda, ko je Falent potegnil luč nazaj in mu voščil lahko noč, ga je obšla strašna tesnoba v srcu. Imel je občutek, da bo zdaj zdaj umrl. Ni zadržal solz, ki so se mu vdrle...

Zjutraj ga je zbudila Pavla, ko mu je prinesla zajtrk. Tako so se začeli njeni obiski, redno vsako jutro, opoldan in zvečer. Takrat se je odprla ozka linica zgoraj nad glavo in skozi je prišla najprvo njena prijazna beseda, z njo pa lonček s hrano. Že po nekaj dneh je dobil partizan še enega tovariša. Zdaj je bilo sicer še bolj tesno, ali bilo je vseeno lažje.

Le s težavo je Pavla ukanila otroke, da je lahko odnesla lonček s hrano v hlev. Pri hiši je bila tudi slaboumna dekla, ki pa je imela bistro oči. Včasih ni šlo drugače, da je postavila lonček v nočno posodo in na tak način prebila domačo blokado v hiši in zunaj nje.

Kadar so bile temne noči, sta partizana zlezla iz skrivališča, da sta se nekoliko pretegnila. To sta smela le v temi, v hlevu je namreč spalo nekaj domačih, ki niso vedeli za čudna gosta, zakopana v gnoju.

Ko je po rebri kopnel sneg in so se kazale pod drevjem prve lise rjave zemlje, sta partizana zlezla nekega dne na sonce. Bila sta bleda, toda o reumi in prehladu ni bilo več sledu. Toplota snoja, ki ju je neprekinjeno grela skozi dva meseca, ju je ozdravila. Nekoliko opotekajoč sta zlezla v reber, si z rokama pokrivala oči, ki so ščemele od sonca in se napotila ponoči čez Savinjsko dolino na Dobrovlje, kjer je bil njun bataljon.

K Pavli pa so prihajali drugi partizani. Proti koncu leta 1942. pa so začeli v bližini kopati bunker za tehniko. Vsak večer so

se odslej vršili obiski v mali hišici. Dostikrat je luč gorela do ranega jutra. Pavla se je za vse zanimala, vse je hotela vedeti. Željno je čitala našo literaturo in ne samo to, hotela je vedeti, kako bo po vojni. Kadar smo prišli na to temo, se je debata zavlekla skozi vso noč. Zadel jo je težak udarec, nenadna izguba ljubljeneža, ji je prizadela strašno bridkost.

Svobodo ni dočakala v zavesti, da se bo odpočila. Šest sinov in tri hčerke je sklenila vzgojiti v zavedne državljane nove Jugoslavije. Razsežno hribovsko kmetijo je zamenjala za manjšo v dolini, samo zato, da bo lahko izšolala otroke. In so šli v gimnazijo, eden v vojaško šolo, eden v kmetijsko, vsi so člani mladinskih organizacij. Vse je zajeto, od cicibana do največjih, ki so že mladinci. Pavla pa je članica Partije, ustanoviteljica kmečke delovne zadruge, odbornica KLO, AFŽ, ZB, skratka povsod dela, snuje nove načrte in se izživlja v neprestani skrbi za napredek svoje vasi. Skromna še vedno, kot je bila, hiti na sejo ali na zadružne njive, vedno živahna, pogumna, kot nekoč, se tudi danes ne ustraši nobene naloge.

»Pa kaj, ali res ne morete ničesar brez mene,« se huduje, ko prihajajo k njej na dom. Toda izpod rute se smehljajo tople materinske oči.

Slikarji slikajo matere z otroci v naročju z madonskim smehljajem sreče zaverovanosti v lastne otroke. Pisatelji pišejo o njih po vsem svetu. Toda vse premalo se piše o takih materah, kakor so naše partizanske matere, ki so dajale in še dajejo svojo ljubezen in vse svoje srce za vse, ne samo za svoje lastne otroke. Mi imamo take matere, bile so steber naše borbe, so nam dragocena opora še danes, so naše veliko bogastvo, naš ponos, le da ga vse premalo cenimo.

BELOGARDISTI

JANEZ VIPOTNIK

Sedeli smo okrog ognja. Ob veselem prasketanju suhih smrekovih vej, iz katerih so živo poskakovale iskre, nam je teknel pogovor. Med pomenkom je prisedel med nas, Gubčevac, kurir iz Dvanajste brigade, ki je prinesel v štab neko pismo, pa je sedaj čakal na odgovor.

Govorica je nanesla na belogardiste. Nekdo je pripovedoval, kako se je srečal v patroli z njimi in kako se je nato razvila borba. Nič posebnega. Ko je končal, se je oglasil kurir iz Dvanajste:

»Kaj takega, kar se je meni pripetilo, pa ni doživel — bi skoraj dejal — še nihče izmed vas.«

Nekam postrani smo ga pogledovali, nezaupljivo, češ prisedel si k nam, borcem najstarejše slovenske brigade, ki smo že vruga in pol doživeli, pa nam boš dopovedoval, da imaš več za sabo, kot mi.

»No, pa povej, da slišimo tvojo zgodbo, če je res tako strašna,« ga je nekdo pozval.

»Ko se je to dogodilo, kar bom povedal, še nisem bil partizan. Nekega jutra sem šel v vinograd, da v zidanici pripravim, kar je potrebno za trgatve, kajti že je nastopil čas zanjo. V vinogradu sem skrit za trtjem videl in slišal, kar se je dogodilo na cesti in kar vam bom sedaj povedal,« je dejal kurir.

Začel je in nam povedal tole zgodbo.

•

Mrak se je polagoma umikal jutru. Zemlja se je nalahno prebujala. Iz doline je vstajala bela meglica, plavalala više in više in se vse bolj redčila, dokler jo ni použil rastoči dan.

Rosne kaplje so se svetile v travi, trepetala je trta, ki je bogato obložena čakala, da ji odtrgajo zreli sad.

Med vinogradi se je belila ozka cesta, se vzpenjala in se na prelazu izgubljala izpred oči. Tam je bil Javorski Pil.

Nekoč je bila na prevalu gostilna, ki je upehanemu popotniku nudila prijetno senco pod kostanji in okrepčilo za svetlimi mizami. Sedaj na prelazu ni bilo več počivališča. Ožgani, goli zidovi so kakor dvignjena pest štrleli v nebo, pričali o nekdanjemu življenju in uporno upali: še bo življenje okrog nas!

Preko prelaza, ognivši se zidov, se je vlekla bodeča žica. Pod njo so bile skrite mine.

Na drugo stran prelaza se je cesta strmo spuščala v dolino. Če se je na tej strani prelivala sama svetloba in življenje je bilo onstran mrko, temno in pusto. Sončni žarki so šele sredi dneva s težavo prodrli v to samoto, kjer so se košatili temni smrekovi gozdovi.

Tega jesenskega jutra je bila na severni strani prelaza, v dolini še posebno gosta, mastna megla, ki se nikakor ni hotela dvigniti. Toda po cesti je že plalo življenje. Po njej so se vzpenjali partizani. Vso noč so bili na potu, a jih ni prav nič motila zaspala dolina, hiteli so iz nje, kakor da bi v gosti megli slutili, da je na drugi strani že sonce, ki jih vabi v svoje naročje, da jih ogreje in umije s svojo svetlobo.

Daleč pred glavno kolono hiti predhodnica. Že je na vrhu. Previdno ji tipajo pogledi na desno in levo od prelaza. Ali je varno? Natanko na vrhu se partizani razdele na dva dela in hite vsak ob eni strani žice na obe strani prelaza, da zavarujejo prehod brigadi, ki gre za njimi.

Nadvse čuječi so, neprenehoma se ozirajo navzgor ob žični ogradi, ki se izgublja nekje med gozdovi, da ne bi od tam prišel kdo in skušal zavreti pohod.

Ko sta skupinici predhodnice prešli dovolj visoko na obeh straneh ceste, sta se razgubili med drevjem, kamenjem in visoko bohotno travo. Ni jih bilo več videti, toda njihove oči so skrbno oprezovale, ali se ne bliža odkod nevarnost.

Vlekla je lahna jutranja sapa, da se je treslo listje na drevju kot da hvaležno pozdravlja sonce, ki je izza hribov sililo na nebo.

Price so preletele vinograde, razigrano in spočito kot da ne vedo kam z življenjsko silo.

Glavna kolona je bila sedaj tu.

Brezskrbno so stopali partizani po cesti. Na vrhu je vsak nekako zajel sapo in pospešil korak, saj ga je vabilo bogastvo svetlobe, toplote in življenja onstran prelaza.

Ko je kolona prešla vrh, so se stražarji iz obeh strani prelaza prav tako spretno, kakor so prej zlezli na svoje položaje, odluščili od zemlje in pohiteli na cesto, za kolono.

In na vrhu je spet zavladala tišina.

*

V istem času je z druge strani na vso sapo hitel proti temu prelazu belogardistični bataljon iz Št. Vida. Belogardisti so zvedeli, da nameravajo partizani prekoračiti mejo, zato so jih hoteli presenetiti. Hiteli so navzgor proti Primskovemu in nato ob meji proti prelazu.

Ko so zagledali pod seboj cesto in prelaz, so postali prav tako previdni kakor je bila prej partizanska predhodnica. Tudi belogardisti so poslali proti prelazu polovico svojih sil. Prihuljeno plazeč se tik pri zemlji so se privlekli do ceste in skočili preko nje, skrbno pazeč, da bi se po travniku ob cesti ne poznali od-riski številnih obuval.

Nato so se razporedili ob žici. Zaseda je bila napravljena. Preko štiristo se jih je zavleklo na obe strani ceste, se potuhnili k tlom in čakalo.

Komaj so našli vsak sebi dober zaklon, že jim je vajeno uho zaslišalo korake na cesti. Iz doline na severni strani je nekdo prihajal.

Izza ovinka sta se prikazala dva moška. Hitela sta. Bila sta partizana. Zaostala sta za edinico. Kdo ve, kaj ju je zmotilo na potu, morda sta si šla v dolini v vasi pogasiti žejo, morda sta na počivališču zaspala in ju ni nihče zbudil, skratka, precej za brigado sta bila in sedaj sta spešila korak, da bi bila čim hitreje med svojimi.

Belogardistom v zasedi je pričelo hitreje tolči srce. (Tako je nemara lovcu, ko zagleda pred seboj divjačino in ve, da mu mora le-ta naravnost pred puško.)

Napeto so poslušali, če jima še kdo sledi, kajti pričakovali so bogato žetev.

Partizana sta bila že mimo ožganih zidov, še bolj sta pohitela navzdol.

Tedaj je odsekano povelje vrglo kakšnih osem vojakov pokoncu, da so se pognali proti cesti.

Partizana sta obstala. Nikamor nista stekla. Morda sta mislila, da ne moreta uiti, morda sta upala, da se jima ne bo nič zgodilo, morda sta bila preveč presenečena. Skratka obstala sta na mestu in čakala kaj bo.

Belogardisti so ju pohlepno zgrabili za suknjiče, za roke, za nahrbtnike, ki so jima viseli s pleč in ju hlastavo in molče povlekli za ožgane zidine.

Potem so nestrpno čakali dalje, toda nikogar več ni bilo. Spoznali so, da so prišli prepozno. Zato so se hoteli iz maščevanja, ker je bil ves njihov trud skoraj zaman, še posebej znesti nad ujetima.

Privlekli so ju okrog zidov na cesto. Oba sta imela že preko trideset let. Prvi je nosil v nahrbtniku kuhalnico, ki mu je gledala iznad glave kakor strelovođ. Bil je dobrodušen možakar, majhne, skromne postave, z rjavimi brčicami pod nošom. Nikakega orožja ni imel s seboj. Če bi ne imel na glavi titovke, bi ga imel lahko vsakdo za drvarja, ki gre za svojim delom.

Drugi je bil visok mož. Tudi ta ni imel puške, pač pa je držal v rokah veliko mesarsko sekuro s širokim rezilom.

Stala sta sredi v svetlozelene uniforme oblečenih belogardistov, ki so ju zlobno pogledovali. Sedaj ju ni nihče več držal.

Pričelo se je spraševanje:

»Kje ste bili?« je začel mlad kapetan, verjetno nekakšen komandant.

Mož s kuhalnico je odgovoril: »Pri Kresnicah.«

»Kaj ste napadali?«

»Ne vem kaj so napadali, jaz sem samo bataljonski kuhar.«

»Pa ti,« je vprašal drugega, »pa ti povej, kaj ste napadali?«

»Tudi jaz ne vem, kaj so napadali, jaz sem mesar, živino koljem za kuhinjo.«

»Iz katere brigade sta?« je dalje vpraševal kapetan.

»Dvanajste,« je odgovoril kuhar.

»Je bil še kdo drug z vami preko?«

»Tega midva ne veva,« je za oba odgovoril mali.

Nekdo, ki je stal poleg njega, ga je z vso močjo udaril okoli ušes, da je skoraj padel.

Malemu so se sovražno zablistale oči.

»Odkod si?«

»S Primorskega.«

»Pa se tu pretepaš s temi ušivci?«

Zopet so mu dali par klofut, da se je opotekel sem in tja. Medtem je veliki stal nekoliko ob strani in se nervozno opiral na sekuro, zavedajoč se, da pride tudi on vsak trenutek na vrsto.

Vprašanje se je vrstilo za vprašanjem, vsak odgovor pa se spremljale klofute in brce. Potem so se belogardisti razdelili, ena gruča je imela v svoji sredi mesarja, druga kuharja.

Od udarcev sta partizana kmalu začela krvaveti. To pa je belogardiste še bolj dražilo, še z večjo vneto so ju tolkli.

Ko sta pričela fanta že omahovati, je komandant zapovedal, naj prenehajo s tepežem. Ukazal je napraviti prostor na cesti. Vojaki so se umaknili in radovedno gledali kaj bo.

Na cesti sta ostala samo ujetnika in kapetan. Vsi ostali so se razmestili po bregu, ki se je strmo spuščal na cesto, kot bi gledali v areno.

Poznali so svojega kapetana, da si zmerom izmisli kaj posebnega, zato so sedaj z nekakšno lačno nestrpnostjo čakali, kaj bo napravil.

Ta pa se je smehljaj sam vase.

»Dajte,« je dejal, »prinesite mi kakšno desko iz razvalin!«

Trije so skočili, da jo poiščejo.

Prinesli so nekakšno podnico, ki je kdo ve kako ostala cela, ko so Nemci požgali gostilno.

Kapetan je položil desko na tla.

»Lezi nanjo!« je ukazal mesarju, »na trebuh!«

Ta je ubogal. Nato mu je poročnik naravnal glavo tako, da se je brada upirala ob ostri rob deske.

»Sedi mu na hrbet,« je rekel nato malemu partizanu, »in mu tišči noge navzdol!«

Ta ni maral, zato sta ga dva belogardista prijela in ga potisnila mesarju na hrbet, da je sedel na nahrbtnikih. Druga dva sta prijela mesarja za roke in ju vlekla vsaksebi.

Nato se je kapetan odpasal, si razpel vojaško bluzo, da se mu je pokazala pisana srajca pod njo, vzel sekuro in v enem samem zamahu odsekal ležečemu glavo.

Nekdo se je zasmejal, pa v trenutku utihnil. Drugi so molče gledali to početje. Videli so, kako je truplo še nekaj časa trzalo, kot da se upira smrti, nato pa se je umirilo. Kri je drla iz vratu in močila desko in cesto.

Mali je postal pri vsem tem početju ves bel v obraz. Globoko je zajemal sapo in brez moči vrtel oči, ki so kričale po milosti.

Zdaj se je kapetan spet oglasil: »Spustite kuharja!«

Mali je vstal.

»Obrni truplo in mu položi glavo na trebuh, z rokami pa naj se drži za ušesa!« je zahteval kapetan.

Ta je povsem mehanično vstal in se dolgo mučil, da je obrnil truplo. Nato je prijel za glavo, ki je ležala na tleh, previdno za lica, kot bi se bal, da jo bo še kaj bolelo, če ne bo lepo ravnal z njo in jo položil na obglavljeno truplo.

Trudil se je, da bi mrtvečeve roke prijela za uhlje, toda ni mu uspelo.

»Pusti!« je spet poveljeval kapetan.

»Imaš menažko?«

Mali kuhar je onemoglo pokimal.

»Daj mi jo, nož imaš?«

»Imam.« so mu bolj zadržetale, kakor odgovorile že čisto suhe ustnice.

»Tudi nož mi daj!«

Mali je snel z rame nahrbtnik. Odvezoval ga je, toda ni mogel razvozlati vrvice. Končno se mu je posrečilo. Brez vsake misli je segel v nahrbtnik in privlekel iz njega srebrno se svetlečo posodo in dolg kuhinjski nož za rezanje mesa. Oboje je dal kapetanu.

Ta je iz njegovega nahrbtnika potegnil vrstico iz zvezal z njo malemu roki na hrbtu, nato ga je porinil na tla tako, da je klečal sklonjen z glavo daleč naprej. Posodo je položil poleg partizana. Potem je tudi sam pokleknil na eno koleno k njemu, mu vzel z glave titovko, ga pograbil za čopaste lase in zaobrnil glavo, tako da je kuhar pokazal vrat.

Potem mu je v vrat, v tisti košček vratu, ki se je belil med obleko in lasmi, porinil nož, ga zavrtel v rani in mu hitro zaokrenil glavo navzdol. Kri mu je zagrgrala naravnost v nastavljeno posodo.

Ko je kapetan zabodel, je skušal partizan vstati, hotel nekaj reči, toda kapetan mu je hitro stopil na noge, da se ni mogel premakniti.

Posoda je bila hitro polna. Kri je pričela teči preko roba. Na tleh se je širila temnosvetleča se mlakuža.

Ko se je partizanovo telo umirilo, je kapetan spustil glavo, da se je truplo zrušilo po tleh; vrigel nož ob rob ceste

in rekel s hripavim, nenaravnim glasom: »Gremo,« ne da bi koga pogledal.

Čez trenutek je bilo spet vse tiho in mirno na prelazu, le sonce je z vse večjo, neuničujočo močjo sijalo vsenaokrog.

*

Tole zgodbo nam je povedal ob ognju kurir iz Dvanajste brigade.

Na juriš.

OBRACUN

MILE JAVOR

Frane se je s težavo prerinil na tramvaj, ki je bil tiste čase vedno poln italijanskih vojakov in oficirjev. Stisnil se je v prednji del vozila, da je bil blizu izhoda. Izpod čela je motril obraze potnikov in iskal med njimi takih, ki bi dišali po kvesturi.

Julijska soparica je moreče pritiskala na ljudi, pa so zdolgočasenih obrazov strmeli skozi okna. Vojaki so živahno brbrali med seboj, ne meneč se za sopotnike, kot da bi bili na dopustu nekje v vroči Siciliji. Prvi, nemirni in razburljivi dnevi okupacije so bili za njimi in sedaj so sicer še nezaupljivi, vendar že radovedni čakali, kaj jim bo prinesla prihodnost.

Frane si je pomaknil čepico na zatilnik, tako da mu je šop črnih las prešerno pokukal izpod nje, in se veselo oziral po ljudeh. Počutil se je varnega; v svoji modri delovni obleki je v resnici dajal videz razposajenega fanta, ki se ne briga za nič na svetu.

Pred kolodvorom je z vikom navalila na tramvaj skupina italijanskih deklet s svojimi spremljevalci. Med njimi so bile razkošno oblečene žene, ki so kmalu za armado prišle k svojim oficirjem. Druge so bile očitno samo različne prijateljice, kar se je lahko presodilo po njihovih kričeh oblekah z globokimi izrezi.

Njihovi spremljevalci so bili večinoma Italijani. Ogledoval si je njihove obraze in si jih skušal zapomniti, kajti domneval je, da so nekateri policijski agenti.

Nenadoma mu je obstal pogled na Štefetu. Razgovarjal se je z vitko Italijanko, ki se je hudomušno sklanjala k njemu. Bil je le napol obrnjen k njemu, tako da ga ni mogel zapaziti. Frane si je lahko natančno ogledal njegovo značilno postavo. Kar ga je pomnil, se mu je zdel droban in nekako zgrbljen; kljub temu pa je bilo v njegovem ponašanju nekaj trdega in

zadržanega, kakor da bi hotel vzbuditi videz dostojanstvenosti. Okoli stisnjenih ustnic mu je vedno trepetal fin posmeh. Frane ga ni nikdar videl, da bi se od srca nasmejal. Smejal se je le s svojimi sicer brezizraznimi očmi. Vsa njegova podoba je kazala na slabo hranjenega študenta, ki je svojo mladost prebil po zavetiščih in samostanskih obednicah.

Štefe se je nenadoma ozrl, kot da bi občutil, da ga nekdo opazuje. Spoznal ga je. Frane je stisnil ustnice. Sedaj ga bo Štefe priliznjeno pozdravil in ga poklical po imenu.

»Tako neumno pasti v zanjko!« Stisnil je samokres v žepu in se nepremično zazrl v Štefeta. Sklenil je, da strelja in da potem v splošni zmedbi skuša pobegniti. Mirno se je prerinil iz svojega kota, da bi bil bližje izhodu.

Štefe je tedaj prebledel in nervozno trznil z glavo. Ozrl se je po sopotnikih, kot da bi se bal nepričakovanega napada. Očitno ga je zbegala Franetova ravnodušnost. Kazalo je, da se kljub svojim spremljevalcem ne čuti varnega.

Frane je opazil njegov nemir in odločneje se je ozrl po sopotnikih. Tedaj se je Štefe počasi in neodločno umaknil za svojo spremljevalko. Na bledem čelu so se mu pokazale kapljice znoja in videti je bil kot neboljšen otrok. Nenadoma se je odločil: s sunkovitimi kretnjami se je prerinil k vratom in planil iz vozila.

Frane je bil presenečen. Še vedno pa je mislil na prevaro.

Vsi so se le začudeno ozirali za Štefetom, Italijanke pa so vzkriknile in se sklanjale k oknom. Nihče se ni zmenil za Franeta. Oddahnil se je. Počakal je še hip in tudi sam izskočil.

Bil je že daleč iz mesta, toda še je razmišljal o čudnem dogodku. Povsem nova je bila zanj zavest, da se ga je Štefe ustrašil. Morda si je mislil,

da je padel v zanjko, dobro in spretno nastavljeno. Oziral se je po potnikih, kakor da bi skušal uganiti, če ni morda kdo Franetov pomagač. Štefe je bil po značaju plah človek — Frane je to dobro vedel — in nikoli se ni upal spustiti z nasprotnikom v boj sam.

»Tudi njim ni lahko!« je ugotovil Frane. »Plaše jih vsi ti, navidez ponižni in v usodo udani ljudje, ki hite po svojih poslih. Kdo vse danes ne daje denarja, da rovarijo proti Italijanom. Kako bi vse te poznal Štefe!«

Frane se je nasmehnil ob tej misli in razglabljal dalje.

»Sleherni človek jim je lahko nevaren,« si je dejal, misleč na Štefetov preplašeni izraz na licu. »Pričeli so spoznavati, da tu pri nas ljudje ne izražajo svojega sovraštva z molkom in solzami. V tej deželi je lahko celo poljub smehljajočega se dekleta smrtonosen. In nikdar si niso na jasnem, če se za meniško kuto ali oficirsko uniformo ne skriva drzen atentator!«

Lažje mu je bilo pri srcu in krepkeje je koračil po cesti. Spoznal je, da niso sami in da je z njimi večina teh na videz brezbrzičnih ljudi, ki jih srečava v mestu. Ta zavest je bila zanj nova in navdala ga je s še večjo vero v uspeh njihove stvari.

*

Štefeta je Frane poznal iz otroških let. Srečavali so se v klerikalnem mladinskem domu. Hodil je tja, ker drugam ni imel iti. V njem so imeli kino, tam so igrali nogomet, gledali so lahko gledališke in lutkovne predstave, ki so razburjale mlada, fantazije polna srca.

Včasih so bile seveda težave. Za kino si moral imeti denar ali pa si se moral podrediti običajem, ki so bili v zavodu sv. Frančiška takrat v veljavi. Šel si k spovedi. Pater te je motril s svojimi prodirnimi očmi, da ti je bilo neprijetno pri srcu. Nato ti je zabičal, da moraš iti še k obhajilu in ti končno podpisal listek za brezplačni vstop v kino.

Toda, gorje, če so te zalotili, da nisi bil pri obhajilu! Mali Štefe je bil odrejen, da pazi na take grešnike. Skrival se je za mogočnim hrbtnom biljeterja in mu pošepnil, če je zapazil takega pobalina. Pokazal je tudi Franeta in od takrat mu ni več uspelo priti v dvorano s prevaro, čeprav je po tem dogodku Štefeta slovesno premikastil.

S petnajstimi leti se je šel Frane učiti k mestnemu mojstru za frizerja. Ko se je z mojstrom ob neki priliki sprl, se je nekaj dni klatil po mestu. Oče je zvedel in zarobantil nad njim:

Slovenski umetniki v partizanih — Niko Pirnat v svojem »ateljeju«.

»Marš nazaj! Še dobro, da te hoče...«

»Za frizerja se ne grem učiti,« je trmasto gonil fant.

Tedaj ga je oče prvič pošteno naklestil. Ko sta opravila, mu je Frane mirno dejal:

»Nazaj ne grem, pa če me ubiješ!«

»Boš pa kamenje tolkel!«

»Bom pa tolkel, za hlapca pa ne bom!«

Franetov oče je delal na cesti. Štel se je za socialista, pa se je vsako soboto napil in v gostilni preklinjal režim in kralja. Kadar ga potem ni bilo domov, so vedeli, da so ga zaprli. Naslednji dan so jim detektivni premetali bajto in ker niso nič našli, je tudi oče kmalu priromal domov. Prišel je ves mehak in nežen, potegnil je Franeta na kolena in mu govoril:

»Eh, kaj veš ti, kaj je življenje...«

Ko mu je sedaj fant vrgel, da ne bo za hlapca, se je očetu zdelo, da ima vendarle nekaj njegove krvi, čeprav je bil na pogled šibak. Unesel se je in ga dal učiti za ključavničarja.

V dobrem letu je Frane zrastle v dolgega, suhega fanta in delo mu je šlo dobro izpod rok. V delavnici so mu napolnili ušesa z zgodbami o kaptalistih, pa tudi o socializmu je čul marsikaj. Hotel je biti komunist, kajti čutil je, da spada v njihove vrste. Le vedel ni, kako bi to dosegel.

Nekoč ga je dobil v roke študent Horvat. Ta je bil v predmestju precej znan, kajti imel je skupino fantov, ki so se šopirili, da bodo »naredili« revolucijo. Horvat ga je nagovoril, da je vstopil v njihovo grupo. Franetu je bilo namreč dovolj sobotnega govoričenja, kako bodo tudi za delavca prišli boljši časi. Zahotelo se mu je dejanj.

Horvat je delal na lastno pest. Govoril jim je, da morajo organizirati oborožene skupine. Z njimi bodo izvedli državni udar. Nekega dne je dejal Franetu:

»Tebe sem določil, da izmakneš mestnemu puškarju lovske puške...«

»Takole se začneta delati revolucija,« je pomislil Franc in se razveselil.

Zvečer je utrl stekleni okvir puškarjeve izlozbe in ponosen prinesel puške. Horvat je sprevidel, da je Frane poraben dečko. Kmalu po tem dogodku mu je dejal:

»Revolucionarni štab potrebuje pisalni stroj!«

Frane ga je nekje ukradel in mu ga prinesel.

Tako so postali razvpiti. Nekega dne je ustavil Franeta na cesti neznan delavec. Dejal mu je, da je Horvat pustolovec, ki dela za lasten žep. Frane se mu je smejal in si mislil: »Že spet eden takih socialistov kot je oče.

Osupnilo ga je, ko so se ga začeli tovariši v delavnici izogibati, nekdo pa mu je vrgel: »Med anarhiste si zašel!«

Horvatova grupa je zabredla še globlje. Kot tatinsko tolpo jih je začela zasledovati celo policija. Franetu so se kaj kmalu odprle oči. Prelomil je s Horvatom, ko se je spoznal s Tonetom. On je bil delavec, ki ga je nekaj prej ustavil na cesti. Tone ga je vključil v mladinsko grupo.

Njegova prva naloga je bila, da se poveže z mladinci zavoda sv. Frančiška in jih odtegne izpod vpliva patrov. Tu je zopet trčil ob Štefeta.

Štefe je tedaj študiral že zadnje leto na gimnaziji in je bil ponosen na svoje znanje. Kot vodja katoliške mladine v zavodu je bil prvi zaupnik predstojnika. Franeta je pokroviteljsko sprejel z besedami:

»Vendar si tudi ti našel pravo pot! To me iskreno veseli...«

Frane je bil prijeten fant; njegov zagoreli obraz in črni lasje so spominjali na cigana. Rad se je šalil, kakor da bi pri tovariših s tem hotel prikriti neugoden vtis, ki ga je po njegovem mnenju vzbujal njegov obraz. Kmalu so ga vzljubili, le Štefe se ga je ogibal in z nezaupanjem spremljal njegove korake.

Udarili so se, ko so ustanavljali športni klub. Štefe je bil določen za predsednika, večina fantov pa je hotela imeti Franeta. Ko je Štefe sprevidel, da je izgubil, se je besen dvignil in izjavil, da ne bodo ustanovili kluba, če naj bo Frane predsednik.

»Ustanovili ga bomo brez Štefeta!« je tedaj sklenila večina.

»Razpuščam sestanek...« je ihtavo vpil Štefe in bil z desnico ob mizo, zaman skušajoč ohraniti videz dostojanstvenosti.

Frane je odšel s svojimi, Štefe pa je ostal s peščico svojih pristašev.

Po tem spopadu je Štefe sprevidel, da je Frane daleko nevarnejši, kot so mislili. Pričakoval je, da se bosta spopadla, vendar je bil prepričan, da bo večina iz spoštovanja do zavoda na njegovi strani. Sklenil je, da morajo odstraniti Franeta. Ukrepiti morajo odločno, toda previdno, da ne bi izgubili mladine. S sovraštvom premaganca je odšel na posvet k predstojniku zavoda.

Čez nekaj dni so prišli detektivni na Franetov dom. Oče jih je sprejel z besedami: »Gospodje, danes ste se pa zmotili! Saj ni sobota!« Misli je, da so prišli ponj. Iskali so Franeta, pa ga ni bilo doma.

»Vidiš ga, pobca, saj sem vedel, da je moje krvi...« je robantil oče, ko so odhajali.

Franeta so pobrali nekje na cesti in ga držali teden dni v zaporu. Očitali so mu, da se klati s komunisti, da zavaža mladino in da ruši avtoriteto oblasti in cerkve. Kaj obtežilnega mu niso mogli dokazati. Preden so ga spustili, so mu zapretili, da bo sedel celo leto, če bo še rovaril.

Štefe je medtem ponovno sklical sestanek in Franeta očrnil kot tatu in ciganskega izprijenca.

Frane je spoznal, da je treba delati previdno. Od tedaj je zbiral le najzanesljivejše v gozdiču poleg predmestja in redno pripeljal s seboj Toneta, da jim je govoril. Tone jim je prinašal različne brošure in časopise, ker pa je bil opekarniški delavec, jim je najrajši govoril o štrajku, ki so ga imeli pred leti, o lastniku opekarne in o tem, kako se delavci organizirajo.

Prve dneve italijanske okupacije sta se vnovič srečala s Štefetom. Frane je zvečer — bilo je že po policijski uri — trosil letake. S tovarišem sta spretno švigala po temnih uličicah in se skušala pritiho tapiti do mestnega središča. Zadrževala sta dih, da bi čula sleherni šum. Ko sta se skrila v parku v senci dreves in grmičevje, so zadoneli vojaški koraki. Bližala se jima je nočna patrولا.

Skrila sta letake v grmovje in se skušala izmuzniti. Opazili so ju in s krikom planili k njima. Oba vojaka sta namerila nanje puške, tretji — civilist pa ju je začel preiskovati. Ko se je sklonil k Franetu, je veselo vzdiknil in posmehljivo dejal vojaku:

»Oho, komunisti...«

Bil je Štefe.

Medtem ko ga je preiskoval, je priliznjeno govoril, komaj dušec v sebi zadovoljstvo:

»Preveč popustljivi smo bili!«

Nato je naredil resen obraz in zamišljeno kimal z glavo, kakor da bi mu bilo žal, da ga je srečal v takem položaju.

»Hoteli smo narediti poštenega človeka iz tebe,« je govoril, »ti pa si trmoglavil!«

Pri Franetovemu tovarišu so našli listek, ki ga je v naglici pozabil v žepu. Dokončno sta vedela, da sta izgubljena. Frane je pomežiknil tovarišu, češ, pobegniti je treba za vsako ceno.

Štefe je skušal prebrati letak. Obraz mu je zasijal od veselja. »Eco?«, je dejal karabinerjema in jima ponudil, da si ga ogledata. Oba Italijana sta se radovedno zazrla v papir.

V tistem hipu sta oba aretiranca odskočila in se spustila v divji beg. Frane je čul za seboj Štefetove krike in topot nog. Nato so zadoneli strelji. Kroglice so siknile mimo njega, vendar je srečno smuknil nepoškodovan v stransko ulico. Kričanje in hrup sta kmalu ponehala in se oddaljila. Naslednji dan je zvedel, da so ujeli njegovega tovariša.

Po tem dogodku se je izogibal Štefeta in ta je mislil, da je Frane odšel v partizane. Nesrečen slučaj je hotel, da sta zopet trčila skupaj v tramvaju.

*

Tisti dan po srečanju v tramvaju se je Frane pozno zvečer pritiho tapil domov. Sicer je navadno spal drugje in le včasih si je drznil skrivom priti domov. To noč se je hotel posloviti in vzeti svoje stare hlače in čevlje, da bo opremljen za v gozd.

V kuhinji je še gorela luč in potrkal je na okno na svoj stari način.

»Poba je prišel!« je odnekod zaslišal očetov glas.

Kmalu se je pojavil na pragu oče. tak kakršen je po navadi ob večerih posedal ob peči: v razgaljeni srajci in v dolgih spodnjih hlačah. Spustil ga je v bajto, se s praga še nekaj časa previdno oziral po sosesčini in zaklenil za njim.

»Poglej, fant!« mu je dejal, ko sta prišla v kuhinjo in izza peči privlekel zmečkan papir.

Pomolil mu ga je pod nos in mu dejal:

»Prečitaj si, ne bo ti škodilo!«

Frane je vzel list in se veselo nasmehnil, ko je zagledal Poročevalca.

»Vidiš, podčrtal sem ti, da ti bo kaj v glavi ostalo!«

»Poznam te stvari!« je odvrnil Frane in pričel brskati po peči, da bi odkril kakšne ostanke od večerje.

Oče se je razburil. Frane mu ni nikoli kaj prida pravil o svojem delu, pa je stari mislil, da se ne vnema za to stvar.

»Mar misliš, da bomo še na stara leta morali vse mi opraviti za vas. Mene so zapirali vsako nedeljo, ti bi pa pohajkoval...«

Frane je sklenil, da jim bo šele jutraj povedal, da odhaja. Pustil je očeta, ki je godrnjal še v kamri in se pritoževal čez njega pri materi. Odšel je v sobico. kjer sta spala mali Tonče in malo starejši Ivo. Zleknil se je na polomljeno posteljo in poizkušal zaspiti. Ni se mu dremalo in oči so se mu odprle same po sebi in zastrmele v temne sence na stropu.

Slovenski umetniki v partizanih — Božidar Jakac riše sledove okupatorjevega razdejanja.

Do sedaj je jemal vso stvar nekako lahko. Raztresali so letake, mazali s kreda po zidovih razne parole in zbiral orožje. Zadovoljno se je nasmehnil, ko je pomislil, kolikokrat je ukanil policiste. Puško je skril v strešno cev, si jo vrgel na rame in se sredi mesta peljal s kolesom mimo kvesturinov ter žvižgal italijanske popevke.

Sedaj se je stvar nepričakovano zapletla. Štefe bo napel vse sile, da ga bodo prijeli. Pravzaprav že danes ne bi smel več priti domov, ali pa vsaj spati ne tu. Najbolje je, da se takoj poslovi in odide.

Da, tako bo storil, jutri pa bo nekoliko spremenil svojo zunanost, dali mu bodo legitimacijo na ime gospoda Valentinija ali Peliconija in mirno se bo zopet sprehajal po mestu.

Malo ga je skrbelo zaradi Štefeta! Nevaren nasprotnik je. V kasarno hodi odbirat aretirance. Stalno ga videvajo na kvesturi. Kot izstradan pes ti voha po vogalih, da bi izsledil kakšnega komunisto. Nanje ima posebno veselje. Vsaj tako govore o njem.

Potem mu je misel zablodila na očeta. Zadnje čase skoraj ne pije več. Bolj modro se drži in oči mu bolj pretkano sijejo v svet. Pa ne da bi sedaj na stara leta kaj pletel. Danes mu je z nekim zmagošlavjem v očeh pokazal Poročevalca. Franetu je sedaj bilo žal, da se z očetom ni že prej kaj več pomenil o stvari. Lahko bi ga vsaj opozoril, da ne bi kje po nepotrebnem bleknil kako nepremišljeno, kot je imel včasih navado. Živo se je spominjal tistih časov. Z materjo sta ponavadi ob sobotah bdela dalj časa in čakala očeta.

Misel mu je še naprej vrtala po spominih iz mladosti, ko se je še ves raztrgan kot kako ciganče klatil po mestnih gmajnah. Ni vedel, kdaj so se slike iz mladosti pomešale z mučnimi prizori, ki so ga po razburljivih dogodkih vedno obletavali v spanju. Že je zadremal, oblečen in v čevljih, kakor se je zleknil na posteljo.

Nenaden hrup ga je vrgel iz sna. Mrzlo ga je spreletelo, ko je spoznal, da nekdo besno razbija po vratih!

Začule so se italijanske kletvine in pozivi, da naj odpro.

Planil je k oknu, ga odprl in se zavihtel na okensko polico. Okno je bilo na zadnji strani hiše in je gledalo na dvorišče, odkoder bi lahko pobegnil v bližnjo gmajno. Medtem pa je ugledal temne postave, ki so se tihotapile ob obeh straneh plotu okoli bajte. Očividno je bilo, da jo obkoljujejo. V istem hipu so presekali temo svetlobni curki tipajočih žepnih svetilk. Frane je uvidel, da je nemogoče pobegniti. Odskočil je nazaj v sobo.

»Edina rešitev je, da se skrijem! Toda kam?«

Bolj nagonso kot s premislekom je pustil okno odprto in planil v kuhinjo. Skoraj zaletel se je v očeta in mater, ki sta tam trepetajoč prisluškovala razbijanju. Odrinil ju je, pograbil nekje nož in v temi poiskal v kuhinjskih tleh špranje lesenega pokrova, ki je zakrival majhno kletno šrambo. Dvignil je pokrov, zdrsnil po leseni lestvi navzdol in pokrnil za seboj.

Mati se je prva znašla.

»Počakajte vendar, saj ne gori,« je zavpila proti vratom, nažgala luč in spretno primaknila stol, tako da je zakril pokrov. Le spretno oko bi odkrilo, da je v lesenem, vegastem podu vdolan pokrov, ki skriva vhod v klet. Potem je šla odpirat.

Italijani so vdrl v kuhinjo in potisnili mater pred seboj, da je skoraj omahnila. Ulovila se je ob mizo, nato pa se je nagonso pognala k stolu, ki je stal nad pokrovom, in se zgrudila nanj, kot da bi omedlevala. Oče se jim je skušal nasmehniti in jih s svojo šegavostjo spraviti v dobro voljo. Vojaki pa so mu naperili puške na prsa in ga pribili ob zid.

»Frane Hribernik,« se je zadržal mali marešalo in vprašujoče naperil prst na očeta.

»Ne, jaz sem Johan Hribernik,« je zjecljal oče.

Vojaki so se pognali v kamro in sobico. Kmalu pa so se divje preklinjajoč vrnili v kuhinjo.

Frane se v prvem hipu ni znašel v temni kleti. Nato je otipal staro omaro in kup repe. Skušal se je skriti za omaro, da ga tam ne bi odkrili, čeprav

»Kje je Frane? Moramo ga nekaj vprašati. Videli smo ga, da je zvečer prišel domov!«

Besede so bile izrečene v pravilni in lepi slovenščini, a nekako priliznjeno in pretirano uglašeno. Ta glas bi prepoznal takoj izmed tisočev drugih. Bil je Štefeto.

Pognal se je k pokrovu in se z ušesom pripil ob les. Čul je kako mati globoko diha, nato pa je zazvenel njen glas, začudo miren in jasen.

»Ni ga bilo domov. Že dolgo časa ne prihaja več. Od takrat, ko smo se nekaj sprli. Ko je pa tako trmoglav!«

»Lažeš!« se je začul zopet Štefeto glas, tokrat osoren in posmehljiv. Nato je nekaj ukazal vojakom. Začulo se je trkanje in razbijanje po vsej hiši. Iskali so skrivališče. Frane je pomislil, da je izgubljen. Že so pretrkavali s puškinimi kopiti tudi po kuhinji.

V tem so zaslišali marešalov glas:

»Okno, okno...«

»Ušel je skozi okno,« je bruhal Štefe in zaklel. Očividno se jim je zazdelo sumljivo, da je bilo okno v sobici odprto.

»Torej je bil doma; hudič, govori...« je sedaj že histerično vpil Štefe. Čulo se je, da je oče zastokal, kakor da bi ga nekdo pahnil ob zid.

»Ako ne govoriš, dobiš svoje...«

Frane je tedaj začul tope udarce, kot da bi nekoga z vso močjo butali z glavo ob zid. Krčevito se je zgrabil za lestvo in obšlo ga je, da bi planil iz skrivališča in pričel streljati iz samokresa. Toda, čeprav bi jih nekaj pobil, bi drugi pobesneli.

»Nastavi mu puško in šteje do tri...« je zopet siknil isti glas.

Stol nad njim je zaropotal, nekdo je planil proti očetu in zadonel je materin glas, visok in odločen:

»Ali ste ljudje ali svinje... Tu, mene ubijte, nastavi mi na prsa... Kaj se otepaš, nastavi... Na, streljaj... Kaj zijaš v to suhoto. Tri sem jih spravila pokonci z njimi, več jih tako ne morem... Streljaj!«

Karabinjerji so osupli obstali pred izmzgano ženo, ki si je divje in pripravljena na vse raztrgala srajco in jim nastavljala svoja uvela prsa, da streljajo vanje.

Štefe je namignil marešalu, odšla sta ven, da se posvetujeta. Mati se je medtem zopet vrnila k svojemu stolu, da bi čuvala sina. V bajto se je vrnil marešalo sam in nekaj šepetaje naročil vojakom. Ti so nenadoma zgrabili očeta in ga spričo presenečene matere odvedli ven, takega kot je bil, bos in v spodnji obleki. Ko si je mati opomogla in je skočila na cesto, so ga že potisnili na kamion in vsi skupaj oddrveli.

Frane je prilezel iz kleti in z materjo sta se vsedla za mizo. Strmela sta predse, kot nekoč, ko sta čakala očeta. Mati ni nič govorila, le po oru-menelem in izžetem licu so ji počasi drsele solze. Tako sta pričakala jutro, ko se je Frane poslovil.

Napotil se je k Tonetu. Predmestne ulice so bile prazne in mračne, kajti bila je še policijska ura. Že je hotel zaviti v ulico, kjer je stanoval Tone, ko se mu je zazdelo, da se nekdo plazi za njim. Zavil je drugam, pospešil korake in ob vogalih opazoval, če ga kdo zasleduje. V tem bi skoraj trčil v italijansko patrolo. Smuknil je nazaj, preskočil ograjo neke hiše in se skril v grmičevje na vrtu, dokler patrola ni odkorakala mimo.

Prižgal si je cigareto, da bi se malo zbral. Preveč je še bil razburjen in utrujen zaradi dogodkov pretekle noči. Kmalu je ugotovil, da ni nikogar za njim. Bil je le preid po prečuti noči.

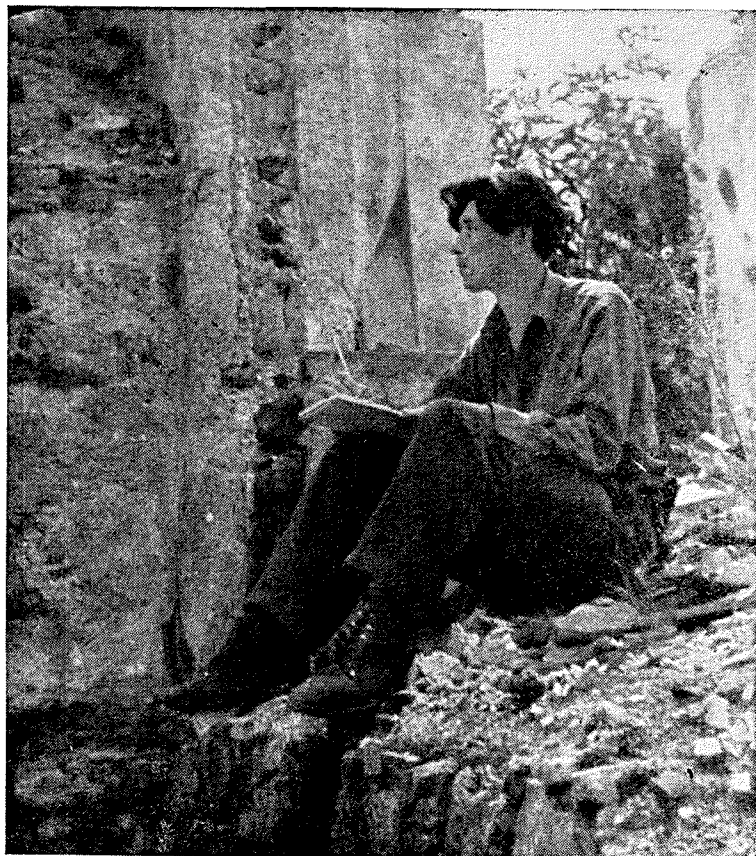
Tone je pravkar vstal, ko je vstopil v njegovo sobico. Pravzaprav je bilo to ilegalno shajališče njihove grupe. Tu so kovali načrte, sem so se vračali po akcijah, tu so imeli šrambo ilegalne literature in orožja.

Ko je Tone videl njegov blede in izmučeni obraz, je vedel, da ni nekaj v redu. Frane se je vrgel na razcapan divan in sredi pripovedovanja zakinkal. Toneta je zaskrbelo, če fanta niso zasledovali. Zaman ga je tresel in ga skušal izprašati do kraja. Ni ga bilo mogoče prebuditi.

Stopil je k oknu in se previdno razgledoval po cesti.

»Zgrabil bi ga in odnesel... Pri zadnjih vratih bi se jim morda le srečno izmuznila...«, si je dejal Tone, ki je bil močan in je zlahka pre-stavljaval polne hunte opeke.

Fant mu je bil všeč. Že takrat, ko ga je odtrgal od Horvatove družine, je bil prepričan, da se bo naredil. Ko ga je gledal, kako je kot neobgljeno dete ležal na postelji in globoko dihal, se mu je zazdelo, da ima obraz otroka. Črni kodri so mu silili na čelo, nos je imel lahno zafrknjen navzgor, ustnice pa kot da bi bile otekle. Zgrbil se je na ležišču kot pregnan žival, kadar se zopet čuti v varnem zavetju.

Slovenski umetniki v partizanih — Dore Klemenčič-Maj pred svojim motivom.

bi našli klet. Potem pa se mu je ta misel zazdela smešna in neodločen je obstal. Slišal je lahko sleherni žum in besede, ki so jih govorili nad njim. Čul je kako mati premika nervozno stol na pokrovu in tudi kako so vojaki zopet nahrumeli v kuhinjo, ko v sobah niso našli njega.

Nenadoma je začul poznan glas.

Sredi dopoldneva je Tone odšel. Franeta je prebudil šele Džoni, študent tehnike, ki so mu v grupi nadel vzdevek »strateg«. Vedno je namreč zahteval, da pred vsako akcijo premislijo vse podrobnosti in se pripravijo na vse predvidene in nepredvidene možnosti. Bil je droban, temnopolt fant in kadar si je nadel primerno obleko, je bil podoben italijanskemu agentu. Ta videz mu je bil že večkrat dobrodošel.

»Aha, zanjka se oži,« se mu je šaljivo posmehoval Džoni, ko mu je Frane razložil včerašnjo zgodbo. Džoni je znal biti pretirano hladen, kadar so si pripovedovali razburilive dogodke.

Ko sta prišla še kurirka Majda, debelušasta vajenka iz predmestne trgovine, in suhi Frenk s čepico in večnim čikom v ustih, so bili zbrani vsi. Čakali so le še Toneta.

»Smrdi,« je strokovnjaško ugotovil Džoni.

»Na hajko?«

»Ne, na akcijo! Tone se nekam skrivnostno pretika po mestu. Videl sem ga z onim rdečelascem.«

Kadar so se zbrali na tak sestanek, so bili vedno malce vznemirjeni. Budila se jim je radovednost, ugibali so, kakšno nalogo bodo dobili, hkrati pa, kako se bo izteklo.

Tone je prišel z umazano torbico v roki, kakor da bi se vračal s šiheta. Ko jo je položil na mizo, so čuli, da je v njej nekaj trdega, kovinskega. Vsedel se je in začel:

»Prinašam vam sklep revolucionarnega sodišča...« Besedo »revolucija« je vedno izgovarjal trdo in okorno. Vsi so prisluhnili in napeto čakali, kaj še pride. Dosedaj jim ni nikdar govoril o revolucijskem sodišču.

»Osvobodilna fronta je obsodila na smrt agenta, ki je izdal dva naša aktivista...«

»Aha, strel v glavo,« je kot mimogrede bleknil Džoni, ki je pravkar razstavljaval nalivno pero, na videz ne meneč se za pogovor tovarišev.

Tone je poznal njegove muhavosti, pa je mirno nadaljeval:

»Zasledoval jih je, ugotovil kje se skrivata in jih aretiral s svojimi pomagači. Pred sodiščem sta bila obsojena zaradi veleizdaje na smrt z ustrelišvijo. Iz zapora sta oba tovariša poslala tale listek. Evo ga.«

Listek je šel iz rok v roke, dokler ni prišel do Franeta.

»Hudiča, on je bil?« je vznemirjeno dejal Frane, medtem ko so vsi pričakujoče strmeli vanj. Frane je še enkrat prebral besede, ki so bile napisane s svinčnikom na odtrganem in zamazanem kosu ovojnega papirja.

»... ko so nas pripeljali v bunker, so nas privezali na klop in bili s palicami. Smrekarjevega so tolkli po glavi, čeprav je imel razbito od puškinih kopit še od takrat, ko jim je skušal pobegniti. Jaz sem padel v nezavest, pa so me polivali z vodo. Izdala nisva ničesar, čeprav nas je pestil neki mali hudič, ki je dobro znal slovensko. Ta nas je spraševal, če pozna Matijo in Fržolovcevega. Pri razpravi je bil tudi zraven in tedaj sva zvedela, da se piše Štefe... Danes je zadnji dan... Pozdravite Mico in Smrekarjevo ženo...«

»V perilu so našli... potem ko sta poslala ven...« je dejal Tone in zamišljeno bobnal s prsti ob mizo.

»To je tudi mene čakalo, če bi me včeraj dobili,« je pomislil Frane. Ozrl se je po tovariših. Vsi so molče strmeli nekam v prazno in se izogibali pogledati drug drugemu v oči. Kazalo je, da so se šele sedaj prav zavedli, kako težaven je njihov posel. Morda bo še katerega izmed njih zadela ista usoda. Molk je pretrgal Tone.

»Izdajalci so najhujši. Ti nam pijejo kri!« Tone je skoraj osorno siknil te besede. Nato se je pomiril in z odločnimi besedami skušal odvrniti tovariše od mračnega razmišljanja. Govoril jim je o neprizanesljivi borbi proti izdajalcem in jim slednjič dejal, da so sklenili zaupati jim borbo prav z njimi. Zato bodo morali poostriiti svoje napore in delati previdno ter preudarno. Izdajalci so pretkanejši kot pa italijanski agentje, kajti zavedajo se, da njim velja prvi udarec.

Franetu se je zdelo, da je začel v slepo ulico. Predobro je vedel, da Tone ne govori zaman o Štefetovi obsodbi. To je sklep revolucionarnega sodišča, sklep, ki ga je treba izpolniti. In izvesti ga bodo morali sami.

Ko je premišljal o svojem delu kot Skojevec, se mu je zdelo, da je vedno hodil po strmih stopnicah. Vsak korak na naslednjo je bil težak. Sedaj se mu je zdel še posebno težak. Dosedaj njihova grupa ni streljala izdajalcev. To so vršile druge, bolj izkušene in prekaljene grupe. Sedaj pa se bo treba odločiti tudi njim.

»Oče je vedel, da je nekje rešitev,« je pomislil Frane. »Ni pa znal čvrsto stopiti na pot, ki vodi do cilja. Lahko je govoriti: Vreči je treba

gospodo in žandarje! Toda treba je tudi nekaj žrtvovati za to. Tu pri nas se je šele začelo. Odhajajo v partizane. Toda kako dolgo bo trajalo, tega nihče ne ve. Vedno le govore: čez pol leta bo svoboda, nato: čez leto bo, in končno: nekoč drugo leto bo...«

Prisluhnil je Tonetovim besedam.

»Prinesel sem dvojce ,beret'; streljata točno in zanesljivo. Dali ju bomo tistemu, ki bo izvršil likvidacijo. Za druge zadostujejo sedanje pištole.«

Slovenski umetniki v partizanih — France Mihelič pri delu.

Izvelkel je iz torbice oba samokresa in ju položil predse na mizo.

»Prav bi bilo, da izberemo tistega, ki je najbolj prevdaren in hladnokrven,« je nadaljeval Tone. »Tistega, ki ima najbolj mirno roko in ki zna dobro pomeriti.«

Oči vseh so se uprle v Džonija.

»O, to bo naš ,strateg' izpeljal,« je dejala Majda in s hudomušnimi očmi lovila njegov pogled. Rada ga je videla, pa ga je ponavadi ljubeznivo zbadala in mu kljubovala, kjer koli je mogla.

Džoni pa je molčal in umikal pogled. Naposled je dejal pritajeno, kot da bi ga vrglo iz njegove preračunane mirnosti:

»Prelahko jemljete te stvari!« Nato je pohitel in jim začel dokazovati, da njihova grupa še ni zrela in dovolj izkusna za take težavne podvige. Vsem pa se je zdelo, da se Džoni izmika.

»Ti ne diši, povej naravnost,« mu je vrgel Tone.

»Pozabljate, da se je za take stvari treba tudi psihološko pripraviti!« je končno bruhnil Džoni. »Laže je ubiti nasprotnika v borbi, na fronti. Takole v hrbet, iznenada... ko se ne more braniti... To je nerodno... Dajte nam časa, da človek premisli...«

»Da jim bo zletelo v naročje še kakih deset Smrekarjev,« mu je posmehljivo vrgel Tone.

Moreče vzdrušje je zavladalo v sobici. Težko so dihal, kakor da bi zadušljiva, poletna soparica legla na pljuča. Vsakdo je nervozno vstal po mislih in čakal, kdo bo izbruhnil prvi. Doslej so si bili vedno v vsem edini. Sedaj pa je prišlo do tega.

Obsedeli so sklonjenih glav, kakor da bi jim nekdo naložil na pleča breme — pretežko za njihove mlade moči. Vse dosedanje delo se jim je v tem trenutku zazdelo kot igračkanje nezrelih otrok, ki so se v mladostnem navdušenju lotili nevarnih stvari.

»Če bi jim rekli: Štefeta so likvidirali, bi bili vsi zadovoljni, ker bi se rešili nevarnega človeka,« je pomislil Frane. »Tako pa... težko se je odločiti.«

Pogledi so se uprli v Toneta: Tone bi moral sedaj kaj povedati, reči odločilno besedo, zavrniti Džonija in razpršiti dvome. Tone pa je sedel, bobnal po stari navadi ob mizo in navidez neodločen strmел skozi okno, kakor da bi premišljal, če jim ni morda slabo razložil vso stvar.

»Postavili so nas pred preizkušnjo,« je razpletal svoje misli Frane. »Težak je ta življenjski izpit.« Spomnil se je na očeta. »Oče se nikdar ne bi drznil iti tako daleč. Preveč so mu vbili hlapčevstvo v glavo. Šel bo v internacijo in trpel. Toda roke ne bo dvignil nanje.«

Laže mu je postalo pri srcu in val krvi mu je udaril v glavo:

»Oče je stopil na to pot, toda jaz pa jo moram prehoditi do kraja,« mu je vrtalo po duši in odločnost ga je prevzela.

Frane se je zganil, kot da bi se pravkar prebudil iz mladostnih sanj. Počasi se je sklonil nad mizo in se šegavo nasmehnil, kakor da je že davno tega, odkar so se zaradi neke nepomembne stvari malo razburili. Stegnil je roko in oba samokresa potegnil pred sebe, kakor da bi postrgal po mizi raztrošeni fižol.

»Bom pa jaz!« je dejal in nedolžno uprl pogled v tovariše.

Vsem je odleglo in sproščeno so zadihali. Tone je stegnil svoje kosmate roke preko mize in z obema stisnil Franetovo drobno desnico.

»Fant,« je dejal, »tako je prav!«

Džoni je nemirno pogledal po tovariših in polglasno iztisnil iz grla, kakor da bi se hotel opravičiti:

»S Štefeto sva skupaj študirala pred leti, pa mi je bilo...«

Frane se je ozrl po tovariših in kakor da je preslišal Džonijeve besede, je dejal preudarno in resno:

»Fantje, sedaj pa moramo začeti z delom...«

Pogledi vseh so se mirno in pričakujoče uprli v Franeta.

*

Nekega nedeljskega popoldneva so odjeknili streli v gozdiču poleg starinskih grajskih utrd, odkoder si z enim samim pogledom lahko objel vse mesto. Poleg klopice, ki je stala v prijetnem zavetju in senci dišeče smrekovine, je obležal v mlakuži krvi neznanec. Neka dama je poleg njega presunljivo vila roke in prestrašeno vpila v italijanščini. Očividno je bila njegova ljubica.

Po stranski stezi se je tedaj spuščal navzdol mlad, črnolas mladenič in kmalu izginil v vrtovih ob vznožju grajskega pobočja. Nedeljski sprehajalec bi v njem z lahkoto spoznal mladega delavca, ki je pred dobrim tednom v mestnem tramvaju tako nezaupljivo pogledoval skupino italijanskih dam in njihove spremljevalce.

MONTIRANJE LOKOMOTIVE

M. L.

Lokomotiva leži črna in ogromna, ko da bi jo posekali, poleg nje pa stoje kolesa in vzvodi. Mine dan, mine še en dan in še tretji, a od nikoder ni monterjev ne Srdje. Žika je vsak dan pri njej, ogleduje si jo, otipava zavore, odpira vrata peči, pregleduje manometre in ventile, trka po njej in si viha brke. Stavra je vselej z njim, pregledujeta jo in trkata in skrbno poslušata vsak zvok, kakor bi bila zdravnika.

»Sila!« gode strojnik Žika in mrgodi čelo, da se mu obrvi stikajo.

»Ta pa bo vlekla!« pravi Stavra veselo.

»Le čakaj, bomo najprej videli. Kar nič vnaprej,« godrnja Žika.

Iz mesteca prihaja Nikola, čeprav po deset kilometrov peš, a pride vsak dan, ker je v skrbeh, da se lokomotivi ne bi kaj pripetilo. Pooblačilo se je. Okrog lokomotive so zabili kole in jo pokrili, da bi je ne zmočil dež. Mara je prihajala skupaj z Žikom in Stavrom iz gozda, kjer so delali drva. Trije dnevi so minili, prišel je brod iz Beograda, a Srdje ni bilo. Dve ladji sta prispeli iz Negotina, a tudi monterji niso prišli. Zaskrbelo jih je, in ko so se spet sešli pri lokomotivi, je rekla Mara: »Kaj bomo počeli?«

»Kaj pa moremo, kaveljc ti tak! Uh, da jaz tega ne znam!« obžaluje Žika. »E, da bi jo zložil, da bi oživela in se premaknila, da bi ji Žika dal življenje...«

»Brzovjavil bom v Negotin,« pravi Nikola, ves v skrbeh in nestrpen, ker tudi on želi, da bi se lokomotiva čim prej premaknila. Rad bi, da bi se izpolnil Srdin načrt in bi se povečal izvoz lesa iz gozda, pa da bi zamašil usta ljudem iz mesteca. Videli so lokomotivo brez koles in so bili prepričani, da se še premaknila ne bo, kaj šele, da bi vlekla petdeset metrov. Mesar Krsta se je rogala: »No, kdaj se bo pa premaknila tista vaša oskopljena lokomotiva?« je vprašal in salasti trebuh se mu je stresal od smeha. »Kaj veš, nemara se pa le premakne,« se je s pol obraza smejal advokat Zarić, drugo lice je pa kremžil. »Ne verjamem, da bo vlekla, to je staro železo. Misliš, da bi jo dali, če bi bila kaj vredna?« — »Denar so vzeli, denar, dali so pa staro, izrabljeno ropotijo,« se je smejal mesar Krsta in mežikal. »Koliko je veljala? Sto petdeset tisoč! To je danes denar, veliko denarja. A kaj so dali?« se je norčeval branjevec Ranko. »Ropotijo, ro-po-ti-jo, bratec, nič ko ro-po-ti-jo.« — »Draga je tale reč, pa ni vse skupaj nič, prava figa. Staro železo po dinar za kilogram in še ceneje,« je pritegnil lekarnar Sveta. Kar javno so govorili, da je Srdja prefrigan bahač, ki je ukradel denar, pa da

bo še odgovarjal za to. Krupež je ves besen lajal, tri mesece se je trudil, da bi rešil podjetje, pa ti pride paglavec in mu z Nikolom vred spodbije noge.

Tudi Nikola si ogleduje to črno in nepremično lokomotivo pred seboj in želi, da bi oživela in se premaknila.

»Kaj bi počeli?«

»Veste kaj,« je vzkliknila Mara in zaskrbljenost v obrazu je zamenjal nasmeh, velike oči so ji zažarele in z odločnim zamahom glave je vrgla pramen kostanjevih las, ki ji je silil v oči, nazaj. — »Spomnila sem se. Vprašajmo v gozdu, nemara dela z nami tudi kak monter. Tam so tovariši iz Belsapa, tudi kovinarji so med njimi, morda bi pa le kdo znal.«

»Da bi le našli mehanika, jaz mu bom že pomagal. Tudi Žika nekaj zna, a ne sme sam,« zagodrnja strojnik Žika.

Na večerni konferenci v gozdu je govorila Mara, vprašala je, če je med tovariši kak mehanik ali monter, in ko so se trije oglasili, je Mara razložila, kako nujno je treba montirati lokomotivo, ker se tudi trenutka ne sme zamuditi. Nova lokomotiva bo lahko vlekla petdeset ali sto metrov lesa v eni vožnji, to pa pomeni, da bomo lahko vsak dan odpeljali desetkrat več lesa kakor do zdaj. Dobro se je spomnila Srdjinih besed, ki so ji globoko legle v dušo in srce.

Nikolo je Mara pošteno presenetila, ker si ni mogel misliti, da je v tej nežni, suhljati deklici s temnimi očmi in živimi lasmi toliko odločnosti.

»Kaveljc ti tak,« je navdušeno zabrundal strojnik Žika in si podjetno vihal brke, nad črnim gozdom in temnim potokom pa je že videl lokomotivo kako se premika, močno sopiha in drvi. Kolesa pozvanjajo, para sika, a stroj, ponosen in ogromen, drvi.

Še preden se je zdanilo, so prišli iz gozda Mara, Žika in trije mehaniki v Boljetin, kjer jih je čakala lokomotiva, čepeča na trebuhu. Najprej jo je bilo treba potisniti do tračnic, potem pa začeti. Monterji so jo ogledovali od vseh strani, lezli vanjo in zadovoljni kimali z glavo.

»Valji bodo potrebni in jeklene plošče,« je dejal eden izmed mehanikov.

»Brez tega ne bo šlo,« je dodal drugi.

Mara ni razumela, čemu jeklene plošče, a ko so ji razložili, je rekla:

Lokomotiva je do sem prišla brez jeklenih plošč, pa jo bomo tudi montirali brez njih!«

Mehaniki so podvomili.

»Kako jo bomo pa dvignili brez tega?«

»Ej, fantje,« se je vmešal Žika, »kakor smo se bojevali brez puške, tako bomo tudi delali brez jeklenih plošč. Česar nimamo, nimamo. Imamo hlode, kole, pa bo s tem tudi šlo, kaveljc ti tak!«

Nobenega orodja ni bilo, brez tega se pa ni dalo delati, treba je bilo čakati na monterje iz Negotina, ki bodo prinesli s seboj potrebne reči.

»Na, pa imaš,« se je udaril po čelu Žika, »kako boš pa skrbel za lokomotivo, ki bo vsak trenutek bolna?«

Pa so začeli delati, koli so bili namesto valjev, trami in hlodi namesto jeklenih plošč. Vsi so pomagali in se zdaj ta zdaj oni spomnili, s čim bi lahko nadomestili, kar jim je manjkalo. Iz hlo dov in plohov so naredili velikansko gugalnico, na katero so potisnili lokomotivo in neprestano podtikali z vseh strani nove hlode in kole. Potem so jo začeli premikati. Eni so porivali, spredaj je vlekla živina. Drugi so pa podtikali kole in hlode in po njih je polzela lokomotiva. Pririnjili so jo do tračnic in jo začeli dvigati, da bi jo postavili na kolesa. Podkladali so jo s trami, plohi in krclji, in ko je sonce že pošteno pripekalo, je bila lokomotiva kakor velika črna koklja že dosti od tal.

Mara ni mogla kaj prida pomagati, skakljala je okoli in opozarjala, naj pazijo na lokomotivo in na svoje glave. Nekajkrat je prestrašeno vzkliknila, ker se je bala, da se bo stroj prevrnil. Nikola pa je pridno pomagal in znoj je tekkel po njem, kakor bi ga kdo z vedrom vode polil.

Ko je bilo vse gotovo in je lokomotiva stala na kupu polen, so komaj verjeli, da so jo sami vzdignili. To dopoldne so iznašli tisoče načinov, da so zmogli brez vsakega orodja, kar je na prvi pogled nemogoče.

»Glej jo, kaveljc ti tak,« je pokazal Žika na lokomotivo nad seboj.

»Velika je in močna!« se je navduševal Stavra.

»Kako bomo pa kolesa montirali?« je vprašal grbavi monter Djoka.

»Tudi to bomo, tudi to,« je zagrmel Žika. »Česa pa dvonožec ne zmore, kaveljc ti tak, če hoče?«

Sonce je pripekalo, iz gozda pa je zapihljal vetrič, ki je hladil razgaljena prsa, potna čela, vratove in lica.

Pod večer je bil montiran prvi par koles. Grbavi Djoka je zapel, do tega trenutka pa so delali vsi molče in hitro. Veter je močneje zapihal, sonce je zašlo, nebo pa je zažarelo v večerni zarji. Na lokomotivi, ki je bila dvignjena od tal, je visel prvi par koles.

»Jutri bo vse gotovo!«

»Jutri bomo zdrveli prav do gozda, kaveljc ti tak,« je navdušeno zagrmel Žika s svojim basom, med tem ko je skrbno sukal svoje brke.

»Jutri...« je zašepetala Mara in mislila na Srdja.

Nikola se je odpravljaj v mesto. Djoka je prepeval na ves glas, da je močno odmevalo od gozda. Za danes je bilo delo končano.

»Kam se pa ti odpravljaš? Pri nas ostani,« je svetoval Nikoli strojnik Žika. — »Bomo skupaj prespali v gozdu, da jutri zarana spet poprimemo.«

Nikola je pristal.

Mračilo se je že, ko so se vračali skozi gozd na vagončkih. Tračnice so pozvanjale,

vagončki so poskakovali, lokomotiva, ki jo je vodil Žika, pa je sopihala nadušljivo. Trikrat so se morali ustaviti, ker je zdaj ta, zdaj drug vagonček skočil iz tira.

V gozdu so jih pozdravili plameni tabornega ognja. Dvigali so se v noč kakor velikanske rdeče rože. Iz črnega gozda pa je dišalo po sveže podrtem lesu.

»Čukića je ubilo!« je dejal nekdo iz mraka.

Vsi so se prestrašili in bolečina jih je pretresla.

»Kdaj?«

»Davi.«

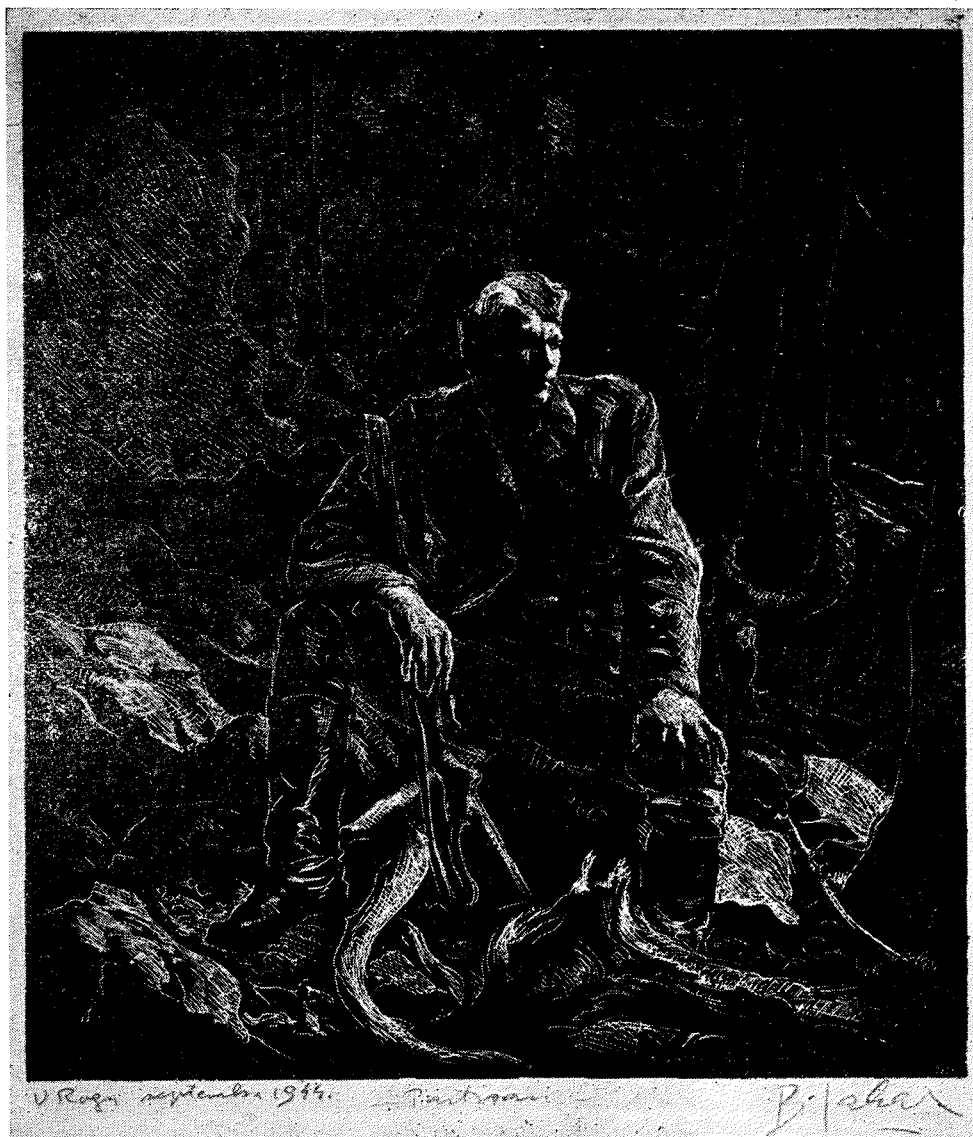
»Deblo je padlo, o pravem času ni odskočil, pa ga je zdrobilo. Takoj je bil mrtev.«

Odšli so do kolibe iz lubja, po tleh temni madeži. V mraku sredi kolibe je na mizi iz količkov ležal z rjuho prekriti Čukić. Nihče se ni oglasil, vse je bilo mirno in tiho, samo gozdovi so šumeli in potok je žuborel.

Pred kolibo sta ob vratih stala dva tovariša na častni straži za Čukića, poslednja tovarišija. Maro je pretreslo, da so ji solze zalile velike oči. Nikakor ni mogla verjeti, da je Čukić mrtev, še zdaj je zvenela v ušesih njegova pesem. Še zdaj je slišala njegov smeh, videla njegovo štirioglato glavo in njegove smešne brke, ki so bile na moč podobne omelu. Zdaj je pa mrtev, na preprosti mizi leži čisto sam. Zunaj pa prasketa ogenj, šumi gozd in žubori potok.

Mara ni mogla zaspati, čeprav je bila zelo trudna. Premetavala se je in obračala na ležišču.

»To ti je življenje,« je zašepetala poleg nje Olga.

B. Jakac — Partizan

»Kaj še ne spiš, Olga?«

»Ne morem, neprestano vidim, kako pada težko deblo, kako si fant prizadeva, da bi ušel, a ga drevo podre in zmečka. Samo kup mesa in luža krvi.«

»Šepetali sta pozno v noč, po steni kolibe pa so slikali plameni tabornega ognja rdečo barvo v vseh odtenkih.

Komaj se je zdanilo, že so bili pri lokomotivi, ki je črna in ogromna stala na svojem podstavku, na njej pa je visel samo par koles. Drugi pari so ležali poleg stroja in čakali, da jih montirajo. Od kraja so delali brez volje, a uspeh jih je polagoma navduševal. Mara je zlezla na lokomotivo — s seboj je prinesla krpe — in je začela čistiti in brisati manometre in jeklene ročice, da so se začeli svetiti.

Vozniki, ki so prevažali drva v mesto, so stopali z voz in si ogledovali lokomotivo. Čudili so se, kako hitro napreduje delo. Ko so naložili drva, so se vračali v mestece in pripovedovali. Mara je očistila na lokomotivi vse šipe, razne ročice in stekla na manometrih, in ko je to opazil Žika, se je začudil:

»Kaveljc ti tak, iz lokomotive si naredila pravcato apoteko, kakor je bilo vse zanemarjeno!« je dejal nežno Mari in pregledal vse ročice. Kar všeč mu je bilo, ko se je vse tako bleščalo. — »Nisem vedel, da se to tudi da. Saj je vse kakor novo. Kar vid jemlje. Hej, tovariši, pridite bliže, ogledjte si to!«

Vsi so se zgrnili okoli kabine in so občudovali svetle manometre, vzvode in ročaje. Do poldne so pritrdili še tri pare koles in še zadnjega. Montirali so tudi gonila.

Ob štirih popoldne je bilo montirano že vse, kar je bilo treba. Lokomotiva je še vedno čepela na skladovnici drv, a hroma ni bila več. Sklicali so vse ljudi iz bližine, da so pomagali spustiti lokomotivo na tračnice. Poleno za polenom, klado za klado so pulili izpod stroja. Bali so se, da bi ne poškodovali kotla, ker so morali podloge z vso silo zbijati ven. Slednjič je lokomotiva stala na tračnicah ponosna in imenitna. Vse naj se je svetilo, ker je Žika zmešal petrolej in olje, da so jo skrbno namazali tudi od zunaj.

»Zdaj pa spet potrebujemo orodje, ki ga nimamo,« je vzdihnil grbavi Djoka.

»Čemu?«

»Bojim se, da so notranje cevi nekje utisnjene, da jih bomo morali razširiti.«

»Beži, beži, kaveljc ti tak. Zdrava je, rečem ti. Vlekla bo ko pošast,« se je pridružil Žika, a ne posebno prepričevalno. Vse je prevzela bojazen, da so notranje cevi poškodovane. Tako se je stresala, a premakniti se ni hotela.

Znočilo se je in spet so morali zapustiti lokomotivo.

Drugo jutro na vse zgodaj je Nikola, čeprav še ves utrujen že v temi krenil iz mesteca, da bi čimprej prišel na delo. Sredi poti pa je že zaslišal, kako piska lokomotiva. Ta pisk je bil ves drugačen, močnejši in ostrejši. Kakor da bi ga priganjal, je v strahu, da se lokomotiva premakne brez njega, stekel navkreber in prišel do stroja ves poten. Nova lokomotiva je stala vsa zavita v paro, poleg nje pri kolesih sta Mara in dva monterja gledala stroj, Žika pa je pregledoval ventile in nadziral pritisk pare. Stavra je kuril kotel, neprestano je nalagal premog, da bi ne zmanjkalo pare. Žika je od časa do časa zapiskal s sireno, lezel s stroja, hodil okoli njega in pregledoval cevi in kotel. Prislanjal je uho, poslušal kako buči para v kotlu in po ceveh kakor čebele v panju.

»Srdja je brzojavil,« je dejal Nikola in si brisal potno čelo in vrat.

Vsi so se okrenili.

»Kaj pravi?« je hitro vprašala Mara.

»Sprša je za lokomotivo.«

»In kaj si mu odgovoril?«

»Da je montirana.«

»In kdaj pride Srdja?«

»Nič ni sporočil.«

Vsi so se čudili, zakaj Srdja ne pride in se na tihem spraševali, kaj ga je zadržalo.

Strojniki Žika je odprl ventile, para je zasikala, on pa je zagodrnjal sam zase:

»Saj pravim, da ni treba nobenega posebnega orodja. Lokomotiva ima zdrave cevi, čisto v redu.«

Nebo se je razsvetlilo, čeprav sonce še ni vželo.

»Gremo!« je nenadoma vzkliknil s stroja Žika. »Gremo, Kaveljc ti tak!« Žika je glas podhrteval od razburjenosti.

Nikola se je povzpел na stopnico lokomotive, Mara se je postavila poleg njega, monterji so pa zlezli na stroj z druge strani. Nekaj trenutkov so čakali. Zdelo se jim je, da dolgo, predolgo. Videli so, kako je Žika počasi in previdno potegnil za vzvod z resnim in svečanim izrazom na licu, ki je razodeval skrb in veselje hkrati. Roke so se mu tresle, brki so se naježili. Lokomotiva se je počasi premaknila, potem pa vse hitreje in hitreje. Nič niso govorili, kakor da so jim odpadli jeziki, a obraz jim je žarel od sreče. Veter jim je bil v lica, močan veter, ki je dišal po gozdu, a lokomotiva je drvela.

Gre, gre...!

Žika se je smejal, obraz se mu je razširil, brke pa spet po-
legle. Z obema rokama je držal za vzvod, kakor bi se bal, da mu ne uide, in grmel v veter:

»Saj sem pravil, da je sila! Pobrigali smo se zanjo ko za nevesto, pa tudi je prava nevesta, to čutim pod roko. In kako močna je. Takšnega kotla še nisem videl. Jeklene stene so za prst debele. Stroj ne teče sunkoma, postopoma se veča brzina. In glejte, drvi, drvi...«

Lokomotiva je brzela, veter je žvižgal, veje ob progi so se šibile, bilke so se klanjale, a stroj je dihal enakomerno in hitel, da so se tla tresla. Približali so se useku. Nikola se je nagnil čez stopnice, gledal v smeri vožnje in izdajci zakričal:

»Stoj, Žika, stoj!«

Lokomotiva se je začela ustavljati.

»Kaj pa je?« se je začudil Žika. »Mar se bojiš? Ne skrbi, stroj je siguran!«

»Ustavi, Žika! Ne moremo skozi, usek je preozek!«

Stroj je ubogal Žiko, čedalje počasneje je tekел in se ustavil pred usekom. Vsi so poskakali z njega in pričeli meriti lokomotivo in usek. Ugotovili so, da je stroj preširok. Le Žika ni mogel verjeti, zlezal je na lokomotivo in jo počasi pripeljal čisto do skal. Res, ne gre.

»Da premaknemo progo?« je predlagal Stavra.

»To ni mogoče, glej teren,« je jasno zamrmral Žika in namršil obrvi. Nekaj časa so vsi molčali, pa se je spet Mara spomnila:

»Ah, bomo pa skale minirali. Ni vrag, da ne pridemo skoz. Da je le lokomotiva v redu!«

»Kaveljc ti tak, to ti je dekle!« je udaril strojniki Žika Maro po rami.

Vrnili so se, kolesa so veselo drdrala na tračnicah, trava je valovila ob progi, gozd je šumel, lokomotiva je pa šla in šla.

In čez nekaj dni je stroj privlekel v mestece stotine kubi-
kov lesa.

STRAŽIŠARJEV IN GORJANSKI BATALJON STA ZAŽGALA MOST

FRANCE KONOBEL-SLOVENKO

Junija leta 1942. se je nahajal Stražišarjev bataljon pod Stolum, Gorjanski bataljon pa na Pokljuki. Oba sta štela že okrog 200 mož. Postajala sta vedno aktivnejša. Nekaj vlakov sta že vrgla iz tira. V tem času je prišla nova direktiva:

»Za dalj časa je treba ustaviti promet na progi Ljubljana—Jesenice.« To je bila nova pomembnejša naloga. Zato je bilo treba porušiti železniški most v Mostah pri Žirovnici.

Predpriprave so bile končane. Zbrani so bili podatki, izdelani načrti, bencin je bil pripravljen, 29. junij pa je bil določen za dan akcije.

Stražišarjev bataljon so sestavljali borci iz Jesenic, Javornika in Žirovnice, oziroma Zabreznice. Več kot polovico tovarišev je bilo iz Ljubljane, večina mlajših. Imeli so za seboj že več borb z Italijani. Slišal si jih lahko govoriti o borbah na Babni polici, na Krimu in drugod.

Imena: Mišo, Lipe, Zmago, Žane, Tiger, Ciko, Boris, Muki, Bojan, Tomaž so bila znana že vsem starim borcem izpod Stola. Triglavke so jih ločile od nas. Gorjanci smo namreč še vedno strašili s klobuki posamezne redke gobarje in drvarje. V brigadah so nam to posebno zamerili. Pogosto smo slišali očitke: »Saj vemo zakaj jih nosite.« Naše opravičilo je bilo navadno: »Ni bolj pripravnega pokrivala za dež kakor je klobuk.« Niso pa nam tega radi verjeli, dokler jim nismo dokazali v prvih borbah, da znamo tudi mi rabiti puške, sicer pa smo pozneje tudi mi vrgli klobuke proč in triglavke poznejše titovke so nam odslej bile običajno pokrivalo.

Tudi z »Gorjanci« ni bilo slabše. Žvanov Andrej-Boris je dobro poznal svoje fante. Pepetova, Kocjančič, Žvanov Janez, Kocjančič, Beton in ostali so bili fantje, ki ga niso nikdar razočarali. Klobuk pa je bil tudi za njih dolgo časa edino pokrivalo. Za razliko od nas so bili na boljšem edino pri intendanci.

Poleg redne kurirske veze preko Save so nam večkrat poslali večerne pozdrave iz bohinjske doline. Običajno je močno zagrmelo, da je odmevalo od Stola, Zelenice in Begunjsčice. To nam je bil tudi signal, da smo sedaj mi na vrsti. Drugi dan smo slišali: »Proga je šla v zrak.«

Štaba obeh bataljonov sta se sestajala in dopolnjevala načrte za akcije. Gorjanski bataljon je že ponoči prekoračil Savo pod Sotesko. Dež ga je pral celo noč.

Naš bataljon se je sestajal z njim na Sedlu pod Ajdnom nad Potoki. Zapustili smo taborišče pod Pečinami v vznožju Vajnaša. Dolge barake iz lubja so bile naš novi dom.

Dež, ki je lil že ves teden, tudi to noč ni prenehal. Mokri do kože smo skušali najti streho pod košatimi smrekami. Toda dolgotrajni dež je premočil tudi te. Gosti curki so lili od vej.

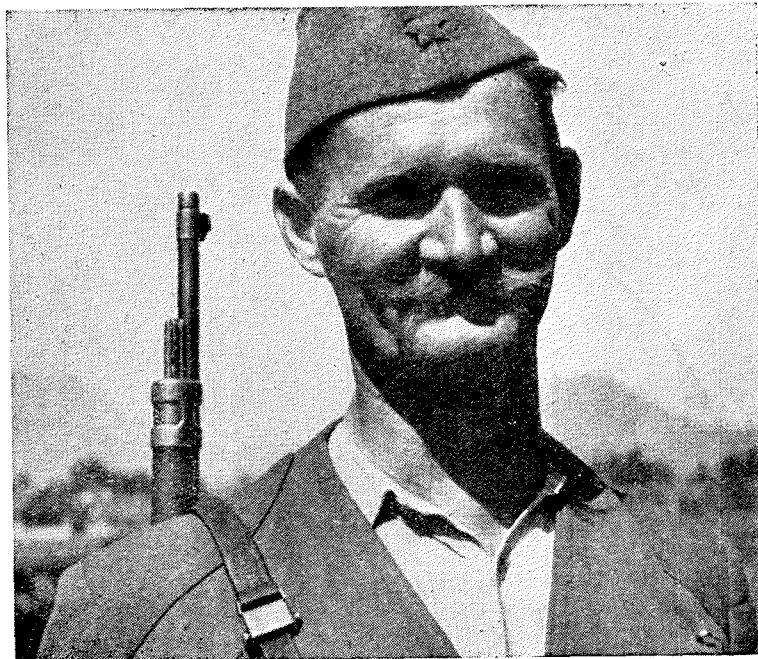
Komandant Stražišarjev Polde je sklical zbor obeh bataljonov. Dana so nam bila natančna navodila. Komandir Štepsel bo s svojo četo zažgal most, a vod z mitraljezom Fifijem (Kermnikovim Ladotom) bo držal v šahu postojanko v Mostah, ki stoji 50 m od mostu. Jaz bom šel z enim vodom h kapelici poleg stare občinske hiše v Žirovnici, da zavarujem dohod v Moste iz Žirovniške strani. Gorjanska četa pa bo zavarovala hrbet. Cesta in železnica iz Jesenic morata biti zvečer zaprti za vsak promet. Od tam jim bo tudi zasiguran umik nazaj na drugo stran Save.

Mrak je že pokrival vrhove smrek, ko smo se odločili, da gremo. Oba bataljona sta se pričela počasi spuščati v dolino. Iz čela kolone je prihajala od ust do ust do nas komanda: »Tišina!« Spuščali smo se po južni strani Ajdne. Nikdo od nas ni takrat mislil nato, da je na tem hribu stal pred več 100 leti grad, kjer so prebivali mogočni Ajdje, znani iz pravljic.

Štepelonovi so nosili s seboj bencin. Niti pol ure ni bilo treba, pa smo se znašli kakih 50 metrov proč od proge in ceste.

Ura je šla na deset. Tema, megla, blato in dež nas niso dosti ovirali, bili so nam bolj v zaščito kot v oviro, saj bi bilo drugače sploh nemogoče po taki strmini priti tiho v dolino.

Nad Ratitovcem smo se ločili. Vsaka grupa si je izbrala svojo pot. Ob 11. uri se mora akcija pričeti, to je bilo še zadnje opozorilo.

Star borec Gorenjskega odreda na Koroškem maja 1945.

Moja grupa je izbrala svojo pot. Tiho smo prešli progo in cesto. Lipe z mitraljezom je čakal in oprezoval, če je vse v redu, nato pa smo krenili v graben, čez naraslo Završnico. Korenine so nam spodmikale noge, tako da smo le s težkočo prišli na drugo stran. Hiteti je bilo treba, kajti ura se je pomikala zelo hitro proti enajsti. Skrbelo nas je, kako bo gorel most.

Znašli smo se končno pri kapelici. Par debelih tramov čez cesto, in zaprt je bil dohod iz Žirovnice. Ovinek, kapelica in breg pod cesto so nam bili zelo dobro kritje za primer napada.

Lipe je poiskal zaklon za kapelico. Ura je pričela teči počasneje in zadnje minute so tekle. Nikakega glasu ni bilo slišati, še psi so dali mir. Megla je naraščala, dež pa je vedno bolj lil.

Ura v zvoniku zabrežniške cerkve je bila enajst. Vse je bilo tiho. Čakamo nekaj minut, kar odjekne v noč močan pok preko Rebri. Nekaj minut za tem že padejo prvi streli. Kroglice začno frčati mimo naših glav. Dozdevalo se nam je, da mora to biti od našega mitraljeza.

Fifi je namreč imel nalogo, da s svojim mitraljezom prepreči Nemcem izhod iz postojanke. Dobro skrit za živo mejo je imenitno izvršil svojo nalogo. Že s prvim rafalom je pognal Nemcem strah v kosti, ostali so v postojanki.

Štepsl je s svojimi že nosil butare smrekovih okrajnikov med tramove edinega nosilca železniškega mostu.

Nemški stražar na mostu, ki mu je »Stric« po Rebri prišel za hrbet sicer ni hotel razumeti, da nam je na poti. Bil je celo toliko korajžen, da je partizana povabil z besedami: »He, pridi, ti bom jaz pokazal.« Odvrget je dve bombi, da bi signaliziral postojanko, da je v nevarnosti. Toda partizanskemu strelu se je moral umakniti in izginil je. Stražar na drugem koncu mostu je bil pametnejši. Umaknil se je brez našega posredovanja. Čepel je skrit do konca akcije v bližini mostu in nas opazoval.

Fifi nam je še vedno pošiljal v pozdrav posamezne strele. Tudi Nemci so hoteli plašiti s streljanjem.

Bili smo v negotovosti. Mi pri kapelici nismo vedeli kaj se dogaja pod mostom. Ura je šla že na dvanajsto. Dež še tudi ni ponehal in resno nas je skrbelo, kaj se dogaja na oni strani Rebri. Najbolj pa nas je skrbelo zaradi dežja, kaj bo, ako ne bo gorelo, smo se resno spraševali.

Par minut pred dvanajsto pa se je močno zasvetilo. Od-dahnili smo se. Skoro, da se nismo objeli od veselja. Naloga je bila s tem končana Signal pa je bil dosti viden.

Pozabili smo, da smo mokri do kože. Čakali smo še nekaj minut. Srečni, da nam je uspelo, smo se spustili v graben narasle Završnice. Sedaj nam je svetil goreči most. Pri Ratitovcu smo prekoračili cesto in progo in se znašli med ostalimi tovariši.

Čez nekaj časa slišimo iz žirovniške strani sopihati vlak. Vsi smo napeto čakali, kaj bo. Vlak vozi proti predoru. Skoraj gotovi smo bili, da ne bo prevozil mostu, ampak bo ostal v narasli Završnici.

Toda vlak se je ustavil. Strojevodjo je zmotila svetloba. Sicer eno veselje manj, toda vseeno smo bili zadovoljni, saj smo vedeli, da smo prekinili promet za dalj časa.

Še nekaj minut napetega čakanja, kar zagrmí v smeri od mostu. Nosilci so se podrli, most je pogorel, tračnice pa je potegnili celo iz predora.

Dvajset dni ni vozil vlak po tej progi. Več sto transportov je šlo manj v Nemčijo, par tisoč vojakov je šlo manj v borbo, par tisoč ton hrane manj je šlo na fronto.

Nemci so besneli. Talci naj poplačajo račun.

Lesen križ z imeni padlih in kamni, postavljeni jim v spomin, nam pričajo, kako nemočni so se počutili Nemci že leta 1942. Dva dni po akciji so jih privlekli na isto mesto in jih postrelili, na cestnem mostu, da zadostijo maščevalnosti in svoji bestialnosti.

Samo enemu se je posrečilo rešiti. Ves dan je ostal skrit v vodi. Po nekaj dneh je bil že med nami. Ni mu bilo usojeno, padel je kot partizan.

NESPORAZUM

I. L.

Okrog mene se je nabralo ljudi, ko da bom poletel v stratosfero s hitrostjo petdeset tisoč kilometrov na uro, ne pa samo z našega letališča pri N. z dobrodušnim dvokrilcem, ki je »vozil« kakor prava zračna kočija s stopetdeset kilometri na uro. Iz tega kar sem povedal v prvem stavku, bi se dalo sklepati, da sem nekakšen skušen zračni as, ki prezira hitrosti pod petsto kilometrov na uro. Toda kdor tako misli, se moti. Tole danes je moj prvi let v življenju in prav zato se je zbralo toliko mojih tovarišev, da me svečano spremito.

Da ste samo slišali vse te pripombe tovarišev! Koliko duhovitih nasvetov! Da nisem bil prav jaz tisti, da se niso prav zaradi mene zbrali ti ljudje in modrovali, bi se tudi jaz od srca nasmejal.

Partizani so pomagali kmetom pri košnji.

»Dobro si zavij šal okoli vratu,« me je opozarjal meteorolog na moč prijateljsko. »Zgoraj je mraz, drugi maj. Ne pozabi, da na vsakih 100 m višine pade temperatura za stopinjo Celzija. Če je tu prav 20 stopinj, potem ...

»Tak ne mrcvari človeka s svojim predavanjem v tem razburljivem trenutku,« me je »branil« častnik za tehnično opremo

in ko me je obranil s tem, da je odgnal meteorologa, ki je še vedno govoril o nekih dijabatah, mi je začel sam dajati nena-
vadno koristne nasvete.

»Imamo, bratec, inhalatorje, imamo kisikove bombe, ne bi bilo napak, če bi vzel s seboj stekleničko s cevko. Kaj se ve, kako visoko ti bo že zmanjkalo sape. Ali si vsaj povprašal zdravnika, kako je s tvojimi pljuči? Na, saj je tudi zdravnik pravkar prišel. Kaj mislite tovariš doktor, ali bo fant zdržal ta napor?«

»Upajmo, ta bi se vseeno, če bi se ti tako ne mudilo, dvignil v barokameri na kakih 4000 metrov. Kaj pa, ali si kdaj hodil na planine?«

»Ko mi je bilo 12 let, sem bil prvič na Fruški gori,« sem ježno siknil skozi zobe.

»No potem boš pa polet dobro prenesel, ko si navajen višinskega zraka,« se je pošalil zdravnik.

Celo poplavo takšnih in podobnih nasmehov so mi dali. Niti slišal jih nisem vseh, ker sem bil ves — priznam — nekoliko razburjen. Tiha jeza me je obhajala. Pred tovariši sem se pa delal hladnega, kakor kamen. Na tihem sem si pa očital, da bi moj sin ne bil prav nič razburjen, če bi imel priložnost zlesti v letalo in vzleteti. Komaj 13 let je star, pa že strasten ljubitelj letalstva in so mu prava figa težke besede kod »luminarni profili«, »diapozonhitrost«, »turbo kompresor« in mi krade iz pisarne papir, da riše različne modele letal.

Seveda, zlasti pozorno sem pa poslušal padalskega instruktora, ki mi je natovoril padalo in me poučeval:

»Ne dotikajte se pasov in sponk padal. Ne sprožite padala, dokler niste dosti daleč od letala, če se kakor koli zgodi, vam bo dal pilot znamenje in tedaj takoj in pogumno izskočite, kajti v zraku so včasih desetinke sekunde usodne. Jaz vam moram sicer vse to povedati, ni pa s tem še rečeno, da boste morali to znanje tudi praktično preizkusiti.«

»Pripravili smo ti svinčnike, papir, ravnila, kotomere in druge reči, ki jih boš morda potreboval. Poglej no, kaj je s tistim hangarjem, pa se kmalu vrni. V žep smo ti dali tudi cigarete.«

Vzel sem svojo torbico in se poslovil od šefa. Naloga mi je bila povsem jasna. Z ... so me že prekvalificirali — kakor se to reče — na letalske lope in prepričan sem bil, da bom kos tudi temu hangarju, h kateremu moram zdaj poleteti.

Prišel je še pilot in »vkrkali« smo se v letalo. Pilot je sedel spredaj, jaz pa zadaj. Motor je zadonel in ah »hura za tovariša Dimitrija!« — kar je veljalo meni — smo zdrseli po letališču. Trop ljudi, ki se je zbral spontano, da me spremi, je ostal za

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

Piše STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Mi, ki smo bili med Sorskim in Želimljami, smo takoj tekli, ko smo slišali prve strele, in prišli do te hiše ravno, ko so vlačili partizani vsak svojega Italijana iz hiše. Vsak partizan je držal po enega Italijana in nam govoril: »Evo ga, to je moj!« Ko smo pobrali vse puške, municijo in ostali material od Italijanov in se že pripravili za odhod, so šele začeli pripovedovati, kako je kateri jurišal, kako so streljali in kako so hitro prišli do hiše. Nihče se ni več zmenil, da je lačen. Ogledovali smo samo puške in začeli Italijanom dopovedovati, kako smo močni in kako znamo hitro napadati. Italijani pa so govorili, da smo predrzni, ko se upamo spuščati po taki čistini na juriš. Odšli smo proti Želimljam. Med potjo smo govorili Italijanom, da jim bomo pokazali Rogatec, Visoko in Zapotok, katere so požgali. Prevajal nam je jugoslovanski orožnik, ki je bil z njimi. Vso pot so se tresli od strahu, kaj bomo z njimi naredili, posebno pa orožnik. Ta jih je od nas največ slišal. Italijani so nas ves čas spraševali, kaj mislimo narediti z njimi in če jih mislimo pobiti. Vsak partizan jim je odgovoril, da jim bomo najprej pokazali naše slovenske vasi, katere so oni požgali. Ko smo prišli do prve požgane vasi, do Hudega Rogatca, smo jih postavili na sredi vasi in jim začeli pripovedovati, kaj imajo od tega, da so tolikim družinam požgali strehe in jih vrgli na cesto.

»To se vidi, da ste slabi, ker se ne upate spuščati v borbo. Če ste mislili kaj partizanom napraviti, zakaj se niste borili z njimi na Mokrcu, ne pa da kažete svojo moč nad kmeti in kmečkimi domačijami.« Italijani so se izgovarjali, da to niso bili oni, temveč specialne edinice, ki so se vrstile nazaj v Ljubljano. »Mi smo bili proti temu, da bi požgali, a nas niso hoteli poslušati. Dalje so prosili, da naj jim odpustimo in da oni razumejo, da to ni prav kar so naredili. Odpeljali smo jih dalje proti Mokrcu, v staro taborišče na Mačkovcu in ko so videli, da se pomikamo ves čas po gozdu, so se že začeli upirati in govoriti, da ne morejo več, ker so izmučeni. No, mi smo

ker so nam požgali vasi. Tudi kmete je zanimalo kaj bomo naredili z njimi, mi pa smo jim odgovarjali, da tega še ne vemo. Rekli so nam, da ne bo prav, če bi jih spustili. Vse smo zvezali na eno vrv in jih gnali v taborišče.

Orožnik nam je pravil, da je mislil zapustiti Italijane in pobegniti k partizanom in da je sedaj zadovoljen, da je med nami in da želi ostati pri nas. Vprašali smo kmete, kako se je obnašal do ljudi in ko smo dobili o njem dobra poročila smo ga oborožili. Ostal je pri nas do italijanske ofenzive, v ofenzivi pa je ponovno prešel k Italijanom.

Ko smo prišli v logor, smo ujetnike razvezali in postavili okrog njih tri stražarje. V taborišču smo imeli še nekaj rezervne hrane. Italijane smo začeli takoj zasliševati in to kar nas je zanimalo. Posebno nas je zanimal sam Igo, koliko je tam karabinjerjev in kako so oboroženi. Dobili smo dovolj točne podatke, to, da je na Igu še 5 karabinjerjev, njihov sergente in 4 navadni karabinjerji. Obrazložili so nam, kje spijo, koliko imajo municije in orožja. Povedali so, da imajo dva mitraljeza, okoli 10 pušk in nad 10.000 komadov municije, in to vse v eni hiši, enonadstropni, okrog hiše pa je ograja iz bodeče žice. Na hribčku nad hišo je bunker, obrnjen proti gozdu. Če so vsi ti podatki resnični, sta se odločila iti pogledat moj pomočnik tov. Arti in komandir voda tov. Abi. Tako je odšel vod proti Igu, za njima pa smo odšli še ostali. Z Italijani smo hitro opravili. Arti je poslal hitro do nas na Kurešček kurirja, da na Igu ni Italijanov in da ni prišlo nobeno pojačanje. Spustili smo se za njim in hitro poslali še ostali del čete. Ko je dobil celo četo, se je Arti pomaknil v bližino samega Iga. Tu je srečal žensko, ki se je vračala iz Iga domov proti Golem. Od nje je izvedel, da je prišlo na Ig iz Ljubljane kamijon vojaštva v spremstvu tanka. V koloni sta bila tudi dva prazna kamiona. Italijani so zelo zmedeni in izgleda, da izpraznjujejo postojanko na Igu. Po teh podatkih se je Arti hitro odločil za napad na Ig.

Ko je prišla četa v bližino žice, so jo Italijani napadli z mitraljezi. Naši so začeli streljati nazaj in napadati postojanko. Jaz sem takrat bil na Golem in čakal podatkov o položaju ter takoj, ko sem zaslišal prvo streljanje, sem se s svojim kurirjem spustil proti Igu. Borba je bila ravno najhujša in ko sem prišel do čete, je ta izvedla že zadnji juriš na Ig. To je bilo že proti večeru, v mraku. Ko so Italijani videli, da jim gre trda, so se začeli zagrizeno braniti. Tank so spustili do žice, da je branil ograjo in da se partizani niso mogli prebiti. Zato smo se umaknili proti Škriljem. Četo smo razdelili po hišah, da je počivala in se nahranila.

Ko smo tako počivali, smo zaslišali v daljavi streljanje od Krima in od vasi Podpeči. Menili smo, da je to sigurno tov. Luka s svojo četo. Hitro smo poslali patrolo treh ljudi v lško in ob robu Krima proti Podpeči. Patrola je dobila zvezo s četo tov. Luke, ki je napadala okoli Podpeči. Ko se je patrola vrnila, nam je povedala, da se je tov. Luka udaril z italijanskimi patrolami in da ima namen napadati Podpeč. Zato smo se proti jutru spustili ponovno proti Igu v napad. Ko je četa prišla v bližino Iga, se je razporedila v strelce in začela z napadom proti postojanki. Napad je postal kmalu resen in smo imeli že pri žici enega mrtvega in ranjenega. Ti trije so bili izmed najboljših borcev. Italijani so se uporno branili, a kljub temu smo se prebili preko njihove ograje v samo stavbo. Tovariš Abi se je povzpел skozi okno v stranišče in zagnal v hišo bombo. Takoj zatem so se začeli Italijani umikati iz Iga. Posrečilo se jim je odnesti nekaj arhiva, mitraljez in nekoliko pušk, vse drugo pa je ostalo v postojanki. V zaščitnici je Italijanom ostal tank. Ko je prenehala borba se je slišalo od Podpeči močno streljanje iz mitraljezov. To je bil tov. Luka. Njegova četa je bila zelo številna in se je raztegnila po položajih skozi do Iga. Tako je tudi on s svojo četo poizkušal vdirati z druge strani na Ig.

Ko smo zasedli Ig, je Luka že na Barju pod Krimom mobiliziral mlade ljudi in tako je iz čete nastal bataljon. Ig je bil zavzet okoli 10. ure zjutraj in tako osvobojen. Začeli smo se sprehajati po Igu in težko je bilo držati disciplino. Borci so stalno skakali po Igu in vršili po hišah preiskavo. Zato smo morali hitro napraviti zbor na Igu, da smo borcem pojasnili, da lahko prodrejo Italijani iz Škofljice ali pa Ljubljane z novo silo. Po zboru smo takoj vpeljali dežurno službo z mitraljezom v zvoniku cerkve. Straža je vršila kontrolo nad Barjem in cestami, da bi nas ne iznenadili Italijani. Na cesto

Tovariš Luka-Leskošek se pogovarja s partizansko mamico

jih prisilili, da so šli z nami v logor. Med njimi je bil njihov komandir, sergente, ki je vodil to patrolo in nam je poizkušal že med potjo pobegniti. Zato smo se ustavili v Krvavi peči ter dobili od kmeta vrv, da jih bomo zvezali.

Kmetje, ki so videli, da vodimo razorožene Italijane, so se čudili in vpraševali, kje smo jih dobili. Privoščili so Italijanom in dejali, naj bo to za plačilo,

proti Škofljici pa smo postavili zasedo, ker je bilo najbolj nevarno, da bi Italijani prodrli od strani in nas iznenadili na Igu.

Ko smo postavili zasedi v zvoniku in na cesti proti Škofljici, je bilo težko zadržati partizane, da bi ostali pri miru. Borci so vpili, da se moramo spustiti naprej proti Ljubljani. Skoro vsa četa je odšla na cesto, ki drži proti Ljubljani in tov. Arti je odločil, da naj gre najprej proti Mokarju, Pokritem mostu in Ljubljani. Ali partizanom se ni dalo pešačiti, temveč so po hišah začeli pobirati kolesa. Ker niso mogli dobiti dovolj koles, so mobilizirali konje in vozove in se spustili proti Ljubljani.

Jaz sem izročil četo tovarišu Artiju z nalogo, da mora paziti na četo in da je sedaj on komandir. Borci so pa kar lezli naprej proti Ljubljani. Eni na kolesih s puškami v rokah, drugi na vozovih z mitraljezi, pripravljeni na strel. Tako so prišli do samega Mokarja in do Pokritega mostu čez Iščo. Preden so prišli do mostu, so se razporedili v strelce in začeli zasedati hiše. Četa je bila zelo drzna in je poizkušala priti preko mostu. Ko se je začela četa prebijati preko mostu, je prišla z druge strani večja italijanska sila, ki se je hotela prebiti preko mosta in pognati partizane nazaj proti Mokrcu. Borba je trajala od pol dvanajste ure do 4. ure popoldne kar naprej. Naša četa Italijanov ni spustila preko mostu. Italijani pa so branili, da ne bi partizani prešli preko vode.

Ko so videli borci, da čez most ne morejo ter da so začeli Italijani delati bunkerje ob vodi, postavljati mitraljeze in poleg še minirati most, je proti večeru komandir Proleterske čete potegnil četo nazaj proti Igu. Na Igu je bilo nekaj izdajalcev, katere smo začeli takoj iskati, a so nam že prej pobegnili, ko so videli, da zapuščajo Italijani Ig. Četa je po Igu polovila ženske, ki so hodile z Italijani, jih zbrala sredi Iga in ostrigla. Ljudem, ki so gledali kaj smo naredili, je komandir držal govor. Do večera je ostalo mirno. Z Italijani ni bilo borbe, niti niso poizkušali prodirati proti Igu.

Četa je začela pobirati italijanski plen in od tistih, ki so bili italijanski pristaši. Tako smo dobili v postojanki razdrt mitraljez, nekoliko italijanskih in 20 lovskih pušk ter precejšnje število municije. Začeli smo mobilizirati vso vprežno živino in vozove ter nakladati plen z namenom, da odpeljemo v Mokrc. Do takrat še nismo imeli nobenega skladišča v Mokrcu, zato smo odločili za skladišče prostor v bližini Kureščka, kamor smo zvozili hrano in orožje. Dobili smo nekaj italijanske obleke, v postojanki pa tudi nekaj civilne obleke. Iz postojanke smo odpeljali okrog 5 vozov plena. Dobili smo tudi dva motorna kolesa in nekaj bencina ter se z njimi vozili.

Bataljon tovariša Luke se je še vedno boril okrog Podpeči, kjer so ga pa skušali Italijani odbiti, ker so se bali za progo. Toda borci Lukovega bataljona so napravili močne barikade preko ceste ter bunkerje iz lesa, katerega so dobili pri žagi, tako, da je bilo Italijanom težko prodreti in odbiti bataljon. Tako nam je sporočil tov. Luka, da Italijani skušajo stalno prodreti v njihove položaje in nas opozoril, da moramo paziti, ter da moramo vzdrževati stalno zvezo z njim in drug drugemu poročati kakšna je situacija na položajih. Luka je s svojim štabom bataljona ostal v Iški in bila sva v stalnih stikih. Ali je on prišel pogledati na Ig, ali pa jaz do njega. Luko je bilo težko najti v štabu, ker je bil večinoma pri borcih na položaju.

Ponoči je tudi pri njemu nekoliko prenehala borba, ker se Italijani niso več skušali spuščati v nočno borbo z njim. Mi pa smo pričakovali drugega dne borbo. Saj bodo Italijani brez dvoma poizkusili zavzeti Ig. Izvedli smo mobilizacijo mladih fantov in jih uvrstili v naše čete. Iz Iga je bilo isto noč odpeljanega tudi okoli 30 vozov različnega materiala, predvsem hrane. To je bilo okrog 10. maja 1942.

Drugi dan zjutraj, ko je bilo že vse gotovo, smo zavzeli položaje z vso četo in čakali italijanskega napada. Italijani so resnično poizkušali napadati od Škofljice s tanki, kamijoni in pešadijo. Zgodaj zjutraj smo razbili most čez Iščo na cesti iz Iga proti Škofljici. Opazili smo, kako se je začel italijanski tank polagoma premikati od Škofljice proti Igu. Pustili smo ga do porušenega mostu. Mi nismo hoteli streljati na tank, ker smo imeli samo mitraljeze. Ko so videli Italijani, da ne damo nikakega odpora, je takoj priletela za tankom kamijonska kolona z vojsko. Ko so prišli do tanka pri mostu, so se ustavili in hoteli priti preko mostu. Naša četa je odprla ogenj iz štirih puškomitraljezov in iz vseh pušk, kar smo jih imeli. Italijani so se umaknili s štirimi kamijoni proti Škofljici, en kamijon pa je ostal v blatu. Tu so imeli Italijani okoli 10 mrtvih, ostali pa so bili večinoma ranjeni. Vsi so obležali tako dolgo, dokler jim ni prišel na pomoč še drugi tank.

Tako so se Italijani umaknili nazaj proti Škofljici ter pustili Ig pri miru. Mi pa smo še naprej vršili mobilizacijo po vaseh med Igom in Želi-

mejsko dolino in držali močne zveze preko Barja do Babne gorice in do Lavrice, ker so stalno prihajali novi partizani iz Ljubljane. S temi partizani smo začeli takoj jačati našo četo in jih oboroževati z orožjem, ki smo ga imeli v rezervi. Po zavzetju Iga smo dobili na tem področju precej orožja, da smo imeli konec maja okoli 400 ljudi oboroženih. Preimenovali smo se v V. bataljon Notranjskega odreda.

Ko smo videli, da smo odbili Italijane, smo na Igu takoj organizirali svojo ambulanto, kuhinjo in pisarno čete, ki je vršila kontrolo nad terenom

Tovariš Primož-Aleš Bebler odhaja s skupino aktivistov na Štajersko — junij 1944.

in izdajala legitimacije za svobodno kretanje ljudi po našem terenu. To niso bile kakšne posebne legitimacije, bil je to navaden košček papirja, napisan s strojem, da se imetnik lahko kreta po terenu kamor hoče. Za bolničarke pa smo organizirali tovarišice tega terena, ki so imele dežurno službo v ambulanti. Za kuhinjo smo dobili italijanske kotle v postojanki, katerih Italijani niso odpeljali. Hrana je bila dobra, ker ni bilo vprašanje, kaj bomo kuhali in kje bomo dobili. Moke smo imeli ogromno, tako, da smo jo zvozili tudi v skladišče okoli 3000 kg. Na Igu pa smo jo pustili 1000 kg za sproti.

Drugi dan so Italijani zopet poizkušali iz Škofljice in to čisto počasi in previdno. Prišli so zopet samo do mostu in so skušali popraviti most. Zopet so dobili z naše strani močan mitraljezki ogenj in se umaknili brez uspeha nazaj na Škofljico. Tretji dan ni bilo nobenega glasu več od Italijanov. Pripravili pa so artilerijo in začeli streljati proti Igu, tudi iz ljubljanskega gradu.

Ko smo videli, da so Italijani prešli v defenzivo, smo se vsako noč z močnejšimi patrolami spuščali na progo od Škofljice do Lavrice in Italijanom nismo nikdar dali miru.

Proti koncu maja, bil je to že četrti večer osvobojenega ozemlja, smo se odločili za napad na Škofljico in to samo s štirimi borci. Bili smo dobro oboroženi, vsi smo imeli dovolj municije za puške in bombe. Hoteli smo zavzeti postajo in jo zažgati. Tovarišu Artiju se je posrečilo z borci približati se v bližino postaje, toda Italijanom je prišla hitro pomoč in odbila naše borce. Tako smo morali pustiti Škofljico pri miru in odšli smo nazaj proti Igu.

Petega dne zjutraj je naš opazovalec na zvoniku opazil, da se bližajo Italijani po Barju od Ljubljane v strelcih proti Igu. Lezli so čisto počasi in prišli 800 metrov od Iga. Po cesti pa, ki drži iz Ljubljane na Ig so se pomikale večje kolone, za njimi pa so vozili trije tanki. Mi smo cesto minirali blizu Iga na več krajih, tako, da smo naša minska polja dosegli z mitraljezi, nekaj min pa smo napravili na vrv. Ko so prišli Italijani v strelcih v bližino Iga, so udarili naši mitraljezi po njihovi strelski črti. Imeli so nekaj žrtev in zato so se umaknili. Artilerijski ogenj z gradu je bil močan in je neprestano obstreljeval naše položaje. S tem so poškodovali nekaj

hiš na Igu, največ pa so pobili opeke na strehah, ranili, ali ubili pa niso nobenega. Tudi od civilistov ni bil nihče ranjen. Vendar smo zaradi varnosti potegnili vse na sektor Golo, prav tako tudi tiste, ki so prišli med tem časom iz Ljubljane in mobilizirance iz okolice, na Igu pa pustili samo četo tov. Artija. Artijeva četa, ki je ostala na Igu, je bila stalno v zvezi z Lukovim bataljonom, in je imela ta dan mir pred Italijani. Še isti dan pa smo dobili poročila, da se zbirajo Italijani na Dolenjski in Ižanski cesti.

Sedmega dne zjutraj smo že opazili, kako se iz Ljubljane pomikajo tankovske kolone in slišalo se je ropotanje motorjev. Italijani niso skušali prodirati po Ižanski cesti, temveč so zavili proti Mateni in Brestu. Našteli smo 28 tankov. Ko so prišli v bližino Matene in Iške Loke, so se razporedili v borbeno linijo in se pripravili za napad na Ig, za njimi pa je bilo veliko pešadije. To je bila torej že popolna ofenziva. Najprej so napadli Lukov bataljon, ki se je moral umakniti proti Iški vasi, ko je zadrževal Italijane od 7. ure do pol dvanajste. Pešadija pa je imela borbe tudi z našo Proletarsko četo, ki je držala Ig. Ta je dosti drzno prodirala kljub našemu močnemu ognju po čistini proti Igu, a se ji brez pomoči tankov ni posrečilo približati se prvim hišam na Igu. Pred 12. uro sta prišla zadnja dva kurirja od tov. Luke na Ig obvestiti Proletarsko četo, da se je njegov bataljon umaknil.

Proletarska četa, ki je bila nameščena v zadnjih hišah okoli Iga, je dajala vedno hujši odpor. Toda to ni moglo zadržati tankov, in Italijani so prodrli s tanki okrog druge ure popoldne. Na Ig je prišlo 8 tankov ter so začeli krožiti po vasi. Borci Proletarske čete so bili še vedno na svojih položajih in so še naprej napadali Italijansko pešadijo, ki se je poizkušala prebijati za tanki na Ig. Tanki so bili odcepljeni od pešadije in niso mogli dosti napraviti na Igu brez pešadije. Ostali tanki pa so držali borbo z Lukovim bataljonom v vznožju Krime in Iške vasi do Iga ob robu gozda. Kljub temu, da je bil Lukov bataljon petkrat manjši od italijanske sile, je vodil borbo proti glavni delu italijanskih tankov in dobršnemu delu pešadije.

Šele okrog štirih popoldne je začela Proletarska četa zapuščati Ig, in Italijani so jurišali v izpraznjeno vas. Jurišali so od hiše do hiše celo uro. Šele opolnoči se je vse na Igu pomirilo. Od strahu pa so Italijani opustili svojo postojanko na Turjaku brez vsake borbe in se umaknili proti Ljubljani.

Tako smo imeli vseeno osvobojeno ozemlje od Turjaka pa do Pijave gorice. Začeli smo kontrolirati to cesto in Italijanom nismo dovolili nobenega prehoda iz Ljubljane proti Velikim Laščam. Začeli smo z mobilizacijo po teh vaseh in v prvih dneh mobilizirali vse mlade fante. Do konca maja je štel naš bataljon že 450 ljudi, od katerih je bila večina oboroženih.

V našo edinico je med tem časom prišel pogledat tovariš Jerin, ki je bil komandant Notranjskega odreda, ter nam sporočil, da naj se naša edinica imenuje V. bataljon Notranjskega odreda. Za komandanta tega bataljona sem bil postavljen jaz, komisar bataljona pa je bil tov. Franc Kramar-Šimen, doma iz Želimelj, ki je do tega časa delal kot aktivist na tem terenu. Takoj, ko smo izvršili reorganizacijo bataljona smo si začeli postavljati barake v gozdu pod Kureščkom in blizu Zapotoka. Tako smo izdelali do malega skoro celo vas v kratkem času. Imeli smo vse, kar je bilo potrebno pod streho. Barake pa niso delali borci, ki so bili sposobni za borbo, temveč taki, ki niso bili sposobni za marše, za prevoz desk iz Roba pa smo pridobili kmete iz bližnjih vasi.

Bataljon je imel štiri čete, vsaka četa je imela od 80 do 100 ljudi in je bila oborožena z dvema ali tremi puškomitraljezi, ostali pa so imeli v večini puške. Kar je bilo neuporabnih pušk, jih je naša orožarna hitro popravljala. Šef te naše orožarne je bil neki tovariš iz Želimelj. Ambulanca je bila tako velika, da je lahko sprejela do 15 ljudi. Material smo pobrali na Igu. Pobrali smo vse, kar je lahko koristilo zdravniku. Šef ambulance je bil dober in je z ranjenci ali bolnimi tovariši zelo lepo ravnal. Takoj po formiranju bataljona smo razvrstili čete. Eno četo smo poslali proti Igu, en vod okoli 15 ljudi smo poslali na Turjak, ki je imel nalogo izvajati kontrolo nad Turjakom, ter proti Lipljanom in mobilizirati fante. Iz Turjaka se je pridružilo temu vođu okoli 20 fantov ter se je nato formirala nova četa. Fantje iz Turjaka so bili večinoma vsi oboroženi in tudi dobri borci, kasneje jih je mnogo padlo v borbah. Za vse nove mobilizirance in prihajajoče smo pripravili sestanke v Zapotoku v šoli. Tam so jim tudi kuhali.

Druga četa je odšla na Rob in ostala na robski žagi. Ta četa je imela nalogo kontrolirati Rovte in teren proti Velikim Laščam. Drugi dve četi pa smo skupaj poslali proti Sodražici z nalogo, da zavzamejo Sodražico, kjer

je bila italijanska postojanka. Ti dve četi sta odšli s Kureščka proti Robu in po dolini na Veliko in Malo Slivnico in Sv. Gregor. Tu sta se ustavili ter raziskali, kakšna je situacija na Sodražici. Mi smo v tem času dobili podatke preko naše obveščevalne mreže, da se Italijani pripravljajo za izpad proti Rašci in Robu. Zato smo takoj povlekli čete iz Roba proti Rašci preko gozda, kjer smo napravili zasedo. V tej četi je bilo približno polovico samih domačinov, ki so dobro poznali teren. Ko smo napravili v gozdu nad Raščo zasedo ob glavni cesti iz Velikih Lašč proti Ljubljani, so fašisti prišli do Rašče in poizkušali prodirati naprej. Ko so se spustili naprej proti našim položajem, smo sprejeli borbo in odprli ogenj po njih. Italijani so popadali po raznih zaklonih, a ko so se znašli po našem prvem mitraljeskem ognju so začeli jurišati, tako, da smo se morali pomakniti nazaj za en kilometer. Italijani so imeli 15 mrtvih, mi pa dva mrtva in tri ranjene.

Borci so se stalno spuščali proti Velikim Laščam v demonstrativne napade. Imeli so borbe z italijanskimi patrolami, ki so poizkušale delati izpade iz Velikih Lašč. Četi, ki sta bili na področju Sv. Gregorja, sta dobili točne podatke o italijanski postojanki v Sodražici. Ko smo se po dveh dneh odpravili, da bomo Sodražico obkolili, so bili Italijani v postojanki o naši nameri že obveščeni. Držali smo vso noč položaje okrog Sodražice, v jutranjih urah pa sta prihrumela iz Ribnice dva tanka in dva kamiona italijanskih vojakov.

Ko je prispela Italijanom pomoč iz Ribnice in Velikih Lašč so prenehali z vsakim streljanjem in nastala je tišina. Italijani so vse vojake naložili na kamione in izpraznili postojanko. Tako je bila Sodražica prazna in smo jo zasedli. Takoj smo naredili sestanek v sredini Sodražice in povedali ljudem o smotrih in namenih naše borbe. Razporedili smo čete za zavarovanje, da Italijani ponovno ne bi mogli prodreti v Sodražico. Tako smo hitro poslali en vod z avtobusom, ki smo ga dobili v Sodražici proti Bloški planoti in to v Ravne in Strmec. Ostali del te čete pa smo poslali proti Kotu in Danam, da je držal zasedo proti Ribnici. Eno desetino ostale čete pa smo poslali nazaj k Sv. Gregorju in proti Mali Selci. Desetina je imela nalogo zavarovati cesto iz Velikih Lašč. Vse ostale del čete pa smo poslali na glavno cesto, ki pelje iz Sodražice proti Žlebiču in to tik proge, tako, da so imeli kontrolo nad obema cestama, posebno pa na glavni, ki pelje iz Ribnice proti Velikim Laščam.

Tako je bataljon razširil osvobojeno ozemlje od Sodražice pa do Iga. Pri vasi Pugaru smo napravili novo skladišče, kamor smo speljali preko 1 vagona moke in raznega drugega živeža. Prav tako smo dobili v Sodražici precej usnja ter blaga. Blago in usnje smo zelo rabili, saj smo nekateri hodili skoraj bosi in raztrgani. Tistim trgovcem, ki so bili naklonjeni OF, smo podpisali potrdila, kakor tudi tistim, ki so dali blago prostovoljno, ostalim pa smo vzeli blago brez vsakega vprašanja. V Sodražici je ostalo tudi nekaj mlajših ciginov, kateri so hodili po terenu volunit. Te cigane smo zbrali v posojilnici v Sodražici ter jih imeli tu priprte. V Sodražici smo zaplenili vsega skupaj dva motorna kolesa in enega s prikolico, na ostalem osvobojenem ozemlju pa še 4. Vsa motorna kolesa smo oddali na Rob k Robski četi na žagi. Tedaj smo imeli 8 motorjev. Imenovali smo novo letečo patrolo, ki je vršila stalno kontrolo ter prevažala kurirje od Sodražice do štaba bataljona. Dobili smo tudi dva avtobusa, katera smo uporabljali na cesti Sodražica—Velike Bloke.

Ta sektor je torej postal popolnoma svoboden in Italijani tedaj niso poizkušali več napraviti večjega napada ali prodora. Na tem osvobojenem ozemlju smo zaplenili tudi 15 jahalnih konj, odprej pa smo imeli že dva, katera smo pobrali ciganom. Organizirali smo konjeniški vod pri štabu bataljona. Šulo je držal v veliki disciplini ta svoj vod in stalno mazal konjem kopita, da so se bolj svetila.

Ob koncu maja je prišel Mirko Bračič, ki je bil komandant III. grupe odredov in pa tovariš Jerin, ki je bil komandant Notranjskega odreda. Dala sta nalogo, da je treba osnovati še en bataljon iz tega bataljona, ker je ta premočan. Meni sta dala nalogo, da osnujem I. Proletarski bataljon Toneta Tomšiča. Tako sem predal komando V. bataljona tov. Cvetkotu, ki je bil doma iz Hrvaške strani, komisar bataljona pa je še ostal tovariš Šimen. Tako smo začeli z organizacijo tega bataljona. Bataljon smo osnovali čez kake tri dni. Med tem časom, ko smo nabirali ljudi za bataljon, so se že slišale borbe Druge grupe, ki jih je vodil v Suhi krajini tov. Stane Rozman.

(Dalje prihodnjič.)

IZ ŽIVLJENJA IN DELA NAŠIH ORGANIZACIJ

OKRAJNI ODBOR ZVEZE BORCEV ČRNOMELJ NE IZPOLNJUJE SVOJIH NALOG

Zbori krajevnih zvez imajo letos poleg splošnega delovnega značaja tudi cilj organizacijsko utrditi Zvezo borcev, predvsem pa odbore krajevnih organizacij. Večina okrajev Slovenije je z izvedbo zborov to dosegla, pritegnila v odbore sposobne tovariše, ki niso preobremenjeni s kopico drugih nalog. Tako so ustvarjeni osnovni pogoji za učvrstitev odborov in njihovo osamosvojitve. Nekatere organizacije pa glavnega namena niso razumele. Zborom so dale le svečanostni značaj, jih slabo pripravile, kar pa nikakor ni poživelo organizacije.

Med temi je organizacija okraja Črnomelj, kjer organizacijske slabosti še posebej pridejo do izraza. Vsakdo bi pričakoval, da je ZB v Beli Krajini ena izmed najboljših, ker ima zato tudi vse pogoje, vendar pa moramo ugotoviti, da temu ni tako. Ugotovitev, da je ZB v črnomeljskem okraju med najslabšimi v Sloveniji ni nova, o tem se je že večkrat razpravljalo in sprejemalo za njeno poživitev tudi sklepe, vendar pa je ostalo samo pri tem. Zato je bilo pričakovati, da bo okrajni odbor izkoristil zore krajevnih zvez za odpravljanje teh slabosti ter da bo v času petih mesecev, katere je porabil za izvedbo zborov v 29 krajevnih zvezah vsaj delno aktiviziral odbore zvez. Toda to se ni zgodilo. Zbori krajevnih zvez so se izvedli na prakticističen način, brez predhodnih priprav, brez sej s starimi odbori, kateri morajo polagati račun za svoje delo pred člani. Ponavljala se je škodljiva navada, sklicevanje odbora iz okraja, katerega ni vodil star odbor, ampak v največ primerih okrajni aktivist. Zbori so se navadno sklicevali v zelo kratkem roku, tako da nekateri člani niso bili niti pravočasno obveščeni, še manj pa dobro pripravljeni na zbor sam. To, kar se je lahko pri takem nepolitичnem delu pričakovalo, t. j., da so bili zbori zaradi zbroov ne pa zaradi utrditve in aktivizacije — se je tudi dogodilo in najboljši primer zato je slaba udeležba na zboreh, ki ponekod ni dosegla niti 30% članstva. Primeri Semiča, Dragatuša, Stare lipe itd., kjer so bili zbori sklicani po večkrat in se kljub temu niso vršili, to najboljše potrjujejo. Sporedno z zbore niso reševali tudi drugih vprašanj, niti organizacijska kot dvig članstva, katerega je v črnomeljskem okraju komaj polovica, razdeljevanje legitimacij, katerih je razdeljenih za 3.900 članov komaj 1700 in značk, katerih se je razdelilo do sedaj vsega 778 komadov.

Napačno bi bilo iskati vzroke mrtvila organizacije pri članstvu, ki s svojim delom dokazuje pripravljenost na vse težave pri ustvarjanju srečnejšega jutrišnjega dne. Vzroki so v vodstvu organizacije, tako pri okrajnem kot pri krajevnih odborih zvez. Ne moremo pričakovati tam, kjer se odbor celo leto ni sestel, kot n. pr. Stara lipa, Dragatuš, Sinji vrh, Petrova vas itd. — aktivnosti članstva v okviru organizacije. Aktivnosti članstva ne more biti tudi tam, kjer se smatra, da je naloga ZB samo postavljati spomenike, razdeljevati blago, prirejati prireditve. To je samo del naših nalog, borci NOB pa so vajeni stalnega političnega dela, vajeni so življenjskega reševanja nalog, naučili so se politično gledati na dogodke, obravnavati težave in si medsebojno tovariško pomagati pri premagovanju istih. In tam, kjer se ne dela na razvijanju teh svetlih tradicij iz NOB, kjer se to ne prenaša na našo mladino, kjer to delo ni stalno usmerjano od odbora organizacije ne moremo pričakovati, da bo članstvo samo aktivno. Tudi tolmačenja vseh težav, na katere naletimo v naši socialistični graditvi, našim članom ni dovolj. Zato oni včasih tudi ne razumejo veličine borbe, katere se bije v naši državi tako za naš politični, gospodarski in kulturni razvoj in s tem tudi za našo neodvisnost. Vzroki neaktivnosti organizacije so tudi v tem, ker se v organizaciji ne rešuje najvažnejših vprašanj dela in življenja borcev samih. Dnevni redi sej odborov nam dokazujejo, da se na sejah ne obravnava najvažnejših problemov samega terena, da se ne rešuje vprašanje obnove, katere v nekaterih krajih Bele Krajine še ni zaključena, ne obravnava se vprašanje življenja, vzgoje in zdravstvenega stanja partizanskih sirot, vdov in samih borcev itd., vsega tega kar naše borce tišči in kar je poklicana reševati v prvi vrsti ravno naša organizacija. V tem pa bo tudi delno vzrok neaktivnosti nekaterih članov v organizaciji.

Odbori krajevnih zvez pa ne morejo biti aktivni, imeti dober sistem in vsebino dela, ne morejo predstavljati pravo vodstvo organizacij, če tega ni na samem okrajnem odboru. Iz tega pa izhaja tudi glavni vzrok slabosti organizacije okraja Črnomelj. Z gotovostjo lahko trdimo, da okrajni odbor zveze borcev ne predstavlja vodstva organizacije, ker je praktično odtrgan od kra-

jevskih zvez in članstva sploh. Na sejah odbora, katere se vrše zelo neredno in katere se mora po večkrat sklicevati, da je vsaj 50% udeležba članov, se največkrat obravnavajo manjvažne in celo tehnične naloge. Odbor ne zna poiskati perečih nalog iz dejanskega stanja in situacije na terenu, ker prvič sam te situacije ne pozna in je ne proučuje.

Že sama ugotovitev, da od 15 članov odbora in profesionalnega sekretarja na okraju niso bile vedno obiskovane organizacije, da so primeri, da več organizacij ni bilo obiskanih po celo leto jasno kaže, da odbor ne more poznati stanja v organizaciji in da je ravno zaradi tega vsebina dela odbora zreducirana na administrativno reševanje stvari z zahtevanjem poročil o delu krajevnih zvez, pošiljanjem okrožnic brez konkretne pomoči pri delu. Okrajnemu odboru ni jasno, da organizacija Zveze borcev od vrha navzdol ne more postavljati nobenih nalog. Da so naloge organizacije že zdavnaj postavljene, katere pa je treba z neposredno pomočjo na terenu poiskati ter jih sprovajati v življenje. Tako je primer, katerega iznaša sam sekretar okrajnega odbora, ki bi lahko vsak mesec obiskal najmanj polovico organizacij sam, ostale pa morajo obiskati člani odbora, če hočejo, da bodo lahko delali, — da v dveh mesecih ni napravil v organizaciji ZB ničesar drugega kot napisal tri okrožnice. Jasno, da s takim birokratskim odnosom do organizacij na terenu ne moremo pričakovati boljšega stanja krajevnih zvez. Tudi sekcije, katere bi morale biti v pomoč okrajnemu odboru so bile postavljene samo zaradi formalnosti, za njihovo aktivnost pa ni nihče skrbel.

Tako kot slabo delo v operativno organizacijskem pogledu in nudenju pomoči krajevnim zvezam je šepalo tudi vse ostalo delo po drugih nalogah. Primer obnavljanja bolnice »Kremelj«, za katero je okrajni odbor nabavil 30 kub. metrov lesa že lansko leto in od katerega so ljudje odnesli zaradi malomarnosti in neodgovornosti okrajnega odbora več kot polovico desk, kaže, da bolnice s takšnim delom ne moremo obnoviti.

Drug primer je razdeljevanje blaga in daril novoletne jelke. Zaradi slabega poznavanja stanja na terenu so se vršile grobe napake, dajali so blago tudi takim, ki tega prvič ne zaslužijo, drugi pa sploh niso potrebni.

Okrajni odbor, kateri je bil sklican za 28. maj, pa je vse te slabosti še posebej potrdil. Že od strani samega okraja slabo pripravljen, še slabše pa pripravljen na terenu, je z udeležbo 10 odposlancev od okoli 300 voljenih (nobenega delegata iz mesta Črnomelj!) pokazal da se morajo odgovorni ljudje v črnomeljskem okraju zamisliti nad stanjem ter na zboru, kateri se pripravlja in bodočemu delu odpraviti neodgovoren in malomaren odnos do organizacije Zveze borcev.

ZVEZA BORCEV JE OMOGOČILA NAJPOTREBNEJŠIM ČLANOM ZDRAVLJENJE V KOPALIŠČIH

»Nimam miru, dokler se Zvezi borcev prav iskreno ne zahvalim za tritedensko brezplačno zdravljenje v Rogaški Slatini. V treh tednih, ki so bili zame en sam velik praznik, sem šele spoznala vrednost svobode, katero je v težki borbi izbojevalo naše delovno ljudstvo. Občutila sem velik preokret, ki se je izvršil v naši družbeni stvarnosti. Primerjala sem prejšnjo brezpravnost delovnega človeka s sedanjimi ugodnostmi in pravicami, katere je prej užival le kapitalist. V stari Jugoslaviji delavec niti sanjati ni upal o kakih zdraviliščih. Zdaj pa smo bili tam le delavci, mali kmetje, obrtniki in naša delovna inteligenca. Tesno povezani v tovariških razgovorih smo se čutili kot velika družina, ki po težkem, napornem delu počiva, da zbere novih sil za gradnjo naše socialistične domovine. Ko sem spoznala, da je pod modrim vodstvom naše KP, kljub vsem zaprekam in obrekovanju z zapada in vzhoda, končno prišel delavec do svojih pravic, sem bila tako prevzeta, da sem od ginjenosti jokala«.

Med mnogimi drugimi dopisi, ki jih je ekonomsko socialna sekcija republiškega odbora Zveze borcev sprejela, je tudi ta. Poslala nam ga je stara partizanska mamica tam od koroške meje. Dva sinova sta ji padla v partizanih, okupator ji je požgal domačijo, njo pa vtaknil v zapor, kjer je bila do osvoboditve.

Da si mamica popravi svoje zrahljano zdravje in nabere svežih sil za uresničenje petletke, v kateri kljub svoji starosti aktivno sodeluje, smo lansko leto med drugimi tudi njo poslali na tritedensko zdravljenje v zdravilišče.

Tovarištvo in medsebojna pomoč, ki nas je spremljala v borbi za svobodo, je ostala tudi danes naše načelo. Zato je skrb za zdravje naših po-

žrtvovalnih borcev ena izmed najvažnejših nalog socialno ekonomskih sekcij Zveze borcev. Kakor lansko leto pošiljamo tudi letos bolne in okrevanja potrebne člane v zdravilišča, da se jim vsaj nekoliko oddolžimo za veliko požrtvovalnost v narodnoosvobodilni borbi.

V to svrhu ima socialno ekonomska sekcija Republiškega odbora Zveze borcev v zdraviliščih Rogaška Slatina, Radenci, Dobrna ter Dolenjske in Čateške toplice, rezervirana mesta, poleg tega pa še lastni dom ob morju. Število zdravljenja potrebnih pa je tako veliko, da je nemogoče upoštevati vse predloge. Zato ekonomske sekcije okrajnih odborov ZB izberejo predvsem one, ki so najbolj potrebni in sestavijo utemeljen predlog z mnenjem zdravnika, v katero zdravilišče naj gre kdo na zdravljenje.

Pri izbiri morajo okrajne zveze upoštevati predvsem take, ki nimajo nikakih drugih možnosti zdravljenja, predvsem partizanske družine, ki so v NOB največ dale in žrtvovali. Med njimi so mnoge partizanske mamice, katerim je zdraviliško zdravljenje nujno potrebno. Nebroj je malih hribovskih kmetov, poljedelskih delavcev in nekaj borcev z družinami ki pričakujejo od nas pomoči, ker jim bolezen, starost in onemoglost in druge okolnosti preprečujejo zaposlitev.

Zaradi omejenega števila mest v zdraviliščih je razumljivo, da ne moremo pošiljati v zdravilišča zaposlenih, ker tem omogoča socialno zavarovanje v primeru potrebe, zdravljenje v kopališčih.

Te stvarnosti naše socialistične družbe pa ne razumejo nekatere soc. ekonomske sekcije naših okrajnih zvez, ker so predlagale take zavarovance, katerim bi jim morali pravice do kopališkega zdravljenja uveljaviti potom socialnega zavarovanja. Pravtako ima invalidska organizacija za svoje člane v kopališčih rezervirana mesta, zato izpadejo tudi ti pri naši izbiri. Zaradi vseh teh okoliščin je nujno, da okrajne soc. ekonomske sekcije ZB upoštevajo predvsem take, ki so zdravljenja potrebni, pa jim je zdravljenje drugače onemogočeno. Naše organizacije mnogo greše tudi v tem, ker predlagajo največkrat take, ki so jim najbolj pri roki, ne pobrigajo pa se za oddaljene partizanske vasi in ljudi, ki so največ doprinesli v naši borbi.

Okrajne zveze borcev Ljubljana-okolica, Šoštanj in še nekatere druge kažejo brezbriznost do bolnih tovarišev, ker ne prilože k svojim skrajno pomanjkljivim podatkom niti zdravniškega napotila za zdravilišče in jih zato ne moremo razvrstiti v kopališča. Zopet v drugih okrajnih zvezah, kot n. pr. v Tolminu, pa pravijo, »da sploh nimajo takih ljudi, ki bi bili zdravljenja potrebni«. Članstvu ZB v Tolminu priporočamo, da se pozanima, kako je njihova soc. ekonomska sekcija pri okrajnem odboru ZB prišla do tega zaključka.

Na osnovi pismenih predlogov izda ekonomska sekcija GO ZB napotnice za določena zdravilišča. Da je mogoče upoštevati želje posameznikov, dobijo okrajni odbori napotnice, v katere vpišejo sami ime onega tovariša, ki mu daje Zveza borcev možnost izkoristiti razpoložljivo mesto v okrevališču, določenem od zdravnika. Malomarni odnos do svojih članov so pokazale v tem pogledu že lani okrajne zveze borcev v Črnomlju, Šoštanju. Tako so bile še letos najdene v Črnomlju neizkoriščene lanske letne napotnice, v Šoštanju pa so pošiljali na zdravljenje druge tovariše, kakor so bili prvotno od zdravnika predlagani. Tako je moral celo kopališki zdravnik zavrniti nekega poslanega tovariša, ker zdravilišče ni odgovarjalo njegovi bolezni.

V lanskem letu so tudi okrajni odbori ZB Gorica, Trebnje in Tolmin pošiljali tovariše v druga zdravilišča kakor je predpisal zdravnik. To pa niso le nevšečnosti, ki jih je zaradi tega imel poslani tovariš, temveč se tudi na splošno zmanjša možnost ozdravitve in pomen te velike akcije. Odgovorni se gotovo ne zavedajo, da so s tem odvzeli možnost zdravljenja drugemu, potrebnejšemu tovarišu. V takih slučajih je nujno potrebno takoj obvestiti soc. ekonomsko sekcijo GO ZB in vrniti neizkoriščeno napotnico.

Plačilo stroškov zdravljenja pa je spet poseben problem, ki se pojavlja zlasti v nekaterih okrajnih in krajevnih zvezah. Predvsem bi morale za zdravljenje svojega članstva skrbeti Krajevne zveze borcev. Oskrbeti si morajo sredstva s kulturnimi prireditvami ali pa na kak drug način. Danes lahko ugotovimo, da imajo marsikateri Krajevne zveze precejšnja denarna sredstva, s katerimi so že dosedaj nudile mnogo pomoči svojemu članstvu, medtem ko druge nimajo ničesar, dasiravno so v bogatejših predelih Slovenije. Tako nam na primer sporoča okrajni odbor ZB Jesenice, da ne more nikogar poslati na zdravljenje, ker nimajo Krajevne zveze denarja. Isto je pri okrajnem odboru Tolmin. V tem se kaže malomarnost do obolelih in izčrpanih tovarišev, ker bi v tem primeru lahko socialno-ekonomska sekcija ZB v Jesenicah predlagala

GO ZB, da krije stroške zdravljenja, kar bi se v utemeljenih primerih tudi zgodilo.

Velike važnosti je tudi pomoč pri delu kmečkim družinam med zdravljenjem kakega njihovega člana. Lansko leto je bilo več primerov, da zaradi dela nekateri niso mogli izkoristiti zdravljenja v zdravilišču. V tem se je pokazalo slabo tovarištvo in nerazumevanje naše organizacije do članov, ki so potrebni pomoči.

Za vse člane ZB, ki gredo na zdravljenje, je upoštevan 75 odstotni popust pri železniških vožnjah. Okrajni odbor ZB dobi objavo, ki jo mora pravilno izpolniti, ker se mora ujemati z napotnico v zdravilišče. Ne sme se zgoditi, da zaradi malomarnosti okrajnega odbora ZB ne morejo tovariši izkoristiti odobrenega popusta.

Vse naštetje nepravilnosti moramo nujno odpraviti, do bolnih članov moramo zavzeti drugačen odnos in se take malomarnosti v bodoče ne smejo več dogajati. Zavedati se moramo vedno kaj smo dolžni našim bolnim članom, ki so žrtvovali svoje zdravje in telesno silo za lepšo in srečnejšo bodočnost nas vseh. Lanskoletne izkušnje pa naj služijo temu namenu!

IZ JESENIC

Zveza borcev okraja Jesenice je imela po uspelem občnem zboru že več sej novega sekretariata in sejo odbora. Z upostavitvijo sekcij se je delo organizacije močno razgibalo. Člani ZB tvorijo 50 odstotno udeležbo v frontnih brigadah, poleg tega pa so v pomoč svoji skupini organizirali tudi udarniško delo na poseku v Gorjušah.

Člani okrajnega odbora so začeli načrtno obiskovati teren. Tako je sekretar obiskal Krajevne zveze v Ljubnem, Sv. Križu, Srednji Dobravi, Begunjah, Lescah in dvakrat Kropo. Nedvomno bo obiskovanje terena, po članih okrajnega odbora, doseglo uspehe in to v konkretni pomoči osnovnim organizacijam, hkrati pa se bodo uredili odnosi z ostalimi množičnimi organizacijami, kot je bil to primer v Ljubnem. Tamkajšnja Zveza borcev nima svoje lastne dvorane in se ob prireditvah poslužuje dvorane fizikturnega društva, od katere pa zaračuna njen predsednik kar 30 odstotkov od čistega dobička.

Zveza borcev se je aktivno udeležila priprav k »Tednu matere in otroka« in k njegovi izvedbi tudi gmotno prispevala. V Srednji Dobravi so odkrili spominsko ploščo streljanim talcem. Ob obletnici osvoboditve Begunj dne 7. maja je bila tamkaj spominska svečanost, kjer je nastopila jeseniška godba, pevsko društvo iz Radovljice in pionirji begunske šole pod vodstvom tov. Lampiča. Položili so vence streljanim talcem v Dragi in na kaznilniškem vrtu.

Okrajni odbor ZB je priredil prvega maja izlet pionirjev na Možakljo, kjer je bila otvoritev bivše partizanske bolnice. Pionirjem je bila z govorom razložena zgodovina bolnice, nakar so si ogledali stara partizanska taborišča in obiskali grobove padlih borcev.

Predvojaška vzgoja je priredila na Dan zmage pregled obveznikov, kjer so se najbolj izkazali centri iz Lesc, Bleda in Jesenic. Skupno so obiskali tudi grobove padlih borcev.

ČLANI ZB SO NAREDILI NAD 22.000 PROSTOVOLJNIH UR.

Okrajna organizacija ZB Gorica je v preteklem mesecu postavila v ospredje vprašanje utrditve krajevnih zvez in je imela v tem smislu 15 sej z večidel reorganiziranimi odbori. Udeležba na sestankih je dobra, posebno v Novi Gorici, Srednjem Lokovcu, Dobrovi in drugod. Te organizacije prednjačijo tudi v drugih vprašanjih. Poleg tega so reorganizirali tudi sam okrajni odbor, vanj so se vključili novi tovariši, kateri bodo še nudili boljšo pomoč pri uvrstitvi krajevnih organizacij.

Kulturna sekcija je aktivno sodelovala pri proslavah 27. aprila ter 1. maja. V Solkanu je bila poleg proslave dneva OF tudi svečana podelitev odlikovanj borcem NOV. Socialno-ekonomska sekcija je obiskala Mladinski dom v Koj-skem, kjer je tamkajšnjim vojnim sirotam podelila razno blago v vrednosti 60.000 din. Obiskali so tudi druge vojne sirote ter jim nudili pomoč. Skrbstvena komisija je obiskala še nekaj otrok rejencev, od katerih je dva poslala v mladinski dom, ker dosedaj njih skrbniki niso posvečali dovolj pažnje tej mladini. Tudi sekcija predvojaške vzgoje je poživela svoje delo ter so si člani zveze razdelili sektorje v svrhu nudenja pomoči. Strelstvo lepo napreduje ter prehaja v vseljudsko fizikturno organizacijo, pri tem imajo težkoče glede orožja in streliva, kar pa z dobro organizacijo posojanja ni ovira.

V Tednu cest so člani aktivno sodelovali, kakor tudi v akciji pogozdovanja, kjer je opravljeno 22.655 ur udarniškega dela.

B O R E C

ORGAN REPUBLIŠKEGA ODBORA ZVEZE BORCEV
NARODNO OSVOBODILNE BORBE SLOVENIJE

LETNIK II * JULIJ — AVGUST 1950 * ŠTEV. 7.—8.

POŽIVITI JE AKTIVNOST IZVENARMIJSKE VZGOJE MNOŽIC

Dne 13. julija je bilo pri GO ZB v Beogradu posvetovanje o izvenarmijski vzgoji. Ob tej priliki je imel tov. Milutin Vujović naslednji referat:

Po pismu tovariša Rankovića, v katerem pravi, da mora naša organizacija mnogo bolj posredovati širokim ljudskim množicam izkušnje Osvobodilne vojne in Ljudske revolucije in na podlagi teh izkušenj poučevati in vzgajati milijonske množice v domoljubju in k odporu proti sovražnikom naše domovine, številne naše organizacije niso mnogo storile.

Kako smo se lotili reševanja teh nalog

Po posvetovanju na Glavnem odboru Zveze borcev so imeli vsi republiški odbori podobna posvetovanja. V Bosni in Hercegovini, Hrvatski in Sloveniji so imeli takšna posvetovanja na oblastnih in okrajnih odborih Zveze borcev, v Hrvatski so imeli takšna posvetovanja tudi na krajevnih odborih, pododborih in v osnovnih organizacijah Zveze borcev. Osrednje organizacije Ljudske tehnike in fizkulture so imeli prav tako posvetovanja in plenum v zvezi s temi nalogami.

V vseh republikah so pri republiških in okrajnih odborih Zveze borcev ustanovljena koordinacijska telesa, po katerih Zveza borcev prenaša duh izvenarmijske vzgoje v organizacije, ki so zastopane v tem telesu.

Vsaka republiška organizacija tehnike, fizkulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe je izdelala navodila v zvezi z izvenarmijsko vojaško vzgojo in jih poslala svojim osnovnim organizacijam. Republiški odbori so pa tudi po svoji strani poslali navodila organizacijam Zveze borcev zaradi realizacije teh nalog.

Po rezultatih, ki smo jih videli do zdaj, se je izkazalo, da so nekatere organizacije dosegle že velike uspehe. Tako je na primer Zveza borcev v Hrvatski vzporedno z organizacijskim utrjevanjem svojih organizacij uspešno izvedla vrsto praktičnih vaj. S temi vajami je organizacija prenašala izkušnje Osvobodilne vojne in na podlagi teh izkušenj vzgajala množice za obrambo naše domovine. Tako so na primer izvedli pohode v okrajih Čakovec, Zlatar, Krapina, Ivanjica in v mestu Čakovec. Teh vaj so se udeležili planinci, strelci, kolesarji radioamaterji, člani Rdečega križa in mladina, ki še ni včlanjena v te organizacije. Na teh pohodih so se učili boriti, zavzemali so hribe, kolona je šla po stopinjah partizanskih borb. Vsak udeleženec je po takem pohodu lahko živo povedal, kako so se borili partizani po teh krajih. V varaždinskem okraju so izvedli kombinirano akcijo s tremi brigadami v formaciji partizanskih brigad ob udeležbi 1100 ljudi. Ko so šli skozi Varaždinske toplice, se jim je priključilo 300 mladincev. Na mitingu po izvedeni akciji je bilo 1500 kmetov, ki so spremljali akcijo. V okraju Sušak so izvedli akcijo z odredom 670 ljudi. Mesto Zagreb je izvedlo partizanski manever z 2500 planinci, ki so šli bojno opremljeni čez hribe po stopinjah partizanskih enot, se orientirali s pomočjo zemljevidov, zavzemali položaj in izvedli bitko. Po takšnih manevrih imajo po navadi ljudsko veselje.

Te akcije so silno pomnožile organizacije fizkulture in Ljudske tehnike. V teku teh akcij so bile volitve v krajevne ljudske odbore in v krajih, kjer je množičnost dobila širši značaj, je 100 odstotkov volivcev glasovalo za Ljudsko fronto.

Reška oblast je izvedla pohode, taborenja, praktične vaje v Pulju, Opatiji, Poreču, Buzetu, katerih se je udeležilo 4750 članov raznih organizacij.

V Dalmatinski oblasti so izvedli 54 partizanskih pohodov, ki se jih je udeležilo več ko 3500 ljudi. Mestna organizacija Splita je izvedla partizanski manever z 200 ladjami, pri čemer so izvedli desant (izkrcanje) na Divulje, kraj sam je branilo 2000 partizanov.

Republiški odbor Hrvatske je nedavno izvedel skupno akcijo z mestnim in oblastnim odborom zagrebške oblasti takole: Okupator je zasedel Hrvatsko Zagorje in poskušal vzpostaviti svojo oblast. Partizanski odredi Hrvatskega Zagorja so se borili proti njegovim četam. Domoljubi mesta Zagreba odhajajo v partizane in formirajo zagrebško partizansko grupo: »Rade Končar«, »Ivo Marinković«, »Josip Kraš«, »Matija Gubec« in »Debeljak«. Zagrebška partizanska grupa, sestavljena iz partizanov mesta Zagreba, je proti Donji Stubici, Sv. Ivanu Zelina in Samoboru po 25 km dolgem pohodu likvidirala sovražna oporišča D. Stubico, M. Bistrice in Stubiške Toplice.

Organizacija pohoda je bila izvedena takole: V pohodu so sodelovale vse organizacije, ki so zastopane v koordinacijskem telesu. V Zagrebu se je v ta namen odzvalo 7500 ljudi. Mesto so razdelili na rajone in za vsak rajon je bilo določeno, koliko bataljonov mora formirati. Pripomniti je treba, da so v ta namen mobilizirali vsa tehnična sredstva, s katerimi organizacije razpolagajo: bicikle, motorje, sredstva protiletalske zaščite, Rdečega križa, radijske postaje itd. Na zbornem mestu so odrede razvrstili po določeni formaciji. V vsaki četi, bataljonu in odredu je bilo obvezno formirati partijsko organizacijo in organizacijo Ljudske mladine. Po formiranju je bil pregled odreda, naker so enote krenile, da izvedejo borbene naloge. Po likvidaciji oporišč je imel vsak odred streljanje z vojaško municijo, nato pa miting z ljudstvom. Med premikanjem odreda so vključevali ljudstvo in mladino tako, da so se odredi pomnožili, preden so prišli na cilj. Predvideno je, da bo v nadaljnji akciji sodelovalo skupno 20.000 ljudi. Med pokretom bodo snimali za filmski tednik in za radijski prenos. Tisk in radio bosta od 8. julija dalje pa do konca pohoda stalno javljala, kje so posamezni odredi, da bodo tisti, ki se akcije ne bodo udeležili, natančno poučeni o premikanju partizanov in njihovih akcijah.

Mestni odbor Zveze borcev Skoplje je izvedel improviziran požig tovarn, pri katerem so sodelovale organizacije protiletalske zaščite, Rdečega križa, gasilske službe in letalstva. V Bitolju so izvedli nekaj partizanskih pohodov.

Republiška organizacija Bosne in Hercegovine je organizirala množična taborenja mladine, mestna organizacija Sarajeva pa je izvedla plavanje v vojaški opremi. Organizacija Zveze borcev Foča je izvedla pohod s planinci na Sutjeski. V Trbovljah so izvedli improviziran napad na premogovnik. Republiška organizacija Srbije je 7. julija izvedla vrsto podobnih akcij.

Izvedene vaje so nam poleg vrste uspehov pokazale tudi mnogo enostranosti. V glavnem smo se odločili za partizanske pohode, kar je brez dvoma dobro in kar je zganilo množice, vendar je to šele začetek vsega takega dela. V nadaljnjem delu se moramo mnogo bolj obračati na delovne kolektive po tovarnah in podjetjih in na kmete v Kmečkih delovnih zadrugah. Z vajami in poukom počenši od vaj delovnih kolektivov, kako bodo branili svojo tovarno, kako jo bodo razmontirali in preselili v zaledje, kako jo bodo spet spravili v obrat, z organiziranjem raznih klubov in družin v podjetjih, ki se bodo ukvarjali s civilno vojaško vzgojo, bomo najlepše izvajali našo stalno in važno nalogo. Kmečke delovne zadruge in strojno-traktorske postaje so jako ugodna področja za široko razvijanje avto-motociklističnih društev in tu se lahko stotine in tisoči kmetov nauče rokovati z motorji. Mnogo več vaj je treba organizirati na vodi, razvijati pomorsko-brodarsko zvezo in plavalno zvezo, ker je v naši domovini mnogo voda, ki so v vojni resna zapreka, če ne naučimo ljudi, da jih obvladajo. Ljudi je treba naučiti rokovati z bombami, ploščatimi minami, rušiti proge, ceste, vse to nam bo omogočilo zadajati sovražniku resne udarce, kakor smo videli v našem narodnoosvobodilnem boju. Potem, učiti ljudi, da se znajdejo na okupiranem ozemlju pod ilegalnimi pogoji borbe, da znajo graditi podzemne naprave, bunkerje, da znajo uničevati sovražna skladišča, zažigati žito, skrivati hrano itd. Učiti ljudi, kako se je treba boriti proti sovražnim špijonom in skupnicam (eden od pogojev za to je široko razvijanje strelskih družin, v katerih bodo sodelovali člani Zveze borcev) itd.

Kakor smo že v prejšnjih navodilih rekli, oblike dela naj bodo čim bolj raznovrstne in bogate, da se lahko okoristimo z izkušnjami naše osvobodilne borbe, ker bomo samo na ta način lahko izučili milijonske množice v raznih vojaških disciplinah.

Do zdaj izvedene akcije in akcije, ki so še v teku, so mnogo pripomogle, da so se organizacije tehnike, fizikulture, Rdečega križa, protiletalske zaščite in gasilske službe pomnožile. Pri tem je pa še vrsta slabosti, s katerimi je treba računati, ker so naše organizacije majhne in zaostale in jih tudi ni povsod.

Tako ima recimo prostovoljna gasilska služba v Hrvatski 52.000 članov, v Bosni in Hercegovini pa vsega skupaj le 136 gasilcev, v Ljudski tehniki Bosne in Hercegovine je vsega 50.000 članov in to predvsem v glavnih mestih, v Hrvatski jih je pa 90.000. V Makedoniji je fizikulturikov v vseh zvezah (21) samo 30.000, v LR Hrvatski pa 400.000. Organizacija protiletalske zaščite je široko zajela množice. V Makedoniji ima 79.000 članov, v Hrvatski pa 136.000. Organizacije se ne razvijajo povsod enako. Fizikultura v Makedoniji je brez ozira na število članov, dobro razumela naloge s tem, da je začela na široko izvajati svojo organizacijo in vzporedno s tem vnašati oblike civilne vojaške vzgoje v posamezne zveze. Tako je n. pr. Planinska zveza začela s pohodi, spoznavanjem poti, steza, pečin, s potovanji v vojaški opremi, spoznavanjem skritih krajev, orientacijo v planinah, izvajanjem borbenih nalog po zemljevidu in z izvajanjem raznih akcij skupno s kolesarsko zvezo. Kolesarske zveze naj organizirajo patrolno tekmovanje s streljanjem, kurirsko službo itd. Fizikurna zveza Hrvatske je to stvar prepustila koordinacijskemu telesu in Zvezi borcev v celoti, ne da bi tudi sama kaj podyzela v tej smeri.

V Bosni in Hercegovini je Ljudska tehnika dobro zastavila svoje naloge, čeprav je še maloštevilna in še ni zajela vasi. Lotila se je razširjanja organizacij in uvajanja praktičnih vaj. V Bosni in Hercegovini zlasti forsirajo motociklistična društva, pomorsko-brodarske organizacije, radio-amaterstvo in zrakovplovstvo. Med Titovo štafeto so člani Ljudske tehnike ob zelo slabem vremenu in pod težkimi pogoji šli v polni vojaški opremi vzdolž Drine itd. Tam bodo vzdolž vsega toka reke organizirali

pomorsko-brodarske zveze, medtem ko Hrvatska tega sploh ni uvedla v svoj plan. Začeli so izdelovati kajake, splave, čolne itd. Letalskemu zletu je prisostvovalo 30 do 40.000 ljudi z razliko od Prištine, kjer sta dve tovarišici Šiptarki skočili s padalom, medtem ko je vsega samo 10 ljudi gledalo. Organizacije Ljudske tehnike v Bosni in Hercegovini so v tečajih usposobile več ko 1000 radioamaterjev in si z vsemi silami prizadevajo, da nauče svoje člane rokovati z motorji vseh vrst. Po računih vodstva Ljudske tehnike bo ta organizacija do konca leta zajela že 100.000 članov. Organizacija Rdečega križa je dokaj množična po vsej državi, toda skoraj še nikjer se ni lotila nalog izvenarmijske vzgoje.

Od prvega posvetovanja v Glavnem odboru Zveze borcev do zdaj so se organizacije nekoliko pomnožile, a še zdaleka niso dosegle tiste množičnosti, ki bi bila potrebna. Strelske družine so posebno slabe in vodstva teh organizacij se izgovarjajo, da ne morejo delati, ker nimajo orožja in streliva. V tem pogledu bo resda treba pomagati, vendar to še ni noben razlog, da bi se ne smelo dalje razvijati delo strelcev. V vodstvih fizikulturnih organizacij se boje, da bodo z uvajanjem izvenarmijske vzgoje te organizacije izgubile športni značaj. Na to je seveda kakor treba gledati, pa vendar nikakor ne smemo dovoliti, da bi bilo zaradi tekmovanj prikrajšano prizadevanje za množičnost fizikulturnih organizacij, nasprotno, prav to mora biti pobuda za dvig množičnosti. Pri Ljudski tehniki so težave pri nabavljanju orodja: kajakov, lesa za čolne, radijske postaje, jadralna letala, padala, fotografski material itd. Lokalni viri niso takšni, da bi se vse to moglo nabaviti, toda določene vaje z motorjem, na kolesu, splavu, čolnu, telefonu, radijski postaji se lahko izvajajo tudi kljub vsem tem težavam. Pomanjkanje teh sredstev v organizacijah Ljudske tehnike ne sme manjšati njihovega prizadevanja za doseg množičnosti in vaje članstva, kakor tudi v fizikulturnih organizacijah pomanjkanje orodja ne sme zavirati njihovega razvoja.

Množičnost vseh organizacij je velika naloga, ki je postavljena pred nas in reševati jo moramo takoj, ne da bi čakali na materialna sredstva in rekvizite, kar posamezna vodstva teh organizacij delajo.

Organizacija Zveze borcev kljub vsemu svojemu prizadevanju še zdaleka ni izpolnila svojih nalog. Imamo organizacije Zveze borcev s 4 do 5000 člani, ne da bi imele vsaj eno družino ali klub tehnike, fizikulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa ali gasilstva. Z ozirom na važnost nalog civilne vojaške vzgoje je naša organizacija dobila osrednje mesto, ki ji pripada tudi kot borbeni organizaciji, zato mora mnogo širše in hitreje delati, množiti in vzgajati množice po raznih organizacijah. Vsak član Zveze borcev mora biti aktiven član ene izmed teh organizacij. S svojim aktivnim delom si morajo člani Zveze borcev prizadevati, da jih izvolijo v odbore teh organizacij, kjer bodo svoje vojne izkušnje prenašali na te organizacije, v katerih bi se s pomočjo civilne vojaške vzgoje člani pripravljali na morebitno obrambo naše domovine.

Rezultati, ki so bili doseženi v teh štirih mesecih od kar so bila izdana navodila, nas nikakor ne morejo zadovoljiti. Nekatere organizacije so precej slabo razumele te naloge.

Slabosti v doseganju množičnosti in razširjanju organizacij so posledica tega, ker so vodilni člani prepozno začeli izpolnjevati svoje naloge.

Zveza borcev Srbije je v precejšnjem zaostanku v svojih nalogah. Centralni komite Srbije je imel posvetovanje z oblastnimi komiteji, oblastni komiteji z okrajnimi, tu pa je vprašanje obtičalo. Redkokje so komiteji imeli sestanke s sekretarji partijskih organizacij zaradi teh vprašanj. Na sestanke okrajnih komitejev niso klicali sekretarjev Zveze borcev, tako da so vodstva Zveze borcev, začenši od izvršnih okrajnih odborov, v kolikor izvršni odbor ni sestavljen iz članov biroja komiteja, ostala ob strani. Zato je bilo delo slabo in so nastale nekatere organizacijske zmešnjave. Nekateri okrajni komiteji v zaječarski in niški oblasti so ustanovili koordinacijska telesa pri okrajnih komitejih Partije, drugi pri okrajnih ljudskih odborih, a tretji pri

vojnih odsekih. Po vsej užiški oblasti imajo koordinacijska telesa v vojnih odsekih, ne da bi zanje vedeli okrajni komiteji, ponekod pa celo organizacije Zveze borcev. Mirno lahko rečemo, da v vsej ožji Srbiji in Kosmetu do naših posvetovanj, ki smo jih imeli konec prejšnjega meseca s sekretarji okrajnih odborov Zveze borcev, sama Zveza borcev in vse druge organizacije, ki bi se morale ukvarjati z izvenarmijsko vzgojo množic, niso vedele, kaj morajo delati, kakšne so njihove naloge in vsebina dela. Sekretarji Zveze borcev niso vedeli za pismo tovariša Rankoviča niti ga organizacije niso proučile.

Nasprotno pa je Zveza borcev v Vojvodini mnogo bolje postavila in se lotila izvedbe teh nalog. Pismo tovariša Rankoviča so proučili vsi okrajni odbori Zveze borcev. Pri sestankih so bili navzoči upravni odbori vseh organizacij in koordinacijskih teles. Na plenumih so sestavili plane dela, ki se jih zdaj organizacije drže. (Zbirajo člane v razne klube in zveze.) Sekretarji Zveze borcev so člani plenumov OK in KK. Vsi sekretarji razen dveh tovarišev dobro izvajajo svoje naloge. V teku so razne vaje, ki jih imajo organizacije v svojih planih.

V zvezi z nalogami civilne vojaške vzgoje po vsej državi niso dobro razumeli vloge odseka za civilno vojaško vzgojo, marveč je nastala nekakšna zmeda med predvojaško vzgojo, posvetovalnim telesom, odsekom za izvenarmijsko vzgojo in koordinacijskim telesom.

Sekcija za izvenarmijsko vzgojo je instruktivno telo Zveze borcev, ki uči organizacije Zveze borcev reševanja raznih vprašanj. Njeni člani tudi obiskujejo organizacije Zveze borcev, dajejo navodila, nadzirajo postavljene naloge in preko koordinacijskih teles vnašajo elemente izvenarmijske vzgoje v organizacije tehnike, fizikulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe. Vodja odseka za civilno vojaško vzgojo naj bo hkrati tudi vodja koordinacijskega telesa. Te sekcije je treba formirati od Glavnega odbora pa do okrajnih odborov Zveze borcev, kjer koli jih še nimajo. Člani te sekcije naj na svojih obiskih pomagajo organizacijam tehnike, fizikulture, Rdečega križa, gasilske službe in protiletalske zaščite tudi pri njihovem formiranju in prizadevanju za dosego množičnosti.

Del izvenarmijske vzgoje ljudstva je predvojaška vzgoja. V podpiranju predvojaške vzgoje imajo naše organizacije že določene izkušnje in rezultate. Zveza borcev mora še naprej ob tesnem sodelovanju z vojaškimi organizacijami skrbeti:

Redno udeležbo pri predvojaški vzgoji morajo osnovne organizacije Zveze borcev smatrati za svojo nalogo in z raznimi sredstvi zagotoviti redno prihajanje obveznikov k pouku (z organizacijo sestankov s starši obveznikov, s seznanjanjem ljudstva s pomenom predvojaške vzgoje za obrambo domovine in pripravljanjem bodočih vojakov naše Armade itd.).

Na podlagi podatkov iz vojnega odseka je treba v osnovnih organizacijah Zveze borcev pretresti predavateljski kader, vojni in politični, in čim hitreje predlagati vojnemu odseku potrebne spremembe. Na ta način je treba čim prej tudi izpolniti vsa izpraznjena predavateljska mesta.

Zbiranje mladine pri predvojaški vzgoji je treba izrabljati za to, da spoznava izkušnje borcev iz Narodnoosvobodilne vojne. To je treba organizirati predvsem tako, da bodo bivši borci, zlasti pa vodje edinic naše vojske in ilegalnih organizacij na okupiranem ozemlju obširno pripovedovali o posameznih borbah in akcijah v teku vojne, o tem, kako so delali zasede, rušili proge in mostove, zavzemali sovražne utrdbe, prehajali v sovražno zaledje itd.

Koristno bi bilo pogostejše in povsod organizirati preglednost obveznikov predvojaške vzgoje in mimohode, s katerimi se bo manifestirala borbena pripravljenost mladine in hkrati propagirala predvojaška vzgoja.

Predvojaška vzgoja mora navajati mladino, da vstopa v organizacije tehnike, fizikulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe in da je skupno z Zvezo borcev nosilec izvenarmijske vzgoje.

Torej mora odsek za izvenarmijsko vzgojo ljudstva kot mnogo širša sekcija pomagati Zvezi borcev v predvojaški vzgoji,

v organiziranju družin in klubov tehnike, fizikulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilskih družin, toda ne samo v organiziranju, marveč tudi v prizadevanju za njihovo množičnost in vnašanju vojnih elementov v delo teh organizacij.

Koordinacijsko telo ni organ Zveze borcev, kakor so ga nekatere organizacije razumele; to je telo, ki koordinira delo organizacij, ki proučuje plane organizacij, ki preko svojega vodstva skrbi za to, v koliko in kako so v teh planih prišli do izraza elementi civilne vojaške vzgoje, ki na svojih sestankih preučuje izvajanje skupnih akcij teh organizacij, ki preko svojih organizacij skrbi za množičnost zvez, družin in klubov, ki od Zveze borcev zahteva, da preko svojih organizacij pomaga prenašati izkušnje iz Narodnoosvobodilne vojne v te organizacije. To telo se mora sestajati redno vsaj enkrat na mesec, če treba tudi dva do trikrat. Koordinacijsko telo je treba ustaliti in prenehati z dosedanjim prakso nekih koordinacijskih teles, da se na vsakem sestanku pojavljajo drugi ljudje.

Koordinacijsko telo mora sugestije in sklepe, ki so jih sprejeli na sestankih v zvezi s civilno vojaško vzgojo prenašati v organizacije, ki so v njem zastopane; tako organizacije tehnike, fizikulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe ne bodo nehale biti samostojne, marveč se bodo še bolj borile v svojih organizacijah za izvedbo teh nalog. Že dosedanje izkušnje kažejo, da so posamezne organizacije vprašanje izvenarmijske vzgoje popolnoma prepuščale koordinacijskemu telesu ali Zvezi borcev. Koordinacijska telesa so v glavnem dobro sestavljena. So pa okraji, kjer imajo ustanovljena koordinacijska telesa, ni pa vseh tistih organizacij, ki bi morale delati na civilni vojaški vzgoji množic. Zato je naloga Zveze borcev in odseka za civilno vojaško vzgojo, pa tudi tovarišev, ki delajo v koordinacijskem telesu, da ustanove te organizacije in potem skrbijo za postopno množičnost.

Dosedanja posvetovalna telesa, ki so bila pri vojnih odsekih, se ukinjajo, kakor smo to rekli že v navodilih.

Naša agitacija in propaganda je precej zamudila v vprašanjih izvenarmijske vzgoje. Tako je tudi s pismeno, ustmeno in z nazorno agitacijo. Začenši od centralnega pa vse do lokalnega tiska je bilo zelo malo objavljenega o teh vprašanjih. Celo naš tisk, tisk Zveze borcev, je resno odpovedal.

Organizacija Zveze borcev bi morala preko svojega kulturnega odseka reševati te naloge:

Da na široko razvije politično-propagandno delo z razširjanjem borbene zgodovine naših narodov v Narodnoosvobodilni vojni, z vsestranskim obdelovanjem izkušenj iz te vojne, s prizadevanjem, da ne pozabimo niti posameznega primera, vsake izkušnje in borbe naših vojaških edinic in množičnih organizacij tako na osvobojenem ozemlju kakor tudi pod ilegalnimi pogoji na okupiranem ozemlju. Osnovna oblika propagandno-političnega dela za razvijanje domoljubja naj bodo predavanja, ki bi jih organizirala Zveza borcev čim bolj na široko in čim bolj množično. To bi bili v glavnem dve vrsti predavanj:

Predavanje s temami iz Narodnoosvobodilne vojne, v katerih bi bili po eni strani obdelani dogodki iz borbe v posameznih krajih, mestih, vaseh itd., z druge strani pa vsestransko in podrobno obdelane izkušnje iz vseh teh oblik borbe. Predavatelji naj čim podrobneje obdelajo ne samo dogodke, marveč prav izkušnje iz pretekle vojne in vse oblike borbe in organizacije iz tega časa. To bi bila predavanja s približno takole vsebino: delo diverzantskih oddelkov v narodnoosvobodilni borbi in njihove izkušnje. Pomen sodelovanja ljudstva z oboroženimi edinicami. Pomen skrivanja in uničevanja vseh materialnih sredstev, ki bi jih lahko uporabil sovražnik. Vseljudska vojna. Borba proti peti koloni in sovražnim špijonom. Zakaj je ljudstvo nepremagljivo, kadar se bori za svojo narodno svobodo. Borba proti letalskim desantom. Borba v okupiranih mestih. Borba za obrambo naselij, tovarn, vasi itd.

Predavanja, s katerimi odgovarjamo na vse napade na resnico o narodnoosvobodilni borbi, in v katerih je treba poudarjati našo pripravljenost, da se borimo proti vsakomur, ki nas napada in kleveta. Ta predavanja je treba organizirati spora-

zumno z Ljudsko fronto, da bi soglašala in se dopolnjevala s predavanji o teh vprašanjih, ki jih organizira Ljudska fronta. Za predavatelje izbirajmo čim bolj ugledne borce, posebno oficirje JA, predvsem tiste, ki so sami sodelovali v dogodkih, o katerih govorijo. Za vsako izvedeno akcijo je treba pripraviti predavatelja. Okrajni in mestni odbori naj sestavijo spisek vseh znanih komandantov iz vojne s svojega terena in naj jih pogosteje pošiljajo v kraje, kjer bodo govorili na predavanjih, ki jih bo Zveza borcev organizirala. Uporabljati je treba nazorno agitacijo s slikami, parolami, zvočno agitacijo po radiu, v filmskih tednikih itd. Podobno, kakor so to storili tovariši v Hrvatski. Mestni odbor v Varaždinu je fotografiral celotno akcijo in jo prikazal po izložbah s slikami in maketami. Kulturno-prosvetni odsek v Hrvatski je civilno vojaško vzgojo ljudstva populariziral s pomočjo predavanj, nazorne agitacije in drugih propagandnih sredstev.

Da bi organizacija Zveze borcev uspešno rešila naloge v zvezi s civilno vojaško vzgojo, kar je danes osnovno vprašanje Zveze, kakor tudi naloge v zvezi z drugimi vprašanji organizacije, je treba Zvezo samo čim bolj utrditi.

Republiški odbori, ki so najbolj odgovorni za te naloge, se ne sestajajo in ne sprejemajo skupnih sklepov glede teh vprašanj. Oni niso aktivizirali svojih odsekov, marveč so vse delo prepustili poklicnemu kadru o odborih, ki pa ne more sam rešiti teh vprašanj. V izvršnih odborih so sami člani birojev okrajnih in krajevnih komitejev, ki imajo vse polno drugih nalog. Delo odsekov po okrajih in krajih je še slabše. Ponekod niso niti ustanovljeni odseki, v kolikor pa so, se sploh ne sestajajo. Pri krajevnih odborih in pododborih je prav tako. Osnovne organizacije ne živijo kot organizacije. Še nikjer se ni dogodilo, da bi se osnovne organizacije same aktivizirale in začele reševati naloge v zvezi z izvenarmijsko vzgojo. Zgodilo se je celo, da so nas odbori spraševali, kakšna naj bo vsebina dela osnovnih organizacij. Mislim, da je vsebina nakazana po stotinah takih posvetovanj. Če nam osnovne organizacije Zveze borcev ustanove družine in klube tehnike in fizikulture, protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe, če člani Zveze vstopajo v te organizacije, razvijajo vso politično aktivnost in se lotevajo praktičnih vaj — pa so zadele vsebino dela, ki je bogata in raznovrstna. To se pravi, organizacijsko utrditi Zvezo borcev, je prva in pglavitna naloga, ki stoji danes pred nami. V boljše pojasnilo bi navedel nekaj primerov:

Organizacija v požarevskem okraju vse leto 1949 ni imela niti enega sestanka izvršnega odbora, a v Prištini je bila samo ena predvolivna konferenca. Sekretar pa je za to prejel v štirih mesecih 18.000 din plače. V radjevskem okraju je imela lani organizacija en sam sestanek sekretariata, na katerem so pretresali vprašanje sprejemanj novih članov v organizacijo. Sekretar v Smederevu ne pozna nalog svoje organizacije, v okraju Ljig

nimajo plačanega sekretarja in ne vedo, kaj je treba delati. Zveza borcev v beograjski organizaciji se je omejila na delitev pomoči, vpisovanje v organizacijo, popisovanje žrtev osvobodilne vojne, socialno skrb za vojne sirote in to je bila v glavnem vsa vsebina njenega dela. V kragujevskem, karlovačkem, bjelovarskem in nekaterih drugih okrajih je Zveza borcev popolnoma neaktivna. V republiškem odboru Zveze borcev v Bosni in Hercegovini so morali dvakrat sklicevati sestanek koordinacijskega telesa in sekretariata, pa vendar tretjina članov ni prišla. Na posvetovanja v nekaterih oblastnih centrih v Srbiji ni prišla niti tretjina sekretarjev, koordinacijsko telo v oblasti Kosmeta se je sestalo samo enkrat, in tudi, ko smo mi prišli tja, je prišla na sestanek komaj polovica članov.

(Tovariš Milutin Vujović je v svojem referatu navedel tudi nekaj primerov, kako nekatere partijske organizacije in partijski voditelji niso takoj razumeli nalog izvenarmijske vzgoje ljudstva s politične strani in se niso takoj lotili reševanja teh vprašanj. Potem je nadaljeval):

Posvetovanja so nam pokazala, da nekateri naši okrajni sekretarji Zveze borcev niti svoje organizacije ne poznajo, kaj šele organizacije ljudske tehnike, razne fizikulture zveze, protiletalsko zaščito, gasilsko službo in Rdeči križ. Zato je nujno potrebno, da jih poučimo v posebnih seminarjih, da bodo spoznali pravila in statute teh organizacij, da bi tako bili sposobni pomagati v organiziranju in v prizadevanju za množičnost. Dosti bolje ni s kadri niti v drugih organizacijah. Zato naj naši republiški odbori skupno s kadrovskega upravnimi centralnih komitejev in organizacijami ljudske tehnike, fizikulture, protiletalske zaščite, gasilske službe in Rdečega križa temeljito pretrijejo in popravi stanje svojih kadrov. Mi smo že v referatu naglasili, kakšen odnos imajo tovariši v odsekih do svojega dela. Jasno nam mora biti, da z nastavljanjem profesionalcev ne bomo rešili tega vprašanja, marveč da morajo prevzeti teža dela tovariši, ki delajo v odsekih. Zato je treba to vprašanje razčistiti v partijskih organizacijah in morajo tovariši smatrati to delo za obvezno partijsko nalogo, tako kakor vse druge dolžnosti. Razume se, da posameznim tovarišem ne smemo dajati kar po deset nalog hkrati, ker je od pravilne organizacije in naše metode vodenja odvisno, kako in kdaj bomo uspešno rešili te naloge.

Nadalje bi povedal nekaj besed o planih dela. Naši dosedanj plani dela so bili usmerjeni na socialno skrbstvo za družine padlih borcev in za vojne sirote, na odkrivanje spominskih plošč in spomenikov, na sestavljanje spominskih knjig, na založniško delavnost, zbiranje zgodovinskega gradiva itd. Vendar moramo zdaj naše plane usmeriti v osnovna vprašanja naše Zveze, v izvenarmijsko vzgojo. Zveza borcev, sekretariati republiških odborov, izvršni okrajni odbori, krajevni odbori, pododbori in osnovne organizacije naj v svoje plane sprejmejo vse, s čimer lahko kot organizacija pripomorejo k tej vzgoji. Tako naj na primer določijo v svojih planih: koliko bodo pomagali organizacijam tehnike, fizikulture, Rdečega križa, protiletalski zaščiti in gasilski službi pri ustanavljanju in prizadevanju za množičnost teh organizacij s pomočjo predavanj, sestankov, obiskov itd. Množičnost teh organizacij bo hitro dosežena, če bodo člani Zveze borcev po eni strani sami v čim večjem številu vstopali v te organizacije, po drugi strani pa agitirali, da bi čim več ljudi, mladine in žena stopilo vanje. Naredijo naj plan, kakšne izkušnje iz narodnoosvobodilne borbe bodo prenesli v te organizacije in na kakšen način. Sredstva in metode tega političnega dela so lahko različne, vse od preprostega pripovedovanja borca o svojih izkušnjah iz vojne pa do skrbno pripravljenih in dokumentiranih predavanj, ki obdelujejo pomen in vlogo posameznih vej v partizanskem in modernem bojevanju i. pd. Politično delo na splošno naj razvija ljubezen do Armade, pripravljenost, da pridobljene izkušnje in znanje praktično uporabimo v obrambi domovine. Izdelajo naj načrte za skupne akcije dveh ali več organizacij. Izdelajo naj plan predavanj po organizacijah Fronte, Mladine in Sindikatov.

Stražar Tomšičeve brigade na Graški gori

Na posvetovanju, ki je bilo na Glavnemu odboru Zveze borcev o izvenarmijski vzgoji ljudstva so bili sprejeti naslednji sklepi:

Od zadnjega posvetovanja, ki je bilo na Glavnem odboru Zveze borcev o izvenarmijski vzgoji ljudstva, so organizacije Zveze borcev kljub nekaterim napakam dosegle dobre uspehe. Posebno lepe uspehe so dosegli v LR Hrvatski, kjer se je raznih vaj udeležilo okoli 100 tisoč ljudi. Nekaj slabše rezultate so dosegli v Črni gori in Sloveniji, v glavnem pa so v vseh republikah znatno napredovali.

Na posvetovanju se je izkazalo, da nekatera vodstva Zveze borcev po okrajnih odborih in pododborih nepolitično obravnavajo ta vprašanja. Zato stoji pred nami važna naloga, ki se je moramo takoj lotiti, da namreč vsak dan vplivamo na vodstva v organizaciji Zveze borcev, da bodo vsa ta vprašanja politično razumela. Vprašanje pripravljanja na obrambo neodvisnosti naše domovine je stvar vseh naših narodov in vseh naših organizacij. To je hkrati borba za mir, h kateremu streme vsi naši narodi.

Utrditi je treba organizacije Zveze borcev od republiških odborov do izvršnih, okrajnih in mestnih in pododborov teh organizacij. Izboljšati je treba odbore in v njih ustanoviti delovna telesa Zveze borcev, ki bodo hodila pomagat organizacijam pri delu. Ustanoviti je treba odseke za izvenarmijsko vzgojo pri okrajnih in mestnih odborih Zveze borcev, ki naj bodo instruktivna telesa odbora. Člani teh odsekov naj se zavedajo, da je to ena najvažnejših njihovih nalog. V te odseke je treba odrediti ljudi, ki bodo res lahko delali. Čeprav so bili doseženi določeni uspehi v prizadevanju za množičnost organizacij Ljudske tehnike, fizikulture, Protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe, s temi uspehi še zdaleka ne smemo biti zadovoljni. Te organizacije zlasti slabo zajemajo vasi (posebno v KOZ) in industrijska podjetja in so premalo odločno vključevala žene v to delo, kar je resna napaka.

Članstvo Zveze borcev se je premalo vpisovalo v te organizacije. Zato je treba vsakemu članu Zveze borcev politično obrazložiti in ga prepričati, da vstopi v te organizacije, v katerih ne bo samo kot aktiven član pomagal izvajati njihov program, ampak bo tudi vzgojno vplival na ostalo članstvo in s tem raz-

vijal domoljubje in pripravljenost članstva teh organizacij za obrambo neodvisnosti in svobode naše domovine.

Organizacijam Ljudske tehnike, fizikulture, Protiletalske zaščite, Rdečega križa in gasilske službe je treba prepustiti vso iniciativo pri delu, a preko koordinacijskih teles poskrbeti za smotno sodelovanje v reševanju vprašanj civilne vojaške vzgoje. Naše organizacije so do zdaj največ izvajale partizanske pohode, kar je brez dvoma dobro in kar je zganilo množice, toda oblike nadaljnjega dela naj bodo čim raznovrstnejše in čim bogatejše. Uporabljati moramo čim več izkušnje narodno-osvobodilne vojne, ker bomo samo na ta način lahko izvežbali milijonske množice v smislu izvenarmijske vzgoje. Pri tem je treba posebno razvijati pobudljivost od spodaj tako pri Zvezi borcev kakor tudi pri drugih organizacijah.

S takšnim delom bomo dosegli, da bo članstvo Zveze borcev in ostalih organizacij pripravljeno za obrambo naše domovine pred zunanjimi napadalci, hkrati pa usposobljeno za borbo proti banditskim skupinam, ki jih sovražnik pošilja čez mejo in skuša z njimi motiti mirno izgradnjo naše socialistične domovine.

Na široko je treba razviti agitacijsko-politično delo v organizacijah Zveze borcev za izvenarmijsko vzgojo ljudstva s predavanji, govorjeno in pismeno agitacijo. Naši kulturno-prosvetni odseki naj si naredijo načrte svojega dela, v katerih naj bo obdelano celokupno vprašanje. Naši zgodovinski odseki naj pripravljajo gradivo za takšna predavanja. Vzporedno s tem naj tudi naš tisk objavlja mnogo več prispevkov o osnovnih nalogah Zveze borcev, da tudi on čim več doprinese k vzgoji naroda v duhu obrambe svobode in neodvisnosti naše domovine.

Pri izvajanju vseh nalog se je treba še tesneje povezati z edinicami JA, se okoriščati z njihovimi izkušnjami in jih prositi za potrebno pomoč pri izvenarmijski vzgoji ljudstva.

Uvesti je treba v vseh okrajnih in republiških odborih Zveze borcev mesečna poročila o izvenarmijski vzgoji.

Izdelati je plane dela in zahtevati, da četrtletne plane delajo tudi okrajni odbori Zveze borcev, jih redno dostavljajo republiškim odborom in obenem poročajo o delu za preteklo tromesečje. (Tanjug)

NAŠE II. LJUDSKO POSOJILO

MARTIN GREIF

Da bi delovno ljudstvo naše države lahko uspešnejše izvršilo naloge, ki jih postavlja pred nas petletni plan, je zvezna vlada razpisala II. ljudsko posojilo petletnega plana za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ v višini 3 milijard dinarjev.

To je v obdobju naše prve petletke že drugo posojilo, ki ga daje ljudstvo svoji državi za čimprejšnjo in čimhitrejšo zgraditev socializma.

Ob razpisu našega II. ljudskega posojila se moramo v prvi vrsti vprašati, kaj vodi naše državno vodstvo k temu, da razpisuje posojilo. Tu nas vodi vse skupaj ta princip, da moramo pokazati sposobnost — sami, z lastnimi silami in sredstvi ustvariti socialistično, svobodno in popolnoma neodvisno državo.

Narodi Jugoslavije pod vodstvom svoje Partije niso nikoli računali na to, da jim bo kdo drugi dal svobodo in neodvisnost, da jim bo kdo drugi zgradil srečno življenje. Vedno so le računali na lastne sile in sposobnosti. Posebno vsi borci iz NOB to zelo dobro vedo. Kakor smo se v začetku NOB izključno naslanjali na svoje lastne moči, čeprav nismo imeli orožja, ne tovarn za njega, tako smo se tudi po zmagi nad fašizmom naslonili

predvsem na naše delovne ljudi, prepričani, da bodo pod izkušenim vodstvom tovariša Tita in svoje Partije ravno tako zmagali v borbi za izgradnjo socializma. Mi vsi se dobro spominjamo, kako so naši ljudje v času oborožene borbe bili pripravljeni žrtvovati vse, kar so imeli. Vse samo za to, da bi čimprej dosegli osvoboditev.

Razume se samo ob sebi, da se danes ne nahajamo v taki situaciji, v kateri bi zahtevali, da naši delovni ljudje vse dajo, da vse žrtvujejo za izgradnjo socializma. To tudi ni potrebno, ker imamo sedaj za razliko od časov NOB svojo državo, svojo ljudsko oblast in kar je najvažnejše, vsa bogastva te države so last ljudstva. Pred nami stoji samo naloga, da črpamo ta bogastva in da ustvarjamo nove materialne dobrine, ki bodo služile za dobro in srečno življenje narodov Jugoslavije. Vsled tega moramo iz zaostale hlapčevske Jugoslavije, ki smo jo takšno podedovali od izkoriščevalcev delovnega ljudstva, napraviti novo napredno, visoko industrijsko razvito zemljo. Za vse to so nam potrebne nove tovarne, novi rudniki, hidrocentrale itd.

Naše državno vodstvo je to nalogo pravilno razumelo ter pristopilo k temu delu. Delovne množice Jugoslavije so v teh prizadevanjih pod vodstvom Partije pristopile z vsem navdušenjem, da podprejo ta prizadevanja, da zopet dokažejo na eni strani željo po srečnem in svobodnem življenju, na drugi strani pa, da so prepričane v svoj uspeh, ker jih vodita Tito in KPJ.

Danes lahko že s ponosom govorimo o uspehih tega dela. Samo kako smešne in klavrne so trditve informbirojevcev o neuspehih petletnega plana, ko pogledamo na Litostroj, Strnišče, Železnike, Avtostrado Beograd—Zagreb, naše nove hidrocentrale itd. itd.

Vse to so neovrgljivi dokazi, da res hodimo pravilno pot, da korakamo v socializem.

Razume se, da smo pri tem delu imeli težave, vemo tudi, da teh težav še ni konec in da se bo potrebno še marsičemu odpovedati, še marsikaj žrtvovati za dosego cilja, ki stoji pred nami. Delovni ljudje Jugoslavije se tega zavedajo, posebno danes, ko nas z vseh strani poskušajo ovirati, ko nam naši včerajšnji prijatelji in zavezniki rožljajo po mejah z orožjem, namesto, da bi nam pomagali in nas podprli v borbi za dosego boljše bodočnosti. Toda vse to nas ne plaši, če nam nočejo pomagati, če vršijo proti nam gospodarsko diskriminacijo, naj vedo, da so s tem dosegli nezaželjene uspehe. Še bolj kot kdaj koli prej stojimo mi trdni in strnjeni za tov. Titom in KPJ. Naši ljudje so to predanost tov. Titu in svoji Partiji že nešteto krat dokazali, v oboroženi borbi in sedaj v izgradnji socializma. Nov dokaz našega zaupanja v Partijo in državno vodstvo, nov močan udarec našim klevetnikom bomo zopet zadali sedaj, ko se bomo vsi odzvali k vpisu ljudskega posojila, ko bomo informbirojevskim glavarjem pokazali, da smo pripravljeni z vsemi razpoložljivimi sredstvi graditi samostojno in neodvisno svojo lepšo bodočnost brez tuje takozvane pokroviteljske pomoči.

S tem, da bomo izpolnili obvezo pri vpisu ljudskega posojila, bomo tudi okrepili obrambno moč naše države, dali na razpolago nova sredstva za moderno opremo naše armade. To

je ena naših najvažnejših nalog. Da bi očuvali neodvisnost, da naši ljudje lahko mirno in brez skrbi grade socializem, je pogoj, da imamo močno in z vsemi modernimi tehničnimi sredstvi opremljeno armado. Mi ne računamo na to, da bodo neodvisnost in svobodo jugoslovanskih narodov čuvali bajoneti RA, kot to računajo informbirojevske države. Mi se po dosedanjih izkušnjah lahko samo naslonimo na svojo lastno armado, samo ona je porok svobodne, mirne in svetle bodočnosti. Zato že samo s te strani gledano, čemu bo služilo ljudsko posojilo, vidimo, da morajo biti v tej kampanji najaktivnejši vsi člani Zveze borcev. Saj prav vsi mi bivši borci znamo najbolje ceniti vse pridobitve NOB, spominjamo se še zelo dobro vseh žrtev in vsega trpljenja ter smo zaradi tega pripravljeni za vsako ceno te pridobitve očuvali. Naj nam grozijo z vzhoda ali zapada, mi bomo dalje delali in gradili, obenem pa bomo tudi vedno pripravljeni, da se še enkrat za vse to borimo, če bi bilo potrebno. To bo tudi naša najuspešnejša in najiskrenejša borba za mir v svetu. S tem, da čuvamo svojo neodvisnost, da gradimo socializem z lastnimi silami, kažemo vsem narodom v svetu, kakšna naj bo borba za mir, o kateri tako radi in hinavsko govoričijo voditelji SZ, ki na drugi strani grozijo vsem, ki se jim nočejo pokoriti, z bajoneti RA.

Iz vseh teh razlogov je naša dolžnost ne samo, da sleherni bivši borec vpiše ljudsko posojilo, temveč mora biti organizacija ZB tista, ki bo v propagandi za vpis ljudskega posojila najaktivnejša. Predvsem morajo člani ZB razviti svojo aktivnost na vasi, sodelovati v komisijah za vpis ljudskega posojila, prepričevati je treba slehernega kmeta, da da državi posojilo. Kot se že naši delovni kolektivi po mestih obvezujejo, tako mora ta akcija postati masovna tudi na vasi. Naša naloga je, naj ne bo niti enega delovnega človeka, ki ne bi vpisal ljudskega posojila petletnega plana za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ.

Tako bomo še enkrat izpolnili svojo dolžnost do ljudstva in obenem manifestirali naše neomajno zaupanje v pravilnost politike našega državnega vodstva in svoje Partije.

OB OBLETNICI BORCA

Te dni poteče leto, odkar je Borec začel izhajati. Po starosti ta obletnica gotovo da ni pomembna in leto dni obstoja neke revije v narodni zgodovini ne pomeni veliko, zato je naš namen ob tej prvi obletnici pokazati na nedostatke, pa tudi na dobre strani našega lista. Če še enkrat bežno prelistamo vse številke, moramo ugotoviti, da je Borec svojo nalogo, katero si je zadal na začetku, v glavnem izpolnjeval in izvrševal, se med člani ZB in med ljudstvom zakoreninil — in to je najvažnejše — in da more zato upravičeno in s pogumom, zavedajoč se svoje koristnosti, stopiti v svoje drugo življenjsko leto. Ob vsaki izišli številki je bilo uredništvu v nemalo zadoščenje, da se je povpraševanje po Borcu od strani našega delovnega človeka iz dežele in mesta stalno večalo in da se še veča. Če bi naša revija ne bila zaželjena, bi jo ljudje vračali, ali pa, kar bi bilo še slabše, obležala bi neprebrana in pozabljena kje na polici in še bolj zmečkana, kot jo že sicer včasih dobimo po pošti.

Izdaja prve Borčeve številke je bila težka, ne sme se pa seveda misliti, da so šle izdaje drugih številk lažje ali celo same od sebe. Osnovno vprašanje pri Borcu je še vedno: sodelavci. Z velikim veseljem je sicer uredništvo opazilo, da polagoma le začenjajo prihajati dopisi, članki in sestavki iz terena samega, od borcev in od vseh tistih, ki NOB niso spremljali le iz varnega zapečka ali toplo zakurjene sobe. Reči pa moramo sedaj ob obletnici, da je vsega tega še veliko premalo. Prav v tem, da bi pred vsem svetom do potankosti, v vsej svoji veličini, zmagovitosti pa tudi grozoti pokazali in izpričali NOB jugoslovanskih narodov, je tudi slovenski človek včasih tako za čuda tih in skromen in se mu razveže beseda šele kje v družbi s soborci, na naših proslavah in ob spominskih dneh. Tam torej, kjer je vse

to že vsakemu kolikor toliko znano, velika škoda pa je, da gredo v neizprosno pozabo stvari in dogodki, o katerih drugi ljudje, zlasti pa še naša mladina ne bodo izvedeli ničesar. Res je to, da je med pripovedovanjem in zapisovanjem velika razlika, a zopet ni tako velika, da se je ne bi dalo premostiti. In na noben način ne velja ugovor, da nisem za pisanje, da mi take reči ne leže in podobno. Kajti, če smo iskreni, bomo kmalu opazili, da se za takimi izgovori kaj rada skriva naša komodnost, ali pa, kar je prav tako slabo, nezaupanje v samega sebe. Če si se znal boriti in jurišati kot lev — pa če ti bi kdo to prerokoval pred enim letom, bi mu nikakor ne mogel verjeti — če si bil dober in pravi partizanski borec, če si znal pametno in razumno voditi zaupani ti vod, desetino, četo, bataljon, brigado, divizijo ali korpus, če si znal in mogel kot kurir kot ura natančno vkljub vsem zasedam, prehodom preko rek in železnic prinašati važna vojaška in politična navodila, če si vkljub še tako gosti mreži okupatorjevih postojank in belogardiščne špionaže mogel z uspehom vršiti delo pravega aktivista OF, si moreš prav gotovo, da tudi danes, vkljub tistemu že znanemu »nimam časa« vzeti le toliko od časa, ki nobenemu, kdor resno dela, nikdar ne preostaja, zbrati toliko truda in napisati nekaj tudi za Borca. NOB je bila za nas vse velika in dragocena šola in poleg vseh drugih koristnosti in velikih reči smo se naučili tudi prav ravnati s časom in — kar se nam prej ni moglo niti sanjati — tudi nekaj napisati. Premalo se še vedno zavedamo, da smo v naši NOB veliko pisali in da je naša literatura, ki je nastajala kdo ve kje na Krimu, v Gorjancih, pod Trebelnim, na Primorskem, Štajerskem in Gorenjskem, danes ena od najbolj iskanih reči in da polni police in omare velikih knjižnic in znanstvenih ustanov,

Pa kdo je pisal vzemimo v Cankarjevega »Bobnarja«, kdo v »Krim«, kdo v »Glas partizana«, kdo v »Partizanskega komandirja« in v še nešteto naših drugih prvih partizanskih listov in revij? Partizani in nihče drugi! Uredništvo nima namena naštevati imen teh nekdanjih partizanskih piscev, ker upravičeno upa, da se jim bo, ko bodo to brali, vest le začela oglašati.

Uredništvo Borca nikakor ne sme in ne more trditi, da naleti vedno le na gluha ušesa, kadar se s prošnjami obrača do svojih partizanskih tovarišev ali drugih, ki so aktivno sodelovali v NOB. Nikakor ne. Res pa je zopet, da vse ostane prevelikokrat samo pri obljubah, teh pa se seveda ne da natisniti na papir! Prav zanimivo bi seveda bilo, če bi uredništvo objavilo vse, kar je bilo že obljubljenega in videli bi, kako bi bil Borec v vsaki številki pester in zanimiv.

Zakaj vse to uredništvo poudarja ob prvi obletnici? Predvsem zato, da bi tudi te besede našle in zbudile vse naše tovariše, spremenile njihove obljube v dejanja in uvedle v Borca še sto in sto novih sodelavcev. Prav gotovo je, da uredništvo ne stremi za tem, da bi se v Borcu pojavljala več ali manj vedno samo ena in ista imena, a vedeti je treba, da je mesec hitro na okoli, Borec mora iziti, obljub pa, kot smo že dejali, se ne da natisniti. Tudi mora Borec ob tej priliki ugotoviti in pokazati na pojav, ki vsekakor ni dober: znano je, da je med našimi partizanskimi tovariši tudi več takih, ki so pred javnostjo spoznani in priznani kot možje peresa. Tudi do teh, in celo prvenstveno se je uredništvo večkrat obračalo in prosilo, kolikor je uspelo, ve vsak bralec. Če morda kdo od teh le ni bil osebno naprošen, se menda kot partizan le ni čutil užaljenega in ni zato ničesar poslal. Mislimo, da večina ljudi na Slovenskem danes že ve, da Borec izhaja, saj vsako njegovo številko registrira — žal, da samo registrira! — tudi naše dnevno časopisje. Bolj kot vse na svetu bi uredništvo rado videlo, da bi postal Borec list z visoko vrednostjo, tudi, če hočete umetniško in bi, ker je razširjen med ljudskimi množicami, lahko v veliki meri pripomogel plemenititi in dvigati našega delovnega človeka višje in višje. Saj velikokrat slišimo: umetnost delovnemu ljudstvu. Evo, dovolj lepe oblike in prilike! In vedeti je treba, da naš delovni človek prebere Borca od prve strani do platnic. Seveda tudi uredništvo ve, da se umetnost ne stresa iz rokava, vsaj enkrat na leto pa bi se naši partizanski tovariši-umetniki Borca le lahko spomnili!

Marsikdo od čitateljev je že opazil — in upravičeno opazil — da je katera od števil izšla z zakasnitvijo, a s člankom, ki je bil spisan posebej za nek važen dogodek v našem državnem ali političnem življenju. Uredništvo ne bo izdalo nobene skrivnosti, če pove, da včasih tak važen članek spočetka obljubi celo po več tovarišev, potem pa, ali po telefonu ali celo brez tega, drug za drugim umanjkuje, čas pa, kot vsi vemo, silno hitro teče, zadnji dan, če bi hoteli, da bi številka izšla v redu je — seveda brez članka — že zdavnaj mimo, in sedaj uredništvo samo hiti in piše, potem dreza v tiskarno, ki pa seveda ne more delati čudežev. Od tod zamude, od tod, da članki niso več, kot sicer napačno pravimo, aktualni. Zelo si uredništvo želi, da bi moglo našo veliko sedanost s pomočjo zvestih sodelavcev vselej pravilno spremljati in da bi naš Borec mogel izhajati točno. V tem si uredništvo stavlja za vzgled bivše slovenske revije, ki so izhajale točno kot ura.

Če pregledamo vsebino lanskega Borca, se ji da marsikaj očitati in tega se uredništvo samo najbolj zaveda. Še bolj pa, da v lanskem Borcu marsičesa manjka, kar bi vsekakor ne smelo. To je jasno, da Borec nikakor ni samo list, ki bi obujal samo spomine na preteklost, temveč je tudi glasilo sedanosti. In danes ta ni nič manjša, da, včasih celo presega še tako slavno razdobje NOB. In namen in dolžnost Borca je tudi to našo veliko sedanost v lepi, priljubljeni in domači obliki približevati vsem ljudem. Napačno bi bilo mnenje, da more vse to opraviti že dnevno časopisje. Vsak sam dobro ve, kako je s časopisjem, ko ga en-

krat preberemo in le redko ga vzamemo recimo čez teden ponovno v roke. Prav zato pa so pri vseh kulturnih narodnih vpejljane revije, ki iz dogodkov in dnevnega življenja pokažejo in pojasnjujejo vse tisto, kar je važno, kar velja zapomniti si, kar se bo še razvijalo in podobno. Uredništvo Borca se je dosti časa trudilo in se še trudi, da bi za vsako številko moglo dobiti kratek pregled, razumljivo in solidno razlago pglavlnih zunanjih političnih dogodkov. Kdo od naših tovarišev, ki ima prav s tem vsakodnevnega posla, bi se javil? Vsekako bi bilo to lepo in hvaležno delo in take razlage bi človek, kajti ljudje Borca spravljajo, še čez leta rad jemal v roke. Imeti moramo pred očmi, da prav bližnjo preteklost, ki je včasih tako zelo važna, človek najrajši pozablja. Tudi je res, da je Borec morda le še premalo seznanjal svoje bralce s sedanostjo in NOB ostalih jugoslovanskih narodov. Res je, prinesel je več prevodov iz raznih revij in časopisov, vendar to nikakor ni isto kot če bi tovariši iz bratskih republik napisali nalašč nekaj za Borca o svoji sedanosti in preteklosti. Vse to, ne samo da je prav če poznamo, temveč tudi moramo poznati. In prav s tem bi se še bolj krepila ena od največjih pridobitev NOB: bratstvo in edinstvo naših narodov. Prav tako bo moral Borec v svojem drugem letu še bolj seznanjati bralce z zelo važno izvenvojaško vzgojo. Premalo je Borec pisal tudi o naših slovenskih bratih, ki so ostali izven meja naše domovine zlasti pod Italijo in Avstrijo, pa čeprav imamo za ta vprašanja celo posebno ustanovo na ljubljanski univerzi. Nikakor se ne smemo zadovoljiti samo z resnico, da borba teh naših bratov še ni končana. Ker so Slovenci pod Italijo in Avstrijo del naše krvi, je njihova borba tudi naša borba in naša sveta dolžnost je, da jim mi, osvobojeni in razvijajoči se v vseh ozirih v naši ljudski državi, vsestransko pomagamo. Brez dvoma, da je že to v veliko pomoč, če vsak slovenski človek ve za vse in tudi takoj izve za vsako krivico, ki je bratom izven naših meja storjena. Če vse to vemo, jim moramo tudi pomagati. Bratovska ljubezen je vedno tako velika, da najde za uspešno pomoč tudi vedno pravo pot.

Našteli smo vrsto nepravilnosti in pomanjkljivosti. Želja uredništva pa je, da izve te tudi od čitateljev Borca. Nobenega dvoma ni, da ne bi upoštevali vsakega pametnega, poštenega in koristnega nasveta. Več ljudi več ve in ker gre v tem primeru za ljudi, ki so se šolali v visoki šoli naše NBO, vedo zelo veliko. Ko so začeli izhajati spomini narodnega heroja Dakija, katere ljudje zelo radi in z zanimanjem bero, je uredništvo dobro vedelo, da gotove podrobnosti v spominih niso točne. A jih ni popravilo, ker so to pač spomini in ne še točno izdelana zgodovina. Uredništvo pa je z velikim veseljem spomine le začelo objavljati in to tudi zato, da je ob tako obsežnih spominih, ki zajemajo skoro vso štiriletno NOB dana prav vsakemu staremu partizanu vsa možnost, da vse nepravilnosti teh spominov popravi. Čim več popravkov bo, tem do resničnejše podobe NOB bomo počasi prihajali, obenem pa je prav tako izdajanje spominov najlepša spodbuda za vse, naj tudi oni začno na podoben način obujati svoje bogate partizanske spomine. Čitatelji se bodo na tak način obogateli z znanjem, ki jim bo samo v korist, razvojljale in zapisale pa se bodo tudi reči, ki danes še niso jasne in ki bi se drugače sploh pozabile. Tudi če bi Borec ne dosegel ničesar drugega kot samo to, da bi s pomočjo svojih sotrudnikov pripomogel k pravi in nepotvorjeni sliki in podobi NOB, bi s tem storil ogromno koristno in kulturno delo. Upa pa seveda Borec s pomočjo svojih novih in številnih sotrudnikov storiti in doseči še veliko več.

Ko Borec stopa v svoje drugo leto, se uredništvo prav dobro zaveda vseh svojih dolžnosti, iskreno pa želi, da bi v izboljšanje naše revije rastel vedno večji in močnejši krog naših sodelavcev in upa, da bo obračun ob drugem letu boljši in lepši, na katerega bo ponosno uredništvo, sodelavci, bralci in vsa Zveza borcev.

I. KOROŠKI PARTIZANSKI TABOR V KOTLJAH PRI GUŠTANJU

Na predvečer 23. julija so po gorah in bregovih Mežiške ter Dravske doline zagoreli številni kresovi ter oznanili našim ljudem to- in onstran meje, da bo naslednjega dne v Kotljah pri Guštanju praznik koroških borcev, I. koroški partizanski tabor.

Sočasno pa so se v hotuljskem združnem domu zbirali delegati iz vseh slovenskih predelov — koroški borci iz let 1918-20 in 1941-45 — k rednemu občnemu zboru sekcije koroških borcev pri Zvezi borcev NOV Slovenije.

Na občnem zboru so pregledali uspehe dosedanjega dela, se pogovorili o napakah in težkočah, ki se pojavljajo ter si zastavili naloge in smernice za bodoče delo.

Sekcija koroških borcev prireja med drugim vsakoletno koroške festivale — letošnji festival v Guštanju naj bi bil še prav posebno mogočen — zbira dokumentarično gradivo iz narodno-osvobodilne borbe na Slovenskem Koroškem, kakor tudi spomine koroških partizanskih borcev, pripravlja postavitev spomenika Slovenski Koroški v Guštanju, pri vladi LRS je izposlovala invalidnino 70 koroškim borcem, ter stremi za tem, da bi naše ljudstvo čim podrobneje seznanila z zgodovino in sedanjim političnim, gospodarskim in kulturno-prosvetnim razvojem dela našega naroda, ki živi onstran Karavank, prav tako pa tudi, da bi čim tesneje medsebojno povezala vse bivše koroške borce iz prve in druge svetovne vojne.

Skupščina je pokazala, kako obširno in pestro je delo sekcije koroških borcev. Delegati so izvolili tudi novi odbor z ing. Žaucar Pavletom-Matjažem, ministrom vlade LRS, dolgoletnim koroškim borcem, na čelu.

Naslednji dan pa so se že v ranih jutranjih urah pričeli zbirati udeleženci I. koroškega partizanskega tabora. Prihajali so z vseh strani; z rednimi in s posebnim izletniškim vlakom iz Celja, s praznično okrašenimi avtobusi in kamioni do Guštanja, od tod pa v povorkah do Kotelj, rojstnega kraja velikega koroškega borca Prežiha Voranca. Večtisočglava množica je v zgodnjih dopoldanskih urah napolnila prireditveni prostor. Predvsem so bili tu bivši koroški borci obeh svetovnih vojn, prav tako pa tudi številni delovni kmetje iz Mežiške in Dravske doline, iz hribovitih krajev Koroške, ki so med vojno tako po-žrtvovalno in nesebično podpirali koroške partizane in naše narodnoosvobodilno gibanje.

Poleg predstavnikov okrajnih oblasti so mogočnemu taboru prisostvovali tudi: generalni sekretar vlade LRS tov. Franc Primožič, pomočnik ministra za prosveto LRS tov. Miloš Ledinek, polkovnik JA tov. Mitja Ribičič, ljudski poslanec tov. Beno Kotnik in drugi. Še prav posebno pa je bila množica vesela rojaka z onstran meje, znanega koroškega borca in predsednika Zveze bivših partizanov za Slovensko Koroško tov. Pr u š n i k a Karla-Gašperja.

Po otvoritvenih besedah sekretarja okrajnega komiteja so na tabor prispele fizikulturene štafete. Prinesle so pozdrave delovnih kolektivov, mladine in množičnih organizacij treh dolin slovenjgrajskega okraja.

Nato je množici spregovoril tov. L e d i n e k Miloš. Opisal je razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem Koroškem od njegovega začetka pred osmimi leti, nasilje, s katerim so nacisti hoteli zadušiti osvobodilno misel in med drugim dejal:

»Razplamtel se je množični — vseljudski upor! Upor ljudstva, ki ljubi svobodo in svojo zemljo, upor pod vodstvom take Partije, kot je Komunistična partija Jugoslavije, ki je bila pred borbo, v času borbe in je tudi danes neločljivo povezana z delovnim ljudstvom, ki je dosledna borka za uresničitev nauka velikega Marxa in Lenina.

Na tak boj jugoslovanske narode nihče ni pozival. Za tak boj so bili narodi Jugoslavije pripravljeni s strani svoje Partije,

ki je vedno in povsod s svojimi najboljšimi člani stala na čelu borbe. Kjer je bil boj najsrditejši, kjer so bile težave največje, kjer je bilo treba dati največje žrtve — življenje — tam je bila Partija. Partija, ki je bila tako povezana z ljudstvom v borbi, je poklicana, da vodi tudi v izgradnji domovine, je poklicana, da vodi državo samostojno v korist delovnega ljudstva in narodov Jugoslavije. Našim narodom svoboda ni bila podarjena, niti jo je kdor koli drugi priboril, marveč smo jo priborili sami s krvjo. Zato te svobode ne moremo in je ne bomo prodajali nikomur za skledo leče, marveč jo bomo varovali in tudi obvarovali. Naši narodi se niso borili za svobodo, ki se podreja koristim tujih narodov, pa čeprav je to Sovjetska zveza. Naši borbi je tuje vsako izkoriščanje — od vzhoda ali zahoda — je tuje nacionalno zatiranje, je tuja laž in zahrbtnost«.

Glede razvoja partizanskega gibanja na Slovenskem Koroškem, borbe koroških Slovencev in njihovega današnjega položaja je tov. Ledinek med drugim dejal:

»Ko je poleti 1941. počila partizanska puška na slovenski zemlji, ko je OF Slovenije na pobudo KP Slovenije pozvala ljudstvo k vstaji, ni bila pozabljena tudi naša Slovenska Koroška, ki je že leta ječala pod najtežjim nacionalnim in socialnim zatiranjem fašističnih osvajalcev. Glas o borbi Slovencev tostran Karavank ni ostal slovenskemu človeku na Koroškem neznan. Iz malih skupin se je tam razvilo široko partizansko gibanje.

Krvnika Überreither in Reiner sta mislila z žicami zavarovati Gorenjsko, Koroško in Štajersko pred razširitvijo narodnoosvobodilnega gibanja na tla »Velike Nemčije«. Upala sta na nepreohodnost dobro zastraženih Karavank, verovala sta, da je zadnja nepremagljiva ovira Drava. Pri tem pa sta pozabila na eno, na kar so v svojih osvojevalnih namenih in v svoji nadutosti fašisti sploh pozabili: Ljudstvo, ki hoče samo sebi kroititi življenje, ki si hoče samo pisati svojo zgodovino; ljudstvo, ki se za dosego svoje svobode ne boji ne žrtev in ne naporov, in ljudstvo, ki ga vodi Komunistična partija leninističnega tipa, ne pozna zaprek in ne težav.

Padle so žične ovire in partizansko gibanje se je razlilo po Gorenjski in Štajerski. Fašističnim okupatorjem kljub materialni premoči njihovega vojaškega stroja ni uspelo zajeziiti narodnoosvobodilnega gibanja. Misel o svobodi in sovražstvo delovnih ljudi do okupatorja je bila močnejša: ne tanki, ne avijacija, ne tisoči SS-ovcev, ne taborišča in ječe, ne streljanje talcev in množično nasilje, vse to ni moglo odvrniti svobodoljubnih ljudi od boja.

Karavanke so padle že 1942. leta. Fašisti so se zgrozili. Zasedli so Dravo, zadnje upanje, ki naj bi zavrlo prodor narodnoosvobodilnega gibanja na ozemlje severno od Drave.

Fronta na Karavankah ni padla v boju na Karavankah. Boj za Karavanke se je vodil v zaledju — med Dravo in Karavankami. Karavanke so padle takrat, ko so Lipej iz Mežiške doline, Jokej iz Roža in Mihej iz Podjune minirali železnice in ceste pri Dravogradu, v Podjuni in pri Beljaku. Karavanke so nehale biti fronta, ko so padle postojanke fašistov v Lešah, v Beli, v Slovenjem Pliberku, Pliberku, na Obirju in dolgi vrsti drugih fašističnih postojank na Slovenskem Koroškem. Karavanke so nehale biti ovira osvobodilnemu gibanju, ko so koroški partizani uničevali industrijske in prometne naprave, ki so služile okupatorju v Mežici, Črni, pri Železni Kapli in v Podgorju.

Okupator se ni več čutil gospodarja v deželi. Zavlekel se je v svoje dobro utrjene postojanke. A tudi tu ga je našla maščevalna roka borca za svobodo.

Ko je padla fronta na Karavankah, se je pričela rušiti tudi fronta na Dravi. Ruši jo narod sam, na Gurah, na Svinski planini in v samem Celovcu, ko organizira ilegalno delo Osvobo-

dilne fronte ter zbira borce za svobodo. Tudi dobro zastražena Drava je padla iz zaledja. V tem se je pokazala moč osvobodilnega gibanja, v tem je vsa veličina borbe za svobodo. Iz želje in volje naroda po svobodi je pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije nujno rasla oborožena pest borca, maščevalca in zaščitnika zatiranih.

Maj 1945. leta je prinesel svobodo slovenskemu narodu, osvobojena je bila tudi Slovenska Koroška.

Na zahtevo velesil je nova Jugoslavija, ki je verovala v pravičnost bodočega reševanja narodnega vprašanja, po toliko žrtvah in naporih v boju s fašizmom, povlekla svoje borce na stare saintgermainске meje. Zgodilo pa se je, česar nismo pričakovali. Slovenska Koroška je postala drobiž za sporazumevanje med velesilami. Nismo pričakovali neke nenaklonjenosti od nekdanjih zahodnih zaveznikov, verovali pa smo v pomoč ljudskodemokratskih držav, še prav posebno v pomoč Sovjetske zveze. V vprašanju Slovenske Koroške so voditelji Sovjetske zveze v praksi izdali leninistično načelo o samoodločbi narodov. Slovenski narod na Koroškem je v narodnoosvobodilni borbi dal svojo odločitev. To odločitev niso upoštevali. Za svoje ozke, osebne koristi, je Sovjetska zveza zabarantala že priborjeno svobodo koroških Slovencev.

Osvobodilno gibanje na Koroškem je pokazalo vso svojo revolucionarno širino. Narodnoosvobodilno gibanje ni zajelo le Slovence, v njegove vrste so vstopali tudi pošteni antifašisti Avstrijci, ki so sovražili fašizem, ki niso mogli prenašati in gledati krivic in nasilja, ki ga je delal fašistični režim nad delovnimi ljudmi. Vsi ti so se ramo ob ramo borili s slovenskimi partizani in uničevali fašizem v domači zemlji. V tem je širina našega revolucionarnega gibanja, ki ne ostaja le v mejah nacionalne osvoboditve. Naše narodnoosvobodilno gibanje in naša NOV je pomagala vsem osvobodilnim gibanjem sosednih narodov. Pomagali smo Albancem, Bolgarom, Italijanom in Avstrijcem.

Naša pot je jasna. Izpovedali so jo nešteto krat naši državni in politični voditelji. Smo za mednarodno kulturno, gospodarsko in politično sodelovanje z vsako državo, na temelju popolne enakopravnosti v vsakem pogledu in od vsakogar. Tako iskreno sodelovanje pričakujemo tudi od drugih držav, posebno od držav, ki neposredno meje z našo domovino. Žal pa pri mnogih sosednih državah te volje in te iskrenosti ni. Toda, temu mi nismo krivi.

Po vseh znakih sodeč — medsebojno gospodarsko sodelovanje, obisk naše opere v Gradcu in Celovcu, obisk dunajske filharmonije pri nas itd. — se to sodevanje z našo najbližjo severno sosedo ugodno razvija. Naše delovno ljudstvo tako sodelovanje pozdravlja in pričakuje še poglobljenih stikov, kar more le koristiti narodom obeh držav.

Pričakujemo pa v tem sodelovanju polno iskrenost. Ta iskrenost se bo izražala v tem, da ne ostane le pri besedah, marveč da se besede spremene tudi v dejanja. Pri naši severni sosedbi se besede kaj lahko spremene v dejanja. Želeli bi, da se to izrazi v odnosu do našega slovenskega ljudstva na Koroškem. Dozdeva se nam, da to dejanje ne bi smelo biti težko, ker ni nekaj izrednega — je pravica in zahteva koroških Slovencev.

Kakor je bila naša borba iskrena in pravična, kakor je naše delo na izgradnji socializma v domovini pošteno in polno samozatajevanja, kakor so naši napor na polju mednarodnega sodelovanja pošteni in iskreni, a dosledni in nepopustljivi, tako tudi pričakujemo, da bo dana našemu narodu na Koroškem polna možnost in svoboda, da dalje goji tradicije naše osvobodilne borbe, tradicijo širokega sodelovanja z vsemi naprednimi silami dežele na temelju enakopravnosti enega in drugega naroda.

Za krivice, ki se gode našemu narodu na Koroškem, ne odgovarja le posameznik, ki dela te krivice hote ali po naročilu, ampak smatramo za te krivice odgovornega ves napredni del avstrijskega naroda.

Našim otrokom so obljubljene slovenske šole. Ali je morda kriv posameznik, da se ta osnovna človeška in kulturna zahteva in pravica naših otrok na Slovenskem Koroškem ne izvaja? Pričakujemo, da ne bo prepuščeno volji posameznega učitelja, kako poučuje našo mladino. Tudi to je stvar vseh naprednih in iskrenih ljudi avstrijskega naroda. Tudi v tem se bo izražala iskrenost sodelovanja.

Tako mi gledamo na to vprašanje in imamo pravico tako tudi gledati.

Ljudje nelepe preteklosti na Koroškem pripravljajo nekako proslavo 30. obletnice koroškega plebiscita. Za nas je koroški plebiscit žalostnega spomina, za vsakega poštenega Avstrijca pa naj bi to bil dogodek nečastnega spomina, dogodek krivic in nespoštovanja volje slovenskega naroda na Koroškem, dogodek teptanja osnovnih pravic človeka in naroda. Dopuščanje takšnih proslav ne bo poglobilo iskrenega sodelovanja, ne bo odpravilo krivic, ki se dogajajo našemu narodu na Koroškem. Take proslave žalijo koroške Slovence, prav posebno še danes.

Mi, borci NOV in z nami ves slovenski narod smatramo take proslave za izzivanje temnih fašističnih elementov preteklosti in se s takimi gestami sodelovanja ne strinjamo. Smatramo za častno zadevo poštenih in naprednih Avstrijcev, da takih izpadov do slovenskega naroda na Koroškem ne dopuščajo.

Mi verujemo v napredne sile avstrijskega naroda in nimamo nobenega vzroka, da ne bi verovali v rast teh progresivnih sil, pričakujemo pa dejanja, ker smo ljudje dejanj in ne besed.

Govor tov. Ledineka so koroški borci in vsi ostali udeleženci I. koroškega partizanskega tabora pozdravili z mogočnim odobravanjem. S tem so najlepše pokazali svojo tesno povezanost s koroškimi Slovenci, željo vsega slovenskega naroda, da bi naši ljudje, ki živijo onstran Karavank, prišli do pravic, ki jim pripadajo, kakor tudi iskreno težnjo, da bi stike med nami in severnim sosedom še poglobili.

V imenu Jugoslovanske armade je tabor pozdravil polkovnik Mitja Ribičič - Ciril, bivši komisar koroške grupe odredov. Za njim je zbrani množici izročil pozdrave vseh naprednih ljudi Koroške predsednik Zveze bivših partizanov Slovenske Koroške tov. Pručnik Karl - Gašper. Med drugim je poudaril, da so se onstran meje ohranile močne tradicije narodnoosvobodilne borbe, ki so porok za uspešno rešitev koroškega vprašanja. Dejal je, da se koroški Slovenci zavedajo, da se morajo boriti za splošne demokratične in človečanske pravice, katerih del je tudi narodna enakopravnost, če hočejo pokazati sosednemu narodu, da bo užival demokracijo samo v toliko, kolikor si jo bo sam priboril. Dalje je podčrtal, da koroški Slovenci kakor tudi velik del poštenih avstrijskih demokratov budno spremljajo naše trdo in naporno delo v izgradnji socialistične domovine. Dejal je, da socialistična Jugoslavija ni samo ponos jugoslovanskih narodov, marveč je vzgled vsem malim in velikim narodom, predvsem zaradi svoje veličastne borbe za enakopravne odnose malih in velikih, kar je največji doprinos borbi za resničen in nedeljiv mir v svetu.

Koroški tabor so pozdravili še številni zastopniki delovnih kolektivov, nato pa je sledil kulturno-umetniški program. Nastopali so pevski zbori, godbe in koroške folklorne skupine.

Popoldne so se koroški borci in udeleženci tabora pomerili v strelskih tekmah, nato pa je bila domača, pristrana ljudska zabava. Po zvočnikih so se iskali borci te ali one koroške brigade, borci grupe koroških odredov, stari bojni tovariši, ki se že dolgo niso videli. Razvijal se je pogovor o minulih dneh, obujali so se spomini, izmenjavali naslovi. Zopet je bil vzpostavljen stik med številnimi koroškimi borci.

I. koroški partizanski tabor je nadvse uspel. Uspel ne samo po svoji vsebini, uspel tudi zaradi tega, ker je posredoval našemu ljudstvu del zgodovine koroških Slovencev, del njihove kulture, ker je znova krepko medsebojno povezal številne koroške borce prve in druge svetovne vojne, ker je vse naše ljudstvo še bolj povezal z našim narodom onstran Karavank.

TOMŠIČEVA BRIGADA JE PROSLAVILA OSMO OBLETNICO USTANOVITVE

16. julija so se zbrali v Sostrem pri Ljubljani skoro vsi še živeči borci nekdanje Tomšičeve brigade na proslavo 8. obletnice njene ustanovitve. Pridružili so se jim tudi borci z drugih brigad in odredov ter množica prijateljev z Ljubljane in okolice.

Na širokem travniku, ki ga iz treh strani obdaja gozd, so člani Zveze borcev uredili prostor za proslavo ter ga okrasili z zelenjem in zastavami. Na gornjem delu je bila postavljena velika tribuna za goste in oder za partizanski miting.

Malo pred 10. uro so se pred tribuno zbrali skoro vsi še živeči borci Tomšičeve brigade. V stroju si videl znane obraze komandnega kadra, borcev, mitraljezcev in bombašev. Tu so bili podpolkovnik Kovačič Ivan-Efenka, podpolkovnik Mišica, nekdanja komandant in komisar Tomšičeve brigade, tu so stali Silni. Ris, Vasja in drugi. Na tribuni so se zbrali naši najvišji predstavniki Partije in ljudske oblasti, sekretar politbiroja CK KPJ in podpredsednik vlade FLRJ tov. Edvard Kardelj-Krištof, prvi komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije član Politbiroja CK KPJ tov. Leskošek Franc-Luka, komisar prvega Glavnega štaba NOV in POS in sekretar CK KPS tov. Miha Marinko, organizacijski sekretar CK KPS tov. Lidija Šentjurc, član politbiroja CK KPS Ivan Maček, podpredsednik vlade LRS Marjan Breclj, podpredsednik Prezidija ljudske skupščine FLRJ Jože Ruster predstavniki JA z generalmajorjem Peter Stantetom-Skalo na čelu.

Ob 10. uri je sekretar Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije Jože Borštnar odprl partizanski tabor. Godba je zaigrala državno himno, medtem pa se je na drog dvigala stara bojna zastava Tomšičeve brigade. V uvodnem govoru je tovariš Borštnar govoril o zmagoviti Tomšičevi brigadi. Nato je podal besedo prvemu komandantu Glavnega štaba NOV in POS tov. Leskošku-Luki, ki je toplo pozdravljen spregovoril svojim nekdanjim borcem. Prikazal je sramotno politiko Sovjetske zveze med Narodnoosvobodilno vojno proti našim borečim se narodom. Med drugim je tudi dejal, da je danes bolj kot kdaj koli poprej jasno, kako grenka bi bila svoboda, kjer bi nam gospodarili

osvoboditelji. Oni bi nam odredili način življenja, bi nas gospodarsko izkoriščali, vse za neke višje — samo njim razumljive cilje. Mi smo izkoristili zgodovinski trenutek s tem, da smo se z vsemi silami lotili borbe za lastno osvoboditev. Veliki boj Sovjetske zveze proti fašističnim osvajalcem nas je spodbujal, saj smo popolnoma zaupali v odločilno in pozitivno vlogo Sovjetske zveze, vendar pa smo mi hkrati vodili samostojno politiko. Njihova navodila in nasvete smo sprejemali po lastnem poudarku ali pa jih tudi odklanjali. Dalje je tov. Leskošek govoril, kako je Sovjetska zveza nasprotovala, da smo nosili znak srpa in kladiva, na katerega smo bili nad vse ponosni ter, kako so zgodovinske sklepe II. zasedanja AVNOJ-a imenovali kot »nož v hrbet politiki Sovjetske zveze«.

Po govoru tov. Leskoška je spregovoril svojim nekdanjim borcem Tomšičevcem nar. heroj Stanko Semič-Daki. Iz njegove Proletarske čete se je razvil Tomšičev bataljon in iz tega je nastala 14. julija 1942 Tomšičeva brigada. Daki, eden izmed najpriljubljenejših komandantov partizanskih edinic, sloveč po svojem junaštvu že iz dobe španske revolucije in iz osvobodilne vojne jugoslovanskih narodov je bil svetel vzor ostalim Tomšičevcem.

Spregovoril je tudi zastopnik Jugoslovanske armade generalmajor Peter Stante-Skala, tabor pa je pozdravil tudi zastopnik 14. pešpolka Toneta Tomšiča in čuvarja Tomšičeve zastave.

Podpolkovnik Vasja Kogej je prebral pozdravne resolucije tov. Titu, CK KPJ in Glavnemu odboru Zveze borcev Jugoslavije, nato pa izročil spominske albume Tomšičeve brigade tov. Kardelju, tov. Leskošku in tov. Mihi Marinku.

Sledil je partizanski miting, kjer so nastopili solisti Slovenske filharmonije s partizanskimi pesmimi, a obvezniki predvojaške vzgoje so uprizorili partizanski napad.

Po končanem programu in svečanosti so se v gozdu okoli številnih taborov zbrali borci iz vseh delov Slovenije in obujali spomine na velike dni osvobodilne vojne. V kotlih je bilo pripravljeno partizansko kosilo, rajanje pa je trajalo še pozno v noč.

Borci in komandni kader Tomšičeve brigade na proslavi

ZGODOVINA III. BATALJONA TOMŠIČEVE BRIGADE

MILAN DOLENC

III. bataljon je bil ustanovljen 9. VIII. 1942 na Gorjanski žagi. Za komandanta je bil postavljen tov. Majnik Janez (Džems), komisar pa tov. Kogej Vasja. Komandant Tomšičeve brigade je bil tedaj pov. Jerin, komisar pa Šilih Niko (Nikič Boris).

12. avgusta je brigada napadla belogardistični logor pri Sv. Ani pri Novem mestu. To je bil prvi večji spopad z Belo gardo. Pri tem je padlo 34 belogardistov. Tudi naše izgube niso bile ravno majhne, samo ena četa III. bataljona je imela 7 mrtvih in ranjenih. Brigada se je nato umaknila preko Krke v Karteljevo, od tam pa je šla na grad Klevevž.

Okoli 10. avgusta je brigada napadla nemško postojanko v Druščah. Naši so sicer likvidirali postojanko, a so se morali umakniti, ker bi jih kmalu obkolili kočevski Vermani, ki so prihiteli na pomoč. Isti dan se je brigada zaradi velike italijanske ofenzive razdelila na več grup, ki so šle na razne strani. Po roški ofenzivi se je brigada zopet v celoti zbrala 5. septembra na Smrečniku.

8. IX. je bil enodnevni tečaj za politične funkcionarje brigade in ostalih edinic, ki so bile v bližini. Tečaj je vodil tov. Kidrič, ki nam je dal spričo novo nastale situacije po roški ofenzivi direktive za politično delo. Sestanek je bil v gozdu blizu Podstenic. V tem času je bilo delo na Smrečniku v znamenju neprestanega dela in stradanja. Od ranega jutra do poznega večera smo imeli vojaške vežbe in politične ure. Za zajtrk je prejel vsakdo malo porcijo kompota iz napol zrelih sliv. Kosilo je obstojalo navadno iz goveje juhe s krompirjem, za večerjo pa je bil navadno največkrat samo krompir.

Nekako 12. IX. je bil napad na italijansko postojanko na Koprivniku. Pri tej akciji je sodeloval tudi Belokranjski odred, ki je držal zasede proti Beli krajini, III. bataljon brigade pa zasede proti Kočevju z delom II. bataljona. Naša skupina, ki je bila pri Sv. Ani, je napravila močne barikade, zaseda pa je čakala nad potjo pred barikado raztegnjena v dolžino 1 km, ob strani barikade pa je bil postavljen lahki mitraljez z desetino puškarjev. Prostor za zasedo je bil odlično izbran. Pot napravi tu nekaj ovinkov, vse okrog je gozd. Nad cesto je strm breg, ki je poraščen. Zaseda je imela namen uničiti pomoč, ki bi prišla iz Kočevja. Akcija bi se morala pričeti ob devetih zvečer, a se je začela šele pozno ponoči. To, da ni akcija začela pravočasno, je bil menda vzrok, da so v zasedi zaspali in da akcija ni uspela. Ponoči, že bolj proti jutru je prišlo pet malih kamionov iz Kočevja. Prišli so prav tako po tihem, ker so vozili navzdolž.

Nenadno sem videl pred seboj luči in lahek ropot motorjev. Bil sem prav v sredini zasede, tresel sem se deloma od nestrpnosti, kdaj bo počil prvi strel, deloma pa zaradi mraza. Počasi se pomikajo kamioni proti barikadi. Sedaj, sedaj mora pasti prvi strel na barikadi kot znak, da je prišel prvi kamion do nje in tedaj bi se moral vsuti ogenj iz vseh strani na kamione, ki so bili sredi zased. Nič. Vse tiho. Čez nekaj časa se čuje razdiranje barikade in čez eno uro nadaljujejo kamioni pot proti Koprivniku. Če ne bi zaseda spala, bi lahko vse do zadnjega pobili in zasedli Koprivnik, kjer so naši bili že sredi vasi. Vsi smo se vračali slabe volje, ker bi lahko poceni odnesli zmago, katero smo imeli tako rekoč v rokah in ki bi zelo dvignila moralo partizanov in bi naši ljudje na terenu vedeli, da nas pravkar minula ofenziva ni uničila in da smo še bolj borbeni kot prej.

V tem času, to je po roški ofenzivi se je precej razbohotila Bela garda po Suhi krajini in so bile skoraj po vseh vaseh obo-rožene vaške straže, ki so pobijale naše ljudi in terorizirale prebivalstvo. Da bi pridobili zopet ljudi in obenem pobirali orožje, je Tomšičeva brigada napravila akcijo na Kompolje in Hinje. Mišljeno je bilo tako, da bi vas zasedli in priredili miting, kjer bi ljudem objasnili situacijo, pomen naše borbe in izdajalsko vlogo Be-ga. Iz Smrečnika smo prišli preko Podstenic do Komolca, kjer

smo prenočili. Blizu Podstenic je imel tovariš Kidrič nagovor, kjer je vsem obrazložil namen akcije in njen pomen.

Drugi dan smo šli preko Poloma do Kukovega. Tam so vsi štabi dobili podroben načrt, povečerjali in takoj odšli naprej mimo Strug proti Kompoljem. To je bilo okoli 20. IX. Slabo so nas vodili, zato smo prišli do Kompolja šele, ko se je pričelo daniti. Na Kompolje je šel III. bataljon, II. bataljon je držal zasedo proti Dobremu polju. Ko smo se tako približali, so nekateri belogardisti ušli proti Tisovcu, ostali pa so začeli streljati iz hiš na nas. Bili smo sicer v vasi, a na miting še misliti ni bilo, ker smo se tolkli, ranjen je bil komandant Džems in še en tovariš. Kmalu je prišla italijanska patrulja belim v pomoč, ki je iznenadila našo zasedo, ker ni prišla po cesti, ampak v strelcih po njivah. S tem je istočasno odpadel drugi del akcije, t. j. miting v Strugah. Umaknili smo se preko Tisovca, — kjer so nas zopet napadli oni, ki so ušli iz Kompolja, — nazaj na Kukovo, kamor smo prišli vsi utrujeni in lačni.

Po večerji smo krenili proti Rogu. III. bataljon je šel samo do Novega loga, ker nismo mogli več naprej. Nositi smo morali dva ranjenca, prejšnje noči tudi nismo nič spali, tri dni smo bili na maršu in ves ta čas jedli samo po enkrat na dan in še to le malo čiste juhe in kôšček mesa. Naslednji večer smo nadaljevali pot preko Starega loga, Starega brega, roške žage po progi do Golobinjeka. Tu smo en dan počivali, nato pa odšli na Ovčjak. V tem času je Proleterska brigada napadla Črnomelj oziroma postojanke okoli Črnomlja.

23. IX. je bila na Ovčaku reorganizacija naše brigade. Komandant je postal tov. Čiro, tedaj namestnik komandanta X. grupe, komisar pa tov. Nikič, namestnik komisarja tov. Lado, obveščevalec tov. Ivanov, za agit. prop. pa tov. Silvo (Šavli Oskar). Štab III. bataljona je bil v toliko izmenjan, da je odpadel namestnik komandanta, nanovo pa je bil postavljen namestnik komisarja. Ta funkcija je bila poverjena meni. Tedaj je imel vsak bataljon svojega zdravnika in sicer so bili: Južnič Marijan (Niko), dr. Morel Marijan, za III. bataljon pa dr. Pirc Lojze (Lojze). Reorganizirane so bile tudi komande čet.

Isti večer smo zvedeli, da gredo proti Sredgori in drugod Italijani. Takoj so bile poslane iz bataljonov zasede. III. bataljon je dobil nalogo postaviti zasedo pred Sredgoro, a smo jo postavili pred Planino, ker je bil tam teren ugodnejši in bi bilo bolje napasti Italijane zjutraj, ko bi krenili iz vasi, še preden bi se razvili. Italijani so prenočevali na Planini. Mi smo postavili zasedo frontalno proti Planini levo in desno ob poti, ki vodi iz Planine proti Sredgori, levo od našega levega krila je pa bil en belokranjski bataljon dalje vse do Mirne gore.

Skupina borcev III. bataljona Tomšičeve brigade

Borba z Ustaši pri Vinici — komandir urejuje top

Komaj se je zdanilo, smo že slišali vpitje prebujajočih se Italijanov. Že je bil zbor za odhod iz vasi. Oddaljeni okrog 200 metrov od vasi smo videli vsako premikanje Italijanov. Postajali smo nestrpni. Predhodnica in pobočnica se že pomikata iz vasi, v vasi jih je pa še vse črno in mnogo mul so imeli. Kar drgečemo od nestrpnosti, kako bo borba izpadla, ali bomo mogli zadržati tako veliko število sovražnikov, ali bomo morali pa bežati. Nestrpno pritiskamo k sebi našo ljubico — puško. Desna pobočnica je bila že blizu gozda, še nekaj korakov do naših, ko pade prvi strel in tedaj se vsuje žveplo in ogenj iz cele linije na Mussolinijeve junake, ki cepajo kot muhe, ostali pa nam kažejo hitro menjajoč — sedaj desno, sedaj levo peto. Pred vasjo ležijo na kupih slavni makaronarji in mule. Ostali se umaknejo nazaj v vas, večina pa beži na nasprotni hrib. Iz neznanega vzroka se kmalu umakne Belokranjski bataljon, naš III. bataljon pa se bije celo dopoldne. Italijani nas neprestano obsipajo z minami in strojniškimi ognjem. Okoli poldneva smo dobili povelje, da se umaknemo, ker je bil štab napačno obveščen, češ da nas obkoljujejo. Ta borba je bila 24. IX. Padlo je 75 Italijanov. Mi smo imeli samo enega mrtvega in dva ali tri lažje ranjene. Umaknili smo se do Sredgore, kjer smo na položajih čakali, kdaj pridejo za nami Italijani. V vasi smo »nažicali« nekaj sliv in hrušk, kar nam je bil zajtrk, kosilo in večerja. Bil je lep jesenski dan, sonce je prijetno grelo, gozd je bil v najlepših barvah. Prav za prav je malo kdo videl to lepo jesensko naravo, ker nam je preveč krulilo po želodcih in smo vsak čas pričakovali nove borbe. Ko se je mračilo, smo odšli proti Travniku, kjer smo dobili ostala dva bataljona. Ob poti smo prespali dve uri, nato smo krenili nazaj, ker so bili na Travniku že Italijani. Šli smo do Komarne peči, kamor smo prišli proti jutru. Ko smo prišli na cilj, se odprejo nebeške zatvornice in sv. Peter nas neusmiljeno zaliva. Kljub močnemu dežju se vležemo na zemljo, zaviti v odejo in zaspimo kot ubiti. Po nekaj urah spanja smo vstali, seveda vsi premočeni, toda sonce nam je poslalo tople žarke in kmalu smo se posušili. A kaj mokrota, hujši so bili prazni želodci, ki so jokaje krulili kot lačni otroci. Zaklali smo sicer eno živinčce, a mesto, da bi kuhali smo šli zopet naprej in nosili meso s seboj na kolih. V Svetlem potoku, ki je bil sicer zapuščen, a poln sad-

nega drevja, smo si napolnili želodce s sadjem, ki ga je bilo v izobilju. Sadje nas je to jesen večkrat reševalo najhujše lakote.

Za Svetlim potokom smo se ustavili pri studencu v gozdu in vendar enkrat zopet kuhali, seveda nič drugega kot samo meso. Po večerji se gre navadno spat, a mi smo se tega že odvadili, pa smo rajši mahnili naprej. Mogoče zaradi boljše prebave ali pa strateških manevrov naših komandantov. Šli smo naprej skozi Kačji potok, Mozelj, Črni potok, čez cesto, ki pelje iz Kočevja proti Kočevski Reki ter smo nekaj sto metrov od ceste v gozdu prespali ostali del noči. Ko se je zdanilo, so pribrenčali po cesti iz Kočevja kamioni. Prisluhnili smo in čakali. Menda nas niso izvohali, a so zdrveli mimo nas naprej. Popoldne smo hodili skozi nekaj pragozd, ki bi bil v drugih prilikah gotovo lepši in zanimivejši, tako pa je bila navadna hosta. Kjer ni bilo niti vode, in prišli na neko gozdno cesto blizu Kočarjev. Intendante smo poslali po hrano, a je niso dobili. Dobili smo vsak majhen košček mesa, ki je ostal še od prejšnjega dne. Spekel sem si še en štok koruze, katerega sem utrgal mimogrede, dasiravno je bilo strogo prepovedano. Je že tako, da je najhujši komandant Lakota. Spali smo kar ob strani ceste. Ponoči je zopet deževalo in ko sem se zbudil, sem ležal v vodi ob cestnem jarku. Ob drugi uri ponoči smo krenili naprej mimo Rakitnice in se spenjali po Rudeževi poti proti Jelenovemu žlebu. Noge so postajale vedno težje, pred očmi se nam je delala tema, konca poti in vrha ni hotelo biti. Končno smo se z zadnjimi močmi privlekli do »Štirne« na vrhu sedla pod Jelenovim žlebom. Tu smo ostali in postavili šotore. Prav blizu je bil Glavni štab, ki nam je dal konja. Druge hrane v kraljestvu medvedov ni bilo. Nesreča pri vsem tem je bila še ta, da je naša brigadna kuhinja krenila od Ovčnjaka proti Rajhenavu in prišla šele čez teden za nami. Zato je dobil vsakdo košček mesa, ki si ga je sam skuhal v svoji porciji.

Pri »Štirni« v vasi blizu Rakitnice, smo bili do 7. X. Hrano smo hodili rekvirirat skoraj vsak večer v vasi okoli Rakitnice in smo jo nosili po tri ure daleč po strmem bregu. Ta čas smo zopet politično delali v brigadi. 7. X. je menda bilo, prileti takratni brigadni intendant povedat, da gredo Italijani po cesti od Jelenovega žleba in da so že prav pred logorjem. Že pade prvi strel. Hitro zložimo šotore in v par minutah je III. bataljon že zasedel položaje levo in desno poti, in sicer III. četa desno stran ceste, I. in II. četa pa levo. I. bataljon je bil pri Jelenovem žlebu in se je moral kmalu umakniti, II. bataljon pa je bil za III. bataljonom in je imel nalogo varovati hrbet in boke. Stražarjev strel je Italijane zadrževal, da so obstali in se razporedili, ta čas smo izrabili, da smo zavzeli položaje. Takoj nato je začela borba, ki je trajala prav do noči. Nas je bilo okoli 80, Italijanov pa 250 kot so nam pozneje povedali ujetniki, od tega 50 karabinjerjev. Italijanski vojaki so se branili iti naprej, ker so vedeli kako težak položaj je za nje, oficirji in karabinjerji pa so jih prisilili z orožjem, da so jurišali proti nam, vedoč, da je edina rešitev za nje predor. Res jim je po težkih žrtvah uspelo prebiti se skozi naše desno krilo. Pred koncem borbe se je držala samo še ena skupina sedmih Italijanov med skalami in jih niso mogli nikamor prepoditi, dokler se ni splazil do njih komandir III. čete tov. Efenka in vrgel med nje bombo. Ker so bili od te bombe vsi ranjeni so se vdali. Ako bi prišel drugi bataljon na pomoč, kakor smo zahtevali, bi lahko vse pobili in ne bi mogel nihče uiti. Med borbo je štab brigade zavzel druge položaje, komandant Džems pa ravno tako, ker je še vedno bolehal od rane. Borbo sta vodila »politika«, t. j. komisar in namestnik komisarja bataljona. Končni izid je bil ta, da je padlo po italijanskih podatkih 74 Italijanov, med njimi en major, en kapetan, 1 poročnik, 1 podporočnik, 7 pa smo jih ujeli. Od tega je bil eden zelo težko ranjen. Dobili smo del težkega minometa, 35 min, nekaj pušk, bomb in mnogo municije. Na naši strani pa je padel tov. Nero, tovariš Pezdir pa je bil težko ranjen in je drugi dan med prenosom umrl. Na to borbo nas spominja grob, kjer je pokopanih 40 Italijanov, ostale so odveli s seboj, tako, da je bila pot od »Štirne« do Rakitnice vsa krvava, kot bi vodila iz klavnice. Baje so bili v

Ribnici vsi zbegani in so celo noč streljali od strahu, ker so mislili, da mi delamo ofenzivo in niso bili do tedaj navajeni tako hudih udarcev.

Po borbi smo šli preko Jelenovega žleba na Travno goro od tam pa drugi večer naprej na Betonovo. Pred odhodom iz Travne gore smo izpustili Italijane, katere smo seveda preoblekli in jih na ta način civilizirali. Do zadnjega niso verjeli, da jih bomo izpustili, ampak so mislili, da jih bomo pobili. Kar skakali so in nas objemali od veselja.

Od tu smo šli na akcijo na Ravne, kjer so bili oboroženi belogardisti, da bi napravili miting in rekvizicijo. Prvi in drugi bataljon sta prodirala v strelcih proti vasi, tretji bataljon pa je držal zasedo. Ko so belčki videli, da prihajajo naši proti vasi so jo urno ubrali v hrib za vasjo, kjer smo jih dohiteli, vrgli nekaj bomb za njimi in tako pospešili brzino njihovega teka. Prvi in drugi bataljon sta odšla po izvršeni rekviziciji, tretji bataljon pa je zaman čakal, da nas odpokličejo. Ko smo videli, da so že ostali odšli, smo jo še mi mahnili v smeri zbornega mesta, t. j. proti Podsmreki. Bila je noč in bili smo brez vodiča, a naš tov. Vasja je nas kar nekam prav pripeljal. Blizu Podsmreke, kamor smo prišli zjutraj, smo se ustavili v neki globeli ob potoku. Tu smo se po dolgem času zopet enkrat umili, pregledali številčno stanje malih živalic in kuhali obed. Patrolo, katero smo poslali iskat, ostala dva bataljona in štab brigade so napadli beli v vasi Brlog. Vas je bila v začetku doline, v kateri smo bili in je bilo slišati streljanje, kot da je prav blizu nas.

Ravno je bilo razdeljeno kosilo in smo s polnimi porcijami tekli na robove na položaje. Tedaj smo bili še slabo obveščeni o situaciji na terenu. Na Notranjskem je bilo vse polno vasi, kjer so bili oboroženi beli, ki so bili precej predrzni, ker še niso občutili naše pesti. Zaradi tega smo se premikali zelo previdno in nismo nikoli vedeli od kod bo začelo na nas pokati. Tri ali štiri patrole, ki so bile za nami so bile vse pobite.

Pot nas je vodila nad vasjo Rob, kjer je bila tedaj postojanka, dalje pod Krvavo pečjo na Mokrc. Preden smo prišli na Mokrc, smo bili tako izčrpani, da smo kar obležali na potu. Naše bivanje na Mokrcu je bilo namenjeno počitku in političnemu delu. Po dolgem času smo zopet videli Ljubljano. Med 15. in 20. X. smo odšli čez Golo preko barja čez progo med Lavrico in Škofljico na Molnik. Edina akcija, katero smo tu napravili je bil napad enega bataljona na Bizovik, enega na Dobrunje z izdatno rekvizicijo in pa napad na Polje, kjer naj bi rešili naše ljudi, katere so zaprli Italijani. V neki hiši v Bizoviku je bilo likvidiranih nekaj vidnejših belčkov, ki so imeli ravno sestanek. Uspeh je bil ta, da so Ljubljčanji zopet videli, da je njihova vojska še vedno tu, da je oprezna in udarna. Navdušenje za našo vojsko in morala se je zopet dvignila. Po tej akciji je šel III. bataljon na Pugled. Ves prosti čas je bil posvečen političnemu delu. Po dolgem času smo zopet dobivali radijska poročila iz Ljubljane in cigarete, katere so nam nosile vrle terenke na ta način, da so bredle mrzlo Ljubljano. Iz Pugleda smo imeli lep razgled na našo Ljubljano in pa na naše krasne planine. Prav pred seboj smo videli ljubljansko letališče, kjer smo z daljnogledi opazovali vsak premik.

Od tam smo tudi hodili na nemško mejo pobirat mine, s katerimi smo se prav pošteno založili. Ko je nekoč naša patrola zopet nabirala mine, je bil nedaleč proč nemški vojak Korošec, katerega pa naši niso opazili, zato je zakašljajal. Naši so se hitro umaknili, a so bili drzni in so se zopet vrnili, ker so mislili, da je oni že odšel, tedaj se pa oglasi: »Za vraga, ali jih še nimate dosti!«

Večkrat smo šli na rekvizicijo in smo se spopadli z belogardisti, ki so napravili postojanko na Polici. Ko so izvedeli Italijani, da smo nekje na Molniku in Pugledu, so nas prišli dne 29. X. obiskati in to po zraku. S petimi bombarderji so dve uri krožili, bombardirali in mitraljirali vse naokoli po gozdu, ker niso točno vedeli, kje smo. Večkrat je padla kakšna bomba nedaleč tako, da so leteli drobci preko nas, a se ni nikomur nič zgodilo, čeprav se nismo mogli v redkem borovem gozdičku

kam zakloniti. Naslednji dan so bombardirali taborišče II. bataljona, ker je ujet belogardist ušel in izdal logor. Kljub temu so bili tako neprevidni, da se niso umaknili. Ravno ko so delili obed, je padla bomba prav na kuhinjo in je bilo 16 ranjenih. Pri vsej nesreči smo pa imeli tudi uspeh, ker je mitraljezec Tiger z zbrojevko zbil avion.

Skoraj ves čas našega bivanja smo imeli na Pugledu lepo jesensko vreme in se kot martinčki greti na soncu. Imeli smo po dolgem času za tedanje razmere naravnost odlično hrano in splošno razpoloženje je bilo prav dobro. Sami sebi smo se čudili, da smo v tem trikotu Ljubljane, nemška meja, postojanka Polica in dolenska proga polna postojank, imeli mir. V tem času je izdal III. bataljon prvo številko svojega žepnega časopisa. Časopis je bil res žepni in pravi partizanski, velikost kvarta. Izšel je le v dveh izvodih, ker smo ga morali z roko pisati. Obsegal je okoli 30 strani in še ilustriran je bil. Ilustriral ga je tedanji komisar tretje čete tov. Igor, urejeval pa namestnik bataljonskega komisarja. Dali smo mu skromno ime: »Žep-čas«. Članki so bili idejni in vojaški. Ne dolgo potem je izšla še druga številka, to je bila tudi zadnja, ker je brigada začela izdajati skupni brigadni časopis »Tomšičev glas«.

Nekaj dni pred Vsemi sveti je začelo močno pihati s planin in smo se, ker nismo smeli kuriti, stiskali pod odeje v šotorih. Na praznik Vseh svetih smo zvečer lepo videli luči na ljubljanskem pokopališču in se spominjali vseh onih tovarišev, soborcev, ki so letos padli poleg nas v borbah za boljšo bodočnost našega naroda in vsega človeštva.

Na obletnico velike Oktobrske revolucije smo imeli v tedaj že golem gozdu proslavo. Celoder smo napravili. Tov. Igor je narisal veliko Stalinovo sliko. Na vsaki strani odra pa je stala partizanska in sovjetska zastava. Po končanih govorih in recitacijah smo si upali celo zapeti in vriskati.

Zopet je prišel čas odhoda. Nekega večera okrog 3. XI. smo krenili preko tunela pri Šmarju čez progo in dalje proti Kureščku. Štab brigade je šel po svoji poti in to je bilo zanj usodno. Na vrhu pri sv. Duhu so jih iznenadili Italijani. Pri tem je padel komandant brigade tov. Čiro in namestnik komisarja tov. Lado. Po nekaj dnevnem taborenju smo šli v stari »Lukov logor«. Bilo je občutno mrzlo in na prostoru, kjer je bilo taborišče, je vedno pihalo. Bivali smo v šotorih iz smrekovih vej, redki pa v pravih šotorih. Cel čas smo čepeli okoli ognjev in kdor ni imel odeje je celo spal pri ognju. S hrano je bila zelo velika težava, ker smo morali hoditi ponjo zelo daleč. Nekoč smo šli celo 7 ur daleč po krompir, skoraj do Blok. Ko smo se ponoči vračali, je močno snežilo in smo komaj našli pot nazaj. Zelo nam je pomagal glede hrane štab Šercerjeve brigade s tov. Stankom in

Štab I. bataljona Tomšičeve brigade. Tovariši Gedžo, Volodja in komisar Tilen s kurirji

Tonetom. Ker smo bili blizu njihovega taborišča, ki je bilo za naše pojme naravnost razkošno, smo jih obiskali in jim zavidali za njih do tedaj še stalen logor.

Vojaških akcij ta čas nismo vršili. Tedaj je bil prav blizu naš prvi bataljon s tedanjim komandantom Jankom in komisarko Mico Šlandrovo. 17. XI. je padel prvi sneg. Mraz, slabo bivališče, slaba hrana, pomanjkanje vode in uši so slabo vplivale na naše razpoloženje. Želeli smo si, da bi čimprej odšli od tod v kraje, kjer bi bilo topleje in več hrane. Z največjim veseljem smo zato sprejeli vest, da gremo na Dolenjsko. Praviijo, da ni bilo še nikoli toliko petja in vriskanja kot takrat, ko smo odšli z Mokrcu.

Tega odhoda smo se veselili predvsem Dolenjci, ki nas je bila večina, ker smo bili slabo oblečeni in na pol obuti. Oni, ki so bili iz Ljubljane in bližnjih krajev so se za časa bivanja na Mokrcu in Pugledu opremili. Odšli smo 22. ob drugi uri popoldne. V mraku smo šli mimo Turjaka, Kočevja in prišli 23. zvečer na Javhe po osemnajsturnem maršu. 24. pa preko Novega loga v gozd nad Sandbergom pri Starem logu. Tu smo čakali štab brigade, a smo dobili navodilo, da krenemo 29. na Brezovo reber, kjer smo mislili prezimiti, zato so začeli takoj delati iz brun barake. Hrane smo imeli tu dovolj, ker smo rekvirirali po bližnjih vaseh okoli Ajdovca, kjer je bilo polno belih. Be-ga postojanke so bile na Ajdovcu, Žužemberku, Soteski, Straži, Luknji, Novem mestu, Mirni peči, Sela-Šumberk in Trebnjem. Ajdovske belčke smo večkrat dražili s tem, da smo jih kar podnevi hodili obstreljevat. Enkrat so pa oni nam ponagajali, ko smo neke lepe nedelje rekvirirali na Selih pri Ajdovcu. Nabrali smo že tri voze hrane, nekaj glav živine in svinj. Dva so naši že odpeljali, ko smo pa tretji voz nakladali, med drugim tudi partizanske slaščice — suho in sveže sadje — nas ti izdajalski sinovi pri tem delu napadejo. Naenkrat začno iz vseh strani streljati na nas in nam ni preostalo drugega, kot da začnemo borbo. Ko se je napravila noč, smo srečno odšli. Edina žrtev je bil naš vrli mitraljezec Leon, ki je imel prestreljeno nogo in pa Godžeta je krogla obližnila. Pustili smo dva prašiča, katera pa smo po dveh dneh, ko smo se zopet vrnili, že dobili predelana v klobase in krvavice.

V tem času je postal komandant naše brigade tov. Nedeljko. Veseli smo bili, da smo zopet imeli komandanta. V brigado se je vrnil tudi tov. Daki, ki je postal namestnik komandanta, za komandanta III. bataljona pa je prišel tov. Jan.

1. XII. je Gubčeva brigada napadla in zavzela Ajdovec. III. bataljon naše brigade je držal zasedo pri Žužemberku, nadejali smo se, da bodo prišli Italijani s svojimi belimi hlapčki na pomoč, a pustili so jih na cedilu, kot večkrat. Le enega belca smo prestregli, ki je ušel iz Ajdovca kot podgana iz potapljaajoče ladje.

Po tej akciji smo prenehali biti »šumski ljudje«, ker smo se preselili iz gozdov v vasi. To je bilo za nas nekaj novega in smo začeli novo življenje. Hranili smo se po hišah, prej smo imeli stike z ljudmi samo ob priliki rekvizicij, sedaj pa smo bili z njimi vedno skupaj. Obveščali smo jih o dnevnih političnih in vojaških dogodkih in tako delali propagando. Bili smo sedaj z njimi tesno povezani kot mora biti prava ljudska vojska.

Okoli 16. XII. smo odšli preko proge pri Trebnjem proti Mirni, kamor smo prispeli proti jutru. Po hišah smo zajtrkovali, pred prihodom vlaka pa smo nadaljevali pot na Tihaborj, kjer smo ostali nekaj dni. Pred božičem smo bili v vasi Cernih. Na božični večer smo napravili v Mirni v Prosvetnem domu miting. To je bil prvi miting naše brigade v dvorani. Dvorana je bila nabito polna domačinov in partizanov. Program seveda ni bil prvovrsten, toda ljudi je zanimalo, ker je bilo to za njih nekaj novega in že dolgo ni bilo tam nobene prireditve. Med drugimi je govoril tudi načelnik štaba, prav navdušeno in zabavno, posebno, ker je imenoval Italijane »Kokošare« in slično. Po spredu je bil seveda ples.

Na Štefanov dan je bila velika akcija brigad, Gubčeva brigada je napadla grad Dob, Cankarjeva pa postajo Št. Janž in Tržišče. Tomšičeva je uničila postajo Mirna, postajališče Št. Rupert-Rakovnik ter porušila 3 km proge med obema postajama. Bila je mrzla zimska noč, a ni menda nobenega zeblo, saj je bilo zadosti ognja. Segreli smo se tudi s tem, da smo prevračali progo z glasno »horuk« komando. Naslednji dan je šel naš bataljon v zasedo proti Mokronogu-Bistrici, kjer so Gubci še vedno napadali Dob, ki je nato popolnoma kapituliral.

Številčno stanje se je po božiču povečalo s tovariši, ki so prišli k nam iz Mirnske doline in so se kmalu prav dobro izkazali.

Na Silvestrovo je povabil štab brigade bataljonske štabe na silvestrovanje v Mirno, ker smo skupno poslušali radijsko godbo in popili nekaj litrov cvička. Tako smo dobre volje obhajali staro leto 1942, ki je bilo sicer polno težav in trpljenja, katerega pa smo zaključili z več uspelimi akcijami.

SE K ZGODOVINI POHORSKEGA BATALJONA

F. BREGAR

Pod naslovom »K zgodovini Pohorskega bataljona« je v drugi številki »Borca« 1950, str. 33–34 govoril o njegovem tragičnem koncu Metod Mikuž. Navedel je nekaj partizanskih in nekaj nemških virov, ki omenjajo njegov zadnji boj. Zaradi popolnega uničenja bataljona ni o njegovem koncu danes nobene direktne partizanskega vira, ki bi govoril neposredno o samem spopadu z Nemci na Pohorju. Vse, kar vemo, moramo črpati iz nemških poročil. Toda nemška poročila se med seboj ne ujemajo do kraja. Na koncu članka izraža Metod Mikuž upanje, da se bo našlo nedvomno še kaj pisanega, kar bo pomagalo k jasnejši in popolnejši sliki o nesrečni usodi enega naših najboljših bataljonov.

Mikuževo upanje ni bilo neosnovano. Med akti, ki jih je nekdanji okraj v Slov. Konjicah izročil arhivu Muzeja narodne osvoboditve, je bil tudi akt, ki ga je 13. januarja 1943 poslal župan v Oplotnici »landratu« mariborskega okrožja. V njem je opisal, kar je vedel oziroma zvedel o bojih s Pohorskim bataljonom. Že v opisu predmeta, o katerem akt govori, odkrije, da so se proti partizanom borile žandarmerija, varnostna policija, vojska in vermanšaft. V nadaljnjem opisu pa razjasni nekatere stvari, ki jih drugi doslej znani viri ne vedo, ali pa jih potrdi.

Že v začetku pove, da se je tragedija odigrala 8. januarja 1943. Potem pa pravi, da se je boj začel tri četrti na dvanajst dopoldne in trajal dve uri in pol. Partizanov, ki so jih Nemci obkolili, je bilo 70. Od teh jih je padlo 69; med njimi 10 partizank. Ujet je bil samo 1 partizan. Prevoz mrtvih partizanov se ni izvršil takoj. Prvo skupino 65 so Nemci odpeljali 10. januarja, ostale 4 pa šele 13. januarja. Vse so odpeljali preko Oplotnice v Celje. Medtem ko vse kaže, da so te številke dokončne, pa so številke o 13 mrtvih in 15 ranjenih na nemški strani relativne. Nanašajo se samo na one, ki jih je neposredno videl ali vsaj zanje vedel župan v Oplotnici. Akt v nadaljnjem na široko opisuje lego in utrjenost partizanskega taborišča. Zaključuje pa z vtisom tragedije na okoliško prebivalstvo.

Dokument spada med doslej najtemeljitejše opise pohorskega boja 8. januarja 1943. Zdi se mi toliko pomemben, da ga je treba v prevodu objaviti v celoti.

»8. januarja 1943 zjutraj se je na orožniškem področju Oplotnice začel del akcije proti banditom. Iz zanesljivega vira je bilo ugotovljeno, da so naše bojne sile, ki so bile zbrane za akcijo, prišle v stik s sovražnikom okoli 11.45 8. januarja 1943 severozapadno od Osojanke. Takoj nato se je razvila huda bitka.

Ta boj je trajal okoli dve uri in pol in se je pri tem posrečilo obkoliti skupino banditov, ki je bila močna 70 glav, in jo skoraj popolnoma uničiti. Doslej je bilo naštetih 69 mrtvih; med njimi je bilo 10 partizank. Samo en bandit je bil ujet. Ta boj je tudi na naši strani zahteval izgube, ki so bile deloma povzročene zaradi stelcev na drevesih in je bilo, kolikor jaz vem, 13 mrtvih prenešenih v Oplotnico in nato z motorizirano žandarmerijo prepeljanih v Celje. Ali moramo na naši strani obžalovati, če nadaljnje mrtvece nisem mogel doslej ugotoviti. V boju je bilo razen tega še 15 mož ranjenih. Točnega števila ranjenih mi ni mogoče ugotoviti. Pošiljam torej enako se glasečo listo padlih iz akcijskih sil, ki mi jo je poslala žandarmerijska postaja.

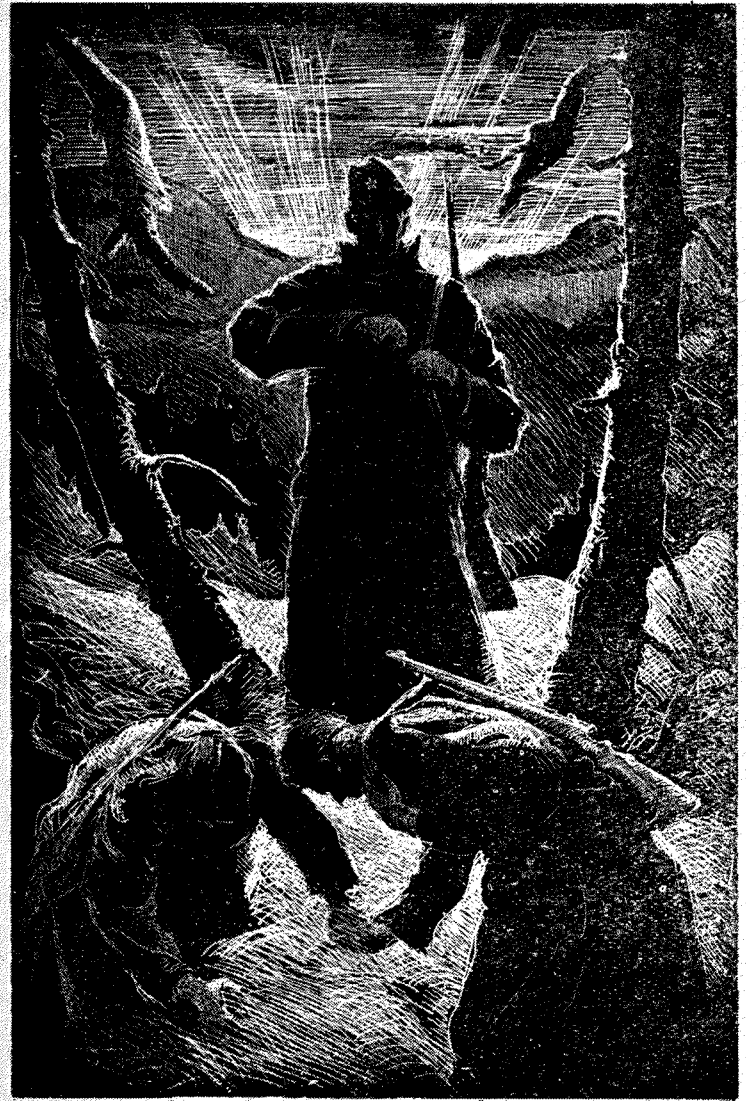
(Nato našteje 13 imen: Johann Scharl, Johann Wodeb, Johann Scherathammer, Ernst Bresnik, Karl Fuchs, Franz Ramschek, Grazer (ime neznano), Alois Lasshofer, Josef Leitner, Wilhelm Zahler, Leopold Helebek, Karl Siegel in Kilian Riedl.)

Bojišče leži okoli 12 km severno od Oplotnice. Bitka se je razvijala nedaleč od občinske meje v valoviti goščavi v višini okoli 1000 metrov. Zemljišče je bilo skrajno nepregledno in za obrambo banditov posebno ugodno, od tod pa tudi obžalovanja vredne izgube. Boj so banditi vodili skrajno trdovratno, tako da se je naknadno moglo ugotoviti, da je na bojišču komaj kako drevo, ki ne kaže strelnega zadetka. Izenadeni banditi so bili napadeni v svojem taborišču, vendar so uporabljali 26 zemljank, ki so jih zgradili za namene svoje obrambe. Vsekakor izgradnja zemljank še ni bila končana, vendar pa kljub temu dobro nameščena in prav tako dobro skrita. Ti improvizirani leseni bunkerji so bili vdeleni v zemljo okoli 80 cm globoko in imeli izredno močno grajeno plast iz okroglega lesa, debelo okoli 80 cm. Da se bojni položaj ni opazil, je bil premeteno zakrit in prikrit z zemljo in gozdnim rastlinjem ter k temu še s snegom, ki je zapadel nekaj pred enim tednom. Bojni položaj je podoben tako imenovanemu ježevemu položaju. Nadalje so bile napravljene na primitiven način okoli taborišča strelne luknje za obrambo. Položaj kot tak je imel kvadratno obliko v izmeri okoli 1 ha. V taborišču in okoli njega so bila drevesa posekana. Posekan les so uporabili za izgradnjo taborišča, vendar so pustili šture približno v višini 60 cm, ki so hkrati nudili branilcem neko gotovo zaščito, napadalcem pa morali biti ovira.

Kakor pripovedujejo, je morala biti tu ruška tolpa. Nekateri tamkajšnji prebivalci, ki so pri svoječasnem napadu bande dne 24. X. 1942 prišli z banditi direktno v stik, so ugotovili pri pregledu na mrtve bandite, da so bili prav tista skupina, ki je takrat napadla kraj, požgala občinsko hišo in razstrelila naprave v granitolomu. Med mrtvimi banditi je bil tudi pohorski kralj, kakor ga tu označujejo ljudje, po imenu Šarh z dvema svojima mladoletnima sinovoma. Tudi od banditov imenovani doktor, ki je pri napadu na granitolom imel komunistični nagovor na delavce, je (bil) med uničenimi. Neki posebno pozornost vzbujajoč velik bandit, ki je moral biti pravzaprav vodja bande, je bil tudi med mrtvimi. Omembe vredno je tudi dejstvo, da so partizanke bile stare povprečno 18–21 let in moški člani banditov 23–32 let. Samo bandit Šarh je bil star okoli 50 let.

V sporazumu z gestapo sem odredil 10. januarja 1943 odvoz s sanmi 65 mrtvih banditov z bojišča v Oplotnico in nadaljnjo predajo v Maribor. Ostale štiri mrtvece so našli šele včeraj. Transport ostalih se bo z gora izvršil danes.

Omembe vredno bi bilo še, da so v taborišču banditov vsepovsod našli zaloge in sledi naropanih stvari, kakor so posoda,

Božidar Jakac: Pogreb komandanta na Pohorju

obleka, živila, preostanki zaklanih živali itd. Ves ta material je vključno z orožjem in municijo večinoma zasegla gestapo oziroma žandarmerija.

S političnega vidika sem po zaključku te akcije dobil naslednjo sliko: Prebivalstvo je zaradi nepričakovane akcije bilo nedvomno iznenadeno. Prav tako so bili iznenadeni zaradi uspeha te akcije. Neoporečno nemško misleči del prebivalstva je pozdravil uspeh. Zaupanje se je v njih zato utrdilo in postalo še bolj zanesljivo. Drugače misleči in pasivni so medtem molčali in samo med seboj govorili o tej bojni akciji. Vsekakor je njihovo stališče nasproti našim akcijskim silam bilo oprezno in tako rezervirano, da bi človek komaj mogel opaziti na njih absolutno sovražno zadržanje. Dvoje naziranj vlada v njih: prvo je to, da bodo v bodoče mogli spati mirneje, ker ne bo več nevarnosti, da bi iz samoohranitvenih razlogov prišli ob živali in živila, v ostalem jim je pa žal za tovariše, ker so se vendar čutili idejno še povezane z njimi.»

Gabrovica — nova

Maja 1944. so fašisti do tal požgali vas Gabrovico na Primorskem. Dva domačina, triinosemdesetletna starčka so te zverine vrgle v ogenj. Tega ne bomo nikdar pozabili — so napisali na židove svojih požganih hiš. V naslednjih tednih po tem prestanem grozodejstvu so vaščani stopili skupaj in ustanovili zadrugo. V teh težkih dneh, ko je bilo treba deliti zadnji košček kruha so zavestno spoznali, da je v skupnosti moč in možnost napredka.

Stara vas je stala v bregu pod pečinami. Novo bomo postavili v dolini, so sklenili in šli na delo. Zgradili so novo vas, za vsakega zadrughnika hišo, lepo kakor vilo. Stara Gabrovica je bila tesna, hiše so bile stisnjene druga k drugi. Nove hiše stoje v lepem polkrogu sredi vrtov. Vsaka hiša ima osem prostorov, in to

Krompirja so v teh krajih pred vojno pridelali do 50 q na hektar, zadruga je s pomočjo agrikulturnih ukrepov zvišala pridelek na 200 q.

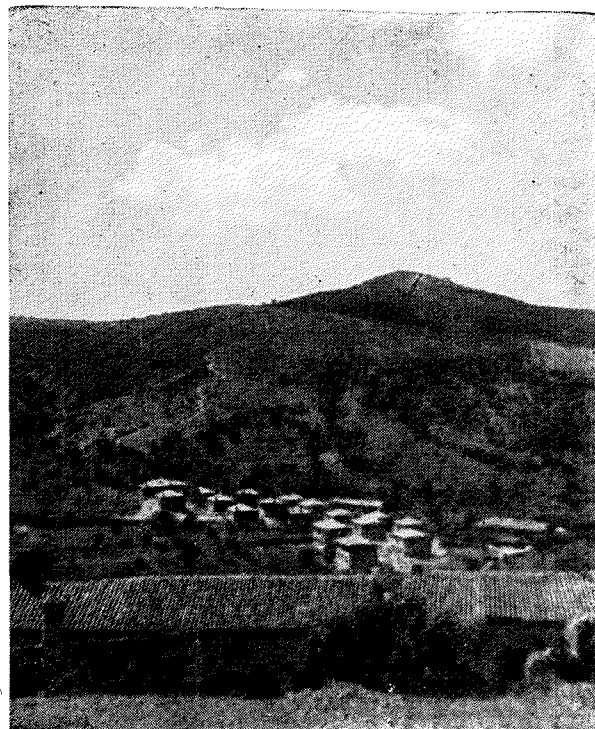
Prve češnje so doma v Gabrovici. Da bi bile pravočasno obrane, pomagajo tudi najmlajši zadrughniki — pionirji. Pakirane v okusnih malih zabojčkih jih vozijo na postajo s kamionom, katerega je zadrugi lansko spomlad podaril maršal Tito.

socialistična vas

za eno samo družino. Iz balkona hiše se lepo vidi na zadružno polje, vinograde in sadovnjake.

Prebivalci Gabrovice, ki so bili v NOV partizani, sedaj pa zadrugniki, so spoznali dovolj kmalu, da je ključ do njihove lepše bodočnosti v njihovih lastnih rokah, in to predvsem sedaj, ko imajo v ljudski oblasti nove, socialistične države vso potrebno pomoč. Do tega jim je pomagala narodnoosvobodilna borba in ljudska revolucija.

Dvig kmetijske proizvodnje je osrednja misel slehernega zadrugnika. Pred vojno so pridelali po 20, največ 30 hl vina na hektar. Sedaj je zadruga dosegla že tudi do 70 hl letnega pridelka na hektar.

Gabroviška zadruga daje na trg ogromne količine zgodnjega sočivja in druge zelenjave. Ko pri nas vleče še mrzel veter, tam že obirajo in razpošiljajo zelenjavo.

Pred vojno vsa vas ni redila več kot trideset govedi. O kakem napredku v živinoreji ni bilo sledu. Sedaj gnojijo travnike, pašnike so počistili in imajo dvakrat več živine. Postavili so dva hleva enega za 60 glav, enega pa celo za 100 glav. Pravijo, da bodo število govedi še dvignili.

TOVARİŞA

Odlomek — RADO ZAKONJSEK

Pomahala jima je z roko in za slovo, predno je izginila za vogal, še vrgla poljubček. Za trenutek sta se ustavila, se veselo nasmehnila in že ju je tudi zasrbelo, da bi jo poklicala, toda dekleta ni bilo več. Z lahkotnim korakom sta jo mahnila navzdol po poti, ki je vodila v dolino. Lahna koprena prvega mraka je leno rasla iz nje in skozi je bodel svit prvih večernih luči. Tam doli, prav na dnu, je cesta in morda še potok in tam preko gre njuna nocojšnja pot. In potem še daleč.

Martin je nalahno žvižgal. Žuboreč, brezskrben spev se je zlival med drobne kapljice dežja, polzeče, monotono iz dolgočasne, sive koprene težkih oblakov, slonečih na pobočjih gora. Le daleč na zapadu je živordeče žarelo skozi ozko špranjo, kjer se je še bleščal gornji rob zahajajočega sonca. Ptičji zbor je že utihnil, šel je spat v novo zelenje, le kos je še vedno žvižgal svojo in stoječ prav na vrhu smreke zatrdno napovedoval lepo vreme za drugi dan.

Bart, ki je stopal nekaj korakov zadaj, je Martinu skoraj zavidal brezskrbni smeh, ki mu je vedno ležal v očeh in na ustnah. Bil je uverjen, da je oni poljubček veljal Martinu, njegovemu smehljaju in njegovim prečnim očem. Pomislil je na dekleta. Niti ni vedel, kako ji je ime, pa je imel občutek, kakor da jo pozna že celo mladost. Zdaj, ko je ni bilo več, si jo je skušal podrobno predstaviti pred oči. Neka vznemirljiva, divja, a pristna lepota, ki jo daje življenje sredi narave, je bila v njej. Bilo ji je kakih osemnajst, lahko pa tudi samo šestnajst let. Po strmi stezi sta bila že pozno popoldne prilezla po bregu navzgor do hiše in sklenila, da tam počakata prvega mraka. Dali so jima nalašč za njiju na hitro pripravljeno večerjo in pri tem toplo kramljali s partizanoma. Tako jih je ob slovesu navdajalo že kar prijetno občutje zaupljivosti, ki jo poraja domačnost.

Zjutraj tega dne sta bila krenila od tehnike Mernik, ki jo je njen vodja Nace vgnezdil v ozki grapi, ki se kakor noževa zarezava v jeda daleč v široke boke Pohorja. Nemci so navadno hodili po robovih na obeh straneh grape, spodaj ob potoku pa je rotarka dan in noč pela svojo rahlo drdrajočo pesem in metala iz sebe tisoče popisanih listov, ki jih je kurir Janez vsak večer nosil na javko, od koder so zavitki romali na vse vetrove.

Čez dan je padal dež in ta dva sta bila do kože premočena. To v poslednjih dneh aprila ni že nikaka posebna nesreča, niti toliko, da bi skalilo dobro voljo tistemu, ki si je ne pusti. Iz partizank so jima polzele rumenkaste kaplje vode, pomešane z znojem, ki se je bil prisušil na kape že bogve kdaj in zdaj je neprijetno polzelo po hrbtu. K sreči pa je rosilo vedno redkeje. Le z vej se je še vsipalo, kadar sta zadela vanje, da je šumelo po tleh.

Nedaleč od ceste sta prisluhnila. Ozka, redko obljudena dolinica s sveže preoranimi njivami je mirno snula v mladi noči. Na cesto sta prišla tik samotne kmetije. Zroč v razsvetljena okna sta zagledala mitraljezki pas, obešen na kljuki. Zdaj sta videla tudi premikanje senc. Martin se je vzpenjal ob stiskalnici, ki je stala tik zida, da bi videl, kaj je. Nemci niso, to sta vedela takoj. Ti ne gredo v hišo, da ne bi pustili stražo zunaj. Morda so naši, je ugibal Bart v tem, ko je kurir škilil skozi napol zagnjeno okno. Martin se je urno spustil na tla.

»Vlasovci!« je pošepetal in se zagledal v Barta. »Izgleda, da je sama ženska z otroci doma,« je še dodal. Za trenutek sta molčala, kot bi oklevala, bi ali ne bi. V tem je Bart z odsekanom kretnjo prijel za bombo za pasom in si popravil brzostrelko. Hitro sta bila zmenjena. Martin je skočil k vratom, Bart pa je stopil na vogal, tako je imel pregled, če bi kdo hotel skozi okno. S sunkovitim treskom je Martin treščil v sobo in zavpil:

»Roke v vis — Hände hoch!«

»Partiza-nen...!« so zarjuli hkrati z nečloveškim glasom. V trenutku so obstali kakor okameneli. Ta dva sta vedela, da je treba izrabiti sleherno sekundo, sicer se lahko vsa zadeva še

ponesreči. Zdaj se je tudi Bart zadril skozi okno, Martin pa je trenil s prstom, kot da bo zdaj zdaj sprožil.

Stali so tam in z občutkom neizmerne groze strmeli v partizana. Velik, suh dolgin z enim samim očesom je gredoč spustil na tla okrvavljen telečnjak, iz katerega je mahedrala glava zadržane kokoši.

Z akcijo sta bila kmalu gotova. Slečene in bose sta napodila navzdol po cesti potem, ko so bili že trdno prepričani, da jih bosta postrelila. Po njihovem pojmu namreč ne bi moglo biti drugače. Urno so jo pobrisali v noč. V bisagah sta našla še dve kokoši, gnjat, kruh in orehe. Puške so bile stare in ne dosti vredne.

Ženska se je še vedno tresla, naslonjena ob peč. Leto in pol star otrok se je je krčevito oklepil in skozi solze nezaupljivo pogledoval partizana. Zanj je bila ta igra vsekakor preresna.

»Zakaj ste izpustili žive?« je naenkrat bruhnilo iz ženske.

»Nič se ne bojte, teh ne bo nikoli več nazaj. S temi bodo Nemci sami opravili.«

Počasi se je potolažila in pomalem prišla k sebi. Vendar jo je še zdaj pa zdaj streslo. Potolažila sta jo in oba drug za drugim pobožala malega, ki se je skrival za njen vrat, si naložila puške in stopila v zdaj že precej gosto temo. Skrbelo ju je, kako bosta hodila naprej, ker nista poznala poti. Pa tudi puške so ju ovirale.

»Tega se morava znebiti čim prej!«

Daleč spredaj, nekoliko višje v bregu, je zamigljala lučka.

»To morava dohiteti!« sta sklenila in pospešila korak. Po planem je še šlo, toda skozi gozd sta tipala z rokama ob tleh, če sta še na stezi. Toda lučka, ki je migljala spredaj pred njima, ju je z očarljivo silo vlekla naprej.

Bila sta že blizu, ko je luč nenadoma obstala. Na malem križišču sta tako dohitela že nekoliko sključeno mamico, ki se je napeto zazrla v njuni postavi.

»Moj bog, sem že mislila, da so Nemci, ko sta tako glasno šla. Sem čakala tu na križišču, da bi zavila k temu sosеду. Bi se že kaj nalagala. Da je kako govedo bolno ali kaj podobnega, nekaj bi se že spomnila.«

Povedala je, da gre na kresovanje. Vse drugo je že šlo pred njo. Saj res, jutri je vendar Prvi maj! sta se spomnila oba hkrati. Zjutraj so se pri Merniku menili, da bodo šli na Božje kurit kres. Božje je majhna vasica na vzhodnem obronku Pohorja, kakšno uro in pol hoda iz doline. Od tam se vidi daleč, pravijo, da celo na Madžarsko. Tako bodo kres videli tudi Rdečearmejci, ki so vkopani tam v prekmurskih ravninah.

Ko so zavili okrog hriba, jih je obsvetil svit ognja, ki je gorel kakih sto metrov proč na planjavi. Bilo je, kakor da visi sredi neprodorne teme košček sveta, mali otoček, ki se bori, da ga ne pogoltne morje teme.

Okrog ognja je bilo polno ljudi. Starejši so stali v gručah in se menili, otroci pa so z žarečimi ogorki švigali sem in tja ter veselo kričali. Partizani so streljali iz pušk, iz brzostrelk so se usipali rafali. Ljudje so s strmenjem gledali za svinčenkami, ki so svetleč prebijale nočno temino in se v lahнем loku nekje daleč, morda celo prav nad postojanko onemoglo vračale k zemlji.

Zubljí plamena so se stezali daleč v nepregledno deževno aprilsko noč in strahotno hlatali na vse strani, požirajoč temino, ki je neprestano napadala in stiskala otoček svetlobe. Bart in njegov kurir sta odložila težko breme in ga izročila partizanom. Kot bi trenil, se je znašlo nekaj domačinov, ki so se spulili za orožje in zdaj kot novopečeni partizani bahato postopali med gnečo.

Nekdo je govoril. Bart je poslušal, zadovoljen pa ni bil. Iz besed ni velo ono občutje, kakor ga je bila polna ta noč. Zdelo se mu je, da čuti množica mnogo več instinktivno kakor

pa ji dajejo besede, ki so kot prazne pisane škatlice padale med ljudi. Stopil je na skalo in se predal občutju. Saj je bilo treba še toliko povedati. Ljudje so živo občutili to, kar je moralo priti že v najkrajšem času in zanje že ni pomenilo več ničesar to, da je bila še uro ali dve proč nemška postojanka. Skoro skoro in ne bo več in prišlo bo novo, veliko, tako težko pričakovano, to, čemur bo zopet vredno reči življenje.

Ko je končal, je Bart popil čašo čaja, ki mu ga je prineslo neko dekle. Po mitingu je zaplesalo staro in mlado, vse je prevzelo veselje.

Bilo je že proti jutru, ko sta odšla naprej. Nekje daleč za Donačko goro je vstajal prvi svit.

Štabni zdravnik ga je preiskoval, mrščil čelo in s priprtimi očmi nekaj momljaj.

»No da, seveda, dragi moj! Treba se bo vleči in v miru preležati, dokler ne ozdraviš. S tem se ni igrati. Treba je poiskati primeren prostor, najbolje pri kakem kmetu. Zvečer dobiš pa injekcijo.«

Bart se je živo spominjal teh besed, ki so kot strela treščile v njegovo življenje ter vse načrte in sanje prevrgle na glavo. Tretjega maja leži Bart v ozki mali kamrici v prekratki postelji in šteje prve pomladanske muhe, ki se pode po stropu. Spominja se, kako je že drugi dan po kresovanju obolel, da se je komaj vlekel za Martinom. Srce mu je burno bilo, da se je videlo na bluzi. Le iztežka je prehodil Kozjak in dolino pod njim ter prišel v vzhodje Gore Ojke. Tu sta naletela na štab četrte operativne in zdravnik ga je pognal v posteljo.

Sobico so hitro našli. Neki mali kmetič se je hitro ponudil, da vzame bolnega partizana pod streho. To je bilo torej rešeno. Le injekcije, od kod te dobiti? Domačinka, ki je šla v Velenje po nje, se je vrnila brez njih, prav tako druga iz Šoštanja. Pogumno dekle se je spustilo v Celje, morda bo tam več sreče.

Ure so tekle in zastrupljenje se je širilo. Oteklina je rasla vedno bolj. Zdravnik in Martin sta se pogovarjala v veži. Oba sta se bala samo enega: da bi se deklica vrnila prazna iz Celja. Če se to zgodi, potem — kaj potem?

Potem bo smrt. Če ne bo zvečer injekcije, bo ponoči Bart umrl. Šepetala sta v veži, k njima je pristopil gospodar. Drug drugemu so dajali upanja, v duši pa jih je grizla težka misel. Začeli so potihoma hoditi iz sobe v sobo. Vso hišo je zajela skrb.

Bližal se je večer. Zdravnik je odšel, Martin pa se je naslonil na konec postelje in se zagledal v bolnika. Prav za prav bi mu moral dati obkladke, pa — če injekcije ne bo, je tako vse zastoj.

»Kako je, boli? Še zatekaš — težko dihaš?«

To zadnje je bilo Martinu najbolj važno. Da bi začelo Barta dušiti, tega se je najbolj bal. Če injekcije ne bo, potem — tako je občutil Martin, bo doživel najhujše, kar je mogel doživeti v partizanih. Smrt prijatelja, na katerega je navezan z vso dušo.

Na okno so se prikradli poslednji žarki sonca, ki je lezlo tam nekje za Kamniške planine. Martin je hodil sem in tja po sobi, podolgem in počez. Šel je v vežo, okrog hiše in nazaj. In zopet vpraševal:

»Te boli? Še lahko dihaš?«

*

Kotanje je pokrila mrak. Martin je od nekod prinesel stol, sedel in si z dlanmi podprl glavo. Strmel je skozi pelargonije v oknu in predenj se je prikradel spomin. Domislil se je prvega srečanja z Bartom. Bilo je pred letom, ko je prišel iz Koroškega odreda, da se pozdravi.

»Od kod si doma?« ga je vprašal Bart.

»Iz Trbovelj,« je odgovoril ta.

»Knap?«

»Knap.«

Za tisti dan sta bila zgovorjena. Drugi dan ga je Bart poklical k sebi. Povedal mu je, da bo ostal odslej pri njemu. Bart je imel rad živahne in pogumne fante. In odkrite. Če si se mu enkrat zlagal, te ni pogledal nikoli več. Martin je imel rad svojega komandanta, za njega bi dal vse.

Stemnilo se je, Martin je prižgal petrolejko in jo postavil v kot. Plamenček je gorel nemirno in metal pošastne sence preko stropa. Bolnik se je od časa do časa sunkovito dvignil in z velikim naporom kašljaj.

»Stric tovariš, mama pravijo, da pojdite k večerji!«

Skozi vrata je plaho gledala mala glavica domače hčerke in že tudi izginila, potem ko je neslišno zaprla vrata za seboj. Martin se je zdramil iz spominov in potihoma odšel.

Medtem ko so domači večerjali, je Bart premišljeval, zakaj ga je ravno zdaj doletela ta nezgoda. Zdaj, ko se bliža konec vojne in ko bo v nekaj dneh svoboda? Zdravnik pravi: ležati, popolnoma pri miru ležati, no, to zdaj vendar ne bo mogoče! Kako je le mogoče, da bi on ne bil poleg, ko se bodo brigade partizanov vsule na ceste, v mesta, v Ljubljano?! Ko je vsa štiri leta hrepenel za tem in ko si ni mogel nikoli prav predstaviti, kako mu bo pri srcu in duši takrat, ko se bodo ljudje od sreče objemali in slavili zmago! On pa naj vsega tega ne vidi, tega čudovitega snidenja, te velike sreče? Saj je bilo vendar tako dolgo to pričakovanje — štiri leta!

Jeseni enainštiridesetega se mu je mudilo v hosto. Ni mogel več vzdržati. Nemca niti pogledati ni mogel v obraz, kar vrelo je v njem. Pa tudi bal se je, da bi bil med zadnjimi. Bil je namreč prepričan, da bo že spomladi konec. No, pozneje se je naučil bolj trezno misliti.

»No, kako je?«

Martin se je vrnil od večerje. Sedel je k njemu na posteljo in dolgo sta se gledala molče. Oba sta se vpraševala, Martin, kdaj bo prišla težko pričakovana injekcija, ki bo rešila Barta smrti, Bart je pa ugibal, zakaj zdaj tu leži, ko ima vendar toliko dela. Toliko bi bilo še potrebno pripraviti, preden pride osvoboditev. Morala bi potovati naprej, v revirje, na Koziansko. Na to, v kakšni nevarnosti se nahaja in kako skrbi Martina, mu še na misel ni prišlo.

Pozno zvečer je razsedel pred hišo jezdec in v sobo je stopil zdravnik.

»Injekcija?«

To edino besedo je spravil iz sebe kurir. V njej je bil vrhunec bojazni in v rahlem drgetu je čakal doktorjevega odgovora.

»Dobili smo,« je zdravnik odvalil Martinu kamen od srca.

»Še malo, pa bi bilo prepozno!« mu je potihoma šepnil.

Mladinke Metlike nabirajo dračje za kres. (Spomladi leta 1945)

Motiv iz baze 100 — Glavnega štaba NOV in POS v Lokvah v Beli Krajini aprila 1945

Ko je zdravnik opravil in odšel, je začel Martin z obkladki. V mali pečici v kotu je pripravljaval krop, pomakal vanj cunje, hitro ožemal in še vroče polagal bolniku na vrat. To je delal tudi po desetkrat zaporedoma, skozi vso noč.

Naslednji dnevi so potekali v znamenju čaja, polaganja obkladkov. Večino dneva in noči je Martin ožemal vrelo vodo iz cunj in jih polagal bolniku na vrat. Za spanje ni bilo časa.

Zunaj so bili lepi sončni dnevi. Čez dan je vročina pritisnila, da je kar puhtelo iz tal. Trava je bujno zelenela, drevesa so postala velikanski šopki, ki jih je bilo vse polno okrog po bregovih. Bili so čudovito lepi dnevi. Zrak je bil poln sladkih zvokov, šelestenja in rahlega trepetu. Vsa pokrajina je bila eno samo veliko pričakovanje.

Nekega jutra je prišel zopet zdravnik naokrog in povedal, da se poslavlja. Štab zone gre namreč nekam proti Graški gori. Odslej je prevzel vso skrb za bolnika Martin na svoje rame. Bart je zdaj že vstajal in hodil ležat v travo. Gospodinja je prinesla jabolka, poželjivo je segel ponje ali jesti jih ni mogel. Martin mu jih je z nožem nastrgal, potem je pa šlo.

»Veste, kaj bi pil zdajle,« se je domislil nekega dne, ko je zopet ležal v travi in gledal v odcvitačo jablano nad seboj, »sladek sadni mošt, tak izpod preše.« Kar vzdahnil je, tako si ga je poželed.

Zvečer je prinesel gospodar desetlitrsko pletenko in jo dal Martinu z besedami:

»Dajte tole tovarišu. Zjutraj sem slišal njegovo željo. Imeli smo še nekaj jabolka, pa sem jih zmlél in sprešal.«

Martin je bil ganjen, ni vedel, kako bi se zahvalil.

»Poglej, kaj sem ti prinesel!« S temi besedami je stopil k Bartu v sobo. »Čudovito so dobri ti ljudje!«

»Veš, Tinko, za take ljudi se je izplačalo tolči. Naši ljudje so zaklad. Ti ljudje nam ne dajejo samo kruha, dali so nam tudi dušo. Vse so nam dali, vse. To sem imel nešteto krat priliko videti. Zato pa, če bom ostal, bom živel in delal za te naše ljudi, ki jih imam tako rad.«

Bart se je utrudil. Naslonjen na vzglavje je počasi pil sladki mošt. Bolj kot sladkoba mošta ga je prevzela dobrota ljudi.

»Ali ni čudno?« je nadaljeval, ko je odložil kozarec, »nikoli poprej nas ni videl, pa ta človek ne ve, kaj vse bi dal! In zdaj pa pogledaj, koliko je takih, kar pogledj! S temi ljudmi se bo dalo mnogo narediti.«

Bližal se je večer. Vsak dan ob takem času je Barta tiščalo pri srcu, da je le težko dihal. Odkar je zbolel, še ni za minuto zaspal. Zato se je bal noči. Dnevi so še nekako hitro minevali, ljudje so prihajali na obisk in pravili novice. Vsak, ki je prišel, je povedal kaj novega.

Martin je vse noči prebedel. Neprestano je menjaval obkladke ali je kuhal čaje. Nekega večera pa ga je Bart prisilil, da mora spati.

»Večno me menda vendar ne boš gnjavil s tem kropom! Potem je bolje, da me stlačiš v kak kotel.«

Tako si je Martin razgrnil po tleh plašč in se pripravil, da leže. Še prej pa je dal Bartu na posteljo poleno:

»Kadar me boš potreboval, kar tole vrzi name. S klicanjem me ne boš prebudil, vse zastonj.«

Komaj je to izgovoril, je že spal. Bil je pošteno izčrpan od bedenja. Bart je brez uspeha pričakoval, da bi vsaj za kratek čas zasnul a zaman. Ležal je brez slehernega veselja do tega in gledal ure in ure v strop, koder je na pol privita petrolejka risala vsakovrstne podobe. V sosednji sobi je tik takala ura. Zdelo se mu je, da sliši brezkončni po — čas po — čas po — čas ...

Drugi dan okrog poldneva prileti v sobo gospodar in objame Martina:

»Svoboda je, kapitulirali so!«

Kar vse se mu je smejalo: usta, oči, tako je bil srečen. Letel je ven in naprej, da še drugim pove veselo novico.

Bart se je dvignil: »Grem ven na trato.«

Opirajoč se na Martina je lezel ven v sadni vrt. Sobica mu je bila naenkrat pretesna. Treba je bilo zajeti zraka in sonca ter pogledati zelene gore, prvič v svobodi.

Ljudi je bilo vedno več. Spotoma so prihajali, se oglasili, pravili, kaj je kdo slišal in zopet šli naprej.

Popoldne sta se partizana poslavljal. Bart je sedel na kmečkem vozu, da ga zapelje v dolino, v bolnico. Domači so stali poleg in se poslavljali kakor, da odhaja rodni sin. Gospodinja si je s predpasnikom brisala oči.

V rudniški ambulanti je bilo le malo bolnikov. Tema dve-ma so dali sobo z dvema posteljama.

»O ne, jaz ne grem nikamor od tovariša!« se je Martin energično uprl upravniku, ki ga je hotel nastaniti drugje. Tako sta oba oblekla bolniško obleko in zasedla vsak svojo posteljo. Za večerjo jima je upravnikova žena spekla jabolčni kolač.

Pozno zvečer nekdo odpre vrata in prižge luč. V sobo je stopil star, sivobradi gospod s torbico. To je zdravnik, sta uganila oba. Bistro premotri oba ležeča v posteljah in sede k Martinu.

»Oprostite, oni tovariš tam je bolan, jaz sem zdrav,« je povedal Martin. Doktor je spraševal, tipal za žilo in meril vročino.

»Počivati, kar lepo počivati in nikamor na cesto!« je za-bičal, ko je končal. »Jutri zopet pridem.«

»Si ga videl starega,« se je nasmejal Martin, ko je zdravnik odšel. »Mene je hotel zdraviti — škoda, da se mu nisem kar podal. Bi vsaj videl, kako bolezen bi našel pri meni, ha, ha!«

Pustila sta goreti luč. Bart se je zagledal v okroglo stensko uro, ki ni šla.

»Ti, vrzi no tistile klopotec nekam za omaro, da je ne vi-dim več. Ure, ki ne gre, pa ne morem videti.«

Kurir se je hitro izmotal izpod odeje, podstavil stol in snel uro.

»Pa res, bogve, zakaj imajo to ropotijo na steni, če ne gre!« je pritrdil in jo treščil za omaro.

»Še tole tukaj gori tudi snemi in pošlji nekam k vragu,« je zdaj pokazal na pripravo za vstajanje, ki mu je bingljala tik nad glavo. »Me vsaj ne bo skominalo, da bi se obesil.«

Tudi to je bilo v hipu izvršeno.

»Še kaj?« je radovedno vprašal Martin, ki se je močno za-baval pri tem pospravljanju. Stal je sredi sobe in bil pripravljen storiti vse, kar bi mu Bart ukazal. Oblečen v dolgo, progasto,

že nekoliko obledelo bolniško haljo je bil kakor kak Kristus. Dolgi, ogljenočrni lasje so mu segali na tilnik, zagorel od sonca, z brki, ki so mu v lepem loku obrobljali gornjo ustnico. Njegove tople, rujave oči so dobrohotno čakale na ukaz. Črnika brada ga je delala nekoliko starejšega, kakor je bil v resnici. Tako sta se razživela, da se njima ni dalo spati. Kramljala sta pozno v noč. Drug drugemu sta odkrivala svoje življenje in obujala spomine.

»Martin, bi šel rad v Trbovlje?« ga je na koncu vprašal Bart.

»Bi. Ampak, dokler ne boš ti ozdravel, tako dolgo ne grem proč od tebe.«

»Imaš tam dekleta?«

»Imam.«

»Pripoveduj mi o njej!«

»Hm, o čem naj ti pripovedujem? O dekletu?« Martin se je stegnil po postelji, kakor je bil dolg in se nasmehnil. »Rajši bi ti ga pokazal,« je nadaljeval po kratkem premolku. »To ti je cel hudiček, veš.«

»Ali je črna?«

»Kaj še. Lase ima svetle, zelo svetle in plave oči. Le živa je in navihana kakor škrteljček. Zato.«

»Te ima rada?«

»Mislim.«

»Kako dolgo že...«

»O, že iz šolskih klopi sem.«

»Bi jo že rad videl?«

Pod temnim lokom košatih črnih brk se je pokazala vrsta bleščeče belih zob.

»Kam boš šel, ko boš demobiliziran?« je vrtal dalje Bart.

»Domov, v rudnik. Med knape.«

»Pa oženil se boš in zibko stesal, je-li? O ti Martin!« Sam pri sebi pa je dodal: Kako ti je lepo!

Utihišla sta in se zatopila vsak v svoje sanje. Martin je kmalu zaspal, Bart se je pa zopet vdal premišljevanju in spominom.

Kaj mu bo nudilo novo življenje, ki se v teh dneh odpira pred njim, je ugibal. Ekstistenco, kruh in možnost, da si bo kupoval knjige, kar si je včasih tako vroče želel. Bolj knjig kakor kruha. To bo, o tem je bil prepričan. Kake druge želje se v tem trenutku ni zavedel. Ali ni čudno, nekoč, v letih pred vojno pa je bilo toliko stvari, po katerih je hrepenel, a poleg tega vedel, da jih ne bo nikdar dosegel. Zdaj bi še sicer imel dve želji, toda obe sta bili neizpolnjeni. Da bi bila še mati živa, ki bi ga te dni pričakovala. Morda bi prišla k njemu in bi potem lahko Martina poslal domov.

Skušal si je oživeti njeno pojavo pred seboj. »Mama«, bi ji rekel mehko, poskušal bi, da bi ji govoril čimbolj nežno. Tako, kakor ji prej v življenju ni še nikoli. »Mama«, zdaj pa ne bova več najemnika in tebi ne bo več treba s košem v Trbovlje. Pustila bova tisto kočarijo tam v Šmiklavškem bregu in dobila drugje. Saj nama bo dala država zemlje, lepe rodovitne zemlje, na kateri bo zraslo kruha za celo leto. Ti se ne boš več mučila s košem čez hrib na trg. Imela boš veliko kokoši, jih krmila in klicala: piške, nu, nu. Samo to bo tvoje delo. Oj mati, kako bi bilo to lepo! In dobro, pridno snaho bi pripeljal k hiši, tako, ki bi te rada imela.

Snaha, da. Spomnil se je na Majdo. Nekaj let se je vlekla vsa zadeva. Rad jo je imel, zelo rad. Poročiti je ni mogel, kam naj bi jo dal? Prišla je vojna, brez slovesa je šel v hosto. Dva-inštiridesetega je ujel neki glas, da se je poročila. Šel je zopet z bataljonom na drug konec domovine, ne da bi vprašal, če je to resnica. Tako je naredil križ čez nekdanje sanje in do kosti preklel državo, ki mlademu človeku ni odstrigla samo peroti, temveč tudi najlepše, kar je raslo v srcu.

Zdaj je prepozno za sanje. Glavne želje so neizpolnjene. Mati je umrla kot zgarana trpinke, Majde tudi ni več. Zanj je

prepozno. Tu pa je Martin in brez števila njemu enakih mladih ljudi, katerim pa se bodo take velike želje v bodoče vedno izpolnile. Izpolnitev njihove ljubezni ne bo več vprašanje kruha, matere ne bodo več umirale kot izstradane in izgarane trpinke, hrepenenje ljudi ne bo več brezkončna cesta, ki nima cilja. Lepše, mnogo lepše bo na svetu, toda meni je triinštrideset let, je pomislil Bart. Prvi del mojega življenja je zaključen, znaten del je že za menoj. Sicer pa, saj nisem šel zaradi sebe v borbo.

Martin se je prebudil, mencajoč si oči:

»Kako pa, da še luč gori?«

Stikalo je škrtnilo in tema je zagrnila mali prostor.

Drugi dan je Martin mencal sem in tja. Nekaj mu je ležalo na duši, pa ni vedel, kako bi. Vrtel se je okrog Bartove postelje, dokler ga ta ni vprašal, če mu ni morda dolg čas.

»Ali lahko nekoliko po dolini pogledam?«

Zakaj pa ne. Tako bosta vsaj vedela, kaj se godi po svetu. S ceste je bilo še vedno slišati avtomobile, toda bila je predaleč, da bi se dalo razločiti, so to Švabi ali naši.

Martin je z vidnim užitkom gledal dolgo kolono ujetnikov, ki so se prašni in trudni pomikali po cesti. Nekaj časa so šli pešci, toda že je prišla za njimi kolona z avtomobili, nekakšen štab, ki se ni mogel ločiti od avtomobilov in pištol. Vse to je vrelo kakor hudournik iz soteske, ves božji dan. Cesta iz Celja, lepa, asfaltirana, ki so jo Nemci naredili takoj prve dni in je vezala staro mejo z jugom, je zdaj krasno služila za njihov umik. Skozi do Velenja so vpraševali:

»Nah Drauburg, Klagenfurt?«

Malim skupincam partizanov se niso hoteli predajati. Partizani so pa vedeli, da je v Šaleški dolini brigada in so jih brezskrbno spuščali naprej, vedoč, da topot ne bodo ugledali ne Dravograda, še manj pa Celovec. Štab četrte operativne cone je imel polne roke dela. Nabiralo se je desetstisoče ujetnikov, kupe orožja, konji, na stotine vozil. Šaleška dolina je bila kakor velika past. Trupe, ki so preje morale in požigale po Balkanu, so tu trepetajočih rok odlagale orožje in z groznico v očeh čakale sodbe za svoje zločine.

Martinu pa je pela duša, ko je gledal vse to; kar vriskalo je v njem. Hotel se je že vrniti, ko se je nenadoma domislil: Le kako je neki danes v Trbovljah? Ozrl se je v južno smer in premišljeval, kako bi dobil kako vest od tam. Pogled mu je obstal na elektrarni. Elektrarne so gotovo povezane med seboj. Šel je in klical Trbovlje. Nič pravega ni mogel izvedeti. Gredeč proti ambulanti ga je obšlo domotožje.

Bart ga je že nestrpno čakal. Željno je poslušal kurirjevo pripovedovanje in ga vmes prekinjal. Ko mu je omenil Trbovlje, se je rahlo zdrznil. Slonel je na blazinah in gledal skozi okno v zelenje košate lipe.

Trbovlje, kolikokrat sem šel tja čez hrib! Kako lepo in vendar grenko obenem mu je bilo takrat. Le kaj neki počne Majda sedaj? Se bosta kdaj srečala? Gotovo, in takrat bo tako, kakor, da ni bilo nikoli ničesar med njima. Čez čas ga je premagalo, da je vprašal:

»Poznaš Zalarjevo Majdo?«

»Kako je ne bi? Ona me je peljala k partizanom pod Mrzlico.«

Barta je skoro vrglo pokonci. Toda obvladal se je; trudeč se, da bi kar moč nebrižno vprašal:

»Se razumeta z možem?«

»Kako — saj ni poročena?«

Molče sta se gledala nekaj časa. Bartu je preblisnilo nekaj svetlega skozi dušo. In v trenutku je dobil veliki čas še vse bogatejšo vsebino.

»Jutri pojdeš in ji boš povedal, kje sem. Najbrž te bo zamanila.«

Kakor da ga je sram, je ves čas gledal skozi okno.

»Pojdi še nekoliko po dolini.«

JUTRANJA BORBA NA BOJANCIH

MATEVŽ HACE

Po dolgih mesecih velikih borb okrog Litije nas je pot zanesla nazaj preko Dolenjske v kočevske gozdove. Tam pri Rajhenavu, kjer smo polovili okrog sto Italijanov, smo se dobili z Gubci. Potem smo prispeli v Belo krajino ter se nastanili na Bojancih in okoliških vaseh.

Bela krajina. Kadar je šel po brigadah glas: v Belo krajino gremo, je zavladalo veselje med borci, kajti vedeli so, da bo nekaj dni počitka, da bomo našli dobre ljudi, vesela dekleta, celo armado aktivistov, ki te bodo spremljali na vsakem koraku, skratka v težkih dneh krvavih borb in dolgih pohodov po Notranjski in kočevskih gozdovih si je vsak želel priti za nekaj dni v Belo krajino, v deželo veselih, dobrih ljudi, deželo, kjer te tako gostoljubno sprejme pod svojo streho vsaka kmečka hiša.

Ko smo prišli v Bojance in okoliške vasi, so se borci odahneli: »No pa je vendar enkrat po dolgih mesecih našo brigado doletelo veliko veselje, priti v te kraje, skozi katere so tako rade šle naše brigade: Šerčerjeva, Gubčeva, Cankarjeva in razni odredi.

Bila je svetla, topla poletna noč petega julija triinštiridesetega. Tudi z bojišč so prihajale razveseljive vesti.

Opoldne so kmetje pripeljali tri sode vina, da ga je vsak borec dobil poldrugi liter. Borci so bili zadovoljni. Ker je bilo toplo, smo večinoma spali kar na prostem, saj je bilo okrog Bojanc polno kopic suhega dišečega sena. Iz velike hiše, kjer so bili nastanjeni propaganda in kurirji, je bilo pozno v noč slišati harmoniko in dva bobna. Ni ga bilo Tomšičevega bataljona brez veselega harmonikaša; to bi bilo nekako proti nenapisanim pravilom Tomšičeve brigade. Zato so se vse tiste večere, ki smo jih prebili na Bojancih in po okoliških vaseh, zbirali mladi mitraljezci, podoficirji, pa tudi komandirji, kuharji, konjevodci ter plesali z domačimi dekleti in terenkami, ki so prišle v te kraje po političnem delu. Štiri večere zaporedoma so plesali, kakor da bi bila kaka velika svatba. Še komisar Krt je včasih vzel violino, se za kako uro vsedel in zaigral na njo.

»Kar veselite se!« je dejal potem in odšel na delo. Ta večer je bilo posebno toplo. Neka kmetica je prinesla v štab brigade cel škaf dobrega mavrlenskega vina: Vsak borec ga je dobil dovolj, pa tudi vam je potreben!« Komisar Krt je veselo dejal: »No, ga bomo pa jutri pili, ko nas pridejo obiskat tovariši iz Gubčeve brigade.«

Dežurni me pride poklicat: »Bataljonski in četni komisarji so že zbrani za večerno konferenco.«

Tri ure smo na sestanku razpravljali o vojaškem, političnem in partijskem delu v naši brigadi. Ugotovili smo, da se nekateri komandirji premalo brigajo za politično vzgojo. Sklenili smo, da bomo čas, dokler smo brez borb, dobro izrabili za partijsko in politično delo. Ko smo po končani konferenci zapustili pisarno, smo slišali vriskanje borcev in tri glasne harmonike. Bilo je že polnoči. Šel sem skozi sobe in se odpravljal spat. Ko stopim v štab Tomšičeve brigade, vidim, da so še vsi pokonci in zbrani okoli vojaške karte. Komisar brigade je pisal, komandant je mrmral in računal, načelnik brigade je nekaj živahnega pripovedoval, le debeli brigadni obveščevalec je smrčal. Na naslednji mizi je stal lepo zeleno pobarvan škaf, ki ga je proti večeru prinesla kmetica. Ker sem bil žejen po dolgi konferenci, stopim tja, da bi pokusil vino. Začuden se ozrem, škaf je bil prazen, velika zajemalka je ležala na dnu.

»Kaj pa je to, ali so morda tovariši iz Gubčeve brigade že prišli, da so vse vino popili?«

»Kje neki,« pravi Jan. »Ti bodo prišli jutri.«

»Dobro, kam ste pa spravili vino?«

»I, kam smo ga spravili? Spili smo ga!«

»In cel škaf ste ga popili?« vprašam začuden. »Ne verjamem.«

Daki se je dvignil iznad karte in dejal: »Kaj pa sitnariš, vino smo popili, pa je, pa bi bil zraven, kaj pa vedno konferiraš!«

»Pa tudi tvoj delež smo popili,« doda Jan.

»Sicer je pa že navada, da komisarji ne pijejo,« je dejal Daki. »Popili smo, da sami nismo vedeli kdaj, če borci pijejo, zakaj ga pa mi ne bi smeli?«

»Temu se zahvali,« pravi Jan. »Brigadni obveščevalec je popil najmanj pol škafa in pol pečene ovce je pojedel.« Potem je stopil k njemu in ga stresel: »Vstani in pojdi v Hrastje gledat, kaj delajo obveščevalci bataljonov!«

Vstopil je dežurni in odnesel prazen škaf z mize. »Neka velika akcija se pripravlja,« je dejal. Zvečer je prišel kurir, menda bo treba proti Žužemberku.« Kuhar je nosil velike skodelice črne kave. Delati je bilo treba vso noč. Ob treh je pa Daki vstal:

»Kdo gre z menoj, grem gledat okrog Bojancev, kako strajajo naši stražarji in kako spe naši borci.«

Pridružil sem se Dakiju. Šla sva čez velik vrt, kjer so v kupih sena spali borci. Kraj kuhinje je sedel debeli kuhar na velikem kupu ječmenove slame. Vlekel je »dreto«, da ga je bilo slišati prav na grič. Okrog dreves so bile privezane mule. V mali kmečki hiši so se prepirali štirje mitraljezci o tem, kdo ima boljše mitraljeze, mi ali Gubci. Daki jih je napodil spat: »Jutri se pripravajte!«

Kraj vasi je stala straža mirno in budno na svojem mestu. Malo iz vasi je naju ustavila leteča patrola.

»No,« je dejal Daki, »ali me ne poznaš?«

»Skoraj bi te ne spoznal, kajti podnevi si malo večji videti,« mu je odvrnil vodja patrolje Martin.

Noč je bila topla in svetla. Bojance je razsvetljevala mesečina. V sosednji vasi so lajali psi. Tam preko Dragatuša je bilo videti rakete, ki so jih spuščali Italijani. Ko sva se vračala v štab brigade, je v neki koči že gorela luč. Ko sva pogledala skozi okno, sva videla, kako komandir druge čete šiva svoj škorenj in nabija s kladivom po peti.

»Na, ali nimamo čevljarjev v brigadi, da sam šivaš? Za četo se bolj brigaj ne pa za škornje,« je rekel Daki. »Pa spat pojdi, jutri boš pa dremal na položaju.«

Komandir druge čete je vstal, v vsaki roki je držal en škorenj. »Tovariš komandant,« je dejal, »preden bom jaz prišel na vrsto, bom lahko že bos, znam pa sam šivati, preskrbel sem si potrebno orodje in material. V pol ure bo škorenj gotov.«

Ko sva stopila v štab, je dejal Daki: »Čas je, da gremo spat, saj smo mi tudi ljudje.«

»Jaz ne bom spal v sobi,« je rekel Jan.

Vlegli smo se na velik kup slame, ki je bil prislonej na sosedno hišo. Na vzhodu se je že začelo zoriti. Ravno smo se zakopali v slamo, ko je v bližini začel rigati osel.

»To je pa svinjarija!« je zagodrnjal Jan, »če bi bila kakšna godba, bi človek potrpel, da ti pa začne osel rigati pred nosom, nak, tega pa ne prenesem!«

Tovariš Krt, ki je veljal za velikega šaljivca, je pa rekel:

»Tovariš Jan, osel je gotovo tebi zarigal za večerni počitek, zelo pridnim ljudem pa k zgodnjemu jutranjemu vstajanju.«

»Delal sem ko črna živina vso noč, zdaj me pa imaš ti za lenuha. Najbolj delam v štabu, čeprav sem za polovico manjši od tebe.«

»No, kaj se prepirata,« je dejal Daki, »zaspita, pa se jutri pogovorita, kdo je bolj priden.«

»Škaf vina ste pa le pospravili,« sem zamrmral.

»No, ti pa tiho bodi, saj se bo še našel kdo, ki nam bo dal vina, pa boš tudi ti dobil svoje,« je zarentačil Krt.

V bližini so začeli kuharji že vstajati in ropotati z lonci.

»Nocoj ne bomo nič spali, osel riga, kuharji ropotajo. Borci bodo sveži vstali, mi pa bomo zbiti,« je kar naprej godrnjal Jan.

Vedno bolj svetlo je postajalo. Dremavica se nas je že prijemala. Kar na gričku eksplodira bomba, nato so zaregljali trije mitraljezi. Skočili smo pokoncu. Za nami se je vsula velika plast slame. Za trenutek smo obstali, nato pa odhiteli po vrtovih in hišah buditi borce. Komisar Krt je na vse grlo kričal: »Uzbuna, uzbuna!« Izza kopic so vstajali borci. Nekateri so bosí tekli s puško v roki na zbirališče.

»Kaj zbirališče, kar naravnost proti hribčku,« je kričal Daki.

Skozi okna in vrata so skakali borci. Nekateri so bili bosí, drugi obuti. Komandir čete, ki si je šival škorenj, je na eno nogo bil obut, drugi škorenj je imel obešen čez ramo. Na drugi rami je nosil »bredo«. Kuharji so že oprtali mule in konje z lonci. Vsa komora je oddrdrala za grmovjem iz vasi. Borci vsega bataljona so tekli proti mestu, kjer je bilo pokanje. Razvila se je kratka borba v jasnem julijskem jutru. Mine so padale kraj Bojancev. Tam zunaj vasi sta začeli goreti dve kopici slame, ki sta se zažgali od min. Na levem koncu se je slišalo kričanje. Prva četa je začela jurišati.

»Pognali jih bomo!« Je dejal mitraljezec, ki je tekkel mimo nas. Dvajset bosih novincev je hitelo proti položaju.

»No, kam pa,« je kričal komandir tretje čete. »Vsi, ki nimate pušk, nazaj za komoro, pa hitro!«

»Če bomo zadaj, potem čevljev ne bomo dobili,« je rekel novinec iz Primorske. Vzpenjali smo se po strmini. Borba se je oddaljevala. Bataljon je pognal Italijane in belogardiste proti Dragatušu. Pod prvim močnim naletom našega bataljona, ki je začel jurišati, so se začeli Italijani umikati. Nad Bojanci sva s kurirjem obstala. Pri nekem drevesu je stala naslonjena puška, ob kamnu je pa slonel mrtev stražar. Na eno nogo je bil obut, na drugo pa bos. Videti je bilo, da si je obuval sveže nogavice in da ga je zadela bomba iz neposredne bližine. Iz temena mu je curljala kri. Trebuh je imel močno ranjen. Kurir je dejal: »Morda se je pa napil.« Ko je pa odprl čutarico, je videl, da je bila nedotaknjena. Ubiti stražar je bil neki Jože, star borec, molčč desetar, doma tam nekje od Loškega potoka. Bil je edina žrtev tiste jutranje borbe.

Sonce je vžšlo in obsijalo pokrajino, borci so se vračali iz borbe. Nekateri so nosili zaplenjene puške in mitraljeze. Komandir druge čete je imel še vedno samo eno nogo obuto. S polovico svoje čete je vodil 15 italijanskih ujetnikov. Tudi drugi borci iz prve in tretje čete so gnali ujete italijanske vojake.

Za vasjo je pokalo, borci so preizkušali mitraljeze, v dolgi vrsti so trepetajoč stali italijanski vojaki. Ko so Italijani zaslišali streljanje, so mislili, da ubijamo ujete Italijane. Neki markiz, tenente, ki se je takoj legitimiral, se je sesedel na tla, izbuljil oči in zavajkal: »Madona santa, mene pa ne bi smeli ubiti. Nato se je oklenil z rokami nog komandanta bataljona. Naši borci so se obrnili proč, kajti studila se jim je takšna strahopetnost. Tovariši, ki so znali italijansko, so zasliševali ujetnike.

Kraj vasi je v vrsti stalo devet mitraljezov, ki jih je dobil prvi bataljon Tomšičeve brigade v jutranji borbi. Ponosno je hodil vodnik Bertok okrog njih in pripovedoval terencem in terenkam, ki so bili poleg, kako smo jih dobili in kako jih bomo uporabili v nadaljnjih borbah. Mali bacač je stal kraj mitraljezov in čakal borcev, ki bodo znali z njim ravnati.

V popoldanskih urah pa so kmetje zopet pripeljali štiri velike sode vina na škripajočih vozeh.

»No, ker ste uspešno zmagali, boste pa zopet dobili vina,« so dejali. Komisar brigade je odredil, da so tri vozove odpeljali v kočevske gozdove, kjer so bili ranjenci. »Vino mora biti v prvi vrsti za naše ranjence,« je dejal. Četrty voz pa so obsto-

pili borci. Vsak je dobil dobro porcijo vina. Iz vasi so pa odhajali kmetje in kmetice na polje pšenico žet in seno sušit, kajti bilo je lepo poletno julijsko dopoldne. Po vrtovih je spet zavladalo veselje. Terenci in terenke so pripravili Tomšičevi brigadi deset pečenih jaget. Petinosemdeset borcev se je obulo v nove čevlje ujetih Italijanov, komandirji in mitraljezci so pa dobili obleke. Italijani so namreč na begu izgubili veliko opreme.

Ko je šla po vrtu desetina prvega voda prve čete, je neki borec zavriskal in se udaril ob koleno: »Dali smo jim vetra, pa še jim bomo.« Petnajst borcev je za njim zavriskalo.

Popoldne so prišli tovariši iz Gubčeve brigade in nam čestitali k uspehu.

»Tudi vam kaj takega želimo,« smo odgovarjali. »Tudi vam želimo, da bi imeli takšno jutranje kosilo, kakor smo ga imeli mi.«

Komandir prve čete je pa imel zbrane borce v senci sadovnjaka in jim govoril:

»Zakaj je padel desetar Jože, ki je bil na straži? Ko si je obuval čevlje, so mu prišli nenadoma Italijani za hrbet in ga ustrelili. To naj bo v opomin, da ne bo nihče kaj drugega delal, temveč, da bo na svojem stražarskem mestu pazil. Tako, zdaj pa pojdite čistit puške in mitraljeze, potem se pa veselite.«

Veseli so bili borci in prebivalci. Še komisar Krt je vzel violino, sedel pod staro tepko in igral pesmi, ki se jih je naučil še kot mlad študent. Tretji vod druge čete in prvi vod tretje čete sta pa prav do Dragatuša gonila Italijane. Proti popoldnevu so privedli še deset prestrašenih Italijanov. Drugi dan so jih naši propagandisti nabasali z letaki in raznim propagandnim materialom. Komandant brigade jim je še povedal, zakaj se borimo in jim naročil, da morajo tako delati, da bo čimprej vrag vzel fašistično vojsko. Nato smo jih izpustili. Veselih lic so Italijani zapuščali Bojance. Obnašali so se kot otroci, ki dobe kako igračo v dar. »Nikdar ne bomo pozabili hrabre in velikodušne Tomšičeve brigade,« so govorili. Dva Italijana, neki Luigi in Pitro sta ostala pri nas. Bila sta delavca iz Milana. Dejala sta, da bi rada bila v naši brigadi. Z veseljem so jih sprejeli borci v edinico.

V sončnem julijskem popoldnevu je bilo videti dolge vrste kmetov in kmetic, pomešanih z borci. Na bližnjih njivah so kmetice žele pšenico, borci pa so jim pomagali vezati snope.

Dolge vrste škripajočih voz žita in sena so vozili kmetje s polja. Pomagali so jim ogoreli borci, ki so imeli zavihane rokave in so z vozov metali seno na kupe.

»Tako, tako,« je kričal neki kmet, ki je stal pred volom, »zjutraj borba, zdaj pa delo na polju. To je lepo, to je res lepo.«

Tako je preživela Tomšičeva brigada lep dan 5. julij 1943.

Naša vojska se je oborožila z modernim okupatorjevim orožjem. Italijanski lahki minomet na položaju, septembra 1942

V SNEGU IN OBROČIH

K osmi obletnici I. SNOUB »Toneta Tomšiča«

FRANC STRLE

Za nami je bilo deset dni neprestanih borb in pohodov. Premraženi, le za silo siti, smo z zaprtimi očmi bredli visoki sneg. Snežilo je. Smreke so težko držale velike kopice snega in od časa do časa se je katera otresla svojega bremena.

»Hudič!« je zarobantil pomočnik mitraljezca Janez in si ježno otepal sneg, ki se mu je vsul za vrat. Še se je jezil, potem pa je prisluhnil. Nekje za nami so regljale strojnice.

Štab Tomšičeve brigade ob prihodu na Štajersko. Komandant Efenko in komisar Turnher Tone v razgovoru z namestnikom komisarja divizije Matevžem Hacetom

Ustavili smo se v neki vasi na robu Konjiške gore. Gredeč smo zvedeli, da so nemške smučarske patrole v belih zaščitnih oblekah napadle štab divizije. Od ljudi smo dobili nekaj hlebov kruha ter si ga razdelili. Čez nekaj ur se je marš nadaljeval.

Včasih sem na marših sanjaril o novih uspešnih borbah, o svobodi, o sreči; moje oči so ob poti iskale posamezne značilnosti, ki naj bi me po svobodi spomnile na partizanska pota. Zdajle pa mi ni bilo do sanjarjenja, ne do lepot v naravi. Mraz me je pogrbil, da sem bil še manjši, nespavanje pa mi je vzelo vsako željo za sanjarenjem. Roke sem tiščal v žepih, od časa do časa pa sem si drgnil ušesa, ki so zmrzovala. Nekateri so si robове »titovk« potegnili čez ušesa, jaz pa sem bil preponosen, da bi pačil našo lepo partizansko kapo.

Kolona se je raztezala in vlekla naprej kot velika in dolga gosenica. Vseokoli je bil sneg in noč. Tu in tam je lajal pes in kadar je šla kolona skozi vas se je slišalo tudi trkanje redkih toda vztrajnih »žicarjev«. Ljudje so vstajali in skozi okna gledali svojo vojsko.

Hodili smo, čakali, spet hodili in čakali. Štab je v pohodu poizvedoval o sovražniku in menjal plan prebijanja in pohoda. Mi smo posedali na nahrbtnikih ali pa v snegu in spali. V takih momentih je izgledalo kot da je kolona okamenela, le od časa do časa so letali ob koloni funkcionarji, obveščevalci, kurirji... Razne komande so znova prebujale kolono in tako zdramljeni smo začeli raztezati zaspale in premrzle ude. Že bolj proti jutru smo, po dolgem čakanju, zopet šli naprej. Naš bataljon je bil v predhodnici. Spuščali smo se vse nižje in nižje. Pot nas je vodila po dolini podobni velikemu žlebu. Bližali smo se glavni cesti Celje–Maribor. Kolona se je zopet zaustavila, sedaj že v primerni razmaknjenosti borec od borca, ker smo pričakovali borbo.

Rafal. Znova rafal in strelji. Naši so trčili na nemško zasedo. Na komando smo se v teku zaleteli naprej, se razpršili v strelce, čez cesto, polje in zamrzli potok. Divje tuljenje, pomešano z rafali in strelji, se je potresalo po dolini. Brigada se je

kot divja pobesnena reka pogнала, preplavila polje in se zagrizla v nasprotni breg. Naš juriš je le redko kje naletel na resnejši odpor. Nemci so jo v glavnem povsod hitro popihali. Za borih dvajset minut je bila že vrzel v nemškem obroču dovolj široka, da se je skozi njo prebila vsa XIV. divizija. Zaplenili smo tudi nekaj orožja, pa tudi ujeli smo enega Nemca. Naši borci so pokazali neverjetni heroizem, hitrost in odločnost v jurišu. En borec iz prvega bataljona je ob tej priliki zgrabil za cev švabskega mitraljeza in ga švabu iztrgal iz rok.

Bil je že dan, ko so zadnji oddelki XIV. divizije prešli čez cesto Celje–Maribor na sektor Lindek. Po dolini je bila rahla megla. Tam od Celja se je slišalo brnenje tankov in avtomobilov, levo in desno rafali naših zased in pobočnic. Ustavili smo se, ker nismo vedeli v katero smer moramo. Večina nas je mislilo, da se pred nami razprostira Pohorje, saj smo upali, da je Pohorje naš cilj in da, ko ga dosežemo, nehamo vsaj marširati. Toda zmotili smo se. Pred nami je bil v trikotnik s cestami obdan sektor Lindek.

Najprej je prišel tovariš Luka. Kolona se je zopet začela pomikati naprej. Pot nas je vodila po žlebu in se vila na obroke planine, ki je bila poraščena z redkim grmovjem. Na takem terenu, čeravno v precejšnji megli so Nemci kmalu zapazili našo kolono, ki je hitela, da prej kot Nemci zasede greben Lindeka. Začeli so streljati na nas s topovi. Kolona je bila več ali manj že razmaknjena, a sedaj se je še bolj raztegnila. Zanimivo in pretresljivo je bilo gledati ljudi, ki so si med eksplozijami granat utirali pot v strmino. Ah, nič posebnega! Nam se je vse to zdelo monotono.

Premagali smo strmino, šli nekoliko po bolj položnem, ter se zopet jeli vzpenjati na vrh. Tam na vrhu v gozdu se je kolona ustavila. Posedli smo v sneg in začeli dremati. Zeblo je v noge, roke in ušesa. Kuriti pa nismo smeli.

Iz smeri odkoder smo prišli, so se slišali pogosti rafali in pokanje. Tu je prvi bataljon zadrževal Nemce, ter jih ponovno z jurišem pregnal iz gradu, ki so ga bili zasedli. V dolini, na vseh straneh, pa je neprenehoma brnelo. Nemci so se pripravljali, da uničijo XIV. divizijo. Slavohlepni polkovnik fon Trek se je že vnaprej smejal svojemu uspehu. Najbrž je sanjaril tudi o »Riter-krajcu«, ki naj mu ga bi pripel sam »firer«. Toda zmotil se je v računih. Divizija se je kot vedno prebila iz obroča, on pa se je prepričal, da je še premalo specialista za borbo s partizani.

Začelo je snežiti. Nekateri so se tiščali skupaj v kopice, drugi so spet vsak zase teptali stezice v sneg. Vsem pa je krulilo po želodcu. Imel sem nekaj kruha. Privlekel sem ga iz torbe in razdelil bližnjim tovarišem. Pazljivo, da kaka mrvica ne pade v sneg, smo ga hlastno pojedli. Želodci pa nam od tega niso nehali kruliti.

Popoldne smo šli na položaje. Zasedli smo bunkerje iz snega, razmaknjeni drug od drugega, toliko, da smo imeli zvezo. Oh, čakanje! Cela večnost. Pa še v snegu in mrazu. Seveda, če je borba, potem ni tako dolg čas. Preštel sem naboje, otipal bombe in znova bulil predse v meglo. Moral sem tudi paziti, da mi kdo v vodu ne zaspi. Začelo se je mračiti in tedaj je prišla komanda za premik. Nekaj me je pocuknilo, ko sem vstal iz bunkerja; suknja se je bila primrznila. Obšel sem vod in ugotovil, da smo še vsi.

Tipaje z nogami smo se spuščali nizdol. Nekaj časa je že šlo tako, toda potem smo se začeli drsati, večinoma po nogah in zadnji plati, nekateri pa tudi po hrbtu in glavi. Tu pa tam je zaropotal mitraljez ali zaboj z municijo. Revežu, ki je poril z nosom po tleh, se je pa odtrgala jezna kletvica, ali pa se je sam sebi smejal. Na dnu v kotlini je bil zbor bataljona, ki se je kmalu vključil v kolono, katera se je že pomikala naprej.

Glad med nami je že imel svojo besedo. Nikjer pa, razen hladnega snega, ni bilo nič za pod zob. Tovariš Mitja, ki je

nekaj dni za tem padel, je prinesel od nekod lonec ocvirkov. Sto rok se je stegnilo v pisker.

Pozabili smo na glad, loteval se nas je spanec. Hodeč smo spali domala vsi. Dostikrat se je kateri zaletel v tovariša pred seboj, ali pa zagazil ven iz steze globoko v sneg. Jaz sem tako udaril z glavo ob rezervno cev od puškomitraljezca, da sem videl vse zvezde. Velika bolečina me je le malo časa držala budnega. Poti pa ne konca ne kraja.

Trije Štajerci, ki so bili v četi od prvega dne na Štajerskem, so tožili, da je težko. Jaz sem jih bodril in prepričeval, da to še ni nič hudega, da smo mi še težje preživeli, sam pri sebi pa sem si mislil, da ne govorim resnico.

Končno smo se začeli spuščati v dolino. Tretji in drugi bataljon Tomšičeve je šel v zasedo. Prebijala pa je Bračičeva brigada. Tovariš Efenko me je postavil z zvezo, in mi dal nalogo, da pokličem oba bataljona, ko bo divizija čez cesto. V dolini je začelo močno pokati in slišal se je juriš Bračičeve brigade. Stal sem ob koloni in gledal mimoidoče, ki so kakor sence na filmskem traku utrujeno hiteli naprej. Kakšni so bili nekateri: ogrnjeni in zaviti v deke kot stare ženice. Mimo mene so šli borci treh brigad XIV. divizije, mule s težkim orožjem in z dvema topovoma, ter kolona ranjencev. Ko je šla mimo tudi zaščitnica sem se potrudil do obeh bataljonov in javil tovarišu Efenku, da so že vsi čez cesto.

»Ajde! Pokret, gremo!« je tiho šla komanda od ust do ust in bataljona sta jela zapuščati svoje položaje. Šel sem na čelu kolone obeh bataljonov. Na cesti sem uzrl le še eno mitraljesko trojko. Efenko je dal komando: »Hitreje naprej!«

Urno smo tekli čez cesto in se vzpenjali po gazi v hrib. Ko sem obvladal prvo strmino se je že delal dan. Pred menoj, ob neki hiši, je bilo nekaj borcev Bračičeve brigade z mitraljezom. Streljali so na hribček, na katerega se je posrečilo priti Nemcem in na ta način presekati pot, po kateri je že odšla ostala divizija. Videl sem, da se tod ne da naprej. Skočil sem na stran ceste proti gozdu. Z menoj je bilo še nekaj borcev. Okrog nas so se v sneg zarivale mine, da je kar puhalo. Na srečo so zaradi snega imele omejeno moč. Tovariš Efenko je izbral novo pot za oba bataljona, in sicer desno od one po kateri je odšla divizija. Meni pravzaprav ni bilo točno jasno, kje so Nemci in kje jih ni. Z nekaj borci v strelcih sem se podal navkreber. Pokanje vse na okoli. Tam naprej kakih deset metrov je lomastila neka postava. »Kdo je tam?« sem zavpil. Nič odgovora. »Stoj! Kdo je?« sem ponovil. Spet nič, le lomastilo je še naprej. Pomeril sem v tisto smer in ustrelil, ter se pognal naprej. Nasproti meni se je privaril nahrbtnik. Pogledal sem ga: »Aha, partizanski!« Preklinjajoč strahopetca, ki mi je kar na lepem dal nositi svoj nahrbtnik, sem ga vrgel na ramo. Na vrhu, ko je nevarnost bila v kraju, sem pogledal v nahrbtnik. Zadržana, kokoš, deka, tri italijanske bombe in brisača. Ha! Dober plen. Vzel sem bombe, deko in brisačo ter vzkliknil tovarišem: »Fantje! Kdo hoče kuro?« Neki Belokranjec jo je vzel. Ko smo bili zopet v koloni, smo ugotavljali, kdo neki je bil ta strahopetec, saj bi ga zaradi kure morali kaznovati.

Pri prvih hišah na vrhu smo se ustavili. Ker smo imeli še nekaj sladkorja iz Senovega, smo dali skuhati čaj. Tudi nekaj kruha in žgancev smo dobili. Tako smo po treh dneh zopet zaužili nekaj toplega. Med tem smo dobili zvezo z divizijo in odšli za njo.

Skoro cel dan smo še hodili. Sneg je, bil precej velik, snežilo pa je še vedno. Prišli smo na Sv. Jošt in od tod čez greben Kozjaka v vasi, ki se razprostirajo na severni strani Kozjaka. Le graba in cesta sta nas ločila od Pohorja. Tu smo prvič malo spali. Kot vedno smo prvo poskrbeli, da očistimo orožje, potem pa še sebe. Umili smo se, preobuli in zaspali drug preko drugega. Komaj eno noč smo prebili v miru in že smo pozabili na vse težave. In prav čudno leni smo bili, ko smo drugi dan morali zopet na položaje. Človek se hitro pomehkuži. Morali smo hitro zasesti greben Kozjaka, ter odbijati Nemce, ki so po-

izkušali z južne strani zavzeti Sv. Jošt. Zvečer smo zapustili položaje, dobili večerjo in se uvrstili v kolono.

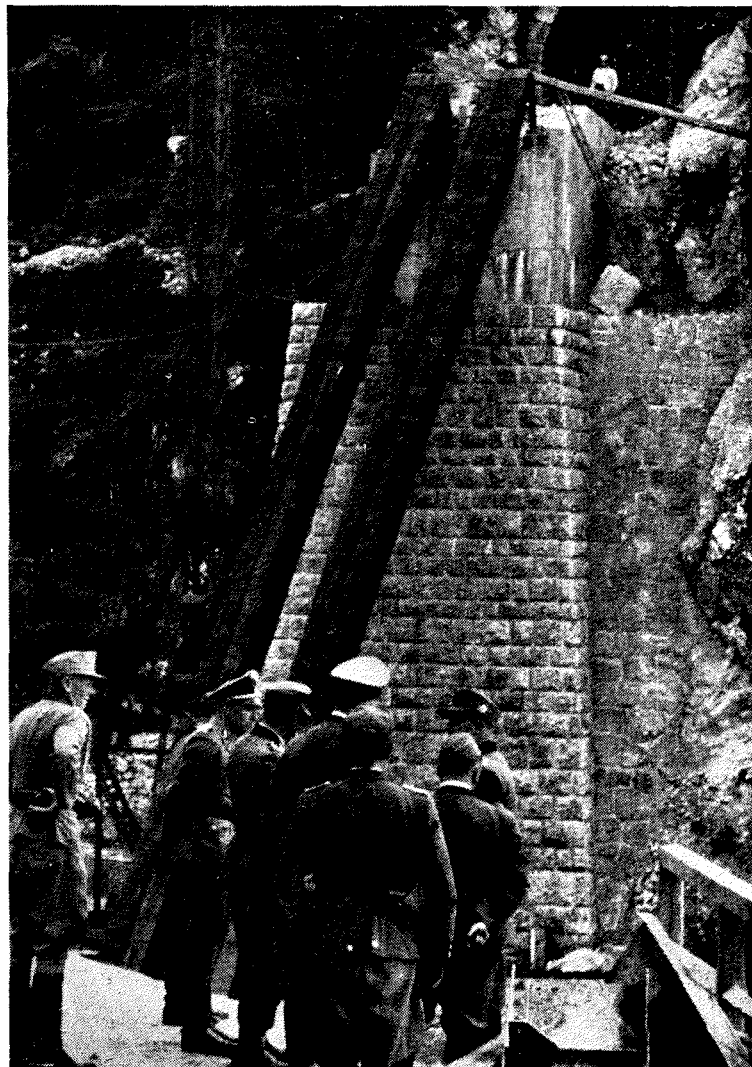
Naša brigada je bila odrejena za nošenje ranjencev, kakor tudi nekaj Bračičeve. To je bilo nekaj najtežjega. Rajši bi bili desetkrat jurišali. V visokem snegu, po ozki stezi nositi ranjence?! Mene to ni doletelo, ker sem bil premajhen in prešibek, pa nisem bil za nikamor. Drugi pa so bili reveži, še večji pa ranjenci sami. Dostikrat se je zgodilo, da je nosačem spodrsnilo in tedaj so nosila z ranjencem telebnila na tla...

Dolgo, celo večnost, smo nosili ranjence, potem pa se je kolona ustavila. Naše predhodnice so naletele na Nemce. Rafali, eksplozije in rakete. Dolgo, skoraj dve uri se je vodila borba. Prebijali so Šerčerji. Na pomoč je šel Duškotov bataljon Bračičeve brigade. Nič, še vedno smo stali.

»Ma šta rade!« je godrnjal namestnik komandanta Milenko. »Ja bi sa III. bataljonom več tri puta probio.« Ni bil samo on v to prepričan, tako smo mislili domala vsi. Tomšičevci so bili na splošno priznani, kar se tiče juriša. V tem pogledu Šerčerjeva in Bračičeva niso bile tako daleč, čeprav so tudi one le malo zaostajale za Tomšičevo brigado.

In želeli smo si juriša. Vedeli smo, da nam je edina rešitev, ker rakete, ki so obsvetljevale noč, so nam bile dokaz, da so Nemci že zasedli greben Kozjaka in Sv. Jošt. Bila nam je sreča mila. Tovariš Efenko je dal komando, da gremo naprej.

Skoraj sem že otrpel od mraza. Bolj kot vse na svetu sem si zaželel take komande. Skočil sem naprej za Efenkom. Snežno plast je pokrivala tanka skorja, ki je včasih vzdržala, včasih pa ne. Rad sem stopal po skorji, bilo je lažje in manj hrupa je bilo če se ni udiralo. Efenka nas je vodil na desno, skozi smrekov

Stražarjev in Gorjanski bataljon sta zažgala most v Mostah junija 1942. Nemci ogledujejo rezultat uspele akcije

gozdič. Na levi so Šerčerji še vedno zastoj vpili: »Juriš!« Nemci so se zagrizeno držali.

Prišel sem že blizu neke šupe, tedajci pa: »Halt!« Spreletelo me je in že rafal. Skočil sem na desno v zaklon, ostali pa so se tudi prav hitro razvili in strelce. Blizu je tudi prišel tovariš Imre in poveljeval: »Naprej! Juriš!«

Izdril sem varovalec na bombi in jo zavihtel. Momenti čakanja. Nič. Le zakaj ni počila? Vrgel sem še drugo in tretjo. Spet nič. Imel sem še dve. Moral sem jih obdržati za hujše čase. Med tem se nas je že kar precej tu zbralo. Naša zbrojevka je preresetala skedenj pred nami.

»Juriš!« Pognali smo se naprej. Med prvimi je bil sam tovariš Imre, komandant bataljona. On je osebno pobil nekaj Nemcev. Zdrveli smo naprej skozi skedenj in mimo hiše dalje. V hiši so Nemci pustili dva mitraljeza, mnogo municije, okrog dvajset nahrbtnikov, konzerv itd. Tudi top so tu izgubili, toda zaradi teme ga mi nismo zapazili v skednju. Vem le, da je o tem pozneje pisal »Štajerski gospodar«, da so Nemci tu ponovno osvojili zgubljeni top.

V strelcih smo se spet pomikali in drveli naprej. Na desno, na malem hribčku je držal položaj tovariš Jan s težko »Bredo«. Na drugi obroč nemških zased smo naleteli na cesti Mislinje-Vitanje. Tu je bil tudi ranjen tovariš Brico, namestnik komisarja naše čete. Nemci nas niso mogli zadržati. Jurišali smo na-

prej in razbili še tretji obroč, ki je bil na obronkih nad cesto na pohorski strani. Tam je padel mladi in hrabri mitraljezec Hafner Lojze. Trije nemški obroči so bili tako prebiti. Ta naš uspeh je omogočil, da so tudi Šerčerji in bataljon Bračičeve prodrli naprej. Vrzal za prehod divizije na Pohorje je tako bila napravljena. Toda bilo je že prepozno. Dan je že prepodil temo in divizija je z ranjenci morala nazaj. Preveč dolgo so se že vodile borbe na cesti. Nemcem je uspelo privleči dovolj rezerv in so ponovno začeli stiskati napravljeno vrzel. Štrije bataljoni smo tako ostali odrezani od XIV. divizije.

Efenko nas je vodil proti vrhovom Pohorja. Že kar po poti smo si privoščili nekaj zajtrka iz zaplenjenih nahrbtnikov. Popoldne smo zaspali do kakih petih. Tedaj so Nemci iznenadili Šerčerjeve. Naš bataljon je hitel na pomoč, toda tam, kjer smo mislili, da so Šerčerjevi so bili Švabi. Zaradi tega smo imeli pet mrtvih, med njimi je padel tudi komandir druge čete tov. Albin.

Zvečer smo se zbrali in na skromen partizanski način pokopali padle tovariše. Tovariš Efenko nam je rekel, da ne smemo počivati, ampak moramo takoj stopiti v ofenzivo, da bi na ta način razbremenili našo divizijo od nemških sil.

In stopili smo v ofenzivo. Goreli so vlaki, padale so postojanke, gestapovci in vsakovrstna sovražna golazen. Vodili smo uspešne položajne borbe. »Štajerski gospodar« pa je trobil, da je XIV. divizija uničena.

PRIČA EKSPLOZIJE

LOJZE AVSENAK

Minerska skupina se je pravkar umaknila od železniškega tira ob Savi in zavila nazaj proti Bohorju, odkoder je prišla že v trdi temi. Fantje so opravili svoj posel. Pod tir so položili razstrelivo, in kaj naj še čakajo! Upalilo bo v redu, kakor je vselej. Zadnji mesec so se vlaki prekopicovali vsako drugo noč.

Samo trmast in ognjevit Grega se ni vračal z njimi. Vso pot z Bohorja proti Savi je zavzeto pripovedoval tovarišem, da hoče in mora enkrat videti to stvar od blizu. Vražji fant! In zares, ko se je ekipa neslišno spustila z nasipa in v gosti temi utonila v še temnejšem gozdu, so minerji opazili, da Grege ni med njimi. Niso ga iskali, vedeli so, da bi prej popustil žebelj v hrastovem plohu, kakor ta zategla, trda buča.

Grega je pričakoval velikega dogodka. Samo toliko se je umaknil s tira, da je v jarku poiskal kritje. Nabasal je karabinko in otipal narezljane granate za pasom. Za vsak primer! A koga naj bi prineslo v taki temi! Potuhnil se je v jarku, izmenjal lego in obmiroval s karabinko, pripravljeno na strel.

Napovedani vlak bi moral priti vsak čas. »Nocoj je najavljen vojaški transport iz Romunije,« je pomislil Grega in tudi že preglasno zašepetal. Previdno se je ozrl naokrog, kakor bi izmeril, da li bi mogel tak šibki glasek prodrati tja do ceste. Znova je zavrtal oči v temo, v smer, odkoder mora pridržati vlak. Strastno ga je žejalo po doživetju. Resda je pomislil tudi na žrtve, a brž je odgnal to misel: »Kaj pa iščejo pri nas, vragovi?!« Oprezno je pogledal proti cesti, ki se je, kakor medel, komaj zaznaven trak vlekla dobrih petnajst korakov proč. Bil je sredi med njo in železniško progo. Kakor blisk mu je skozi možgane šinila misel kaj bi storil, če bi se na cesti znašla nemška patrulja. Vedel je, da Nemci patruljirajo vsako noč.

Tisti hip pa se je iz daljave začulo značilno drdranje. Vlak! Skozi telo mu je planil strahovit nemir. Karabinka v rokah je vztrepetala. Ropot tam daleč pa je spet utihnil. Grega je nestrpno nastavil uho na zemljo. Da li je to vlak? Komaj sprejemljivo, nedoločno ropotanje. Kot električna iskra mu je šinila v glavo nova misel. V nekaj drznih skokih je bil na tiru, se vrgei k tračnicam in nastavil uho. Iz hladnega železa so se oglašali enakomerno udarjajoči glasovi in se naglo jačali. Grego je prevzel sladek nemir. »Zdaj pride! Pride!« je vzkliknil skoro glasno. Vzpel se je na kolena in se za hip zastrmel v smer, iz katere se

bodo v nekaj trenutkih pokazale velike, svetle oči in dolgo drveče telo, čez katero bodo švigale iskre. Potem — —! Zamižal je, kakor bi si hotel priklicati privid. Nič več ni pomišljal. Grmenje vlaka je hitro naraščalo. Še enkrat se je sklonil k tračnicam, preden bo planil v zaklon.

»Kdo je tam?«

Rezek, odsekan nemški vzklik je brezobzirno udaril s ceste. Za njim so neučakano zaregljale brzostrelke. Krogle so sumljivo nizko zažvižgale preko minerja. Bliskovito se je zavalil z nasipa in treščil v jarek. Misel mu je bila kot bliskavica. Zgrabil je karabinko in zapovrstjo izstrelil vse naboje. Nemcem na cesti je vzelo sapo. Grega je ta premolk izkoristil do kraja. Drzno se je dvignil in z vso silo zalučil na cesto obe ročni granati. S ceste je udarila kletev, vzkliki, stokanje. Potem se je streljanje ponovilo z dvojno srditostjo.

Kaj zdaj? Položaj je bil brezupen. Nobenega naboja ne ročne granate. »Toda vlak?!« je pomislil. »Mar sem ga čakal zaman?« Stogotilo ga je, da je zobe zažal v ustnice. Polagoma se je dvignil iz jarka. Upognjen, kakor je bil, je obstal kakor ukopan. Izza ovinka so pogledale žarke oči prihajajočega vlaka.

»Zaman!« je jeknil in se vzpel še bolj.

Snopi krogel so udarili preko nasipa. Patrulja ga je zagledala. Razločno je čutil, da se Nemci bližajo železnici. Sprejel je edino možnost. Karabinko je vrgel križem na pleča, upognjen zdrvel po jarku in skočil pod most.

Nemci so zdrveli za njim, a zaman. Grega se je brez premisleka vrgel v Savo in z vsemi močmi zarezal proti sredini. Vse je tvegalo. Za sabo je na bregu zaslišal razburljivo vpitje preganjalcev in regljanje brzostrelk. A vse to je trajalo komaj kakor bežna misel. Ko se je Grega ozrl proti bregu, je vse to izginilo v oglušujočem kovinskem tresku eksplozije, prav v trenutku, ko je dvojje svetlih luči švignilo preko mostu. V hipu je ugasnila svetloba, skozi noč so zarezali presunljivi, obupno se zaganjajoči vzkliki s proge. Grega je videl nerazločno ogromno gmoto, ki se ni hotela umiriti in se je vzpenjala, kakor bi se borile velikanske pošastne zveri.

Vztrepetal je:

»To je eksplozija!«

Šele tedaj se je prav zavedel svojega položaja. Bil je sredi reke. Oster mraz mu je rezal v kosti. Čutil je silno neugodje. Obleka se mu je tesno oprijemala telesa in ga vezala na vsakem zgibu. Čutil je, kako mu na hrbtu nadležno opleta karabinka in povzroča neprijetno pljuskanje, čeprav si prizadeva, da bi plaval čim tišje. Še dobrih trideset korakov je imel do drugega brega. V vrbičju se bo skrila in počakal, da se poleže najhujša ihta. Nagel tok vode ga je močno zanašal, vedno teže se je boril z valovi.

Tedaj pa se je na drugi strani ukresal strel, za njim drugi —, tretji —. V malo trenutkih se je streljanje razvilo v pravo besnenje. Nemci so patroljirali tudi na desnem bregu reke. Puškarenje in eksplozija jih je prignala na breg. Morali so zaslutiti, kaj se je dogodilo.

Grega je bil prepričan, da ga ne vidi sovražnik v temi sredi reke. Ko pa je čutil, da v vodo okrog njega na gosto udarjajo svinčenke, nekatere celo tako blizu, da je razločno čul njihovo pljuskanje, ga je stisnilo pri srcu. »V vodi naj torej končam?!« V možgane se mu je vsiljivo zagrizlo to vprašanje. A trmasto ga je odgnal in se srdito obrnil nazaj proti sredini reke. Čez torej ni mogel več. Prepustil se je toku. Takoj pa je spoznal, da mu naglo pešajo moči. Posebno dober plavalec Grega ni bil. V mišicah je začutil strašno utrujenost, ki je postopoma prehajala v otrplost. Prsi so se mu dvigale v težkem, trgajočem dihanju. Voda mu je čedalje pogostejše vdiral v usta in vsakokrat jo je izgrgal z večjo muko. Novembrska noč se je zgrnila nad njim še vse bolj črna. Za hip se je predal utrujenosti. Toda z grozo je spoznal, da se mu je voda zlila nad temenom.

»Ne dam se za nobeno ceno!« je uporno vzdiknil.

S strtimi močmi si je pomogel na površino. Zaskrbelo ga je; te moči so bile zares poslednje. Stegnil je noge, da bi dotikal dno. Spet ga je zalila voda. S hudim naporom si je prizadeval proti bregu, ob katerem se je vlekla dolga, komaj vidna črta — železniška škarpa. Občutil je grozečo samoto. Streljanje na bregovih je docela utihnilo v dalji.

Grega je pomislil, da bi izplaval na desni breg. Tam — je menil — bi bilo vendar varneje. Toda ni se zanesel več na svoje moči. Noge mu je ohromila odvratna onemoglost, postale so mu strahovito nadležno breme. »Nazaj k železnici, pa kar bo!« Rok ni več čutil. Slabotno jih je premikal in s tesnobo spoznaval, da ne zmore nobenega zamaha več. Le nebogljenost je še gibal z dlanmi. Stemnilo se mu je pred očmi in izginilo vse. Zavest se mu je šele vrnila, ko mu je voda zopet zalila glavo. Takrat pa ga je hkrati prevzelo tudi upanje. Pod nogami je začutil dno. V smrtni borbi si je spet pomogel na površino in grgrajoče hlastnil za zrakom. Potem je pod vodo bredel proti bregu, tipajoč z nogami po skalah, zdrkajoč v kotanje, dokler ni do smrti upehan dosegel gladine.

Miner Grega se je zrušil na prodec med grmovjem. Sam ne ve, koliko časa je tako medlel. To ni bilo spanje, le drgetanje do kraja izmučenega človeka. — Zbudil ga je ropot tovarnega vlaka, ki je težko sopihajoč bobnel po tiru na visoki železniški škarpi. Spoznal je, da tema ni več tako gosta in da je daleč daleč od tistega mesta, kjer so snoči minirali progo.

PARTIZANSKA TISKARNA POD SV. GORO PRI LITJI

JOŽE ŽUPANČIČ

V polletju 1948 sem sodeloval pri organizaciji razstave šolstva LRS. Takrat smo zbirali tudi gradivo o partizanskih tiskarnah, ki so tiskale šolske učbenike in priročnike v času NOB.

Sestavili smo tudi zemljevid partizanskih tiskarn in tehnik, ki so delovale na slovenskem ozemlju v letih 1941—1945.

Kot Litijana me je zanimalo, ali so imeli v tistih časih tudi v našem Zasavju tehniko ali tiskarno. Vsako poizvedovanje o tem je bilo zastonj.

Tako odkritje se mi je primerilo šele jeseni leta 1949.

Neki učenec je prinesel v šolo ciklostirano brošurico tov. dr. Metoda Mikuža: »Kri mučencev — naše seme!« Dijak Cirar Andrej iz I. a razreda litijske gimnazije, ki je imel ta tisk, mi je povedal, da je našel brošurice v starem partizanskem bunkerju v bližini Vač. Tam, da je bilo še več tega »papirja«, pa so nerazsodni kmečki fantiči našli staro bombo in so jo zagnali v bunker, ki se je nato zrušil in je vsa ostalina zgorela.

To pripovedovanje mi je služilo za izhodišče mojega nadaljnega iskanja in sem za tem le našel sled za tiskarno v naši najožji bližini v Cirkušah pod Sv. goro. Ko sem imel nekaj podatkov v rokah, sem se obrnil tudi na ljubljanski muzej narodne osvoboditve, ki pa ni imel zabeležene niti te litijske tiskarne, niti tiskov, ki so jih tiskali v njej.

Čudno pa je, da je ta tiskarna, ki je zalagala dobršen del slovenskega ozemlja s partizansko literaturo ostala v pozabi in nezabeležena, kar daje misliti, da so tudi še mnogi drugi važni spomeniki iz NOB ostali vse doslej pozabljeni in nepreiskani.

Tiskarno v Cirkušah je ustanovil štab Kamniško-zasavskega odreda spomladi leta 1944. Partizansko poveljstvo v Zasavju je čutilo nedostatek, ker ni imelo na svojem ozemlju tiskarne, kakor so jih imeli v Sloveniji tedaj domala že vsi odredi in večje partizanske enote. Organizacijo ilegalne tiskarne so poverili partizanu Čoku-Stanetu Weilgoniju iz Litije, ki je bil tedaj politkomisar KZO. Čok je začel iskati primeren teren in se je ogled za vas Cirkuše pod Sv. goro. Vasica je na samotni, nima nobenih

posebnih prometnih poti. Od Litije je oddaljena dobri dve uri hoda, nekaj manj do Sv. gore.

Da je izbral Čok Cirkuše, je bil še poseben razlog. Tamkajšnji kmetje, sedem po številu, ki so bili partizanom izredno naklonjeni, so imeli tudi lastno elektrarno, ki jo je gnal majhen hribovski potok, nazvan Kunštov potok.

Partizan Čok si je s svojimi kurirji partizanom Semcem in Klandrom, dvema kmečkima fantoma iz Podbukovja pod Sveto goro, pričel zbirati primeren prostor za bunker. Kmalu so ga našli v grapi poleg vasi.

V zemljo so pričeli kopati jamo, ki so jo obložili s hlodi in deskami. Vse potrebno stavbeno gradivo so dobili iz Litije, od koder so ga jim poslali njihovi prijatelji, zaposleni na Kunsterjevi žagi.

Bunker je bil majhen v izmeri 2 krat 3 metre, višina dva metra. Za vhod v bunker je služila mala odprtina na vrhu 40 cm krat 40 cm, ki so jo sproti zamaskirali s sveže posekano smrečico. Mnogi so hodili po stropu bunkerja, pa je bil tako imenitno zakrit, da ni mogel nihče ničesar posumiti, da bi stal nad tiskarno in da drevesce, ki si ga ogleduje, ni zraslo na tem prostoru.

V bunkerju so imeli tudi po tleh položene debele plohe, ki so jih dobili iz litijske žage. Kot posebnost je treba omeniti, da je bila ta tiskarna na električni pogon in razsvetljavo. To so napeljali od dinam v Cirkušah s pomočjo podzemnega kabla. Kabel so polagali le ponoči, da ni mogel nihče ničesar opaziti. Dinamo je imel le majhno kapaciteto, nekako 2 KW.

Dokler ni bil gotov ta bunker za tiskarno, so partizani tiskali radijska poročila in druge tiske v kmečkih hišah v Cirkušah. Do takrat ta vasica še nikoli ni imela nobenega nemškega obiska in vse hajke so do takrat vasio pustile ob strani, nedotaknjeno.

Tehniki so opravljali svoje delo le v bunkerju, kadar pa so bili prosti, pa so se zadrževali pri sosedih in sicer pri Goštetu, po domače pri Kladvu, pri Cirarju, po domače pri Olafu, pri

Albinu Razoršku, po domače Koštrunu, pri Janezu Petucu in drugih.

Kasneje pa, ko se je delo v tiskarni razmahnilo in je prišlo na pomoč še več tehnikov, so si postavili nad tiskarno še poseben bunker, ki jim je služil za stanovanje. V pomoč je prišel tiskarjem tudi tovariš Pečnik Beno iz Litije, ki je pisal matrice in pomagal pri sestavljanju radijskih poročil.

Tehnika je bila precej dobro opremljena. Ročni ciklostil so dobili na občini Vače, imeli pa so tudi dva strojna ciklostila, ki so jih dobili iz Vač in iz Litije.

Zaradi papirja niso bili nikoli v skrbeh. Zadostno množino so ga dobivali iz Litije, največ ga jim je pošiljal Joško Flajs, ki je bil kot trgovski sotrudenik uslužben v Elsnerjevi trgovini.

Z matricami so jih zalagali zaupniki iz litijske občine, kjer je bil sicer tedaj za župana sudetski Nemec Josip Donth, ravnatelj litijske predilnice, ta je sicer prečistil občinske uslužbence in je bil prepričan, da ima okrog sebe samo zaupne ljudi, zato seveda moč niti v sanjah ni slutil, da tiskajo pod Sv. goro protifašistična poročila in letake na papirju in matricah iz njegovega urada.

Tiskarna v Cirkušah je natisnila tudi precej ilustriranih letakov, celo v barvah. Barve jim je oskrbel Veller (tirolski Nemec, ki je bival v Litiji že mnogo pred vojno in je ostal tudi po osvobojenju pri nas, pa je nekoč ob povratku s hribov zašel v Savo in utožil).

Glavna naloga svetogorske tiskarne pa je bilo tiskanje radijskih poročil, ki so jih nato razmnožili in razposlali po vsej dolini. Vsakodnevno delo v tiskarni se je pričelo zvečer in je trajalo vso noč. Radijski telegrafisti so lovili in beležili radijska poročila, ki so jih nato napisali na matrice. Tehniki so razmnožili te vesti in vsako jutro je bilo izgotovljenih po več sto letakov z naslovom »Radijska poročila«. Kurirji iz tehnike so jih nato porazdelili v zavitke in jih odnesli do kolporterskega centra kurirskega bunkerja, ki se je nahajal v hosti poleg samotnega kmeta Zapečarja pod Klenkom pri Vačah. Kolporterski vod je bil nastanjen pri kmetu Zapečarju, vodja kolporterjev, kurirjev pa je bil bivši litijski predilničar partizan Filip Vidmar, ki je kasneje kot borec tudi padel za našo stvar 28. januarja 1945 na Ravnah pod Sv. goro. Ubili so ga Kozaki.

Tam so ob jutranji uri že čakali kurirji, ki so nato raznesli Radijska poročila na kakih 20 krajev po vsej zasavski dolini, v Trboveljski obveščevalni center in tudi Dolenjskemu odredu na desno stran Save in na javko TV 7 na Mamolu, samotni hribovski vasi med Litijo in Polšnikom.

V nekaj urah so bile najnoveše vesti v stotih rokah, tudi med Nemci, zlasti med koroškimi vojaki v Litiji.

Glavni tiski, kakor se jih spominjajo Čok in njegovi sodelavci so bili naslednji:

Radijska poročila tehnike KZO so izhajala dnevno v 800 do 900 izvodih, včasih tudi okrog 1000 izvodov. Besedilo je bilo objavljeno na enem samem listu, t. j. na dveh straneh. Radijska poročila so sprejemali s pomočjo dveh radijskih aparatov od pete ure popoldne pa do polnoči. Medtem so že ostali člani tehnike pripravljali besedilo za tisk in ga pisali na matrice. Vsi formati radijskih poročil niso bili enaki, uporabljali so pač papir, kakršnega so dobili. Radijska poročila so izhajala redno vsak dan od 1. maja 1944 pa nekako do konca leta, ko so se zele po Zasavju velike sovražne hajke.

Zasavski partizan je izhajal mesečno od maja 1944 do novembra. Izšlo je sedem števil. Posamezne številke so bile tudi ilustrirane.

Volivni listi za volitve v ljudske odbore. Za volitve, ki so bile v naših krajih v začetku decembra 1944, je tehnika KOZ pripravila vse potrebne tiskovine, navodila za volitve, kandidatne liste, sploh vse, kar so potrebovali aktivisti za izdelavo volitev. Volitve so bile v trgu Vače nad Litijo, kjer je bil tedaj glavni kraj zasavskega osvobojenega ozemlja, nadalje so bile volitve tudi v drugih manjših krajih n. pr. v Cirkušah in drugod. Vsi ti kraji so spadali pod litijsko okrožje.

Obrazci za vojaška poročila. Tiskarna KZO je tiskala tudi vse potrebne tiskovine za vojaške namene, kakor n. pr. dnevne, tedenske in mesečne raportne liste in vojaška poročila.

Brošure. Točnejših ugotovitev glede brošur še nisem mogel ugotoviti, ker je bilo v času hajk domala vse uničeno. V tistem nevarnem času so ljudje uničili, kar bi jih moglo izdati. Drugi pa so nekaj tiskov skрили, ker se pa vse doslej za te predmete ni po odročnih hribovskih krajih nihče brigal, so jih spričo znanega pomanjkanja papirja že raztrgali in uporabili in seveda na ta način napravili nepopravljivo škodo. Kolikor sem mogel dobiti podatkov, so tiskali med njimi brošuro: Kri naših mučencev.

Tehnika je natisnila tudi nešteto parol na male listke. Njihova vsebina je bila naperjena proti okupatorju in njegovim pomagačem. To so bili povečini mali listki 6×3 cm, pa tudi drugih oblik, kakršen papir so imeli pri rokah. Pakirali pa so jih po 100 izvodov skupaj in so jih nato raznesli med aktiviste po vsem zasavskem terenu. Ti so jih trosili po Litiji in drugih krajih, mnogokrat tudi pred poslopji, koder so stanovali Nemci ali nemška vojska in najbolj drzni so jih ponesli v nemške urade in jih tam raztrosili.

Ilustrirani letaki. Kadar je bila potreba, so izdelali v tehniki tudi plakate velikega obsega, tudi po en meter visoke. Nekateri lepake so pobarvali z živimi barvami. Barvanje so opravljali na roko.

Slike maršala Tita, komandanta NOV in POJ ter druge stenske slike. Pri ilustriranju so se najbolj obnesli sodnik Mirko, sedaj službujoč v Trbovljah, Pokorn Lojze iz Trbovelj in Pečnik Beno-Sivi iz Litije.

Radijska in druga poročila in tiske iz tehnike KZO so razpošiljali na teren s kurirskega bunkerja pri Zapečarju v bližini Klenka. Pri raznašanju poročil je sodelovalo več kot 20 kurirjev in kurirk, tudi otroci, ki so bili za tak posel sila pripravi, požrtvovalni in junaški. O teh malih kurirskih pišemo in pripovedujemo vse premalo. Zdaj ta mladina dorašča in hrani še mnogo spominov, kako so pomagali pri širjenju partizanske literature in tako doprinesli tudi svoj delež k naši zmagi. Na moške so bili Nemci in belčki vse bolj pozorni, kakor na dekleta in otroke, zato se je mladina lažje izmuznila mimo sovražnih zased, kadar je prišla s hribov z zalogo literature.

Dolga bi bila vrsta vseh tistih, ako bi jih začeli naštevati, ki so pomagali pri širjenju narodnoosvobodilne literature. Med najboljšimi kurirji pa je bila Tončkova iz Ržiš, malega naselja pod Vačami. Ta je bila vedno najbolj točna na svojem mestu, pa tudi iznajdljiva, kadar je bilo potrebno nesti tisk skozi zasedo. Tončkova je nosila literaturo iz Ržiš skozi kraje Zahrib, mimo Lipavca, na Ponoviče in od tam naprej v Litijo, največ do starega aktivista Nikota Krhlikarja, ki še danes rad pove, kako je sprejemal partizansko časopisje in ga širil dalje.

Nemške straže v dolini so pozneje že postale pozorne na Tončkovo in so jo začele bolj temeljito preiskovati. Pa tudi takrat niso našli ničesar sumljivega pri njej. Radijska poročila je zvila v ozke zvitke in jih potisnila v votlo ogrodje svojega kolesa in tako pritihovala partizansko pošto mimo Nemcev in belčkov.

Litijčani in drugi iz Zasavja so bili partizanskim tiskarjem hvaležni, ker so jih seznanjali z resnico in bližajočim se nemškim porazom. Zato so jih zalagali po skrivnih poteh z vsem, kar so potrebovali. Ko je koncem leta 1944 začel pritiskati mraz in je tiskarje v njihovem bunkerju začelo mraziti, so dobili iz Litije celo »gašperček«, ki ga jim je poslal kovač Gojko Vidovič iz Grbina. Tako so lahko med delom kurili in vršili svoje težko in nevarno dolžnost na toplem. Tudi zaradi papirja niso bili nikoli v skrbeh, čeprav so ga dosti rabili. Niso ga dobivali samo iz Litije in drugih zasavskih krajev, temveč so jim ga pošiljali tudi od drugod.

O tem mi je pripovedoval partizan Dermota Marijan iz Litije, kaj je doživel 9. septembra 1944, ko se je nahajal na pohodu iz Litije proti Vačam. Prav ta večer se je nahajal v vasi Klenk pod Vačami. Ker je bil v tem kraju prvič kot partizan, je njegovo pozornost posebno še pritegnilo, ko so začeli zažigati

kresove na hribu okrog vasi. Ob določeni uri pa so priletela sovražna letala, ki so odvrгла nekaj tovorov. Med drugimi so jim odvrгла letala nekaj bal papirja, ki so ga partizani privlekli do hiše in ga nato spravili nekaj tudi v tiskarno KZO.

Tehnika KZO je delovala skozi v miru in plodno vse leto do januarja 1945. Okoliški kmetje so vedeli, da imajo v bližini partizanske tiskarne, katere so zalagali z vsemi potrebščinami in jih obveščali o premikih okupatorja, ko so tiskarji hodili v Cirkuše in ostale vasi na obiske. Kmetje sami pa so se zadržali kar najbolj previdno, nihče ni vpraševal o podrobnostih tiskarne. Tako je bila kar najbolj moč zakonspirirana. Razen osebjia in politkomisarja KZO, ki jih je večkrat obiskoval v svrhu pregleda in navodil in okrajnega sekretarja OF Tineta Kosa-Čvička ni stopila v tiskarno nobena tuja noga. Saj pa je bilo do tiskarne težko najti pot. Iz vasi je vodila do bunkerja pot, ki jo je oblihal potok tako, da si moral na nekaterih mestih preskakovati s kamna na kamen, da si nisi zmočil nog. To je bilo kakor nalašč, ker niso mogli najti sledov niti z nemškimi psi. Tudi v zimi, ko je pokrila pokrajino sneg, nisi mogel zapaziti v snegu stopinj. Ker so se kmetje bavili s sečnjo lesa in so vlačili iz hoste drva so pri vlaki zakrili svoje stopinje, zato so tudi partizanski tiskarji markirali po dolinici tako vlačno sled. Po dva partizana sta vlekla za seboj poleno, ki je zakrilo njihove stopinje, kadar so šli iz bunkerja v vas.

Partizanska tiskarna je delovala v Cirkušah do januarja 1945. V zimi 1944 in 1945 so Nemci, ki so čutili, da jim gre za življenje, hoteli v naših krajih uničiti partizane. Nemški oddelki, ki so se že umaknili iz Srbije, Bosne in drugih jugoslovan-

skih pokrajin, od koder jih je pregnala zmogovita partizanska vojska, so se gnetli v Sloveniji in vsaj tu hoteli uničiti partizansko gibanje. Tudi v Zasavje je prišlo na tisoče in tisoče nemškega vojaštva in njihovih pomagačev.

Tiste dneve je bila ostra zima in pokrajino je zapadel sneg v višini četrta metra. Okupator si je izbral za svojo napadno točko tudi Sv. goro, kamor je nastopil od raznih strani: iz Litije, Ponovič, Save in drugih krajev. V svoj bojni pohod je vključil najraznovrstnejše napadalne oddelke: pešadijo, konjenico, artilerijo, skratka vse, kar je imel pri rokah.

Tedaj je prodiral nemški odred tudi skozi Kunštov graben. Še danes ni ugotovljeno, ali so prišli tedaj v bližino partizanske tiskarne pod Cirkušami po golem naključju ali po izdajstvu.

Ob prvem napadu so zajeli tiskarje, bunkerja in v njem tiskarne niso našli. Ujeti tiskarji niso kljub mučenju ničesar izdali. Drugi dan so Cirkuše obkolili belčki in silili v kmete z grožnjami in mučenjem, naj izdajo tiskarno. Nobeden ni povedal ničesar.

Nekaj dni kasneje pa so Nemci le odkrili bunker, vdrli vanj in ga razdejali z minami.

Sicer pa tudi ni Nemcem nič pomagalo. Partizanska tiskarna v Cirkušah je sicer po tej hajki in aretacijah umolknila, a tedaj se je borila proti njim že stotisočglava partizanska vojska, ki je z ostalimi partizanskimi enicami, tako pritiskala na Nemce in njihove pomagače, da jih je bilo že čez nekaj mesecev konec.

Uresničilo se je, kar je po svojem tisku napovedovala tiskarna v Cirkušah pogin — fašizma in zmaga narodnoosvobodilne vojske.

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

Piše STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Že po nekaj dneh smo dobili od komande nalogo, da moramo bataljon hitro sestaviti in oditi proti Muljavi, kjer so trajale borbe že več dni z Drugo grupo. Tako smo bataljon hitro sestavili. V novi bataljon so prišli ponajveč tovariši, ki so bili že prej v Proletarski četi, nekaj Ljubljancev in domačinov iz Turjaka in je štel okoli 70 ljudi. Bataljon smo razdelili v tri čete. Bataljon je bil precej dobro oborožen in to z dobrim orožjem, ker so bili to v večini borci, kateri so zelo pazili na orožje ter so že od prej imeli pri sebi dobro orožje. V bataljonu je bilo okoli 60 pušk in 5 puškomitraljezov.

Ko smo prišli v Suho krajino na Krko, ni bilo več nobene borbe, ker je II. grupa že nagnala Italijane v beg z velikimi izgubami. Na Krki smo prišli v stik s prvimi partizani iz II. grupe Staneta Rozmana. Povedali so nam, kakšen je položaj pri njih, da so se Italijani umaknili nazaj v svoje postojanke in da so imeli Italijani preko 200 mrtvih in ranjenih, razbitih nekaj avtomobilov ter pokvarjen en tank. Ko smo prišli na bojišče, kjer je vodila borbo Druga grupa, smo videli še sledove bojev, bunkerje in po cesti je bilo še tudi vse krvavo. Tam sta bila tudi dva razbita kamiona.

Grupa je imela tudi svojo pekarno, kjer je pekla kruh za partizane. Bili so že obveščeni, da pridemo ter so imeli v rezervi precej kruha. Takoj so nas vprašali, če smo lačni, da nam lahko postrežejo. Iz pekarne je prejel vsak od nas pol hleba kruha, ki je tehtal kakega pol kilograma. Nato smo odšli dalje proti štabu II. grupe, ki je bil blizu Muljave. Ko smo šli v štab nas je najbolj zanimal komandant grupe tov. Stane Rozman in njegov komisar tovariš Kveder. Bila sta že precej znana zaradi svojih velikih akcij. Potem smo si ogledali taborišče in partizane, zanimala pa nas je tudi njihova kuhinja, ker smo bili potrebni tople hrane. Vprašali smo jih, če morejo dati bataljonu kaj hrane, ker nismo jedli nič med vsem maršem. Takoj so nas peljali h kuhinji in nam odkazali mesto, kjer naj se položimo in počakamo, dokler ne bo kuhar kaj pripravil. Stane Rozman je bil zelo prijazen z nami ter začel pripovedovati o njihovih akcijah. Med tem časom si je prišel ogledat naš bataljon njihov kuhar. Zanimalo ga je, če bi med nami dobil kake svoje znance.

Kuhar je imel veliko brado, bil je že prileten in zelo priden pri delu. To je bil tovariš Draksler Jože-Povh. Takoj nam je povedal, da ima pripravljeno, da mora še nekoliko pogreti in da bo krasna juha. Ker

smo bili lačni, smo mu rekli, da smo potrebni bolj močne hrane. Povh je ponovno odgovoril, da ne bo samo juha, ker da se juha skuha iz mesa in bomo tako dobili tudi meso. Čez kako dobro uro nam je začel deliti hrano. Vsakemu je dal pol porcije črnih žgancev in prežganke. Ko smo ga začeli svetlo gledati, ker nam je prej obljubil juho z mesom, je začel vsakemu posebej govoriti, da si naj mislimo, da so žganci meso, prežganka pa juha. V gozdu pri Muljavi smo prespali v njihovi grupi blizu štaba. Napravili smo si postelje iz smrečja in polegli pod smrekami. Neki večer smo Stane s svojim štabom in jaz zajahali konjičke, bosančke ter smo odšli na teren, da me spozna z ljudmi, ki so bili povezani s to grupo. Odjahali smo v Rdeči kal pri mlinu, kjer smo se zadržali krajši čas, potem pa smo odšli v vas Znojil. Tu smo ostali pri kmetih dalj časa, potem pa smo se vrnili. Drugi dan zjutraj smo zopet zajahali konje ter odšli na Polzevo. Tam nam je Stane začel razkazovati položaje in kako moramo mi nadaljevati akcije, tako, da ne bi Italijani opazili, da se je Druga grupa umaknila. Nadalje nam je pojasnjeval, kako moramo obdržati in obvladati teren kljub temu, da nas je malo, da mora ostati osvobojeno ozemlje in da moramo še naprej odbijati vsak italijanski napad. Če nas ne bodo Italijani napadali, jih moramo mi. Vprašanje je bilo kje naj si postavimo taborišče. Tovariš Stane je nam nasetoval naj ga postavimo kar na Polževem, da bomo lahko vršili kontrolo nad celim terenom in na drugi strani videli vse italijanske premike. Tako smo se utaborili na Polževem v turistični koči. Bataljon je dobival direktive od glavnega štaba, katerega komandant je bil takrat tovariš France Leskošek. Poslali so nam za naš bataljon dva najboljša zdravnika in to tovariša Novaka-Luka in tovariša Niko Južnič. Tako je bil bataljon dobro preskrbljen z zdravniki in sanitetnim materialom, saj sta prinesla vsak po en nahrbtnik sanitetnega materiala. Kam spravljati ranjence ni bilo težko, ker so bile na Rogu in okrog Smuke organizirane bolnice in bunkerji za ranjence.

Začeli smo z akcijami in to na vsem področju od Grosupljega do Stične na progi in ob cesti ter na tej progi kontrolirali ves italijanski promet. Vsak večer, ko se je napravila noč, smo zasedli turistično kočo, v jutranjih urah pa, ko se je pričel delati dan, smo jo zapustili in odšli na položaje. Kuhinjo smo postavili na vrhu Polževega v dolinici, tako da se dim ni videl v italijanske postojanke.

Druga grupa nas je čez nekaj dni, okoli 20. junija zapustila ter odšla preko nemško-italijanske meje na Štajersko. Ostali smo sami, začeli smo voditi borbo že takoj prve dni po odhodu Druge grupe na Štajersko in to zaradi tega, ker so Italijani zvedeli, da je Druga grupa zapustila položaje ter da je tu samo še nekaj partizanov. Tako je okrog 800 Italijanov izpadlo iz Stične proti Muljavi. Poslali smo eno četo na Muljavo, kjer je naredila zasedo, drugo četo smo pustili na Polževem, tretjo četo pa poslali niže proti Muljavi. Ko je bila italijanska kolona že povsem blizu Muljave, se je pojavila druga kolona iz Višnje gore, ki je šla proti Polževem v strelcih. Četa, ki je bila na Polževem, je tako prva prišla v borbo z Italijani in morali smo iz tretje čete, ki je bila namenjena za pomoč Muljavi, vzeti en vod in okrečiti z njim četo na Polževem. Borba je bila precej huda, ker so Italijani hoteli za vsako ceno zasesti Polževo. Naši borci so jih pustili zelo blizu in potem užgali po njih. Italijani so se umaknili in imeli so nekaj mrtvih in ranjenih. Medtem se je pričela druga borba na Muljavi s četo, ki je bila tam v zasedi. Borba na Muljavi je trajala nad eno uro, a četo so Italijani prisilili, da se je morala umakniti nazaj proti bataljonu. Tako so Italijani zasedli Muljavo, a so se okoli 12. ure vrnili v Stično. To je bil prvi italijanski napad na nas, po odhodu Druge grupe. Začeli smo kovati načrte za napad na italijanske posadke. Začeli smo pošiljati minerske grupe od Stične proti Št. Vidu in Radohovi vasi z nalogo, minirati progo po kateri so imeli Italijani stalno velik promet. Kmalu je postalo to področje Italijanom zelo nevarno. Od Žalne proti Grosupljem so bile večkrat manjše borbe ponoči, ker so nam Italijani začeli postavljati zasede. Zasede so postavljali zato, ker so se bali za progo in za viadukt pri Žalni.

Nekega dne, bilo je 20. junija, je bil ves bataljon v taborišču in počival. V popoldanskih urah je prišel nek politični delavec iz Višnje gore ves zasopel v štab bataljona. Prinesel je podatke o Italijanih. Povedal nam je, da govore Italijani v Višnji gori, kako bodo naredili ofenzivo proti našemu bataljonu na Polževem in prav hitro z nami opravili. Predlagal nam je, da bi Italijane napadli zvečer. Začeli smo se razgovarjati, da bi bilo res najbolje, če bi Italijane prestrašili. Tovariš s terena nam je pojasnil, da se kinopredstava v Višnji gori konča ob desetih. Odločili smo se, da bomo izvršili demonstrativni napad in da ga bo vodil tovariš Tiger z desetimi borci, in dvema puškomitraljezoma. Ko so borci videli, da gre v akcijo tovariš Tiger, ki je bil eden najboljših mitraljezcev Tomšičevega bataljona, se mu jih je hitro javilo deset in še en mitraljezec in odšli so okoli desete ure zvečer proti Višnji gori. Tiger in ostali so prišli preko žice v bližino prvih hiš, kjer se je videl trg in kino prostor. Takoj se je postavil z mitraljezom ter še štirje borci, ostali pa so ga zavarovali z leve in desne. Tiger je bil zelo prebrisan in je že v taborišču nabiral svetlečo municijo in deval v seržer po en svetleči se in po en navadni naboj, da bo tako videl, kam letijo njegovi strelci. Mi smo v nestrpnosti pričakovali, kaj se bo zgodilo. Tovariš Tiger je spustil rafal proti kinoaparaturi in vsega skupaj oddal 40 strelcev, to je dva cela seržerja. Opazil pa je samo to, da so Italijani prenehali predvajati film, nato pa se je umaknil. Ko se je umikal je slišal samo vpitje Italijanov.

Naši bataljonski obveščevalci so dobili drugi dan zvezo s političnimi delavci, ki so nam povedali, kako je bilo zvečer v Višnji gori. Povedali so, da so Italijani hitro zapustili kinopredstavo in se razbežali. Bili so tam s svojimi ljubici, ko pa je začelo pokati, niso več gledali nanje, temveč so pustili še kape in plašče in zbežali in niso si upali več priti nazaj, dokler se ni naredil dan. Ves dan so nato hodili vsi poklapani po obleko, ki so jo pustili zvečer na klopih. Niso več govorili, da bodo uničili partizane, bataljon pa je še naprej ostal na tem sektorju. Začelo nam je primanjkovati komandirjev, posebno pa vodnikov in zato smo prosili tudi tovariša Tigra, naj bi prevzel vod, ali četo. Toda odgovoril nam je, da ne da iz rok mitraljeza in da naj bodo kar drugi komandirji. Končno je le prevzel vod, toda pod pogojem, da ostane poleg tega še mitraljezec.

Začeli smo pošiljati izvidnice tudi proti Žalni, da dobe podatke o italijanski postojanki pri viaduktu. Dobili smo nalogo od Mirka Bračiča, ki je bil komandant III. grupe odredov, da moramo pretrgati progo in da je najbolje, če prebijemo viadukt v Žalni. Ker pa v bataljonu nismo imeli eksploziva in ga na terenu tudi nismo mogli dobiti, smo zbirali neeksplozirane italijanske granate. Med tem časom je prišel Mirko Bračič in zahteval, da moramo pognati most za vsako ceno, še isto noč. Bataljon smo razdelili v štiri skupine. Ena skupina je imela nalogo zavarovati progo in jo minirati pri Grosupljem, druga je morala postaviti zasedo proti Višnji gori z mitraljezi ter nastaviti mine pri izhodu iz tunela, tretjo skupino smo poslali na cesto Grosuplje-Višnja gora, četrta skupina je bila dolžna, da iz-

vrši miniranje. Ta skupina, ki je imela najtežjo nalogo, je bila zopet razdeljena v tri grupice in to: ena bo vršila napad iz leve strani od Grosupljega proti Novemu mestu, kjer so Italijani imeli stražo, druga grupica, ki je štela svojih deset ljudi, je imela nalogo napasti italijansko postojanko pod viaduktom, kjer so bili v bunkerjih Italijani in to zato, da bi premotili Italijane, da vršimo le prehranjevalno akcijo v Žalni, tretja skupina grupice, ki je bila sestavljena iz samih bombašev in minercev in je štela okrog 15 ljudi, pa je imela nalogo, prebiti se na sredo viadukta in ga minirati.

S Polževega smo odšli v mraku, od bataljona se je najprej ločila tretja skupina, ki je imela najdaljši smoter, ostali del bataljona pa je opazoval, kako se približuje k progi. Začela se je delati noč. Ura je bila nekako devet, nakar se je ostali bataljon, razdeljen po grupah spustil proti cilju. Akcija je bila predvidena za pol dvanajsto uro. Razporedili smo se vsak na svoje mesto okoli 11. ure in čakali na določeno uro. Na obeh straneh je bila popolna tišina. Ko pa je bilo poldvanajstih, je začelo pokati na vseh straneh. Napadati so začele posebne grupe, ki so bile v zasedah. Grupa, ki bi morala priti na viadukt z desne strani se je morala že z borbo približati viaduktu. Prišlo je do ostre borbe. Ko pa je četrta grupa prišla na viadukt, so Italijani opazili nevarnost in začeli so z leve in desne jurišati na minerce. Morali smo se umakniti in čakati, če se bo dalo ponovno napadati, kajti ostale grupe so bile še vedno v borbah z Italijani. Toda, ko smo zapazili, da se pomika italijanska blinda od Grosupljega proti Žalni ter ogromno kamionov, smo se umaknili.

Mi smo še naprej vršili akcije na progo, ter tako ovirali promet med Ljubljano in Novim mestom. Bataljon je ostal na Polževem do konca junija. Okrog zadnjega junija pa so Italijani pričeli z resnimi pripravami za napad na Polževo. Zato smo odpravili vse naše delavnice in komoro proti Suhi krajini, sami pa zavzeli položaje in čakali italijanskega napada. Okoli petih zjutraj — bil je že dan, smo z daljnogledi opazili, kako se premikajo večje italijanske kolone od Grosupljega in Stične. Prva kolona, ki je odšla iz Stične, je bila močna okoli 800 ljudi. Ta kolona je imela namen nas obkoliti. Takoj za to kolono, ki je šla proti Muljavi po levi strani gozda, se je začela premikati druga, ki je bila še močnejša in je štela okoli 1500 ljudi. Dalje smo opazili tudi od Grosuplja večjo kolono, ki je bila razdeljena v štiri grupe in je imela do 500 vojakov.

Okoli šeste ure se je pričela borba z njihovimi predhodnicami pri Višnji gori. Tu je bila manjša italijanska sila, komaj za dober bataljon, katerega je naš bataljon odbijal do 12 ure. Leva in desna italijanska kolona sta se pomikali zelo počasi, zato smo videli, da imamo še dovolj časa in da nam še ne bodo presekali ceste in umika v Suho krajino. Proti 12. uri smo poslali patrolo 15 ljudi proti Muljavi, da zaustavi italijansko kolono, toda tu se ni dalo, ker so Italijani z jurišem zavzemali Muljavo in se je morala naša patrola počasi umakniti nazaj proti Polževemu. Ko so Italijani zavzeli Muljavo, se je začela resnejša borba za Polževo. Italijani so začeli tolči po naših položajih z lahкими in težkimi minometi. Imeli smo enega ranjenca in morali smo ga hitro odnesti. Zdravnika tov. Luka in Niko sta ga hitro prevezala in odpravila v ozadje proti Suhi Krajini. Okoli cerkve na Polževem smo si napravili zasilne bunkerje in nismo pustili za nobeno ceno Italijanov do vrha. Italijani so trikrat jurišali na Polževo in pri tretjem jurišu se jim je le posrečilo priti do cerkve.

Pri jurišu na Polževo so imeli Italijani veliko ranjencev in mrtvih, mi pa smo tedaj imeli le enega ranjenega. Do tega časa smo se počutili še vedno sigurni in krepki. Ko smo se začeli pomikati po cesti, ki pelje od Krke na Grosuplje, smo pa že videli, kako so italijanske kolone začele zasedati položaje. Tako nam je ostalo samo še kak kilometer in pol za izhod iz obroča. To je pomenilo, da so nas Italijani skoraj do cela obkolili. Ko smo to videli, smo se hitro spustili po čistini z vsemi tremi četami proti cesti. Ena četa je hitela proti koloni, ki je zavzemala položaje od Grosupljega, druga je prodirala proti koloni in se hotela združiti s kolono od Grosupljega. Prvo četo je vodil komandir tov. Sule, ki je pred nekaj dnevi prišel iz Notranjskega bataljona. Ta se je stoječ spustil z mitraljezom v borbo z Italijani in jih iznenadil z močnim ognjem in jurišem, zato so se Italijani nekoliko umaknili in imeli 10 mrtvih in toliko ranjenih. Isto se je zgodilo na levi strani kolone, katera je prodirala od Muljave, samo, da so Italijani opazili še prej našo četo, ki je zavzemala položaje. Tako tej četi ni uspelo odbiti Italijane nazaj, pač pa je obrnila vso italijansko pozornost nase in zato je lahko tretja četa neovirano po čistini prebila cesto na drugo stran proti Ilovi gori. Ko smo prišli preko ceste smo takoj zavzeli položaje in se obrnili nazaj, da smo ščitili prvo četo, ki je imela borbo s kolono od

Grosupljskega. S tem smo jo razbremenili in se je mogla potegniti za nami. Ko pa je začela tretja četa napadati od Ilove gore, so se pojavile nad nami na hribu druge italijanske kolone in začele streljati proti nam. Bili smo tako v novem obroču in zato se je začela vsaka četa posebej prebijati proti Krki in od tam proti Lazam pri Ambrusu. To je bilo okoli 5. popoldne. Do tega časa nismo imeli še nobene izgube. Ugotovili pa smo, da so imeli Italijani ta dan okoli 200 mrtvih, mi pa samo enega ranjenega od mine, eden pa se je sam ponesrečil. Italijanov je bilo v tej akciji okoli 7000 do 8000, kar smo ugotovili pozneje.

Tako smo morali zapustiti Polževo in dolino Krke. Nato je prišel k nam na Laze tovariš Kidrič. Vrnil se je z avtomobilom preko Ambrusa in Fužin, od tu je šel peš na Laze. Mi ga še nismo dobro poznali, vedeli smo le to, da je član Glavnega štaba in da je prišel iz Starega Loga. Najprej je zahteval podrobno poročilo o položaju in kje je sedaj naš bataljon. Pojasnili smo mu, da vodimo borbo že od zgodnjih jutranjih ur, da so imeli Italijani namen nas obkoliti in da se nam je posrečilo prebiti. Zato se je bataljon nekoliko raztepel. Povedali smo mu tudi, kako so prodirali Italijani in, da so tudi v gozdovih pri Ilovi gori in Kočevju. Tov. Kidrič nam je dejal, da ne smemo odstopiti od borbe, temveč, da moramo znova napadati, da Italijane zaustavimo, da bi ne prodirali dalje. Ki smo bili precej izmučeni, bataljon razkropljen, zbrana je bila le ena četa. Ko smo mu povedali, da nas je le 50 in da za ostale ne vemo, nam je ukazal, da moramo začeti napadati. Mi smo se hitro spravili na noge in hoteli preko Lazov po gozdu oditi nad Krko, kjer bi napadli Italijane. Ko smo se začeli spuščati v koloni po eden v velikih hostah, smo naleteli na italijansko zasedo. Ta zaseda, močna okrog 100 ljudi, je prišla po gozdu iz Kočevja. Ko smo se spuščali nevede proti njim, smo prišli do njih na 20 korakov. Ležali so za skalami in imeli prislone puške ob kamenje ter čakali. Zagledali smo njihovega komandirja, ki si je ravno prižigal cigareto, zapazili so nas stražarji. Začeli smo streljati na Italijane, naša sreča je bila, da smo jih iznenadili. Italijani so zapustili položaje in se umaknili. Začeli smo prodirati proti vrhu, da bi videli, če imajo tudi vrh v rokah. Ko smo prišli na vrh, smo še vedno slišali streljanje okoli Krke in po gozdu proti Ilovi gori s puškami in mitraljezi. Od tu smo videli, da je povsod polno Italijanov, zato smo se proti večeru začeli umikati proti Ambrusu. Naša kolona je sedaj štela le okoli 40 tovarišev, pred napadom pa je imel bataljon 150 ljudi.

V taborišče smo prišli okrog 10. ure zvečer, tam pa ni bilo drugega kot samo komora. Imeli so pripravljeno hrano za ves bataljon. Najedli smo se koruznih žgancev in prežganke ter plegli pod smrekami, patrolo pa smo poslali proti Lazam, da dobi zvezo z borci, ki so se porazgubili in prebijali po Suhi krajini. Do jutra se je zbral ves bataljon. Manjkala sta le dva ranjenca in en borec. Začeli smo vpraševati posamezne borce, če se kdo spomni kje bi se naj izgubil borec, ki manjka. Oglasil se je puškomitrazec, da pogreša svoje ga pomočnika in to od Lazov, kjer so imeli borbo z Italijani okoli osmih zvečer, ko so zasedli že vse vrhove. Tam se je izgubil in izgleda, da je odšel v nasprotno smer. Bil je to neki mladi Ljubljčan, slaboten, vendar zelo hraber in dober borec. Patrole so se spustile v treh smereh proti Lazam. Ugotovile so, da so se Italijani umaknili nazaj do Krke, da so se tam ustavili in da jih drugje v gozdu ni več. Potem so patrole začele iskati tovariša in vpraševati ljudi, če so videli kakšnega partizana in če so morda koga ujeli Italijani. Nihče ni vedel ničesar povedati.

Ko je šla patrola preko hriba proti Lazam in Ambrusu, je zapazila v gozdu truplo. Našla je razmesarjeno truplo pogrešanega borca. Tovariš je padel v italijansko zasedo, bil je obkoljen ter se ni mogel rešiti. Zato je izvršil samomor, ker ni maral priti živ Italijanom v roke, poprej pa je odmetal od sebe še vso municijo in rezervno cev od puškomitraljeza, da ne bi prišla Italijanom v roke. Patrola je junaškega tovariša odnesla s seboj in ga pokopala v Ambrusu. To je bil eden od mnogih, ki si je raje sam vzel življenje, kot pa da bi padel v roke Italijanom.

Italijani so imeli v tej ofenzivi okoli 8000 ljudi, a od teh 250 mrtvih in prav toliko ranjenih. Mi smo pa imeli enega lažje ranjenega od italijanskega bakača, enega ranjenega, ki se je sam ponesrečil in enega mrtvega, ki si je vzel sam življenje. Drugi dan so bataljon že čakale nove naloge. Okrepiti je moral področje, da ne bi Italijani prodrli v Suho krajino. Tam je bil Zapadno-dolenjski odred, katerega komandant je bil tovariš Martinov. Odred je imel položaje okoli Dvora, Žužemberka in okoli Ambrusa, kjer je bila ena četa. Komandir te čete je bil tovariš Efenka. Ta se je največ držala okoli Zagradca, kjer je stalno imela borbo z Italijani. Ostali del Zapadno-dolenjskega odreda pa je bil okrog Kompolj v Dobropoljski dolini in je delal akcije na progi Grosuplje—Kočevje. Tudi na tem sektorju so Italijani poskušali prodreti v Suho krajino, a jim ni uspelo. Tedaj je bil Glavni štab v Suhi krajini ob cesti med Smuko in Starim Logom, komandant je bil tov. Leskošek, ki je dal nalogo Tomšičevemu bataljonu, naj pristopi na pomoč Zapadno-dolenjskemu odredu in dela akcije skupno z njim. Tako je bataljon ostal na tem sektorju. Da ne bi zaostalo delo čevljarjev in krojačev, smo postavili delavnice na varnejše mesto na hribu pri Žvirčah v kmečko hišo, kjer so nadaljevale s svojim delom, in pripravljale obutev in obleko še naprej za bataljon. Čete pa so bile razporejene: ena proti Žužemberku za zavarovanje, da bi ne delali od tam Italijani izpade, druga četa proti Grosupljem, tretja četa pa je bila razporejena proti Vidmu kot ojačanje bataljona, ki je bil pri Zapadno-dolenjskem odredu.

Proti koncu junija smo imeli manjše borbe okrog Žužemberka in imeli smo namen pregnati Italijane iz samega Žužemberka. To se nam ni posrečilo, ker so imeli Italijani premočne sile in bili so dobro utrjeni. Mi pa smo imeli le lahko orožje, ker nismo imeli velikih uspehov, smo začeli misliti, kako bi prišli do težkega orožja. Izdelali smo prvi parttop, s katerim je poskušal napadati Zapadno-dolenjski odred. Računali smo, da bo parttop nesel do dva kilometra daleč, pri poizkusnem streljanju na Žužemberk pa ker ni bil še dobro izdelan, je odnesla mina s seboj tudi cev. Partizani so se začeli smejeti. »Evo, pošiljamo vam še cev, da boste imeli ja dosti!« Vkljub temu je mina priletela blizu mesta in povročila veliko eksplozijo. Italijani so se že tega precej prestrašili in res si niso več upali delati izpadov proti našim položajem. Tako je imel Zapadno-dolenjski odred na tem sektorju nekaj časa mir pred Italijani.

Italijani pa so skušali napadati na drugem sektorju. Napravili so eno postojanko v Zagradcu, ki je štela okoli 150 do 200 ljudi in to sestavljeno iz samih fašistov, drugo pa na Krki, med seboj pa so imeli tesno zvezo. Četa Zapadno-dolenjskega odreda in druga četa proletarskega bataljona Toneta Tomšiča jih nista pustili pri miru med Zagradcem in Krko, zato so morali pošiljati iz Krke v Zagradec močnejše patrole, če so že hoteli

Belokranjski kmetje peljejo hrano partizanom na Kordun

prevažati. Te patrole so štele od 80 do 100 mož, in to samih fašistov. Takrat so nam dosti pomagala prevozna sredstva. Zapadno-dolenjski odred je imel dva kamijona s pogonom na ogelje, ki so stalno prevažali naše čete, kjer so bile potrebne.

Okoli prvega julija so politični delavci s terena Zagradec in Krke sporočili, da bo šla italijanska kolona, sestojeca iz 100 fašistov proti Zagradcu. Tudi naše patrole, ki so se približale Krki so ugotovile, da se pripravljajo Italijani proti postojanki v Zagradcu. Ko smo prejeli poročilo stavov. Efenka, ki je bil komandir čete Zapadno-dolenjskega odreda in tov. Šuro, komandir 2. čete proletarskega bataljona odločila, da bosta napravila zasedo med Zagradcem in Krko. Iz poročil je bilo razvidno, da se bodo Italijani premikali še istega dne, a jih ni bilo. Komandirja sta se s svojimi četami ponoči premaknila preko Krke, pustila pa teren proti Ambrusu prazen in pustila le nekaj patrol, vse ostale sile pa so odšle preko Krke v gozd ob cesti in čakale v zasedi od zjutraj do 4 popoldne. Nestrpnost naših obeh čet je bila velika. Pošiljali so nam poročila, da težko pričakujejo Italijane ter da nimajo dosti upanja, da bodo prišli. Okoli 3. ure je prišel do zased naših čet kurir, ki je prišel preko Krke kar oblečen proti Ambrusu in nam prinesel poročila, da je italijanska patrola že odšla iz Krke v smeri proti našim zasedam pri Zagradcu. Okoli 3. ure popoldne pa se jim je približala patrola fašistov, približno 100 ljudi. Naše čete so pustile Italijane na 20 korakov. Ti naših niso opazili, ker so bili skriti v žitu in koruzi. Tudi civilisti jih niso opazili ves dan.

Ko je prišla italijanska patrola v bližino 20 metrov sta obe četi nenkrat razpale z vsemi puškami in mitraljezi po italijanski patroli. Fašisti so takoj začeli izkoriščati vse zaklone in so se hoteli spustiti v borbo. Naši so jih držali dobrih pet minut pod močnim ognjem, nato pa so jih naskočili. Ta juriš je bil zelo energičen. Italijani so sicer streljali, ali njihovo streljanje je bilo slabo, ker so se s tem hoteli le še hrabriti, kajti že precej jih je obležalo. Ko so videli, kako odločno partizani jurišajo proti njim, so se spustili v beg. Partizani so stojte streljali in jih lovili kar žive za vrat. Italijani so pustili na položajih ves material, lahke bacače, municijo in mitraljeze, ki jih pa partizani takrat niso pobirali, temveč so tekli še dalje za njimi, češ zato bo še potem čas. Tako je obležalo okoli 40 mrtvih Italijanov, a na begu tudi približno toliko. Italijani so skakali v Krko, skrivali so se v vodo, ob bregu in pod važe, ker so mislili, da se bodo na ta način rešili pred partizani. Komisar proleterske čete je zapazil, da se je nekaj Italijanov umaknilo proti Krki in da jih ni nikjer. Zato je z delom borcev stekel do Krke, poskakali so v vodo in začeli pod važami iskati Italijane. Kmalu so zapazili italijanske čelade, pozvali so jih naj se predajo, tega fašisti niso hoteli takoj storiti. Ko so pa Italijani videli, da jih bodo partizani začeli streljati, so začeli rjoveti naj jih pustijo, da so oni tudi dobri komunisti. Partizani so se jim začeli smejeti, polovili so jih osem ter jih pobili s kopiti, ker so držali ven iz vode samo glave.

Borba je šla proti koncu in partizani so se hoteli vrniti, da bi pobrali orožje in opremo, takrat pa je prišlo iz Krke 200 fašistov na pomoč. Ker smo bili že preveč utrujeni in ker nam je že zmanjkalo municije, se s to novo italijansko silo nismo mogli več spopasti. Bili pa smo tudi predaleč od tistih pobitih Italijanov, da bi jim pobrali orožje in opremo. Italijani so bili močnejši, mi pa smo morali skrbeti tudi za svoje ranjence. Naše čete so se umaknile po drugi strani Krke med Zagradcem in Žužemberkom, kamor so pripeljali tudi ranjence, jih spravili preko Krke ter jih odpeljali v bolnice na Rog. Zvečer pa je četa odšla na svoje stare položaje v Ambrusu h komori, kjer je počivala, da bo sposobna za nadaljnjo borbo. Četa tov. Efenka iz Zapadno-dolenjskega odreda se je pa takoj potegnila nazaj na svoje stare položaje na sektor Kužljevec med Zagradcem in Krko, kjer je vršila še naprej kontrolo nad tem sektorjem. No, ali ta četa ni imela od tistega časa več toliko borb, ker so se Italijani prestrašili in se začeli držati v svojih postojankah, za zvezo pa so patrolirali s tanki.

Četa proleterskega bataljona Toneta Tomšiča, ki se je vrnila iz te akcije v logor v Ambrusu je postala rezerva za morebitno pomoč, če bi Italijani ponovno prodirali. Drugič pa smo morali imeti v rezervi še četo ker je začelo prihajati iz Ljubljane preko Lipoglava na področju Ambrusa veliko novih ljudi v partizane. Prihajali so v skupinah po dvajset do trideset ljudi in še več. Iz Ambrusa smo jih odpravljali naprej po enodnevnem počitku, s kamioni proti glavnemu štabu, ali do štaba Zapadno-dolenjskega odreda, kjer so se vključevali v čete. Tako je prišlo od tega časa v 20 dneh preko Ambrusa 300 do 400 ljudi. Med novo prihajajočimi so bili različni ljudje, inteligenca, kmetje, največ pa je bilo delavcev, ki so bili dobri borci.

Po nekaj dnevih počitka smo omenjeno četo zopet uporabili pri Vidmu, kjer so Italijani nameravali večji udar. Ta se jim ni posrečil, ker je bataljon Dolenjskega odreda držal položaje in Proleterska četa, ki se je nahajala pri njemu. Na pomoč bataljonu sta prišli še dve proleterski četi. Bataljon Dolenjskega odreda je imel dobre položaje v gozdu pri vasi Kompolje v skalah. Večjega vdora Italijani niso naredili in bil je to le nekakšna priprava za ofenzivo. Drugi poizkus Italijanov je bil v sredini junija, ko so poizkušali izpadati iz Žužemberka. Na tem sektorju so bili bolj aktivni. Večkrat so poizkušali delati izpade proti Suhi krajini, kjer pa so bili stalno odbiti od Zapadno-dolenjskega odreda in od proleterske čete. Od Glavnega štaba smo dobili nalogo, da morata Tomšičev bataljon in Zapadno-dolenjski odred izvršiti napad na Žužemberk. Zato smo se pripravljali tri do štiri dni in delali načrte. Pripravili smo si hrano in dobro opremili vojsko z municijo. To je bila nekoliko težka naloga, ker so se Italijani držali v gradu, ki je bil močna trdnjava. Vsem borcem smo dobro pojasnili pomen zavzetja Žužemberka. Italijanska postojanka je štele okoli 150 Italijanov in imeli so precej težkega orožja, nas je pa bilo ena četa Zapadno-dolenjskega odreda in dve četi Proleterskega bataljona in tako vse skupaj okrog 150 ljudi. Žužemberk je precej velik ter je bilo treba izvršiti najprej obkolitev. No, ali vse eno smo imeli upanje, da ga bomo osvobodili. Ko smo se pomaknili bližje Žužemberka in ko so že vsi vedeli kam gremo, so šli z velikim veseljem. Blizu Dvora so naše prve patrole prešle preko Krke in se zelo oprezno spuščale proti Žužemberku. Ko so patrole prišle brez streljanja do prvih hiš v Žužemberku, se jim je zdelo čudno, zakaj Italijani molčijo. Po kurirju so poslali pošto, naj se hitro spustimo za njimi, da so oni že pri prvih hišah v Žužemberku in da jih Italijani niso opazili. Tudi mi smo se pomikali proti Žužemberku. Ko smo se s četami približali v bližino Žužemberka, so patrole prodrle že naprej v samo središče Žužemberka, zbudile ljudi in jih vprašale, kje so Italijani. Ljudje so jim povedali, da so Italijani odšli in to so nam takoj sporočili. Proti jutru se je slišalo brenčanje od Soteske proti Dvoru in prišli smo do zaključka, da Italijani kontrolirajo cesto. Toda Italijani so poslali iz Novega mesta pomoč, da se bodo lažje umaknili iz Žužemberka. Ob zgodnjem jutru je prišel do čet kurir in prinesel poročilo, da je Žužemberk prazen, da ni več Italijanov, da so ga zapustili, pa patrole še niso ugotovile v katero smer so se umaknili. Hitro se je spustila še ena četa proti Žužemberku, da dobi zveze s patrolami, ki so bile v Žužemberku. Ljudje so začeli pripovedovati, da so se Italijani že zvečer pripravljali in pospravljali, ali ljudje niso vedeli, zakaj pospravljajo. Mislili so, da se pripravljajo na kakšno akcijo proti partizanom. Toda Italijani so verjetno vedeli za naš napad, saj so nas opazili nekaj dni prej, kako smo se neprestano vrteli okoli Žužemberka, zato so se umaknili. Da je Žužemberk prazen smo sporočili Glavnemu štabu. Srečali smo komandanta Glavnega štaba tov. Luko, ki se je peljal proti Laščam z avtomobilom. Ko smo mu povedali, da je Žužemberk prazen, da pa nam ni jasno, kje so Italijani, nam je dal tov. Luka nalog, da Žužemberka ne smemo pustiti, tudi če bi se Italijani hoteli vrniti, da moramo stopiti z njimi v borbo, še preden bi hoteli priti do Žužemberka. Cesta med Dvorom in Laščami je bila vsa zasekana z naše strani in to vse vprek založena s smrekami tako, da je bila za vsako vozilo neprehodna. Kljub temu se je tov. Luka peljal v Žužemberk kar po bližnjici preko skal in po ozki strmini. Tovariš Luka se je zadržal v Žužemberku okoli štiri ure ter se nato odpeljal nazaj proti Glavnemu štabu. Nam pa je naročil, da naj ostanemo in naj držimo Žužemberk. Zaradi tega pa vseeno ne smemo ostati pasivni in moramo še naprej napadati italijanske postojanke, da bodo videli, da čeprav so zapustili Žužemberk, jim vendar ne damo miru.

Tako smo ostali okoli sedem dni na sektorju Žužemberka, kjer so nam po hišah kuhali, ponoči smo se pa potegnili ven in se zadrževali izven vasi. Vsak večer smo prepevali po Žužemberku in ob večernih urah delali mitinge, tako da smo se v Žužemberku prav dobro razumeli. Po sedmih dneh smo šli na novo akcijo. Z eno četo smo se spustili proti Soteski in opazovali, če bi mogli napasti grad. Hitro smo prekopali cesto blizu Soteske, da bi Italijani ne mogli prodirati po cesti proti Žužemberku in da se ne bi mogli umikati iz Soteske v to smer. Dobili smo zvezo z našim političnim delavcem, ki je bil v gradu v službi. Grad mu je bil zelo dobro poznan in poročal nam je, kako in kje bi se dalo priti v grad, če bi ga napadli. Začeli smo se pripravljati za napad. Skoncentrirali smo dve četi Proleterskega bataljona in pojasnili borcem, da je to potrebno, ker bi tako imeli osvobojeno ozemlje preko Soteske do Podturna in še dalje.

(Dalje prihodnjik)

ČETRTA PROLETARSKA BRANI RANJENCE

Glavni udarec je sovražnik usmeril na svoje desno krilo, kjer mu je uspelo v borbah do 1. marca obvladati položaje na Kobili (koti 1370 in 1301). Te položaje je branila 3. krajiška brigada. Močno se je upirala sovražniku in je 1. marca v treh navalih potisnila sovražnika s položajev Kobile. Ker pa je sovražnik pošiljal v boj vedno nova ojačenja, je morala brigada odstopiti na nove položaje na Bilića Guvno. Desno od 3. krajiške se je 7. banjiška brigada že več dni in noči neprestano krvavo borila na položajih Mračaj, Mačkovac in Pidriš. Brigade so se hrabro borile za vsako ped zemlje, ker so morale ščititi reševanje 4000 naših ranjencev, ki so bili zbrani v Ščitu pri Prozoru.

Položaj je zahteval hitro intervencijo in tovariš Tito je odredil, da 4. črnogorska proleterska brigada takoj zasede položaje Bilića Guvno. Ko je prejela to povelje, je bila brigada na poti od Konjica proti Ostrošču. Dva njena bataljona s 1. proletersko brigado sta napadala Konjic, ki je bil že skoraj ves osvobojen. Ker pa so močne četniške formacije nenadoma napadle naše sile s hrbita, so borci v noči od 1. na 2. marec izpraznili mesto. Brigado so prepeljali s kamioni do iznad Prozora in z arana 2. marca je s pospešenim pohodom prišla na predvidene položaje. 2. bataljon je zasedel položaje na Vilića Guvnu. Prispele je zadnji trenutek, ker je sovražnik že obvladal položaje razen zadnje strmine na Vilića Guvnu, ki je bila zadnji ugodni položaj za obrambo ceste, ki je vodila k ranjencem pri Prozoru.

Borci in oficirji 4. črnogorske proleterske brigade, junaki s Kukresa, Livna, Jablanice, Konjica in mnogih drugih bojišč so prišli, da s smrtonosnim ognjem svojega orožja in s vojimi proletarskimi prsmi zavarujejo 4000 ranjenih tovarišev, ki so bili v nevarnosti. Borci so spoznali vso resnost naloge, ki jim jo je zaupal tovariš Tito. Zato so se tudi odločili, da to nalogo za vsako ceno najsveteje izvedejo, kajti spustiti Nemce proti Prozoru bi pomenilo, izpostaviti ranjence krvoločnemu uničenju po nemških razbojnikih, izpostaviti nevarnosti artilerijo in motorna vozila, onemogočiti drugim enotam, da bi se pod ugodnimi pogoji mogle udeležiti borbe. »Niti pedi zemlje sovražniku!« — je bilo geslo hrabrih proletarcev. In res, sovražnik je lahko prodril do Prozora samo čez mrtve proletarce 4. črnogorske brigade.

Medtem se je neka druga sovražna kolona poskušala prebiti v smeri G. Vakuf—Lučje Polje. Komandir 3. krajiške brigade Karanović je dobil od V. Terzića povelje, da s svojo brigado krene proti Oglavku in formira posebno grupo iz 3. krajiške, 3. bataljona 8. hrvaške in 1. bataljona 16. brigade in s temi silami pritiska proti G. Vakufu.

V smeri Podovi—Kobila—Bilića Guvno je ostala 4. proleterska z dvema bataljonoma 3. krajiške, da reši situacijo. Z močnim protinapadom na nemške položaje naj bi vrgli sovražnika z Bilića Guvna in Kobile proti G. Vakufu. Hkrati so dobile tudi enote 7. divizije povelje, da si s protinapadom pridobije izgubljene položaje in odbijejo sovražnika.

Borba je začela v zgodnjih jutranjih urah, se hitro razplamtela in strašna toča svinca je začela tolči po naših položajih. Sovražnik je razpolagal poleg najpopolnejše pehotne oborožitve tudi s 150 mm haubicami, pomagale so mu pa še močne letalske formacije, medtem ko so naše enote na teh položajih imele le pehotno oborožitev. Nemci so usmerili težišče svojega napada na odsek 2. bataljona 4. črnogorske proleterske brigade.

Po strahovitem ognju so Nemci z avtomatskim orožjem in podprti z ognjem iz desetih »šarcev« začeli jurišati. Proletarci so jih sprejeli z močnim ognjem. Razmak med njimi in med Fritzi je postajal čedalje manjši. Presenečeni zaradi tako hrabrega odpora naših borcev so Nemci jurišali še močneje in še trdovratneje. Odpor naših borcev je bil pa tako močan, da se sovražnik niti s pojačenji ni mogel prebiti. Na odseku 1. čete so se pomešali proletarci z nemškimi grenadirji. Začela se je borba na nož in s puškinimi kopiti. Napad nemških grenadirjev je zaradi vztrajnosti in požrtvovalnosti naših puškomitraljezcev ostal brez uspeha. Sovražni vojaki so padali kakor pokošeni. Toda tudi vrste proletarcev so se redčile. Padle hrabre puškomitraljezce so sproti nadomeščali naši borci.

Sovražnik pa ni popustil. Neprestano je metal v boj nove čete grenadirjev. Vrstili so se napadi in protinapadi. Komandant bataljona N. Strugar je bil ves čas v strelskem stroju, zdaj pri eni, zdaj pri drugi četi, kjer koli je bil položaj najbolj kritičen.

Božidar Jakac: Sanitejka Marija

V najkočljivejšem trenutku, ko je izgledalo, da bo sovražnik le prodril, je šel z bombaši na juriš, to pot na odseku 3. čete. Puškomitraljezci so ta juriš podprli. Po strašnem klanju in neprestani igri s smrtjo je bil sovražnik po osmih urah premagan. Pruski grenadirji so se morali umakniti. Samo na Vilića Guvnu so pustili 60 mrtvih.

Ostali bataljoni 4. črnogorske in 3. krajiške so prav tako vzdržali vse sovražne napade in nazadnje Nemce celo odbile.

Borci 4. črnogorske proleterske brigade so na svoji zgodovinski poti napisali še eno stran v zgodovini narodnoosvobodilne borbe. 34 proleterov je padlo junaške smrti na tem mestu, 70 je bilo ranjenih, toda nemški psi le niso mogli izvesti zločina. Podprta z dvema bataljonoma 3. krajiške je brigada razbila sovražnikove načrte in rešila ranjene tovariše. V poročilu, ki ga je poslal nemški komandant 4. marca ob 22,10 armijski komandi piše med drugim tudi tole: »Izgube 717. divizije 2. marca: 51 mrtvih, 83 ranjenih 21 pogrešanih, 31 zmrznjenih.«

Med tem ko je borba na Vilića Guvnu besnela z vso silo, sta se 1. in 2. proleterska divizija približali sovražniku proti G. Vakufu. Tovariš Tito je po vojnem posvetovanju v noči od 2. na 3. marec odredil, da glavnino nemško-ustaških sil, zbrano v dolini Vrbasa okoli G. Vakufa z obkoljevalnim manevrom od juga in severa razbije, da bi s tem popolnoma zavaroval življenje ranjencev, da bi ustvaril ugodne pogoje za nadaljne ofenzivne

operacije in možnost, da bi naše enote z vsemi silami lahko udarile po četniških in italijanskih silah na levem bregu Neretve.

Da bi to dosegli je tovariš Tito zapovedal, naj po sovražniku udarijo 3. marca tri napadalne kolone. Desna kolona pod poveljstvom Koče Popovića v smeri Seferovići-s. Dobršin-s. Ždrimci-s. Krupa-s. Sarajevilić, da bi razbila sovražnika in mu onemogočila umik proti Bugojnu. Srednja kolona pod poveljstvom Peko Dapčevića v smeri Vilića Guvno—Kobila—Podovi—Ploča, da bi razbila sovražnika in postopoma uničila njegove sile na tem prostoru. Leva kolona pod poveljstvom Pavla Jakšića naj bi napadla v smeri Oglavak—Luče—Polje—Tihomišlje, da prodre na cesto G. Vakuf—Bugojno pri Hanu—Ploče in prepreči sovražniku iz G. Vakufa dovajati pojačanja iz te smeri.

Popoldne tega dne je sovražnik srdito bombardiral Prozor s 27 »Štukami« in 17 »Dornieri«, da je v svojem besu popolnoma uničil ostanke že itak skoraj porušenega in pogorelega mesta. Potem je obmetaval z bombami še okoliške vasi in naše položaje.

Ob 15. uri je začela z naše strani artilerijska priprava. Sovražne položaje smo zasuli s 3000 zaplenjenimi italijanskimi granatami. Nato so prešle naše enote v napad. Borcem so utirali pot zaplenjeni nemški tanki, s katerih še nismo utegnili zbrisati fašističnih znakov. Že po prvem napadu, ki je bil jako srdit, se je moral sovražnik umakniti. Naše enote so prodrle v G. Vakuf in slednjič pregnale sovražne sile. (Iz Narodne Armije)

PISMA ŠPANSKEGA BORCA

Napisal VIKTOR JAZBINŠEK

Starejšim Šiškarjem bo še dobro v spominu simpatičen, miren, po obrazu malo pegast rdečelas mladenič, nizke postave, pokrit navadno s čepico. Nikoli si ne bi mogli misliti, da bo tega fanta življenjska pot zanesla tako

daleč po svetu. To je bil Viktor Jazbinšek, rojen 21. decembra 1903 v Ljubljani (Šiški), kjer je končal ljudsko šolo. Njegova družina je živela stalno v velikem pomanjkanju, zato pač ni mogel študirati, temveč se je šel učiti za mehanika. Trdi življenjski pogoji, v katerih je doraščal, so ga kmalu privedli do spoznanja socialnih krivic v stari kapitalistični družbi: zato se je povezal še v dobi diktature v stari Jugoslaviji z naprednimi šišenskimi ljudmi, zlasti z intelektualci (n. pr. dr. Ivanom Kanonijem in dr.), s katerimi je vzdrževal tesne stike. Ker je bil zapleten v neki protikomunistični proces v Ljubljani,

je leta 1933. zbežal čez mejo in odšel v Sovjetsko zvezo. Zanj se je pričel čas večnega »klatenja«, kakor sam pravi v nekem privatnem pismu. Obredel je vso Evropo in velik del Azije, a nazadnje je iz Sovjetske zveze preko Stockholma za dalj časa odšel v Anglijo. Ob pričetku španske državljanske vojne je kot prepričan antifašist vstopil v republikansko vojsko septembra leta 1936. V Španiji se je proslavil pod imenom Antonio Lopez Ayuso še z drugimi internacionalci kot partizan in se je udeležil mnogih diverzantskih akcij. Nazadnje je bil pri Talaveri de la Reina ranjen v roko, se mimogrede čisto slučajno udeležil bojev za Madrid 1937 kot ranjenec, ki je bil na poti na zdravljenje v Ciudad Real. Ko je ozdravel, je bil dodeljen kot bivši mehanik v jugoslovanskem vojnem letalstvu španski republikanski aviaciji v Valenciji. Napredoval je do letalskega poročnika, bil je nekaj časa komandant letališča v tem mestu in tudi član štaba španske republikanske aviacije. Bil je dober prijatelj znamenitega letalca Križaja, ki so ga fašisti zbili nad madridsko fronto in ga imeli v Salamanki ujetega devet mesecev, ko so ga potem zamenjali za nekega italijanskega pilota.

Po zlomu demokratične države je Jazbinšek prišel v francosko internacijo najprej v Agde in Gurs pod Pireneji, nato v Angeles sur Mer in Vernet d'Arriège. V mnogih pismih popisuje nevzdržne razmere po teh taboriščih, kjer je moral pretrpeti pomanjkanje, glad in pretepanje francoskih žandarjev, ki so s tem hoteli prisiliti internirance, da bi vstopili v vojsko generala De Gaulle v Sev. Afriki, popisuje trdnjavski zapor v Colièvre kate-rega se je rešil le z osemdnevno gladovno stavko hkrati s 13 drugimi Jugoslovani, a nazadnje odhod v Nemčijo v Dessau spomladi leta 1941, kamor so večje število Jugoslovancev zvabili Nemci pod pretvezo, da bodo smeli iti domov, ko bodo določeno dobo delali v Nemčiji. Jeseni 1941. je zbežal v domovino, toda blizu Kranja so ga ujeli Nemci ter odpeljali v Begunje, kjer so ga 4. decembra 1941 ustrelili.

Iz njegovih pism, ki jih hrani sestra Mila Jazbinšek v Ljubljani, odseva trdna prepričanost borca za pravično stvar, ki se zanjo tolče na kateri koli fronti, ker se zaveda, da je treba fašizem uničiti doma, ali na tujem kajti povsod je enako nevaren človeški svobodi. Pisana so tako živahno, napeto in v tako lepem jeziku, za katerega so bili potrebni le nekateri manjši pravopisni popravki, da bi jih skoraj ne mogli pripisovati človeku s samo ljudsko-šolsko izobrazbo. Vidi se, da je dozorel v svetu; šel je podirati starega, novega pa ni več doživel. Naj mu bo ta objava v spomin.

O p o m b a. Pisma so pisana po spominu brez prejšnje pismene zabeleže v francoski internaciji od pomladi 1939 do pomladi 1941, ko je njih pisec odšel v Nemčijo. Končajo se z opisom prvih letalskih vežb na valencijskem letališču.

* * *

9. V. 1939.

Draga sestra — vprašuješ, kako sem prišel v Španijo? Takrat ni bilo težko, ker sem bil sam in sem v Parizu na Španskem poslanstvu takoj dobil vizum. Denar za potovanje sem pa imel sam. Čemu sem šel? Iz istega vzroka, kot jih je prišlo za menoj še več tisočev iz raznih držav. Kot antifašist smatram za svojo dolžnost, boriti se zoper fašizem. Zato! Pa ti tega najbrž ne razumeš. Z drugimi besedami: zato, da bi na svetu ne bilo potem več vojn in da bi se dalo živeti človeku podobno. Da je to popolnoma mogoče sem prepričan. V Španijo sem prišel zgodaj, t. j. septembra 1936. Najprej v Barcelono, kjer se tedaj vojna še ni prav nič čutila. Dobilo se je še vsega in zelo poceni. Vse kavarne, bari, kino, gledališča itd. so bili vedno polni. Kontrole nikjer nobene. Kdor je imel za pasom pištolo, ga ni nikdo vprašal, kdo je in kaj dela. Zato je takrat kar mrgolelo raznih »tipov«, ki so jih pozneje imenovali »peta kolona«. Ker sem bil namenjen v Madrid, sem ostal v Barceloni samo dva dni, toliko da sem dobil dovoljenje. Ogledal sem si mesto, ali bolje rečeno pokazali so mi ga, ker so mi na vladi dali s seboj enega »guardia de resalto« (policista), ki mi je pokazal razne zanimivosti (zoološki vrt, pristanišče itd.), ter objasnili, kje so julija bili boji. Tudi dovoljenje za Madrid sem dobil brez zapreke. Zanimivo je, da so že takrat začeli špekulanti skrivati srebrne pesete. Tako mi je n. pr. rekel hotelir, kjer sem stanoval, naj menjam srebro za bankovce, ker je za žep pretežko. Pa mu nisem nasedel. Tretji dan popoldne sem se odpeljal v Valencijo, kamor sem prišel ob dvanajstih ponoči. Železnica je speljana ob morju, pokrajina je zelo lepa. Posebno Panicasm, kjer so pozneje bile bolnice za ranjene internacionalce. Od Castellona do Valencije (68 km) pa se ne vidi drugega kot pomaranče (to bi bilo nekaj za naš naraščaj!). V Valenciji se tedaj nisem zadrževal več kot je stal vlak, t. j. pol ure. Na postaji so se razni poslavljali od prostovoljcev, ki so odhajali na fronto. Vse je bilo v zastavah in rožah, godba seveda tudi ni manjkala. V vlaku sem se potem seznanil z nekaterimi in ko sem jim razložil, da grem tudi jaz na fronto (kar je bilo precej težko, ker nisem znal špansko), so me začeli v vagonu vsi vprek objemati, tudi ženske. Vsak mi je hotel kaj podariti, pa so mi nanegli skupaj pomaranč, grozdja, cigaret, vina in še druge stvari, tako da bi lahko takoj odprl branjarijo. V Albacete, kamor smo prišli zjutraj in kjer stoji vlak dalj časa, so meni na čast priredili v kolodvorski restavraciji cel banket, pa sem se ga malo nacukal, ker je špansko vino močno. Lahko si misliš, da sem se kar malo našopiril, ko sem videl, da vsi (posebno dekleta, ki so zelo lepa) silijo vame. Ker si ženske tudi v Španiji barvajo ustnice, sem potem izgledal kakor Indijanec, ker sem bil ves pobarvan.

Do Madrida sem bil potem ves čas pri oknu. Tu pa pokrajina že ni bila tako privlačna kot na Levantu: sami goli griči. V Chinchu-u sem videl prvo sled vojne. Prejšnji dan so aeroplani bombardirali postajo, pa je bilo več hiš porušenih. V Madrid sem se pripeljal nekako ob eni popoldne. Že iz vlaka se je videl ves Madrid, ki je bil takrat zelo lep. Javil sem se takoj na vojnem ministrstvu, kjer so mi dali najprej stanovanje (zelo gosposko sobo v lepi palači blizu Piserta del Sol, t. j. v centru mesta) in povedali, kje bom na hrani. Rekli so mi naj se najprej malo odpočijem od potovanja in naj se zopet oglasim drugi dan. Jedel sem skupaj s samimi znanimi voditelji (Lister, Modesto, La Pasionaria, včasih je prišel tudi general Miaja, ki je pozneje branil Madrid, toda potem zadnje dni izdal republikansko vlado). Imel sem se prav imenitno.

Na ministrstvu so me vprašali, kam hočem iti in ko sem jim odgovoril, da kamor me pošljejo, so mi rekli, naj ostanem nekaj časa v Madridu, ko nas bo že več skupaj, nakar nas bodo poslali na extramadrsko fronto. Ker te dni nisem imel nobenega dela, so me vozili z avtom po Madridu, in videl sem mnogo zanimivih stvari. Posebno zanimivo je bilo v palači Albe (ki je bil prej najbogatejši človek v Španiji in mu je vlada zaplenila premoženje).

V palači je bilo vse v najlepšem redu (še pozneje, ko je padlo nanjo več bomb, so prenesli dragocenosti v Valencijo). Videl sem sobe, kjer je stanovala cesarica Evgenija, žena Napoleona III. V kopalnici je bil mozaik na tleh iz kock, ki so bile iz čistega zlata; umetniških slik in druge take ropotije je bilo zelo mnogo, pa ker se nato ne razumem, sem se bolj zanimal za klet, kjer so hranili razna fina vina. Ena steklenica je imela letnico 1801, torej je bila stara 135 let (polna seveda). Pil sem tam 60 let staro vino. Na okus je kakor voda, toda v glavo pa zleze takoj.

Agde, 19. V. 1939.

... Ko je prišlo v Madrid še nekaj drugih Jugoslovancev, so nas hoteli takoj poslati v Extramadrso. Stvar pa se je malo zavlekla, ker so tedaj fašisti zavzeli Toledo (60 km južno od Madrida). Ostali smo torej tri dni v Madridu. Kljub temu, da je bila fronta že blizu, se tedaj v mestu še ni nič poznalo. Vsega je še bilo dovolj in zelo poceni. (V Španiji je bilo takrat sploh vse zelo poceni.) Aeroplani so malokdaj prileteli bombardirat mesto in na vladi je bil tedaj stari trmoglav in nesposobni Largo Cabalero. Čeprav so mu uvidevnejši krogi svetovali, naj da graditi okoli Madrida utrdbe in strelske jarke (on je bil tudi vojni minister), tega ni hotel storiti, trdeč, »da je Španec preponosen, da bi se boril v strelskih jarkih«. To je bil vzrok, da so fašisti potem prodrli prav do Madrida in dobili v roke hrib Monte Garabitas, od koder so nato skozi dve leti s težko artilerijo obstreljevali Madrid. Tudi nas ni ta nori možakar prav nič rad videl in nam je metal polena pod noge s tem, da nas je pustil brez orožja, misleč, da ne bomo hoteli tako iti v borbo. Pa se je mož uštel. Šli smo vkljub temu, orožje pa smo dobili na fronti.

Iz Madrida smo se odpeljali z vlakom zvečer, ker smo morali ponoči mimo Toleda (železnica teče namreč samo 6 km od Toleda), ki so ga nekaj dni prej zavzeli fašisti. Ko smo prišli v bližino, so ugasnili vse luči v vlaku in strojevodja je pognal lokomotivo z vso paro, da čimprej prevozi tistih nekaj kilometrov proge, ki so bili v dosegu fašističnih topov. Skozi okno smo razločno videli luči v Toledu. Pa tudi oni so nas najbrž opazili zaradi isker od lokomotive ter začeli s topovi obstreljevati naš vlak. Nekaj granat je eksplodiralo čisto blizu in od ene je bila poškodovana lokomotiva, vendar pa je še prisopihala do prve postaje, kjer ni bilo več nevarnosti. Človeških žrtev tudi ni bilo. Ker na postaji ni bilo druge lokomotive, smo dobili za nas Jugoslovane in deset Špancev tovorni avto, s katerim smo potem potovali do konca. Za pot smo dobili v Madridu precej denarja in ker je bil vođa Španec, smo se ustavljali v vsaki večji vasi, povsod je bilo treba jesti in piti, tako da smo šele zvečer prišli v Ciudad Real, kjer smo ostali čez noč. Po poti sem imel priliko videti, da so za republiko ne samo delavci, temveč tudi kmetje. Vsi, kar smo jih srečali, so nas pozdravljali s stisnjeno pestjo. V vsaki vasi so straže (kmetje), oborožene z lovskimi puškami, kontrolirale avtomobile, ki so vozili skozi vas in povsod so nas gostili z vinom in jedjo. V Ciudad Realu so Španci dobili stanovanje v šoli, nam pa so dali sobe v hotelu.

Drugi dan zjutraj smo nadaljevali pot. Da bi se zopet ne ustavljali v vsaki vasi, smo začeli priganjati in smo se res ustavili šele ob dveh popoldne v Herrera del Duque (malo večja vas). Tu smo bili toliko časa, da smo obedovali. Tako smo še tisti večer prispeli tja, kamor smo bili namenjeni in kjer smo se morali javiti, t. j. v malo večjem mestu Villanuevi de la Serena. Ker je bilo že pozno, smo šli takoj spat. Tu seveda ni bilo hotela, spali smo v cerkvi, ki je bila preurejena v skladišče. Tu smo imeli priliko opaziti, kako malo smisla za red so imeli tedaj Španci. Vsevpred so ležale nove odeje, rjuhe itd., tako, da so gazili po njih z umazanimi čevlji. Mi smo zato drugi dan zgodaj zjutraj vstali in ko so nas prišli klicati na zajtrk, smo že vse spravili v najlepši red. To so se začudili. Mi pa smo jim napravili majhno pridigo in jih je postalo sram.

Po kavi smo šli v »Comandacio Militar« (poveljstvo), kjer so nam povedali, da je komandant extramadrške fronte v Don Benetu (mestu oddaljenem 5 km od Villanueve). Sprejeti smo bili v 2. extramadrski polk kot posebna skupina. V Don Benitu, kjer smo našli še nekaj Jugoslovancev, tudi en Slovenec je bil vmes, nam je dal komandant na razpolago svojo hišo, pa tudi na hrani smo bili pri njem. Vprašal nas je, če si upamo prevzeti nase nalogo skupine »guerrilleros«, t. j. tistih, ki v sovražnikovem zaledju uničujejo železnice, mostove itd. Mi smo to sprejeli in se takoj spravili na vrh, da tam organiziramo stvar. Komaj dobro uro smo sedeli, že je začelo biti plat zvona (siren še niso imeli). Lepo sem videl tri italijanske aeroplane, ki so leteli nad mestom. Takoj nato je začelo pokati. Ena bomba je padla na sosedno dvorišče in je bila tudi naša hiša polna prahu in seveda, šipe so popokale. Naša sreča je bila, da so metali samo lahke bombe po 25 kg, kajti v mestu ni bilo nobene protiletalske obrambe in samo eno skrivališče, kamor so smeli samo otroci in ženske, pa še za te je bilo malo prostora. Drugi dan so bombardirali celo dvakrat. Od začetka sem se malo praskal za ušesom, pozneje sem se pa privadil.

Za našo skupino smo si izbrali pet do šest »dinamiteros«, t. j. ljudi, ki znajo ravnati z dinamitom, kot so to bili rudarji, kamnolomci itd. in še 20 mladih Špancev, ki so že bili na fronti ter jih začeli vežbati v streljanju.

metanju bomb in študiranju map. Te so morali poznati, da so našli najbolj važen kraj, kjer bi porušili mostove in drugo. Ker smo morali čakati, da nam pošljejo dinamit, je komandant naše skupine (neki Srb, ki je bil že v svetovni vojni) napravil načrt za napad na Valdeterres, vas kakih 7 km oddaljena od nas in je bila v fašističnih rokah (kjer so imeli fašisti štiri topove), mi pa na celi extramadorski fronti niti enega, s katerimi so stalno obstreljevali naše postojanke pri Medellinu ob reki Guadiani. Načrt je bil zelo dobro izdelan, ker se je naš komandant spoznal v takih stvareh, toda španska komanda ga je tako spačila, da se je izvršitev morala izjaloviti.

Večina bivše armade, razen aviacije in mornarice, oficirji pa z majhnimi izjemami vsi, so bili za generala Franka in tako je ostala republikanska vlada brez orožja in vojaštva, ki so ga nato nadomestili prostovoljci: delavci, kmetje, študentje, malomeščani itd. Ljudi je bilo sicer dovolj, zelo pa je primanjkovalo orožja in še bolj izvežbanih oficirjev. Vlada je pač imenovala bolj sposobne prostovoljce za oficirje. Ti so bili večinoma pogumni in zvesti ljudje, toda vojaškega znanja niso imeli nobenega in tako se je zgodilo, da so ga včasih strašno polomili, kar je večkrat povzročilo veliko žrtev in je precej časa trajalo, da so se izučili na lastnih izkušnjah...

* * *

Gurs, 24. V. 1939

Načrt za napad na Vadeterres je bil v glavnem ta, da ga napademo iznenada in istočasno od spredaj in od zadaj. Da bi iz sosednjih vasi fašisti ne mogli dobiti ojačanj, bi se hkrati izvršil fingiran napad na Guareno (levo) in Miajades (desno), kar je bilo tedaj razmeroma lahko izvršljivo. Treba bi bilo seveda natančno razdeliti naloge, dobro poučiti naše miličnike in seveda ravnati se po načrtu. Nič od tega se ni zgodilo. Španci so napravili po svoje idiotsko in stvar je propadla. Nekega večera namreč skliče komandant svoje oficirje in pravi: »Danes bomo izvršili napad!« Ni pa nič točno določil, kaj ima kdo napraviti. Nas so sicer povabili, naj gremo z njimi, toda naloge nam niso dali nobene. Od nas do te vasi je bilo 7 km. Šli smo nekaj časa ob železniški progi, potem pa smo se razvili v strelce. Že tu so nekateri vodili takoj zgrešili smer in tavalili nato po temi okrog. Pri vsej tej neumnosti bi še vkljub temu vse šlo po sreči, ker fašisti niso pričakovali napada. Do tedaj je bilo na tej fronti vpostavljeno načelo: »Ponoči, ob nedeljah in za časa kosila se ne bojujemo.« To je sovražniku zelo prav prišlo, ker je rabil ljudi drugod. Brez zaprek smo prišli na nekaj 100 metrov od vasi in bi bilo treba poslati samo nekaj ljudi v patrolo, da najdejo in pobijejo njihove straže, pa bi imeli vas in topove. Tu pa se je neki novi pečen kapitan, ki o vojaščini ni imel niti pojma, a se je smatral najmanj za Aleksandra Velikega, začel dreti na vso moč: »Pripravite bombe pa po njih!« Fašisti so se seveda zbudili. Prvi hip je zavladovala med njimi panika, toda hitro so se zavedli in zasedli svoje položaje. Preden smo prišli do vasi, so že začeli streljati po nas iz pušk in strojnic, da je bilo kaj. Seveda je nastala zmeda med našimi. Dokler pa so streljali po nas samo iz pušk in strojnic, so se miličniki še dobro držali in se plazili počasi naprej. Sicer so tudi fašisti v svoji zmedbi streljali kar na slepo srečo v temo in niso skoraj nič zadeli. Ko pa so se oglasili topovi, so se začeli naši miličniki hitro umikati. Zaman smo jih zadrževali in prepričevali, da nam topovi nič ne morejo, ker smo preblizu (granate so res padle daleč za nami) in da je bolj nevarno iti nazaj, kakor naprej. Ker pa so bili njih »slavni« oficirji sami v paniki, smo le malo dosegli. Le nekaj jih je ostalo z nami, vsi ostali pa so šli nazaj. Da bi s temi nekaj ljudmi zavzeli vas, ni bilo misliti, pač pa smo pobrali vse, kar so naši na begu odvrgli (tako smo prišli vsaj do pušk). Nato smo šli počasi nazaj, sovražnikovega streljanja se nam ni bilo treba bati, zasledovali nas pa niso. Tako je napad propadel zaradi nekega tepca in smo bili lahko veseli, da smo tako poceni odnesli zdravo kožo. Imeli smo samo nekaj lahko ranjenih.

Drugi dan so prišli fašistični bombniki na Don Benito in ga bombardirali. Ko so leteli nazaj, smo enega zbili. Pilot se je spustil s padalom in pristal na naši strani. Nekaj dni prej je bil pri Madridu zbit naš Križaj, ki je tudi skočil s padalom, toda pristal je na njihovi strani. Naslednjega dne so fašisti vrgli iz letala nek zaboj, v katerem je bilo strašno razmrcvarjeno truplo brez glave. Vsi smo mislili, da je to Križaj. Šele mnogo pozneje se je izvedelo, da je bil to republikanski pilot Španec Gallara. Razume se, da so o tem izvedeli po vseh frontah in so bili zaradi tega republikanski vojaki strašno razsrjeni. Ko se je torej ta fašistični pilot spustil na tla in se ni hotel vdati, so ga naši vojaki ustrelili, preden smo ga mi mogli rešiti. Na fronti je bilo pač tako, da je bilo treba mnogo dokazovati vojakom, naj ne ubijajo fašističnih letalcev, če jih dobijo v roke. Tega mi ne smemo delati, pa tudi

sicer rabimo ujetnike, da nam povedo kar nas zanima o nasprotniku. Tak primeri so bili pozneje zelo redki.

Med tem še vedno nismo dobili materiala, ki nam je bil potreben in zato smo odšli na drug sektor fronte, bolj na jug v Valle de la Serena. Tu so fašisti prejšnji dan zavzeli neko hišo na hribu. Ker je bila to za nas važna postojanka, smo jo morali zavzeti nazaj za vsako ceno. Morali smo biti zraven, to se razume. Tudi tu niso bili prostovoljci izvežbani in so začeli streljati iz pušk kar na 2 km daleč, medtem ko izvežbani vojaki streljajo šele, ko imajo nasprotnika na 400 metrov in manj pred seboj. Sicer smo jim dopovedali, da s tem samo po nepotrebnem tratijo patrone, ker ne morejo na tako razdaljo nič zadeti, toda z besedami smo imeli le malo uspeha. Kljub temu je to silno pokanje fašistom zrahljalo živce ter so jo popihali. Hišo smo torej brez težav zopet zavzeli. Izračunali smo, da so naši ta dan porabili okoli 30.000 patronov. Nato smo prešteli, koliko krogel je zadelo hišo. Bilo jih je samo okrog 600. Če se vzame v poštev, da to napravi tako škodo na hiši, kakor če koga bolha ugrizne, in je bila torej nesmiselnost takega početja jasna, smo sedaj že lažje dopovedovali prostovoljcem, da ne smejo več streljati iz take daljave. Ostali smo še nekaj dni, da smo jih vsaj za silo naučili pravilno meriti, metati ročne granate i. dr.

* * *

Gurs, 11. VII. 1939

Iz Valle de la Serena smo odšli na Jug v malo vasico Paradel de Zanco. Fronta je bila kakih 500 metrov za vasjo na hribih. Za nas je medtem prišla pošiljka dinamita, katerega moč smo takoj preskusili na nekem starem nerabnem mostu. Bil je dober. Začeli smo se pripravljati na akcije. Kadar nam je komanda na karti označila objekt, ki naj bi ga pognali v zrak, smo si ga morali najprej na licu mesta ogledati, izračunati koliko dinamita bomo rabili zato in napraviti točen načrt in razpored dela, da bi šel posel kar najhitreje izpod rok.

To pa že ni bila več šala. Objekti so se namerč nahajali 25–40 km daleč za fronto (kar takrat ni bilo tako težko, ker je bilo na fronti dovolj »lukenj«, kjer smo smuknili skozi postojanke), napraviti včasih v eni sami noči — včasih tudi v dveh, vso pot tja in nazaj, t. j. 50 do 80 km. Na konjih seveda, toda paziti je bilo treba zelo, da ne bi trčili na sovražnika, ker bi v takem primeru splavala izvršitev naloge po vodi in bi bile naše kože presneto malo vredne. Vsakega človeka, ki smo ga srečali med potjo, smo morali vzeti s seboj, da nas ne izda.

Zame je tedaj obstojala še ena »prijetnost«. Nikoli prej nisem bil na konju, razen ob koncu svetovne vojne, ko smo se na konjih podili po šišenskem hribu. Prve čase me je naporna ježa strašno krivila, še danes se čudim, da sem takrat vzdržal. Kadar smo imeli kavalerijske konje, je že šlo, ker so bili dobro izvežbani in če nisem nikoli zletel konju čez glavo, je bila to bolj zasluga konja, kakor pa moja. Pri teh konjih je bila zame še ta slaba stran, da so se vedno ravnali ne po svojem jezdecu, temveč po poveljnikovem konju. Če je šel ta v galop, tedaj jaz svojega nikakor nisem mogel ustaviti. Nekoč mi je počil jermen pri puški, k sreči še na naši strani, da sem lahko zavpil komandantu, naj ustavi, da pobrem puško. Od tedaj sem nosil puško vedno na rokah. Še slabše je bilo, kadar ni bilo na razpolago vojaških konj in sem moral jahati na kakšnem kmečkem kljusetu, ki se je hitro utrudil in zaostal daleč zadaj.

Pa tudi te težave sem prebrodil in sem se v razmeroma kratkem roku še precej trdno držal na konju. Bilo bi preobširno, če bi hotel opisati vse akcije, ki smo jih izvedli. Omenim samo, da so se vse izvršile v redu in brez slabih posledic. Pri vsej naši opreznosti smo pa imeli včasih prav debelo srečo. Nekoč smo se blizu Fuenteovejuna v zadnjem trenutku izognili — in to čisto slučajno — precej močni patrulji marokanske konjenice. Zagledali smo jih čisto blizu pod nami. Poskakali smo s konj (nas je bilo 22, njih pa okrog 50) in zgrabili za puške. Čudež, da nas niso opazili, in so jahali mirno mimo, naša sreča, kajti drugače bi nam trda predla. Ne zaradi tega, ker nas je bilo manj, zakaj preden bi se zavedli, bi jih mi polovico popihali s konj. marveč zato, ker so naši Španci imeli tedaj še strašen respekt pred Marokanci in dvomim, da bi kdo od njih kaj zadel, če bi prišlo do streljanja, kajti roke so jim preveč drhte. Ker smo bili blizu na kakih 50 m, bi nas lahko s sabljami razsekali na koščke. Rad priznam, da tudi meni niso bili ti izgledi kaj preveč všeč. Pogledal sem našega komandanta, ta pa je čisto mirno, skoraj malomarno opazoval izza neke skale Marokance, samo roka mu je nekajkrat segla mehanično v žep po cigareto in jo zopet spustila nazaj v žep. Za kajenje ni bila to ravno prava priložnost.

(Dalje prihodnjic)

SIROK RAZMAH STRELSTVA, NJEGOVE POMANJKLJIVOSTI IN NALOGE

MIRO STERLE

Kljub temu, da je analiza dosedanjega dela strelske organizacije pokazala močan napredek strelstva v naši republiki, upoštevajoč objektivne težave, kot n. pr. pomanjkanje orožja, municije in ostalih predmetov, ki so nujno potrebni za njen pravi razvoj, lahko mirno trdimo, da bi bil uspeh lahko mnogo večji, da se niso pojavljale nekatere zelo grobe napake na terenu.

Samo v dobrih dveh mesecih se je število članstva v Sloveniji dvignilo za okrog 5000 članov, tako da šteje strelska organizacija danes 22.000 članov. V tem letu je strelstvo prodrlo tudi v naše podeželje predvsem na Štajersko in del Primorske, dočim pa ni v toliki meri zajelo vasi na Dolenjskem in v Prekmurju.

S tem pa ni rečeno, da tam ni zanimanja za strelstvo, temveč nasprotno, streljanje je priljubljeno pri vseh naših ljudeh, posebno pa še pri mladini. Napaka leži na okrajnih strelskih odborih, katerih sestav je večinoma v vseh primerih nepravilen. Postavitve istih je bila preveč šablonska, ker se pri izbiri kadra prvič ni gledalo na to, če je dotični aktivni strelec ali pa, če ima vsaj veselje do strelskega športa, a z druge strani niso okrajni odbori pokrenili prav ničesar, da se iste tovariše vsaj deloma razbremenijo od raznih ostalih funkcij, tako da se mnogokrat niso mogli posvetiti dolžnosti, za katero so bili izvoljeni zaradi preobremenjenosti po ostalih organizacijah ali funkcijah v ustanovah.

To je vsekakor resno oviralo pravilni razvoj strelske organizacije. Še večja ovira oziroma napaka, katera se je pojavila skoraj v vseh okrajih, kakor tudi družinskih odborih je ta, da je večina funkcionarjev gledala strelstvo samo skozi ozko prizmo izrazito športne panoge, neupoštevajoč važnosti, kakor tudi naloge, katero ima strelstvo pri izven armijski vzgoji ter možnosti vzgojno političnega dela med članstvom.

Večina naših organizacij oziroma družin se je zadovoljevala s pritegnitvijo čim večjega števila članstva ter s prostim streljanjem v tarčo, ni pa stremela za tem, da svoj program dela razširi na druge discipline kot n. pr. na pohode s streljanjem, na streljanje na premikajoče tarče, razne vojne igre, orientacijo itd., kar bi vsekakor poživelo aktivnost organizacije, dalo bi članom mnogo več razvedrila, obenem pa bi taki in slični primeri vnesli članom potrebno kondicijo, katera je tako nujna za vsakega (člana) strelca pri tekmovanju.

Dejstvo je, da je strelstvo športna organizacija, toda značaj in važnost strelstva sta globlja. Mirno lahko trdimo, da nima nobena od ostalih masovnih fizikalnih organizacij takih možnosti, kot jo ima ravno strelstvo. Marsikje lahko čitamo in slišimo in to celo od naših najodgovornejših tovarišev, da naše ljudstvo ljubi streljanje, kar je tudi nepobitna resnica. Saj se tu zbira vse od najstarejšega, ki bi rad poizkusil, če še tako zadene kot je včasih, ko je še služil avstrijskega Jožefa, pa do najmlajšega pionirja, ki bi hotel postati dober Titov strelec.

Mnogoštevilni primeri nam govore, da ima strelstvo vse pogoje, da se omasovi, kakor tudi organizacijsko učvrsti, zato so vsi izgovori brezpomembni, ker kažejo le to, da se odgovorni funkcionarji, zlasti po družinah tega ne zavedajo, kajti v strelstvo je možno pritegniti tudi one, ki se v drugih panogah ne udeležujejo. Taka širina daje tudi vse pogoje za čim širše vzgojno politično delo in izvedbo vsekakršnih akcij, kar naj bi bila vodilna pot streske organizacije. Strelske družine pa, naj si bo to v vaseh, ali v industrijskih centrih, morajo biti v resnici družine najboljših borcev za izgradnjo socializma in za ohranjanje velikih pridobitev narodnoosvobodilne borbe.

Za doseg tega cilja pa je nujno potrebno odstraniti v okrajnih odborih tako imenovani birokratski način dela, ki je lasten skoraj vsem okrajnim dostikrat tudi družinskim odborom. Vsi funkcionarji so dolžni obiskati družine na terenu, nuditi jim svoje strokovno organizacijsko znanje ter jim direktno pomagati pri reševanju nastajajočih problemov, vnašati pravi tovariški in patriotski duh, kar pa je mogoče le z direktnim kontaktom in nikakor potem raznih dopisov in pozivov, kateri pridejo največkrat v žep enega ali drugega funkcionarja, v najboljšem primeru pa ležijo dostikrat nedotaknjeni po raznih predalih.

Za doseg tega je nujno potrebno, da se osnovne organizacije kakor tudi okrajni odbori povežejo z vsemi množičnimi organizacijami, predvsem pa z onimi, katerih karakter je več ali manj povezan s predvojaško vzgojo. Tu prideta predvsem v poštev tudi organizacija ZB in centri za predvojaško vzgojo.

Treba je imeti v vidu, da strelska organizacija sloni na tradiciji onih strelcev, kateri so se odzvali pozivu domovine in ki so mnogi od teh darovali svoja življenja za blagor naših narodov, zato je treba današnjo strelsko organizacijo, oziroma članstvo tudi v tej smeri vzgajati. Tu pa strelstvu največ lahko pomagajo ravno člani ZB, katerih ni malo včlanjenih v strelski organizaciji, kajti ravno oni so poklicani, da prenašajo na mladi strelski kader tradicijo narodnoosvobodilne borbe ter s tem dvigajo revolucionarni in borbeni duh celotnega članstva, obenem pa s svojimi nasveti lahko mnogo pripomorejo k čimvečji razširitvi in pestrosti programa strelske organizacije, predvsem pri pohodih, raznih bojnih igrah, organiziranju partizanskih enot itd. Obenem pa s svojim konkretnim udeleževanjem vnašajo v družine oni tovariški duh, ki je bil lasten našim partizanskim edincem.

Kajti le na ta način bo strelstvo v resnici izpolnilo svojo častno nalogo, obenem pa se oddolžilo zaupanju naših odgovornih forumov, kakor tudi samega maršala Tita, ki je v svojem pogovoru s prvaki strelstva jasno začrtal njegove naloge in dolžnosti, katere mora strelstvo izvršiti.

PRIPOMBE H KNJIGI

»DOKUMENTI O RAZVOJU LJUDSKE OBLASTI V SLOVENIJI«

(Zbral in uredil dr. Makso Šnuderl, univ. prof., Ljubljana 1949, strani 240)

METOD MIKUŽ

Prof. Šnuderl se je lotil hvaležne, a težke naloge: zbrati iz dobe NOB vse tiste dokumente naših slovenskih vrhovnih organov, ki kakor koli že prikazujejo revolucionarni razvoj in porast ljudske oblasti slovenskega naroda v skupni NOB jugoslovanskih narodov, ali kot pravi sam, podati »po možnosti pravilno sliko o razvoju prvih početkov prava FLRJ na slovenskem ozemlju kot dela splošnih temeljev jugoslovanskega prava v dobi narodne osvobodilne borbe«. (Str. 11.)

Vseh zbranih dokumentov, od aprila 1941 do 5. maja 1945 je 162, gre torej za nekak priročnik, ki bo z uspehom služil vsakemu, ki ima opravka z zgodovino NOB. Kajti, kar je dokumentov, so skrbno zbrani, točno pre-

pisani in tudi opremljeni z opombami ter pregledno razporejeni in tiskani. Nobenega dvoma ni, da je ta izdaja Dokumentov korak naprej v zgodovino-pisju naše NOB in bo uspešen pripomoček predvsem akademski mladini, pa tudi vsem številnim predavateljem zgodovine NOB na raznih tečajih. Tako se prav spričo te izdaje morda le ne bo več primeril primer, da bi slušatelj, nekdanji član SNOO na Kočevskem zboru, moral opozoriti predavatelja, da kočevski SNOO še ni črnomeljski SNOS.

Avtor zbirke se v uvodu pravilno zaveda težavnosti in kočljivosti zadane si naloge, ko pravi, da izdaja zbirko »brez pretenzije, da je v vsakem oziru pravilna« (str. 11). Če bomo hoteli res kdaj imeti resnično popolne

Dokumente o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, jih bomo morali z vso vestnostjo iskati najprej tam, kjer so dejansko nastajali, to je — na terenu in potem šele ugotavljali, kako so naši vrhovni organi te prve elemente zares ljudske in revolucionarne oblasti čistili nadaljnjemu revolucionarnemu razvoju škodljivih, preveč ekstremističnih ali sektaških primesi in jih spravljali v čas in razvoj primerne pravne norme, odloke, ukaze itd. To je težko delo, pot neutrudnega in vestnega iskanja po arhivih, tako partizanskih kot okupatorskih. Možna pa je seveda tudi pot, ki jo je ubral avtor Dokumentov: izdati dokumente naših vrhovnih organov, a jih potem brezpogojno opremiti z opombami, ki pokažejo početke, vzroke početkov (subjektivne kot objektivne) in razvoj pravne norme na terenu samem. Imeti moramo stalno pred očmi važno ugotovitev tov. Kidriča: »Iz množičnega narodnoosvobodilnega gibanja OF, po svoji vsebini pristno demokratičnega, so vključili okupaciji, pod oblastjo samih okupatorjev, rasli elementi nove narodne oblasti na Slovenskem. Ta narodna oblast je rasla in zrasla iz dejstva, da se osvobodilnega boja udeležuje — narod in da se v prvih vrstah borijo njegove osnovne ljudske množice. Kolikor so to rast spremljali odloki osvobodilnih organov, so jo le ugotavljali in na taki osnovi pospeševali ter usmerjali njen razvoj« (podčrtal jaz; Kidričev rokopis iz oktobra 1944 v arhivu CK KPS). Vzemimo za vzgled znani odlok IOOF o postavitvi narodne oblasti na osvobojenem slovenskem ozemlju od 17. maja 1942. (Odlok je bil izdan še v Ljubljani in ne na Tisovcu, kot v Dokumentih na str. 225, in bil 19. in 20. maja vsaj delno še enkrat predebatiran na seji IOOF pri zdravniku v Polju, — glej Kocbek, Tovarišija, str. 16; pod Tisovec pride del IOOF šele 25. maja 1942, glej Kocbek, str. 24.) Vprašanje oblasti na osvobojenem ozemlju je postalo aktualno, čim je to začelo nastajati, odnosno čim so partizanske edinice začele kontrolirati večje predele. Kako so partizanske edinice in terenske organizacije reševale to važno vprašanje? Na napol osvobojenem področju Štajerskega bataljona pride do nesoglasij, zato 12. marca 1942 Glavno poveljstvo intervenira in določi delo in podrejenost terenskih organizacij samo IOOF, štabu III. grupe pa 7. aprila z Naredbo 5/1 zaradi nepravilnega postopanja določi, naj »na osvobojenem ozemlju vzpostavlja oblast OF, za zaščito miru in reda v zaledju pa Narodno zaščito.« Vključ temu zadeva še ni bila jasna. Ko bataljon Miloša Zidanška osvobodi Loško dolino, izda 13. maja 1942 Ukaz šte. 2 (najden v ital. prevodu pri aktu divizije Granatieri šte. 3572/i/MS od 30. V. 1942, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani), v katerem je v 1. členu rečeno, da prevzame na osvobojenem ozemlju oblast komanda bataljona. Še dalj gre I. bataljon Ljube Šerčerja, ki 17. maja 1942 sicer proglasi nad ižansko republiko oblast OF, a izvede tudi ločitev cerkve od države. Vse te revolucionarne in pristno partizanske odloke skuša regulirati že Naredba šte. 9 štaba III. grupe, a vendar nepopolno in šele odlok IOOF končno uredi to vprašanje. Na tem mestu seveda ni prostora za to, da bi navedli še mnogo vzgledov, kako se preko revolucionarnih elementov, ki nastajajo na terenu usovršujejo odloki in zakoni naših vrhovnih organov. N. pr. sodstvo v vojski in nad civilni, vprašanje dajatev, šolstva, kretanja iz kraja v kraj itd.

Avtor deli Dokumente v razdobja v merilu jugoslovanske in slovenske NOB. Pri delitvi slovenske NOB se do tretje dobe drži tradicionalne delitve, ki jo je uvedel tov. Kidrič (Dve leti OF, 3. leto OF in rkps. v arhivu CK KPS), nejasno pa je, zakaj po tretji dobi pride takoj dolgo razdobje (»od konca Roške ofenzive do Kočevskega zбора«), ko je vmes še — prav za pravnega zgodovinarja — izredno važno 4. razdobje, Doba belogardistične in mihajlovičevske vojaške in politične ofenzivnosti in 5. razdobje, Doba od aprilskega zбора aktivistov OF 27. aprila 1943 do italijanske kapitulacije. Prav iz teh dveh razdobjih imamo več kot 200 odlokov, naredb, ukazov itd. naših vrhovnih organov, od katerih, žal, ni nobeden zastopan v Dokumentih (izvzemši odloka šte. 50, 51, 52 in 54, vzetih iz Slovenskega poročevalca). Nikjer seveda ni rečeno, da bi se tudi pravni zgodovinar NOB moral držati tradicionalne delitve slovenske NOB, če pa že uvaža svojo, jo je treba vsekakor utemeljiti, zlasti še, ker po njegovi razdelitvi, od začetka ofenzive (tu gre za III. ofenzivo proti NOV Jugoslavije in ne za Roško ofenzivo, ki je le njen del, tako imenovana 3. faza »B« od 14. do 23. VIII. 1942), ki se je začela 16. VII. 1942 proti Krimu in končala 4. XI. 1942 na Gorjanjih, ostaja velik prazen prostor, a tako izredno bogat in važen prav za razvoj ljudske oblasti. Če bi že pravni zgodovinar hotel uvažati nova razdobja, bi razvoj ljudske oblasti lahko strnil samo v tri velika razdobja: v dobo, ko se OF razvija in razvije v »državo v državi«, v dobo osvobojenih in polosvobojenih ozemelj do Kočevskega zбора in končno v dobo izgradnje slovenske državnosti in v okviru federativne demokratične Jugoslavije.

Na tem mestu bi se omejil le na čas od začetka NOB do kapitulacije Italije. Avtor navaja dokumente, ki jih je zbral po partizanskem tisku, zlasti v Slovenskem poročevalcu in pristavlja, da »mnogi pravni akti pa sploh niso bili objavljeni v tisku« (str. 10). Prav to zadnje je velika resnica, katero je avtor, žal, le premalo upošteval. Za omenjeno razdobje je navedenih 64 dokumentov, dva sta vzeta iz Dela, 58 iz Poročevalca, eden (po vsebini) iz letakov, dva iz študijskega materiala bivše upravno-politične šole v Črnomlju, za enega pa vir ni citiran. Iz navedenega je možen sklep, da je avtor le preveč zaupal, da je vse odloke itd. vrhovnih organov redno prinašal Poročevalec, centralni in uradni organ OF. Toda prav za razdobje od ofenzive dalje je bilo to nemogoče. Sledili so silno razgibani časi borbe proti beli gardi, za nekaj časa je razbit celo IOOF v skupino s Kardeljem na čelu v Podlipoglavu in s Kidričem na čelu na Rogu, odloki so bili nujni in ni bilo mogoče — tudi če bi že bila prilika — čakati na izdajo Poročevalca, več odlokov je bilo tudi tajnih in strogo zaupnih in po Poročevalcu še nedostopnih javnosti. Vzglede internega »odloka« je n. pr. Izjava treh ustanovnih skupin v OF, ki jo avtor priobčuje po Delu, št. I-48 na strani 69 sl. (Original je v arhivu CK KPS s Kidričevimi korekturami. Opomba 59 na strani 230 ni točna. Ta »sporazum« je bil dokončno sklenjen koncem februarja 1943, glej Kocbek, str. 368 in gre za izrazito internu izjavo, ki je bila objavljena šele 27. aprila 1943 na Zboru aktivistov na Pugledu. Tov. Kidrič datira izjavo v pismu CK KPS Poverjeništvom in okrožnim komitetom KPS s 1. marcem 1943.)

Potemtakem odpade iskanje dokumentov za to razdobje v glavnem le na delo po arhivih. Sledeč načinu izbiranja dokumentov, ki si ga je izbral prof. Šnuderl, bi omenjeno razdobje dopolnil vsaj z vsemi tistimi dokumenti, ki bi nujno morali biti že v Dokumentih, če hočemo imeti vsaj kolikor toliko popolno Zbirko odlokov naših vrhovnih organov. Tako izpopolnjena zbirka po drugi strani tudi prav lepo osvetljuje, kako so naši vrhovni organi vodili in uravnavali NOB, revolucijo slovenskega naroda v skupni NOB jugoslovanskih narodov. Odloke navajam izključno le po vsebini, manj »važne« v zelo skrajšani in le v obliki kratkih regestov, dobesedni prepis vseh teh in ostalih odlokov pa spada vsekakor v izdajo novih Dokumentov, izdanih pod vidiki, ki so bili nakazani spredaj.

Leto 1941.

Zač. IX. Letak Mariborskega okrožja OF: »... Zato je dolžnost vsakega Slovenca, da ostane na slovenski zemlji in da se tu bori za pravično stvar svojega naroda... Vsakemu naj bodo vzgled oni junaški borci, ki so zasedli slovenske hribe in gozdove ter od tam vodijo borbo za osvoboditev slovenskega naroda. Priključimo se partizanom, tej slovenski osvobodilni vojski in ne dovolimo, da nas izselijo!« (arhiv Muzeja Narodne osvoboditve v Ljubljani; če ne citiram posebej, je dokument iz tega arhiva).

XII. Poziv PK KPS za Štajersko. Dragi tovariši partizani! Govori najprej o doseženih uspehih (čuvanje slovenstva na Štajerskem, uničevanje izdajalcev v Savinjski dolini, napad na Šoštanj, Klopni vrh, Ribnico na Pohorju, Čret, Breg in o Brežiškem pohodu), nato pa opozarja na napake: defenzivnost, predolgi izostanek akcij, ki »zmanjšuje bojno silo partizanov«, nepravilno manevriranje pri zadnjih akcijah, premajhna odločnost pri iztrebljanju izdajalcev, slaba vojaška disciplina, nezadostna partizanska samoiniciativa, nakar slede navodila za takojšen prehod v ofenzivo (»nenadno napadati, a se ne dati iznenaditi«), sovražnika napadati vedno in povsod, vzpostaviti strogo vojaško disciplino na podlagi politične zrelosti in prepričevanja ter največja pazljivost na vsak pojav demoralizacije, panike in kapitulantstva. (Akt najden v arhivu Jagdkomando d. Ordnungspolizei Celje, arhiv Muzeja nar. osv. v Ljubljani.)

Leto 1942.

12. III. Glavno poveljstvo, Komandantu Štajerskega bataljona, Terenske organizacije niso podrejene štabom, temveč IOOF, pač pa imajo obveznosti do partizanov in njihovih komandantov (zbiranje hrane, obveščevalna služba, vodiči itd.). Čim hitreje zaključiti formiranje bataljona, kajti »te štiri čete tega bataljona — Pugleška, Stiška, Mokronoška in Višnjegorska — naj bi bile jedro štirih bataljonov partizanov na Štajerskem«.

21. III. Glavno poveljstvo, Dnevno povelje šte. 1, O enotni akciji vseh slovenskih partizanov do narodne vstaje. Zato je potrebno: vršiti na terenu maksimalno politično propagando za borbo, organizirati in mobilizirati Narodno zaščito, zbirati na raznih središčih rezervno hrano, zbirati orožje, izvesti maksimalno (prostovoljno) mobilizacijo partizanov, organizirati v vsakem okrožju partizanske čete, ki bi poleg glavnih operacij vznemirjale sovražnika in preprečevale njegovo koncentracijo, vse premike čet pa vršiti v največji tajnosti.

27. III. Ukaz štaba »I. Štajerske brigade«: Takojšnja koncentracija Trboveljskega, Savinjskega in Pohorskega bataljona in vseh »eventualno na novo nastalih skupin«, ki se formirajo v I. Štajerski partizanski bataljon. Bodoči komandant je tov. Rudi iz Pohorske skupine, če tega ni mogoče najti, pride na njegovo mesto tov. Toledo, komandir Pohorske čete. Bodoči komisar je tov. Bož. Takoj pristopiti k ustanovitvi Narodne zaščite (nemški originalni prepis, Muzej nar. osv. Ljubljana).

4. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 1/I, Formiranje odredov in grup odredov: »Formirajo naj se postopno, vzporedno z rastjo partizanskih čet« naslednji odredi: Gorenjski, Kokrški, Savinjski, Pohorski, Dravski, Ptujski, Haložanski, Kozjanski, Koroški, Dolenjski, Belokranjski, Notranjski in Primorski. Iz novo formiranih odredov se v »cilju vskladenja akcij« formirajo večje partizanske edinice »grupe odredov« z grupnim štabom na čelu. Na teritoriju Slovenije se formirajo štiri grupe odredov: Prva, ki vključuje Gorenjski, Kokrški in Koroški odred, Druga, ki vključuje Savinjski, Pohorski in Dravski odred, Tretja, ki vključuje Dolenjski in Notranjski odred in Četrta s Ptujskim, Haložanskim in Kozjanskim odredom.

4. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 2/I, Imenovanje komandantov grup odredov. I. grupa: komandant Jože Gorenjc, namestnik Viktor Ločan, komisar Gregor Požar, II. grupa: komandant Stane Mlinar, namestnik Peter Skala, komisar Tomaž Poljanec, III. grupa: komandant Mirko Bradač, komisar Štefan Koren, formiranje štaba IV. grupe pa se poveri štabu III. grupe.

4. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 3/I, Štabu II. grupe, Formiranje odredov: Savinjskega z akcijskim področjem desni breg Savinje do sedanje štajersko kranjske meje, kjer naj se stika s Kokrškim odredom, Pohorskega na ozemlju med Savinjo in Dravo in Dravskega, ki naj se formira »pogojno onstran Drave«. Bataljoni naj štejejo od 100 do 200 borcev in čete od 40 do 60. Akcijsko področje II. grupe je »vse ozemlje med črto Maribor—Celje—nekdanja avstrijska meja—sedanja štajersko kranjska meja«.

7. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 4/I, Štabu III. grupe. Naredba ima več delov. Najprej o arhivu: »Bilo bi dobro, da v bodoče vsaj od važnejših pisem obdržite kopijo. Arhiv, ki se vam bo na tak način nabral, shranite dobro na primernih mestih (zakopljite). Ni treba posebej naglašati, kakšno dragocenost predstavlja ta arhiv, ki bo zvesta slika slavnih in junških dni osvobodilne borbe slovenskega naroda.« Sledi šifrirani deli odredbe, ki govorijo o predstojeh akcijah; člen 8.: »Smatramo za potrebno, da se pripuste v partizanske čete tudi poštene in politično zavedne žene... Tudi ni treba odbijati žena, ki se hočejo boriti s puško v rokah«; člen 9. Naša nujna naloga je čimprej postaviti na Primorskem samostojen in močan odred; člen 10. O vpostavitvi stika s hrvaškimi partizani.

7. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 5/I, Štabu III. grupe, Operativni (deloma šifrirani) načrt o likvidaciji vseh sovražnih manjših vojaških in žandarskih postojank in o razširjanju osvobojenega ozemlja proti severu in vzhodu; člen 4. Na osvobojenem terenu razvijte maksimalno kampanjo za mobilizacijo v partizane, vpostavljajte oblast OF, za zaščito reda in miru v zaledju pa Narodno zaščito; člen 6. V kolikor se boste razširili do Hrvatov, izdelajte z njimi skupni operacijski načrt v skladu s temi navodili.

12. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 5/I (!), Štabu I. grupe: člen 2. Takoj pristopiti k formiranju sledečih odredov: Gorenjskega z akcijskim področjem vsa Gorenjska na desnem bregu Save, Kokrškega z akcijskim področjem levi breg Save do Tržiča in Kamnika ter do štajersko kranjske meje, kjer se stika s Savinjskim odredom, Koroškega, ki »se bo formiral v najkrajšem času po instrukcijah Glavnega štaba na bazi Koroške čete...« (dalje strgano). Akcijsko področje I. grupe je vse ozemlje med Julijskimi Alpami in sedanjo štajersko kranjsko mejo ter Slovensko Koroško onstran Karavank.

20. IV. Glavno poveljstvo, Štabu II. grupe, Kritika o dogodkih na Blatnem plancu (hud poraz partizanske čete, ki so jo Italijani iznenadili) in »zakaj ste organizirali Brigado (glej pod 27. III. 1942), svojevoljno in brez predhodnega dovoljenja Glavnega štaba?«

22. IV. Stružnica, Operacijski štab Glavnega poveljstva, Splošna navodila za osvobajanje ozemlja: neprestana partizanska ofenziva, kraje, ki jih okupator ne more več držati, takoj zasesti ter obramba osvobojenega ozemlja in obramba svobodnega ozemlja samega, toda ne s stalnimi položaji.

24. IV. Štab III. grupe, Naredba 5. Člen 2: Formira se Dolenjski odred, ki ga sestavljata dva bataljona in to: I. bataljon iz dolenjskih čet, ki so trenutno severno od Krke (1., 3. in 4. četa bivšega Dolenjskega bataljona) in II. bataljon iz čet južno od Krke (2. in 5. četa bivšega Dolenjskega bataljona in 2. »Roška« četa bivšega Južnodolenjskega bataljona) in Notranjski odred, ki ga sestavljata dva bataljona in to I. bataljon iz čet bivšega ba-

taljona Ljube Šercerja, ki »naj še nadalje nosi ime narodnega junaka Šercerja« (to so 1. četa, Rakovška četa, Severnoobmejna in Primorska četa) in II. bataljon, ki ga sestavljajo 1., 3. in 4. četa bivšega Južnodolenjskega bataljona. — Člen 3. Začasni komandant I. bataljona Dolenjskega odreda je Dule Težak, komisar Niko Študent, zač. komandant II. bataljona je Čort, komisar Slak. Komandant I. bataljona Notranjskega odreda je Luka Suhadolc, njegov namestnik Martin Černe, komisar Tone Debevc; komandant II. bataljona NO je Stjenka Knap, njegov namestnik Vasja Ižanc, komisar Ante Novak. — Člen 4. Štaba odreda se bosta imenovala kasneje. — Člen 5. Zaradi posebne hrabrosti in požrtvovalnosti se dosedanja »Leteča patrola tov. Dakija« preimenuje v »Proletarsko udarno patrolo« in je podrejena neposredno štabu III. grupe. Dovolj se ji nositi na pokrivalu znak proletarsko rdečo zvezdo z vtkanim srpom in kladivom rumene barve. — Člen 6. Ulvaja se partizanska čepica »Triglavka«. — Člen 7. Prepovedi: a) vsako sekanje lesa v slovenskih gozdovih, po 10. maju je ta prepoved brezpogojna; b) prepoved železničarjem hoditi v službo, po 10. maju bodo partizani streljali tudi na strojevodje, kurjače, službene vozove in zavirače; c) vsem denunciantom, ki so obsojeni na smrt, se odslej zapleni vse premoženje in zažgo njihova poslopja; č) četa na pohodu, kateri je pošla hrana, ima pravico zapleniti nujno potrebno količino po možnosti pri bogatih posestnikih. Brez pomisleka pa naj se zaplenijo predmeti, ki so skupna narodna last (n. pr. gasilska in raznih športnih društev oprema). — Člen 8. Navodila za raznovrstne akcije, s katerimi se naj začne prvega maja »na vsem področju Ljubljanske in Tržaške pokrajine«. — Člen 10. »Glede na nove razmere in potrebe se dovoljuje pristop poštenih žena in deklet v partizanske vrste. Te naj v četah vrše bolničarsko, kurirsko, kuharsko ali kako podobno službo. Pogumne in odločne žene naj se pripuščajo tudi v vrste borcev. Dolžnost komandnega kadra je, da v kali zaduši vsak pojav nemoralnih odnosov.« — Člen 11. Da se odpravijo ostanki začetniške partizanske romantike, se prepovedujejo razna indijanska in druga neresna imena, n. pr. Vinetu, Tarzan, Bivol i. dr.

25. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 11/I, Štabu II. grupe, Pomladanski operacijski načrt. Na Štajerskem je »situacija taka, da je vaš prihod nujen, ne glede na pripravljenost Gorenjske.«

29. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 12/I, Štabu I. grupe, Operativni načrt: na prelazih Ljubelj, Jezersko postaviti močne zasede, preprečiti sovražnikov promet na progi Podrožca—Jesenice in na cesti Kranjska gora—Jesenice, z vsemi ostalimi silami pa neposredno začeti čistiti teren od sedanje italijanske meje proti Koroški in Štajerski. Vse priprave za začetek akcij morajo biti končane v 15 dneh, ker je ta rok »vezan z operacijami II. in III. grupe odredov.«

29. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 13/I, Štabu III. grupe, Operacijski načrt: en bataljon Notr. odreda postaviti na sektor Polhov gradec, en bataljon Dolenjskega odreda na sektor Mokronog—Litija, z vsemi ostalimi silami pa nadaljevati operativne naloge, ki so že dane. Prvi bataljon bo v pomoč I. grupi, drugi pa II. grupi pri njenem prehodu preko Save.

29. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 14/I, Štabu II. grupe, Operacijski načrt: z vsem odredom preiti na levi breg Save in zasesti položaje ob prehodih z Gorenjske in Štajerske, z ostalimi silami pa čistiti teren proti Revirjem in Savinjski dolini na eni strani, ter proti Kamniku in Moravčam na drugi strani.

29. IV. Štab III. grupe, Naredba 6. Člen 1. Imenovanje zač. štaba Notranjskega odreda: komandant Stjenka Knap, komisar Tone Pogačnik, operativni oficir Martin Černe; člen 2. Iz bivše 3. čete bat. Ljube Šercerja se formira nov bataljon (III. bat. Notr. odreda), ki sme nositi naziv Miloša Zidanskega; člen 9. Čete naj preprečijo obratovanje vseh žag in drugih lesnih podjetij; člen 10. Formira se Proletarska udarna četa.

30. IV. Glavno poveljstvo, Naredba 10/II, Tolmačenje pravilnika Narodne zaščite od 24. I. 1942 (arhiv Tribunale Militare Guerra 1943 — cit. TMG — fasc. 2900—2940 v arhivu Muzeja nar. osv. v Ljubljani).

1. V. Izjava CK KPS o slovenskih mejah: 1. V osvobojeno in združeno Slovenijo sodi poleg ozemlja, na katerem živi slovensko prebivalstvo tudi teritorij, ki je bil v poslednji imperialistični dobi nasilno potujen. 2. Vprašanje pravičnih bodočih slovenskih meja ni vprašanje kavarniške in zakotniške politične licitacije, temveč je vprašanje današnje oborožene borbe slovenskega naroda in dejanske krepitve slovenskega partizanstva, ki predstavlja z Narodno zaščito edino slovensko narodno vojsko.

1. V. Izjava CK KPS o svobodi svetovnega nazora in verskega udejstvovanja.

3. V. Glavno poveljstvo, Operativne naloge II. grupe: dvigniti Gorenjsko in preiti v akcije na Štajersko. To bi pomenilo važen preokret, povežalo bi teritorij od Kolpe do Kranjske gore, preko Karavank in Savinjskih alp na Pohorje, od Revirjev do Kozjanskega in Dolenjskih hribov.

8. V. IOOF (sekretariat: Kalan, Jeraj, Hribar), Odlok o posetih civilnih oseb pri četah. Za obisk oseb iz kraja, kjer se partizanska edinica nahaja, je potrebno dovoljenje bataljonskega štaba, za osebe iz drugih krajev propustnica Glavnega poveljstva, za izvajanje »kakršnega koli posla, ki je politične narave« pa je potrebna v vsakem primeru posebna propustnica, podpisana hkrati od IOOF in Glavnega poveljstva.

9. V. Glavno poveljstvo, Splošna navodila za osvobajanje ozemlja. (V glavnem iste misli kot v navodilih Operativnega štaba Glav. pov. od 22. IV.) Važna je misel, da se vsako osvobojeno ozemlje ne sme braniti prav za vsako ceno, kajti »tudi le krajši čas trajajoča narodna oblast v nekem kraju je velike važnosti za pospešitev narodno revolucionarnega upora slovenskega ljudstva (masovna rekrutacija, agitacijsko in propagandno delo)«.

9. V. Štab III. grupe, Naredba 7. — Člen 1. Imenovanje štaba Dolenjskega odreda: komandant Urban Velikonja, komisar Tone Špan, operat. oficir Andrej Ježevnik, dodeljena za posebne posle: Čiro Zasavec in Marko Belin. — Člen 2. Ustanavljajo se štirje bataljoni Dolenjskega odreda: I. iz četa na položaju trebanjskega rajona, II. (mokronoški rajon), III. (topliški rajon in IV. Gorjanci in Bela Krajina). Štabi: I. bataljon: komandant Črtomir Mrak, komisar Boris Nikič, nam. komisarja Silvo Slak, oper. oficir Dule Mornar; II. bataljon: komandant Žan Rome, komisar Taras Tržan, nam. komisarja Veljko Kočevar, oper. oficir Janez Rudar; III. bataljon: komandant Martin Šmarčan, komisar Lado Krčan, oper. oficir Boštjan Hostnik; IV. bataljon:

komandant Čort Gorjanc, komisar Tine Železnik, nam. komisarja Andrej Ge, oper. oficir Ivan Vodnik. — Člen 6. Štabu IV. bataljona se nalaga, da nujno Alojz Brodar, Kosta Kositer in Jože Sokol.

13. V. Objava štev. 1 bataljona Miloša Zidanška. »... Slovenci osvobojenega ozemlja! Vaša dolžnost je, da kot en moč podprete z vsemi silami partizansko borbo, da bodo osvobojeni še ostali predeli slovenske zemlje!«

13. V. Objava štev. 2 bataljona Miloša Zidanška. 1. Komanda bataljona Miloša Zidanška prevzame začasno oblast na osvobojenem ozemlju; 2. vse italijanske odločbe proglasi, zakoni in policijske odredbe so odpravljene; 3. odločbe za slučaj italijanskega vdora in napadov iz zraka, oddaja orožja.

14. V. Objava štev. 3 bataljona Miloša Zidanška. 1. Takoj začeti »graditi temelje novega življenja, ki bo slonelo na pravičnosti, častnem in prostovoljnem delu«... Tisti, ki si v tem trenutku niso v svesti lastne dolžnosti do skupnosti, bodo od naših patrol aretirani in pripeljeni pred partizansko in ljudsko sodišče. — 2. Prepoved točenja alkoholnih pijač. — 3. S smrtno kaznijo se kaznujejo nasilje, rop, tatvine in grožnje. Ista kazen zadene tistega, ki bi zbiral neupravičeno živžev in denar za partizane. — 4. »Administrativno oblast na osvobojenem ozemlju bodo prevzeli krajevni odbori OF.«

16. V. Štab III. grupe, Naredba 8. Člen 1. Pohvala edinicam in komandantom, ki so osvobodile prvo slovensko ozemlje; člen 2. vodstvo Proletarske udarne čete: komandir Luka Suhadolc, komisar Jože Zidar, operac. oficir Daki; člen 8. vsak pojav četništva na področju grupe takoj brezobzirno likvidirati.

(Dalje prihodnjič)

VOJNO-ISTORISKI GLASNIK

V mesecu aprilu je izšla pri Vojnogodovinskem institutu Jugoslovanske armade prva številka novega lista »Vojno-istoriski glasnik«. Namen te nove revije, ki bo izhajala dvomesečno, je dokumentarno osvetliti zgodovino narodnoosvobodilne borbe, ter rešiti pozabljenja tisočero dogodkov, kateri so živi med ljudstvom iz narodne revolucije. Narodnoosvobodilna vojna zasluži posebno pažnjo zgodovine in vsestransko proučevanje z ozirom na to, ker je v njej izvedena na edinstven način socialistična revolucija v pogojih druge svetovne vojne. V Jugoslaviji se je na poseben način gradila nova ljudska armada, ki je bila sposobna zadajati sovražniku najtežje udarce in končni polom. V Jugoslaviji se je na poseben način gradila ljudska oblast od najnižjih njenih organov pa do vodstva države. Zahvaljujoč pravilni politiki vodstva KPJ in tov. Tita v narodnoosvobodilni borbi je še za časa vojne rešeno nacionalno vprašanje, kakor tudi socialna osvoboditev širokih ljudskih množic. V tem je narodnoosvobodilna vojna pokazala nove poti v vodstvu revolucije v deželi pod posebnimi pogoji in to brez pomoči Rdeče armade. Dokazala je, da je ljudstvo zmožno izvojevati svojo revolucionarno oblast, ako je na njenem čelu resnično revolucionarna partija.

Da se očuvajo te velike pridobitve naše ljudske revolucije ter da se ohranijo dogodki, ki so še živi v ljudstvu a izpostavljeni pozabljenju, je naloga novega »Vojno-istoriskega glasnika«, da ob sodelovanju najširših ljudskih množic, predvsem udeležencev osvobodilne vojne zbira vse te dokumente, pisani in nepisani material iz katerega bo razvidna oblika posameznih obdobij osvobodilne vojne in kateri bo služil kot dragocena pomoč ne samo za študij zgodovine osvobodilne vojne pri nas, marveč bo lahko koristno služil tudi drugim narodom, ki se še bore za svobodo in neodvisnost.

Sodelovanje v novem časopisu pa ni mišljeno le kot obdelava poedinih borbenih dejstev in ostalih vprašanj, nego tudi oblike dajanja raznovrstnih podatkov na podlagi ohranjenih osebnih beležk, dnevnikov in spominov iz borb, o razvoju naše armade, iz okupatorjevih dokumentov, dopolnitev k posameznim objavljenim dogodkom, kakor tudi dajanje sugestij redakciji lista, kako bi se na najboljši način ohranilo in dokumentiralo čimveč do-gajanj iz narodne revolucije. Redakcija stremi za tem, da se na straneh

novega lista razvije široka diskusija, katera bo brez sumnje služila razčistitvi nejasnih in spornih vprašanj.

V Jugoslaviji kakor tudi v inozemstvu izhaja nbroj časopisov, katerih glavna snov je narodnoosvobodilna vojna in čestokrat so stvari prikazane napačno in neresnično, za kar pa bo glasnik sedaj skrbel, da se takih netočnih stvari v bodoče ne bo objavljalo.

Na osnovi vsega tega so glavne naloge nove revije, da zgodovinsko-znanstveno obdeluje in razsvetljuje dogodke narodnoosvobodilne vojne, kateri so v zvezi z dejstvi ustvaritve in razvojem naše armade, da da analizo vseh momentov v razvoju ljudske oblasti ter nudi gradivo za preučevanje zgodovine naše NOB.

Časopis pa bo svoj namen v celoti izvrševal le, če bo v njem sodeloval najširši krog udeležencev osvobodilne borbe.

V prvi številki je obširno opisana bolgarska okupacija Makedonije ter oborožena borba do novembra 1943. Univ. prof. Mikuž pa je prikazal italijansko ofenzivo na partizanske edinice od 16. junija do novembra 1942. Pri tem se je poslužil tudi zaplenjenih dokumentov italijanske vojske, s katerimi so faze ofenzive uspešno dokumentirane. O organizaciji vstaje v danilovgraškem okraju v Črni gori, ki zajame obdobje od kapitulacije Jugoslavije do oktobra 1941 je pisal generallajtnant Boško Džuriković. Podpolkovnik Peter Morača pa opisuje razvoj partizanskih odredov v Bosanski Krajini v letih 1941 in 1942.

Iz naše stare vojne zgodovine opisuje polkovnik Peter Tomec znano Kosovsko bitko ter se pri tem poslužuje starih pisanih virov in dokumentov. V dokumentarnem gradivu je objavljena direktiva tov. Tita Operativnemu štabu Bosanske Krajine od 30. 8. 1942 za osvoboditev Jajca. V prilogi sta opisana dva napada naših edinic, in sicer polkovnik Milodrag Mijatović opisuje napad na rudnik Lješljane pri Bosanskem Novom 27. junija 1941, a major Volner napad na ustaško oporišče Španovicu—Dragovič oktobra 1942.

Že iz vsebine prve številke novega vestnika je razviden njegov namen in cilj, da pa se ne bo pretvarjala naša osvobodilna vojna kjer koli na vzhodu ali zapadu, pa je tudi naša naloga, da mu tudi mi pomagamo s članki, dokumenti iz NOB opirajoč se na originalne zapiske in dokumente kot je rečeno v predgovoru revije.

